ÉLETÜNK TÜKÖRBEN

6005-48

Életünk tükörben

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Vezetőség

Ára: 8 fillér

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Konyvtárellátó
Közl. Ny.

6005-48

ÉLETÜNK TÜKÖRBEN

A kötetet összeállította és az előszót írta

NEMES GYÖRGY

Bevezető

Ha meg akarjuk ismerni, át akarjuk tekinteni a felszabadulásunk óta eltelt negyedszázadot, a magyar valóság változásait, általában a történetírástól és a prózaírástól, más szóval a tudománytól és az irodalomtól kérhetünk eligazítást. Úgy hiszem, nem becsülöm le se történetírásunk valóság-feltáró buzgalmát, az események indítékait elemző kutatásait, se szépíróink sok-sok érdekes és e kort rajzoló művét, ha megkockáztatom: a magyar történelem e talán legizgalmasabb, számunkra mindenesetre legfontosabb negyedszázadának teljes, átfogó képét még nem rajzolhatta meg sem a tudomány, sem a művészet. Ez egyébként érthető is: a történettudománynak megfelelő távlatra van szüksége, minden részletében föltárható dokumentumokra, az irodalom pedig – sajátos jellegénél fogva, az írói képzelőerő jóvoltából – hol nagyít, hol sűrít, hol összevon. A történettudomány és az irodalom segítségével tehát könnyebb megismerni és alaposan áttekinteni a múltat és a régmúltat, mint azt a félmúltat, mely közvetlenül megelőzi a jelent.

Azért a kép nem ilyen csüggesztő; a részletek megvilágítására, bizonyos összefüggések föltárására mind a történelemtudomány, mind az irodalom képes és alkalmas. Sok ilyen tanulmány született a történetírók tollából, és nem egy olyan szépírói alkotásunk van, amely nem avult el a múló idővel. Ilyenformán az 1945 óta eltelt huszonöt év magyar való-

ÉLETÜNK TÜKÖRBEN

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1970

ságának sok területét barázdálták és tárták föl a történetírók és a szépírók. A szintézis, minden összefüggés megmutatása azonban – érthetően – az utánunk következő nemzedék vagy nemzedékek történetíróira és szépíróira vár.

De ha sem a tudománytól, sem a szépirodalomtól nem várhatjuk egy ilyen fontos korszak teljes képének megrajzolását, hová fordulhatunk még eligazításért? Az elmúlt években nem kevés memoár, önéletírás született; írók, politikusok, közéleti emberek írták le életútjukat, tárgyalták és kommentálták a felszabadulás utáni eseményeket – meglehetősen szubjektív szemszögből. De azért szubjektivitásuk ellenére is figyelemreméltó szerepük van ezeknek az önéletírásoknak a korszak megismerésében. Mégis túlzás volna azt állítani, hogy akár egy ilyen emlékező írás, akár az eddigiek összessége nyújtaná számunkra a korról azt a teljes képet, amelyre – véleményem szerint – eddig sem a történelemtudomány, sem a szépirodalom nem volt képes.

És a szociográfia? – vetheti föl joggal valaki. Valóban: a szociográfia rangos és csaknem sajátosan nemzeti műfajjá vált, különösen a két világháború közötti időben. De a szociográfia, főként annak hazai változata, amely általában a szociológia és az irodalom között foglal helyet, nem vállalkozhatott a teljes valóság képének megrajzolására. Annál kevésbé, mert a felszabadulás után a magyar szociográfiai irodalom nem folytatta a két világháború között kialakult nagyszerű hagyományait. Pedig rangos művelői jórészt sokkal kedvezőbb – természetesen nem ellenzéki – pozíciókból végezhették volna el a magyar valóságnak és életünk változásainak föltérképezését. (Figyelemreméltó eseménynek számít ebből a szempontból az a vállalkozás, amely – csaknem negyedszázados vákuum után – az írók egész gárdáját moz-

gósítja Magyarország – a mai Magyarország – fölfedezésére. Reméljük, hogy ez a szociográfiai írói sorozat sok adalékkal járul majd hozzá a megváltozott magyar valóság megismeréséhez.)

Életünk megismerésének, az események föltárásának végül van még egy fontos – e könyv bizonyítja: mennyire fontos – területe, a riport. Ezt a tény-feltáró, dokumentatív újság-műfajt nyugodtan nevezhetjük a szociográfia édestestvérének, és nem is túlzással: a történettudomány adattárának, széles körű és változatos forrás-anyagának, de az irodalom unokatestvérének is, különösen ami hazai megjelenését illeti. A magyar riport, sajtónk sajátos fejlődése következtében, olyan tény-műfaj, dokumentum-műfaj, amely a valóság direkt tükrözésére szolgál ugyan, de mindenekelőtt a mikszáthi és móriczi hagyományok nyomán nem kevés irodalmi elemmel töltődik föl, színesedik meg.

Nem szándéka e bevezetőnek, hogy kifejtse: milyen történelmi és irodalomtörténeti oka van annak, hogy a magyar riportázs nem vált külön az irodalomtól, hanem egyenest összefonódott vele. Csak arra hivatkozik, hogy alig van a magyar irodalomnak rangos képviselője – legalábbis a Gyulai Pál utáni nemzedéktől számítva –, aki egyszersmind ne tevékenykedett volna – így vagy úgy – az újságírásban is. Ilyenformán szinte hagyomány, hogy Magyarországon az újságírás általában sokkal több irodalmi elemmel gazdag, mint más országok újságírása. Ebből következik, hogy a riport – mint műfaj – nálunk meglehetősen elirodalmiasodott, a tény-műfaj sok nem-tény elemmel kapott karakterisztikus formát, más szavakkal: egy dokumentatív, tényközlő tevékenység az irodalom tipizáló, összevonó, általánosító kohójában sok esetben deformálódott, feloldódott, irodalmivá vált. Ez jó is meg rossz is; itt csak arról

essék szó, ami jó, arról, hogy nálunk az írók többsége mindig szívesen művelte a riport műfajt. Ezért említettem az imént a mikszáthi és a móriczi hagyományt, egyszerűen azért, mert a magyar prózaírás e két nagy alakja, aki egyszersmind a magyar realizmus két legjelentősebb irodalmi képviselője is, akaratlanul is hosszú időre megszabta az írók tényközlő riport-tevékenységének irányát, s tulajdonképpen az irodalmi riportázs hazai elindítóinak tekinthetők. Különösen Móriczra hivatkozhatunk itt; nála szinte összeolvad novella és riport (elbeszéléskötetein belül novellák és riportok egymás mellett szerepelnek), s e műfaj-összefonódás az ő életművében éppen azért volt lehetséges, mert mindkettőben ugyanaz a cél hevítette: kora magyar valóságának föltárása, híradás arról a magyar társadalomról, amelybe sorsa helyezte.

Nos, ennyi előzmény után nem lehet kétséges, hogy a riport sem teljesíthette az elmúlt huszonöt év során azt a funkciót, amelyre – a vázolt okokból – sem a történettudomány, sem általában a szépirodalom, sem a memoárirodalom, sem a szociográfia nem volt képes: a felszabadulás óta eltelt negyedszázad totális és hiteles képének megrajzolását, a magyar valóság szocialista jellegű átváltozását, megtorpanó vagy visszaeső, de fő irányvonalában előre és felfelé törő átalakulását. De mint a fölsoroltak, a riport is nagy segítséget nyújtott ahhoz, hogy megismerjük e negyedszázadot – részleteiben. Sőt, a riport jellegzetes műfajánál fogva, annak következéseként, hogy azon frissiben reagált az eseményekre, s követte nyomon a változásokat, sokkal elevenebb híradás a mindenkori máról, mint akár a történetírás, akár a szépirodalom, akár a visszaemlékezések vagy a szociográfia műfaja.

Ez előnye, egyszersmind hátránya is. Huszonöt év

alatt a friss híradások olyan bősége látott napvilágot, hogy ebben a rengetegben csaknem lehetetlen eligazodni. Amikor azt a megtisztelő megbízást kaptam, hogy állítsak össze egy kötetet, amelyben a felszabadulás óta eltelt harmadfél évtized legjelentősebb riportjait gyűjtöm össze, mégpedig úgy, hogy huszonöt évet huszonöt kimagasló riport képviseljen, először nem tudtam, mire vállalkozom. Ahogy belemerültem az írások tengerébe, lassan félő volt, hogy teljesen elmerülök benne. Készítettem egy gyors és nyers számvetést. Eszerint ha öt országos és húsz vidéki napilapot számítok, továbbá legalább hat országos hetilapot és nyolc olyan folyóiratot is, amely riportot – vagy riportnak tekinthető szociográfikus írást, illetve novellisztikus riportot – közöl, s ha mindehhez hozzáveszem a rádiót, és nem felejtem el, hogy néhány éve a televízió is rendszeresen sugároz riportot, akkor a megjelenések gyakoriságát figyelembe véve azt mondhatom, hogy negyedszázad alatt körülbelül 250 000 riport született, látott napvilágot, illetve hangzott el. Ez azt jelenti, hogy ha 25 évet 25 riporttal akarok reprezentálni, akkor minden 10 000 riportból kell egyet kiválasztanom.

Így történt. Ezt a riportkötetet az igazságtalanság jegyében állítottam össze. Bizonyos vagyok benne, hogy ha figyelmen kívül hagyom is az egy nappal múló, az alkalmi, a henye, a pillanatnak született riportok tíz- és tízezreit, ha nem kalkulálom be a válogatásba a sematizmus éveinek sematikus és értéktelen riportjait, ha mellőzöm a nem általánosító, nem országos, továbbá az írói pontosság meg igényesség szempontjainak nem megfelelő riportokat, akkor is valószínűleg száz és száz olyan értékes riport maradt ki, amely érdemes lett volna itt kötetbe gyűjtésre. Ezzel, sajnos, számolnom kellett.

Ez az igazságtalanság a szerzőket sújtja, jóllehet a

huszonöt riport huszonöt szerzője – gondolom – méltán képviseli a magyar irodalom és újságírás valóságfigyelő ágát. De megvallom: igazságtalan voltam a témákhoz is. Csaknem lehetetlennek éreztem, hogy huszonöt riport át tudja fogni a huszonöt év minden kimagasló eseményét. Voltak elmúlt negyedszázados történelmünknek olyan kimagasló eseményei, amelyeknek írói vagy újságírói visszhangja – finoman szólva – nem volt méltón kimagasló az eseményhez. Ki kellett hagyni tehát a visszhangot, s így az esemény is kimaradt a kötetből.

Úgy gondoltam, akkor vagyok a leghűbb a történelmi igazsághoz, ha e kötet riportjait úgy válogatom össze, hogy a leghangsúlyosabban a felszabadulás és az azt követő átalakulás, továbbá az 56-os ellenforradalmi lázadást követő konszolidációs korszak szerepeljen, mint az elmúlt negyedszázad legfontosabb két korszaka.

Továbbá úgy gondoltam: nem csupán akkor vagyok hű a történelmi igazsághoz, ha a riportokat mindig az események tükrének tekintem. Nagyméretű társadalmi struktúra-változás, és ha lassabban is, de figyelemreméltó tudatváltozás is bekövetkezett az elmúlt negyedszázad alatt. Nem közömbös tehát életünk – ha nem is teljes, de részleges – tükrözéséhez, ha megnézzük a riportok mozaik-cserepeiben a munkásosztály és a parasztság, az értelmiség, az ifjúság társadalmi helyzetének változását, s ha nem kerüli el figyelmünket az sem, ami a tudat szférájában lezajlott, illetve még változatlan: a kultúra, a vallásos érzés, az eszmei bigottság, az erkölcs, a szolidaritás területén.

Ha az összeállítás többé-kevésbé igaz módon meg akar felelni a címben jelszóként megjelölt mondatnak – *Életünk tükörben* –, akkor csakis úgy válogathattam, hogy ne kerüljenek be a kötetbe a lakkozó, a

sematikus, a csupán bólogató, helyeslő és aggodalom nélkül ujjongó írások. A tükrözés – és éppen a tény-műfaj esetében – nem jelentheti azt, hogy csakis a jót és a dicsérőt veri vissza, és a fénytörés elnyeli mindazt, ami *még* nem jó, ami még ósdi, ami még polgári-kispolgári, ami nem szocialista, ami még mind olyan, hogy változtatni kell rajta. Ezek a riportok – többségükben – úgy tükrözik huszonöt éves életünket, hogy fejlődésében, vajúdásaiban, a visszahúzóval, a negatívval való küzdelemben mutatják meg a magyar valóságot. Így sem teljes a kép – hangsúlyozom –, ez az összeállítás sem mutatja meg az egészet, de részleteiben, úgy érzem, igen, és főként arra alkalmas e huszonöt írás, hogy színesen, elevenen, olvasmányosan tárja az olvasó elé: honnan indultunk el, és mit tettünk azért, hogy az egykori feudális Magyarországból megszülessék a szocialista Magyarország.

NEMES GYÖRGY

1969. október

ILLÉS BÉLA

Pillanatképek a felszabadulásról

JÁSZAPÁTI

1944. december 30-án este pontosan megbeszéltük, hogyan fogjuk ünnepelni a szilveszter éjszakát. Debrecenben voltunk, és majdnem kétszáz kilométerre lenni a tűzvonaltól, minek tagadjam, jó érzés. Délután hat órakor a Déri Múzeumban előadást tartok a szovjet irodalomról, és este kilenc órakor a szerkesztőségünk díszvacsorát rendez. Vagy negyven vendéget hívunk, hús és bor van elég. Hosszan beszéltük meg az étlapot – háromféle hús lesz és kétféle bor.

Éjfél után egy órakor mentem aludni, és a telefon éjfél után négy órakor ébresztett fel. Azonnal be kellett mennem a városparancsnoksághoz. Ott megkaptam a parancsot: reggel fél hétre Jászapátiban kell lennem. Novikov ezredesnél.

Reggel hat órakor jelentkeztem Novikovnál. Megtudtam, hogy bár az előírtnál egy fél órával előbb érkeztem, fél órát elkéstem. Fél órával ezelőtt elutazott Jászapátiból a 2. hadseregcsoport parancsnoka.

– Mit akar tőlem a parancsnok?

– Nem tudom, de beszélni akar magával.

Egy fél órán át beszélgettünk a pesti helyzetről és különösen a parlamenterek meggyilkolásáról.

– Ez sokba kerülhet még a magyaroknak – vélte az ezredes. – Nem ők csinálták, mégis ők fizetnek érte.

Nem vitatkoztam, ennek úgysem lett volna értel-

me. Nemcsak nekem, de az ezredesnek sincs beleszólása. Nekem fájt, hogy a magyarok fizetnek, és Novikovon is látszott, hogy nagyon nem szívesen beszél erről. Vagy jobb szeretné, ha beszélhetnénk róla.

– Hazamehetek Debrecenbe? – kérdeztem.

– Szó sincs róla. A parancsnok visszajön, meg kell várnia.

– Remélhetőleg délután otthon leszek.

– Remélhetőleg.

Két író volt Jászapátiban: Pervomajszkij, a költő, és Iván Lé regényíró. Velük töltöttem a délelőttöt. Délben bementem az ezredeshez megkérdezni, hogy visszajött-e már a parancsnok. Nem jött vissza. A délután folyamán ötször, hatszor mentem a kérdéssel az ezredeshez. A válasz ugyanaz volt: még nem jött vissza, de okvetlenül visszajön. Meg kell várnia. Délután hat órakor telefonáltam Debrecenbe. Lemondtam az előadásomat, és félek – mondottam –, hogy a vacsorát sem fogom megenni.

Nyolc órakor azt tanácsolta az ezredes, menjünk be az ünnepi vacsorára. Két társammal együtt bementünk a tornaterembe, ahol a bankettet tartották. Negyven-ötven tiszt volt ott, azok vacsoráztak. Mi hárman is. Mintha csak a debreceni programot követném, mi is háromféle húst és kétféle bort kaptunk.

A tisztek gyorsan felkeltek, és más tisztek jöttek a helyükre. Rajtunk, hármunkon kívül talán senki sem maradt. Másodszor kaptunk vacsorát. Másodszor ettük meg. Egy órával később nehéz volt megenni a harmadikat. De azért megettük.

Tíz órakor Pervomajszkij már nem fogadta el a következő vacsorát. Tizenegy órakor már Iván Lé sem. A két író tanú rá, hogy én megettem a tizenkét órai adagot is.

A teremben folyton változtak a vendégek. Ráismertem az egyik szegedi városparancsnokra, és be-

mutattak a ceglédi parancsnoknak. Egy-két ember Debrecenből is ott volt. Nem sok ész kellett annak megállapításához, hogy valami megbeszélés folyik Jászapáti környékén.

Tizenkét óra előtt négy-öt perccel megérkezett a 2. hadseregcsoport parancsnoka. Nagyon fáradt volt. Néhány tiszt kísérte, és vele egyidőben jött be a terembe két román és két bolgár tiszt. Három ezredes es egy bolgár alezredes. Az egyik bolgár, az alezredes, egyenesen hozzám jött, megölelt és megcsókolt. Író. Legutolsónak egy szovjet vezérezredes jött be. Még sohasem láttam. Csak reggel tudtam meg, hogy a 3. hadseregcsoportot képviseli.

Tizenkét órakor, amit egy csengő jelzett, a parancsnok, akinek éppen behozták a vacsorát, felállott, serleggel, vörös borral a kezében, és beszélni kezdett. De csak a megszólítást mondotta el: Drága elvtársak! – amikor az én ezredesem egy táviratot hozott be, a főparancsnoknak. Haragos volt, hogy megzavarták a beszédben, de amikor a táviratot elolvasta, egyszerre jókedve lett. Most már nem volt fáradt.

– Derék fiú vagy – mondta az ezredesnek. Mintha legalábbis ő írta volna a kellemes hírt.

Most néhány szóval a békét dicsőítette a parancsnok, s reményét fejezte ki, hogy a most kezdődő év békét hoz. Amikor azokról beszélt, akiknek békét kívánt, Magyarországot is megemlítette. Mintha megbotlott volna a nyelve: Magyarországot kétszer említette. Másodszor így: a szabad, független Magyarország.

Leült, és közben a hidegre hűlt vacsora helyett másikat hoztak. Nem volt komoly étvágya a főparancsnoknak, türelme sem volt nagy. Az ezredes – úgy látom – figyelmeztette, hogy én reggel óta várom. Az ezredes értem jött. A főparancsnok magához rendelt.

Jelentkeztem. Bemutatkoztam. A főparancsnok kezet nyújtott.

– Tudja, egy kissé furcsa... Én csak látni akartam, és esetleg megismerkedni magával, őszintén szólva azt sem nagyon sürgősen. És maga egész nap itt ácsorgott. Remélem, legalább vacsorázott?

Megnyugtató válaszomra a főparancsnok folytatta:

– Hát azért tulajdonképpen nemhiába várt. Bizonyosan nagy napja lesz, ha megtudja, hogy a németek bűnéért nem fognak fizetni a magyarok.

Többet is szerettem volna tudni, de a főparancsnok a hozzá intézett kérdéseket nem hallotta meg. Háromszor kérdeztem, sikertelenül.

– Van valami kívánsága?

– Nagyon-nagyon szeretném, ha elutazhatnék Budapest felszabadításához.

– De maga lapot szerkeszt.

– Sokkal jobban tudják azt megcsinálni munkatársaim nélkülem, mint velem – válaszoltam nagyon öntudatosan.

A parancsnok nevetett, és az ezredesnek utasítást adott.

– Holnap délelőtt majd megtudja a többit – fordult hozzám.

Most Pervomajszkij és Iván Lé mutatkozott be, és a parancsnok tőlük is megkérdezte, hogy vacsoráztak-e. Pervomajszkij felvilágosította, hogy mit evett ő, és mit ettem én. A parancsnok harsányan nevetett, aztán felém fordult:

– Nagyon nagy öröm egy ilyen étvágy. De azért, higgye el nekem, hogy ma a legnagyobb örömet mégsem a maga étvágyának köszönöm.

Este héttől kilencig vagy fél tízig kísérleteztünk: talán át lehet jutni a Baross téren. Nem lehetett. A német ágyúk sűrűn lőtték a teret, négy részre választva az utcákat.

Amikor nyilvánvaló lett, hogy a mi három teherautónk nem tud továbbmenni, ahhoz a főhadnagyhoz fordultam, aki a forgalmat szabályozta. Ha ugyan lehet szabályozásnak nevezni azt, hogy megállította az autókat. Sok-sok száz autót.

Egy őrmester vezetett be bennünket egy kapun, amely mögött nagy csend volt. Úgy éreztem, hogy nagyon nagy a csönd, de amikor megtudtam, hol vagyunk, már nem is volt olyan döbbenetes a némaság. Városi utcának vagy térnek csendes lett volna, temetőnek hangos volt.

A három autót valami mauzóleum mögött helyeztük el, s mi, huszonkét katona, a mauzóleumban találtunk helyet.

Az első percekben nagyon melegnek találtuk a számunkra kiutalt szállást, negyedóra múlva már fáztunk. Nem az volt a baj, hogy a tűzgyújtást megtiltották, hanem az, hogy nem lehetett tüzet gyújtani. Nem volt mivel, a szél pedig befújt.

Ennivalónk volt elég. Nekiláttunk.

Ahogy előkerült az élelmiszer, sok-sok hús és sok kenyér, házigazdáink is kerültek: két magyar. Nagyon rongyos emberek voltak, de azért egyikük valahogy nem tűnt szegénynek. Talán a cipője, talán a kesztyűje tette, gazdag embernek látszott.

Franciául szólított meg bennünket. Én, mindnyájunk nevében magyarul válaszoltam.

A magyarok megrémültek. Talán valami álorosz csapat kezébe kerültek . . .

Megnyugtattam őket: az egész csapatban egyedül én tudok magyarul.

– Maga olyan... hm... kisegítőféle?... – fordult hozzám, nem éppen lenézően, de kissé leereszkedő hangon.

Lefordítottam oroszra a kérdést. Harsány derültség.

Magyar barátaink nem értették, hogy min nevetünk, de tudták, ha a katonák nevetnek, a közéjük került civileknek is nevetni kell.

– Budaiak?... Pestiek?... – kérdeztem.

A jobban öltözött, úgy negyven esztendős, budainak mondotta magát, a másik pestinek. A Duna-parton lakott.

– Remélem, egy hét-tíz nap múlva otthon vagyunk.

A másik keserűen nevetett.

– Otthon leszünk?... Aki Budapestet tekinti otthonának, az sose lesz otthon.

– Miért?

– Mert Budapest most elpusztul. Aki gondolkozik, annak tudnia kell, hogy nyoma sem marad.

A fejét csóválta a másik, az idősebb, és nem válaszolt.

Most felém fordult a jobban öltözött magyar.

– Remélem, azért, hogy maga az oroszokat szolgálja, tudja...

A szavába vágtam.

– Tudom,... hogy Budapest sokkal-sokkal szebb lesz, mint valaha is volt.

A magyar nem mert felnevetni, mert félt, hogy megsérti az oroszokat. De nekem, a magyarnak alaposan megmondta a véleményét.

– Semmi értelme annak, hogy engem bolondítson, még kevesebb annak, hogy önmagát bolondítsa.

– Hát lehet, hogy igaz. Lehet, hogy igaza van... Mi a foglalkozása?

– Bankigazgató, azaz...

Én már fél kézzel kinyitottam a bundámat, és megmutattam neki a katonai jelzésemet.

Egy kicsit megszédült. Bizonyos volt benne, hogy rettenetes helyzetbe került.

Pár pillanat múlva folytattam a beszélgetést.

– Ne hagyja abba az evést. Van itt elég. Egyen nyugodtan. Ami pedig a másik kérdést illeti: természetesen Budapest sokat szenved, de bizonyos, hogy rendbe hozzuk. No, csak egyen . . .

Egy óra múlva ledőltem, de rettenetesen hideg volt.

Kotov főhadnagynak parancsot adtam. Kiment megnézni, hogy mit jelent a nagy csend.

Csak másnap este tudtuk meg, hogy szovjet repülők megsemmisítették azokat a német ágyúkat, amelyek be voltak lőve a Keleti pályaudvarra.

Húsz perc múlva menetkészek voltunk.

Amikor a mauzóleum mellett állottunk, zseblámpámmal rávilágítottam:

– Deák Ferenc . . . – olvastam hangosan. – Tudják, ki az?

– Nem – mondotta Kotov, de nehogy tizenkilenc esztendős korában tudatlannak lássék, egymás után sorolta fel a magyarokat, akiket ismert. – Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Táncsics, Rákóczi, Arany János . . .

– Elég! . . . Elég! . . . – intettem le.

Tíz perc múlva a Baross téren voltunk, negyedóra múlva a Rottenbiller utcában, újabb öt perc múlva a Dohány utcában. Ide szólt a vezénylésünk. Itt kaptuk a további utasítást.

– Hol vagyunk, őrnagy elvtárs? . . . – kérdezte Kotov.

– Budapesten! – feleltem.

Kotov zavartan nézett, félszegen mosolygott. Nem

értette meg, mit akarok ezzel mondani. Elnevettem magam és megöleltem. Most már ő is nevetett.

A ház előtt voltunk, amelyet meg kellett szállnunk. Amit azonban nem szálltunk meg. Majdnem földig le volt rombolva.

EGY ÉJSZAKA A NEW YORK-PALOTÁBAN

A nekünk szánt ház összeomlott. Mi (én és a mellém beosztott huszonegy ember) beszállásoltuk magunkat a Dohány utca egy mellékutcájának három házába. Pedig azok nélkülünk is nagyon zsúfoltak voltak.

Három-négy órával azután, hogy elhelyezkedtünk, új parancsot kaptunk. Feladatunk: az Athenaeum nyomda megszállása.

Akik mellénk voltak beszállásolva, már másnap délben továbbállottak. Valahol az Andrássy úton kellett csatlakozniuk egy nagyobb csapathoz. Mi pedig arra voltunk utalva, hogy megfigyeljük, miként lehet hozzáférni az Athenaeum nyomdához. Nem volt könnyű. A Rákóczi út és a Wesselényi utca között nagy német erők voltak.

Két nap alatt két utcával jutottunk közelebb, de még mindig messze, nyolcvan-kilencven méternyire voltunk a nyomdától, ahol lapunkat fogják nyomni, és isten tudja, mi mindent fogunk még csinálni. Hát persze, ha addig nem verik szét . . .

Január 16-án éjjel két órakor értesültünk róla, hogy a Körút a Wesselényi utcáig orosz megszállás alatt van. Hajnali négy órakor az a kis utca, amely az Athenaeum háta mögött van, a mi kezünkben volt.

Négy harcosunk a Rákóczi út felől zárta be a kis mellékutca bejáratát, a másik végét ugyancsak négy

katona. Nyolc katonával én szálltam meg a szakasz közepét, ami valami autóraktár-féle volt. Már parancsot adtam, hogy támadjunk, amikor váratlan meglepetés ért.

Az Athenaeum kapuján egy csinos asszony jött ki, karján vöröskeresztes jelvénnyel.

Én magyarul ráköszöntem, ő mosolyogva visszaköszönt.

– Vannak németek a nyomdaépületben?

– Vannak. Hatan vagy heten.

– Ha maga megkérné őket, nem jönnének ki az utcára?

– Ha megígérem nekik, hogy nem ütik agyon őket, hanem elfogják, akkor szívesen kijönnek.

Megegyeztünk.

Lefordítottam oroszra, amit magyarul beszéltem, és intézkedtem. Tizenkét-tizennégy katona a kapunak szegezte fegyverét.

Iszonyú hosszú percek következtek. Vagy öt perc múlva Kotov megszólalt:

– Ha becsapnak minket...

– Akkor ráfizetnek – mondtam én, de nem voltam egészen bizonyos abban, hogy okosan cselekedtem-e.

Egy perc múlva egymás mögött hat német katona jött ki az utcára. Az első egy őrmester, a második talán káplár, a többiek közlegények. Ahogy kiléptek, fegyverüket a földre dobták.

– Megadjuk magunkat! – kiáltotta a német őrmester.

Éppoly bizonytalan volt abban, hogy helyesen jár el, mint egy perccel ezelőtt én voltam...

– Fogságban vagytok! – mondottam németül. – Van még német katona az épületben?

– Tábornok úr...

– Nem vagyok tábornok, csak őrnagy. Nos?...

– Őrnagy úr, sebesültek vannak. Egy orosz altiszt,

négy német és hat vagy hét magyar. Magyar asszonyok ápolják őket.

– Rendben van. Mi, a Szovjet Hadsereg, pontosan betartjuk a foglyok számára előírt jogokat. Fegyver egyiküknél sincs?

Beszélgetés közben a németek feltartották a kezüket. Most hat vöröskatona megnézte a zsebeiket. Négyen kísérték el őket. Mentek. A Keleti mögött ideiglenes fogolytábor volt.

A kedves asszony, akit – mellékesen megjegyezve – még tizenhét-tizennyolc év után is többször láttam az Athenaeumban, ismét kijött.

– Nincs több németünk, csak sebesültek. Többségben magyarok. Van köztük orosz és német is. Pontosan nem tudom, mennyi.

Tíz perccel később az udvaron és egy pincén átjutva, sötétben voltam az engem kísérő katonákkal. Csak néhány gyertya és zseblámpa világított.

Először az orosz sebesülthöz mentem. Miután kezet fogtam vele, és még négy-öt katonával is kezet fogott, megkérdeztem, mi baja van.

– Két comblövés és bordasérülés. Két nap óta fekszem.

– Orvos volt?

– Orvos egyikünknél sem volt, de a magyar asszonyok nagyon tisztességesen kezeltek.

– Éhes?

– Hát . . . Egyszer kaptam egy darab kenyeret két nap alatt. A magyarok körülbelül ugyanennyit ettek.

– Hm . . .

Mikor a hátizsákomban levő ételt előszedtem, nem fogott rögtön az evéshez.

– Azokat a szovjet katonákat, akiket négy nap előtt fogtak el, szó nélkül agyonlőtték. De velem, aki két napja kerültem a kezükbe, úgy bántak, mintha az apjuk vagy a bátyjuk lennék.

– Hm... hm... No, majd ezekről beszélünk. Most egyél.

A magyar katonáknak is behoztunk ennivalót. Körülöttünk nagy tömeg.

Két katonánk ott marad a sebesültek mellett.

Én magyarul szóltam a nyomdászokhoz.

– A nyomdát a Szovjet Hadsereg lefoglalta. A nyomdászok és minden munkásuk olyan élelmezést kap, mint az orosz katonák. Fizetésről majd beszélünk. Állítsanak össze öt kitűnő nyomdászt, azoknak velem kell megbeszélniük, hogy mire van szükség. Két óra múlva befűtünk három tábori konyhát, és azok mától fogva háromszor adnak enni...

Most láttam először, hogy a tábori konyha említésére hangosan sírnak. Persze, leginkább az asszonyok. De akadt férfi is, aki elsírta magát.

Három óra telt el. Reggel lett, amikor bementünk a New York-palota épületébe, mert így hívták a kávéházat, amelyik a sarkon volt, azt a kávéházat, amelyben életemben egyszer, beszéltem Ady Endrével.

Nagy csend. Az épület portása, aki legnagyobb meglepetésemre a helyén volt, nyugodtan beszélt velem.

– Mit kívánnak az urak? – kérdezte németül, és én magyarul válaszoltam.

– Az épületet elfoglaltuk. Vannak bent német katonák?

– Hét vagy nyolc német van a negyedik emeleten. Isznak. Asszonyok is vannak velük.

– Maga tud németül. Közölje velük, hogy megszálltuk az épületet, és ha nem adják meg magukat... Nos, csak ennyit közöljön velük.

Öt perc múlva piszkos fehér zászlót tűztek ki a negyedik emelet korridorjára.

Nyolc vöröskatona rohanva ment az emeletre. Kotov és én lassan követtük őket. A többiek a földszinten a kapukat szállták meg, és az egyes pontokat lövésre kész fegyverrel ellenőrizték.

Amikor a harmadik emeletet elhagytuk, s csak fél emelet választott el bennünket a negyediktől, egy öregasszony állt elénk. Kenyeret kért. Én tovább mentem. Kotov kinyitotta a hátizsákját.

Egy fél perc múlva puskák dörögtek. Kotov halott volt, az öregasszony súlyosan sebesült.

A fiút ölbe vittem, nem tudtam, hogy halott, s egy oszlop mögé álltam vele, hogy biztonságban legyünk.

Öt perccel később a németeknek nyolc halottjuk volt. Ahány német katona akadt az épületben, annyi volt a halottjuk. Nekünk egy halottunk és négy sebesültünk. Az egy halott: Kotov.

Tíz perccel később, amikor Kotovért és a sebesültekért eljött egy autó, elhatároztam, rögtön megírom drága barátomnak, Kotov egyetemi tanárnak fia hősi halálát.

Katonáink, akik átnézték az emeletet, egy anyaszült meztelen asszonyt találtak. Részeg volt.

– Te is megválasztottad, hogy kivel kezdesz ki! – mondta magyarul, hozzám fordulva. – Darabokra vágatlak!

Német köpenyt húzattam rá, és kivitettem a foglyok közé.

Még nem tudtam leülni, nem tudtam levelet írni. Az épület már pontosan meg volt szállva, s én még idegesen járkáltam.

A szoba, ahol voltunk, egy öreg, hibás szemű mérnöké. A lakás tulajdonosa bemutatkozott, s megkérdezte, hogy mi a tennivalója.

– Majd . . .

Velem szemben, az ablakon túl Rákosi Jenő szobra állott, mögötte csend.

– Mi van ott? – kérdeztem az öreg mérnöktől.

– A pesti gettó – válaszolta, és mintha attól tartana, hogy nem értem, megismételte: – A gettó.

AJTÓSI DÜRER SOR

Túlzás lenne békés napról beszélni. Reggel kilenc felé lejöttem a New York-palota negyedik emeletéről, ahol néhány levelet és hivatalos papirost írtam. Amikor az udvar közepére értem, minden ajtóból asszonyok és gyerekek álltak elém: ennivalót kértek. Sajnos nem tudtam adni, mert az utolsó két napon mindent szétosztottunk, semmink sem maradt. Ha erre gondoltam, egyszerre megrémültem. Két irányból: a Rákóczi út és az Oktogon felől ágyúdörgés – és ami rosszabb: puskaropogás, ami azt jelentette, hogy a harc közel folyik.

Az egész csoport, amely a nyomdát és a sarokházat megszállva tartotta, tízegynéhány emberből állt. Kettő most elmegy a jelentésekkel, és legalább egyet el kell küldeni embereket kérni.

Mikor elküldtem a jelentéseket és a kéréseket, akkor feladataimat egy alhadnagyra bízva, neki kellett ülnöm a cikkírásnak.

Kellemetlen helyzetbe kerültem. Azért küldöttek fel a Budapestet ostromló sereghez, hogy cikkeket írjak. Ez megtörtént. De utána, ahelyett, hogy visszautaztam volna, beosztattam magam az ostromló hadseregbe.

Hogy helyesen jártam-e el vagy nem . . . lévén egy újság főszerkesztője, megbíztak egy nyomda megszállásával.

Miután két-három cikket elküldtem Debrecenbe, ahol az újságom volt, hét napon át az ostromló hadsereghez tartoztam.

Most újra írtam két újságcikket, és szerettem volna enni. De nem volt mit. Tízegynéhány emberemből még kettőt ki kellett küldenem élelemért, egyet pedig az Ajtósi Dürer sorba, ahonnan parancsot kapok.

Hol van az az Ajtósi Dürer sor, arról fogalmam sem volt.

Tíznél kevesebben maradtunk. Egyik katonám egy jó darab kenyeret adott, tehát különösebb baj ezzel nem volt. Mindenesetre megkérdeztem:

– Mindegyik katonánk kapott? . . .

Délután egy órakor élelmet hoztak a nyomdászoknak. Jóval kevesebbet, mint vártam. Ismét levelet kellett írnom. Most már még kevesebben voltunk.

Az utcán egyre többen jártak. Az emberek éhesek voltak, és tőlünk nyilvánvalóan nagyon sokat vártak.

Háromkor parancsot kaptam, hogy menjek a parancsnokságra. Ekkor osztották az első meleg ételt a nyomdászoknak.

– Hol van az Ajtósi Dürer sor? – kérdeztem a sok civiltől, aki kenyeret várt tőlem.

– Megmutatom – válaszolt egy fiatal fiú.

– Ülj a sofőr mellé – mondottam.

Nyolc, tíz perc múlva az Ajtósi Dürer sorra értünk az épület elé, ahol a parancsnokság volt.

Ez az épület az „István úti gimnázium" volt, ahol jónéhány éve érettségiztem. Kissé különösen éreztem magam, amikor a tanári szobában jelentkeztem a tábornoknál.

– Kissé tévedett, őrnagy, amikor azt hitte, hogy a gettót nem ismerjük. Tudjuk nagyon jól, hogy több mint hetvenezer ember van benne. Most mindenesetre meg kell állapítani, hogy nincs-e aláaknázva. Holnap vagy holnapután reggel felszabadítjuk.

Nem tudtam, mit válaszoljak, de nagyon örültem.

A tábornok nem várt tőlem köszönetet, de kissé váratlanul folytatta a beszélgetést.

– A felszabadítást valószínűleg maga vezeti, őrnagy!

– Én?...

– Csak nem ijed meg, őrnagy?... No, nem gondoltam komolyan... Ne féljen, nem a maga katonai tudására számítunk, de azt hisszük, politikailag okos dolog ezt a feladatot magára bízni... Holnap vagy holnapután reggel hét órakor maga töri át elsőnek a gettó falát.

Az alezredessel, akivel a különítményem ügyét kellett megbeszélni, gyorsan végeztünk. Mintegy negyven embert kaptunk védelemre, s hat-nyolc embert a nyomdászok megsegítésére.

Meg voltam lepve. Örültem, és iszonyúan zavarban voltam. Nem is sejtettem, hogyan kell felszabadítani egy gettót.

Emberek jöttek, anyag jött, értesítések jöttek, kérdések. Nehéz nap volt.

A gettó felszabadításáról nem esett több szó. Úgy látszik, nincs rám szükség.

Este nyolc felé enni kaptam, kilencig ettem és ittam három-négy napra valót. Három tisztet osztottak be hozzám: két hadnagyot és egy századost. Azokkal ismerkedtem, és tízkor aludni küldtem őket.

Majd holnap...

Az egyik hadnagyot felköltöttem, és elküldtem az Ajtósi Dürer sorra, hogy van-e valami újság.

Tizenegykor két ember jött értem: menjek ki Kispestre, telefonálni Debrecenbe. Fél egykor ott voltam, egyre összekapcsoltak. Kassai Géza keresett, a helyettesem. Ő jobban dolgozott, mint én. Kicsit megijedtem, hogy szemrehányásokat fog tenni a hosszú elmaradásért. De nem. Nagyon örült, amikor olvasta, hogy nyomdát foglaltam el és helyiségeket a szerkesztőségnek.

– Két-három nap múlva mi is felmehetünk.

– Értetek megyek, Géza. Lehet, hogy holnap, lehet, hogy csak holnapután . . . Lakástok van.

Nem először az életben, amikor szemrehányásokat vártam, akkor dicséretet kaptam. Igaz, az ellenkezője gyakrabban megesett.

Éjfél után, hajnali négyig a kispesti étkezdében ültünk, valami iskola tornatermében. Nyolcan, tízen, régi ismerősök, elbeszélgettünk.

Fél ötkor bent voltam a New York-palotában. Egy alezredes fogadott.

– Már féltem, hogy elkésik.

– Mitől késtem volna el? . . . Két éjszaka nem aludtam, most behozom a mulasztást.

– Hm . . . A tábornok nem éppen ezért küldött. Átveszi, elvtárs, a csapatot, amelyik a gettót felszabadítja, és . . . Sok szerencsét kívánok, kedves őrnagy elvtárs!

A GETTÓ

Az alezredes, egy százados és egy hadnagy kíséretében, leült az asztalhoz, megbeszélni velem a dolgokat. Az asztal a New York-palota harmadik emeletén, egy orvos lakásában volt. Az orvos még katona, a felesége és a néhány napos gyerek otthon voltak.

Az asszony teát főzött, és hagyott minket beszélgetni.

– Elterjesztették a városban a németek, az elnyomók vagy talán a zsidók, az elnyomottak terjesztették el . . . de bizonyosan elterjesztették, hogy a gettó a felszabadulás pillanatában fel fog robbanni. Mi másfél napon át vizsgáltuk, de semmi aláaknázást se találtunk. A tábornok, miután Moszkvával beszélt, úgy döntött, hogy egy helyen áttörjük a gettó falát. – Nézzen a térképre. Ide . . . A Dob utcánál vagy a

Wesselényi utcánál. Az egyiknél. Kilenc helyen áll készen egy-egy csoport, hogy szükség esetén a maguk segítségére betörjön... Ez rendben van. De én azt hiszem, hogy az egész aláaknázás blöff, mese... Hogy miért lesz a felszabadító csapat parancsnoka maga?!... Találja ki... Lehet, hogy nem volt rá okunk. Négy teherautó megy magával, mindegyiken húsz mesterlövész és két-két tiszt.

Egy napon át úgy éreztem, hogy játékot űznek velem. Miért mondják, hogy rám bízzák a gettó felszabadítását, holott... Egész életemben büszke lennék rá...

– Nos, őrnagy?...

– Még két-három teherautót szeretnék magammal vinni. Kenyeret.

– Hm... Magával nem egyszerű együtt dolgozni. De, hogy lássa, velem sem egyszerű: egy teherautó élelmiszert kap, többet nem. Nem tréfálunk. Nemcsak a felszabadítandók életét, de a felszabadítók életét is védelmeznünk kell.

– Szóval egy teherautó kenyeret kapok!

Az alezredes megölelt.

– Remélem, holnap iszunk egy jót.

Reggel fél hétkor Rákosi Jenő szobra mellett öt autó kanyarodott be. Nekem a Wesselényi utcából a Dob utcába kellett eljutnom, a Kertész utcán át.

Az öt autó közül az elsőben én álltam. Kezemben fegyver. A két tiszt mellettem. Húsz katona lövésre készen.

Azt hittük, minden rendben van. De amikor a Wesselényi és a Dob utca közé kerültünk, s már láttuk a deszkákat, egyszerre nyolc-tíz fegyverből lőttek ránk. Közvetlen közelből. A németek, elszakítva mindentől, néhány géppuskával dolgoztak. (Mint néhány óra után hallottuk, két napon át egy pincében ittak,

és nem tudták, hogy az utca már az oroszok kezében van.) Lőttek . . .

Sofőrünk megsebesült, de még el tudta vezetni az autót a Kertész utcáig. Néhány ház volt közöttünk és a Dob utca sarkán álló épület között, amelyet néhány hónap múlva nagyon jól megismertem. Oda jártam esténként, a Fészek-klubba, vacsorázni . . .

Az egyik hadnagyunk és két katonánk nagyon ügyesen, a Dob utcán át, megkerülte a németeket. Minden gyorsan ment. Kilenc kézigránát repült, és az a négy géppuska, amely a Fészek előtt állt, a Wesselényi utca felé nézve, robbant. Most még négy katona rohant a tökrészeg németek ellen, de már nem volt rájuk szükség. Az épület is megsérült.

A Kertész utcán elmentünk a Wesselényi utcáig. A sofőrünket letettük. Mellette maradt egy katona. És én nagyon meghatódottan parancsot adtam:

– Indulj!

A teherautó páncélorra betörte a deszkafalat. Bent voltunk a gettóban.

Lassan hajtottunk. Egyikünk sem szólalt meg. Egy fordulónál, a mellékutcában három német katona állt. A németek felemelték a kezüket, hogy megadják magukat. Intettem, hogy elfogadjuk a megadást. Lassan, nagyon lassan mentünk tovább.

Az utca teljesen üres. Három-négy perc elmúlt, és egy élő embert sem láttunk. De végre . . .

Egy kapualjból kinézett egy sovány, kicsi ember. Rákiáltottam:

– Állj!

A kicsi ember megrémült, és ahelyett, hogy visszafordult volna a kapu alá, futni kezdett.

– Állj!

Autónk utólérte, de ő futott, futott . . . Én leugrottam. Bal kezemmel kirántottam a késemet, és előre tartottam. Le akartam vágni a sárga csillagot.

A kis ember betakarta szemét, készen a halálra. Jobbommal átöleltem, balommal nekifeszítettem a kést a csillagnak.

A kocsiról két kenyeret dobtak le. A sárgacsillagos letérdelt a földre, hogy felvegye a kenyeret, hangosan sírt.

– Kenyér! . . . Kenyér . . .

Én nem tudom elmondani, hogy mit láttam. Mert nem láttam jól . . . És a velem levő katonák sem láttak . . . Egyik-másik hangosan sírt. De a kocsi ment, és az utca – a Dohány utca –, amely előbb még teljesen üres volt, most zsúfolt. Ezrek, tízezrek voltak ott. Sápadtak, soványak, piszkosak. Sírtak, nevettek.

A százados jelt adott, egymás után négyet, és négy helyen törték át a falakat. Pontosabban: a százados izgalmában elsütötte a fegyvert. És amikor semmi ellenségünk nem volt, segítséget kaptunk.

Sokszor elmeséltem, hogy mit láttam akkor. 1945. január 18-án. Őszintén szólva: csak a könnyeket igyekeztem visszatartani. Szerettem volna nem sírni.

Megdöbbentem, amikor láttam, hogy sokan-sokan ölelnek és csókolnak. Ez volt a gettó. A felszabadított gettó. Egész tömegek sírtak. És azt hiszem, én is sírtam.

AZ ARANY BIKÁBAN

Délután öt órakor lefeküdtem aludni abban a szobában, amely a New York-palotában egy orvos rendelője volt. Az orvos felesége teát főzött nekem. Mire behozta, már régen aludtam. Amikor felébredtem, kint sötét volt, a szobában zseblámpa égett, az egész utcában egyedül nálunk. Annak az alezredesnek a lámpája, aki tegnapelőtt az István úti gimnázium tanári szobájában fogadott, most pedig felkeresett a doktor dolgozószobájában.

Azt hittem, ezt az egy éjszakát töltöm ebben a szobában. Valójában három esztendőt töltöttem benne.

Mikor kinyitottam a szemem, nem tudtam, hol vagyok, és nem tudtam, ki van nálam.

– No, igyál, fiú! – mondotta az alezredes, és egy pohár vodkát nyújtott. – Valamit aludtál, úgy tudom, tizenkét órát. Kezdetnek az is elég. Délelőtt utazol Debrecenbe. Előzőleg jelentést fogsz írni, vagy ha úgy akarod, megíratom a jelentést, és te aláírod. Mikor a jelentés megvan, megkapod a tábornoktól a kitüntetést, és indulhatsz.

Megittam a vodkát, a második pohárral is. Megdörzsöltem a szememet, hátha eltalálom, hol vagyok, kivel beszélek. Az alezredes kenyeret és kilónyi hideg húst adott. Megvárta, amíg végzek, és aztán ismét beszélni kezdett.

– Tudom, hogy délután valahol a Szent István körút környékén jártál, az anyádat kerested. Ez nem tartozik rám, erről ne küldj jelentést... Most kelj fel, mosakodj meg, különben ismét elalszol.

Az alezredes nevetett.

– Egy kiló hús reggelinek elég!... De különben nem erről van szó. Mosakodj és borotválkozz meg, és reggel fél hétkor ott vagy a parancsnokságon. Itt van, fel van írva az új címe... Nézd meg, és jegyezd meg.

Elolvastam a címet, és nem felejtettem el. Andrássy út 101...

Negyed hétkor jelentkeztem az alezredesnél, aki bevezetett a tábornokhoz. Dolgozószobája a földszinten volt, hátul. Előtte előkelően bebútorozott, de túlzsúfolt szobák.

Vagy húsz katona várta a földszinti előszobákban, többek között valami ruhatárfélében. Arra vártak, hogy behívják őket. Kitüntetést kapnak.

Nagyon barátságosan fogadott a tábornok.

– Majd ha időnk lesz, meghallgatom. Elmeséltem magamnak, hogy miképpen találta meg az anyját. Valami élelmiszert küldök a néninek, úgy három mázsányit. Azt maga fogja elszállítani... A jelentést a tegnapi napról én készítettem. Érdekes dolog volt, és amit nem gondoltunk, nem egészen veszélytelen... No, de erről nemigen beszélünk... A kitüntetése itt van. Hányadik?... Csak nyolcadik? No, még nincs vége a háborúnak... Fél óra múlva indul Debrecenbe.

Kimentem a katonáktól elbúcsúzni, és az alezredessel együtt elmentem a New York-palotába, ahol ideiglenesen egy százados fog helyettesíteni. Néhány perc múlva teherautón indultam Debrecenbe.

Pestről kelet felé asszonyok, gyerekek és férfiak meneteltek. Nem tudták volna megmondani, hogy hová mennek. Csak el, el onnét, ahol az ágyúk dörögnek... Ahol németek vannak... Kelettől nyugatnak katonák meneteltek, nagy szovjet egységek, román és bolgár ezredek. Nem volt könnyű utazni. Hol itt, hol ott kellett helyet csinálni. Én élveztem az utazást: egész idő alatt aludtam. Éles szél volt. Hófúvás. Ezért néha egy-egy percre felébredtem. Aztán tovább mentünk, és én tovább aludtam.

Míg elértem a Tisza-hídig, addig kialudtam magam, és már nagyon türelmetlenül vártam, hogy Debrecenbe érkezzem. Útközben meg akarták mutatni nekem – már nem tudom, hány pengőért – Horthy kastélyát, amely állítólag nagyon érdekes látnivaló. Csodálkoztak, hogy engem nem érdekel. Amikor már messze mögöttünk hagytuk, eszembe jutott, kár volt meg nem tudni, hogy ki és mire szed pénzt a Horthy kastélyának megtekintéséért. Persze, ezt megkérdezni nem fordultam vissza.

Mikor legközelebb kilenc nap múlva átutaztam a

Horthy-kastélynál, már ingyen lehetett látni a volt kormányzó családi otthonát. Akik addig pénzért mutogatták, azok közül egy megszökött, hármat pedig lecsuktak. Nem volt időm érdeklődni aziránt, kik voltak, és miért buktak le.

Debrecenbe érkeztem. Már nappal volt, és láthattam, hogy mennyit szenvedett az ideiglenes főváros.

A Svetics-zárda épületébe mentem, ahol tizenkét nap előtt laktam. Az enyimek már elköltöztek onnan.

Bementem a városparancsnokságra, és megkaptam a címet. Nagy ujjongással fogadtak, amin már nem csodálkoztam, pedig tudtam, hogy különösebb ujjongást nem szolgáltam meg.

A fiúk észrevették, hogy bal lábamra bicegek.

– Megsebesültél, Béla?

– Nem. Csak a gettóban annyian öleltek és csókoltak, de úgy... Nehéz volt... – Nagyot sóhajtottam.

Kassai Géza egyedül dolgozott egy szobában. Most elmondotta, mi minden történt, míg nem voltam ott.

Hihetetlenül gyorsan fejlődött minden.

Én viszont elmondtam, hogy a New York-palota vár minket, és minél gyorsabban fel fogunk menni. Ott álltak körülöttem: Oldner Vlagyimir, Ráth Károly, Wágner Anna, Lévai Béla... A többiek a nyomdában voltak, a régi debreceni újság nyomdájában. Megtudtam, hogy Gyáros Lászlót és Zsombor Jánost még nem vezényelték a szerkesztőségbe dolgozni. Azonnal írtam, másodszor vagy harmadszor kértem őket.

A fiúk persze azt akarták, hogy meséljek arról, amit Budapesten láttam. Nem akarták elhinni, hogy nagyon keveset tudok. Pedig akkor még nem tudtam: húsz esztendő is kevés lesz hozzá, hogy egészen meg-

tanuljam, amit láttam... Vagy talán ez a húsz esztendő inkább csak a felejtésre elégséges...

Kassai a nyomdába ment, én a városparancsnoksághoz mentem, hogy bejelentsem Pestre utazásunkat.

A városparancsnok alezredes is azt akarta hallani, hogy mit láttam Pesten – és neki nem volt szabad azt mondani, hogy semmit se láttam. Meséltem... istenbizony, nem tudom, mit. És az alezredes el volt ragadtatva.

Bementem az Arany Bikába vacsorázni. Megmondták, ha végeznek a nyomdában, utánam jönnek, de húst, bort és kenyeret magammal kell vinni. Vittem is, a szerkesztőségből.

Nem volt valami fényesen kivilágítva a szálloda, de telis-teli emberekkel. Kelet-Magyarország minden városa és nagyon sok falva is képviselve volt itt, és most már Pest is...

Jólesett volna, ha valaki most megkérdezi tőlem, mit láttam Pesten. Most talán meg tudtam volna mondani. De ezt hiába vártam... Míg a vacsorát kihozták, kissé elaludtam.

– No, mi az, Illés, egyedül ül?...

Felnéztem, és talpra ugrottam. Az ideiglenes kormány elnöke, Dálnoki Miklós Béla állt mellettem.

– Mikor érkezett? – kérdezte.

– Ma délután.

– Jöjjön az asztalunkhoz. Az ideiglenes kormány öt-hat tagja vacsorázik ott. Bizonyára nagyon hálásak lennének, ha elmondaná nekik, mit látott, mit hallott...

– Miniszterelnök úr, nem fogja elhinni, pedig igaz: semmi érdekeset nem láttam.

– Elhiszem. Akkor csak azt mesélje el nekünk, ami unalmasat látott. De ahhoz ragaszkodom!

Reggel hat órakor szerkesztőségünk ülést tartott. Előzőleg öt óra felé reggeliztünk, azután meghallgattuk a rádióközléseket. Háromnegyed hatkor szolgálatba lépő munkatársaim számára kihallgatást adtam, és hatkor munkába álltam.

Átfutottuk a reggeli újságunkat, amelyet hajnali négykor már elvitt a repülőgép Pestre, Szegedre s néhány száz állomáshelyre. Azután átolvastuk a legközelebbi szám anyagát, a holnaputánit. Egyelőre kétnaponként jelentünk meg.

Délelőtt tízig olvastam és írtam, tizenegykor elmentem a városparancsnokságra. Tizenkettőkor kimentem a pályaudvarra, ahová magyar hadifoglyok érkeztek haza. Délután moszkvai lapok számára interjút csináltam hazatért magyarokkal, azután aludtam. Este vacsoravendég voltam Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknél. Rajtam kívül Teleki Géza gróf, Gábor József miniszter, a szegedi papállamtitkár és Oldner Vlagyimir volt ott.

Oldner és én közelebbi ismeretségben voltunk Miklós Bélával. 1944 októberében, amikor a nácik a nyilasok kezébe adták Magyarország kormányát, Dálnoki Miklós Béla átjött az oroszokhoz, hogy az ő oldalukon magyar hadsereget szervezzen. Mi ketten fogadtuk a magyar tábornokot és azokat, akik vele együtt jöttek át. Két napig folyt a tárgyalás a szovjet tábornokok és Dálnoki Miklós Béla között. Két napig én voltam a közvetítő, vagy mondjuk a tolmács. A harmadik napon Oldner Vlagyimirral huszonnégy órán át foglaltuk írásba (hetvenkét oldalon) a fölmerült kérdéseket. És akkor valami más történt... A negyedik napon mi ketten megmagyaráztuk Miklós Bélának, mi történik a nagyvilágban, pontosabban szólva: megmagyaráztuk, milyen lehetőségei vannak

a jövőben a magyar népnek. És újabb három nap múlva Miklós Béla nemcsak Hitlerrel állott szemben, de azokkal a tábornokokkal is, akiket, mint őt, Horthy küldött a Szovjetunióba tárgyalni.

Ez október második felében történt, és mire Oldner elkísérte őt Moszkvába, megértük azt a csodát, hogy egy volt magyar tábornok, a legmagasabb rangú Horthy-tábornok, egymaga képviselte a magyar nép érdekeit az összes magyar tábornokkal és vezérkari tisztek többségével szemben. Természetesen időnként Vologyával és velem is összekülönbözött, de mindig ő kezdeményezte a kibékülést.

A köztünk kialakult baráti viszony komoly volt: mi számítottunk Dálnoki Miklós Bélára, és Dálnoki Miklós Béla számított ránk az újjászülető Magyarországért vívott harcban. Galíciában váltam el tőle, és amikor Debrecenben találkoztunk, egészen megértettük egymást. Mindjárt megbeszéltük a teendőket. Talán az egyetlenegy régi tábornok volt, aki minden körülmények között és minden nehézséggel megbirkózva, hű maradt a magyar néphez.

Nagyon jó vacsorát kaptunk, de nem nagyon bőségeset. Miklós Béla felesége főzött, ő is tálalt, és párszor bocsánatot kért, hogy nem tud olyan vacsorát adni, mint szeretne.

– Szegények vagyunk! – mondta.

Ez a megjegyzés Telekit zavarba hozta, Miklós Bélát pedig büszkévé tette. A szegedi államtitkár nevetett, Oldner Vlagyimir pedig szégyellte magát. Én nem tudom megmondani, hogy éreztem magam, de azt mindenesetre láttam: a most alakult kormánynak ahány tagja, annyi véleménye és annyi terve van.

A vacsorának vége volt. Feketekávét kaptunk. Persze, azt nem árultuk el, hogy Vologya és én hoztuk a kávét, egész kiló nyerskávét. Csak meg kellett pörkölni.

Kissé csodálkoztam Miklós Béla megjegyzésén, melyet többször is hallottam tőle.

– Mussolini tudott kávét főzni! . . . Egy kis sót tett bele, és az igazán használt neki . . . Persze, politizálni nem tudott. De ahhoz értett, hogy a legnagyobb ostobaságokról is el tudta hitetni, hogy zseniálisak . . . Nna! . . . – mondotta Miklós Béla.

– Tudod, kegyelmes uram – fordult most Miklóshoz Teleki Géza gróf –, azt hiszem, hogy mi is tudnánk kávét főzni . . . Sőt, nemcsak kávét tudnánk főzni, de törvényeket is . . .

Egyikünk sem válaszolt. Nekem csak most tűnt fel, hogy három hét óta Miklós Béla fekete civilruhát hordott.

– Ugye, Gábor, te először vagy nálam? Mert ti, kommunisták, nem érzitek jól magatokat nálam, de szovjet tisztekkel együtt . . . Így én is több vagyok . . . Főzz még egy feketét, mindnyájunknak egy-egy csészével – fordult a miniszterelnök a feleségéhez.

– Jöjjön át velem a másik szobába – fordult hozzám Teleki gróf.

Kellemetlenül voltam meglepve, de azért felálltam. Vártam, hogy valaki csatlakozzék. És valaki tényleg csatlakozott. Oldner Vologya.

– Ha megengedi, őrnagy elvtárs, magával tartok . . .

– Csak jöjjön, jöjjön – szólt Teleki gróf.

A másik szoba nem volt valami szépen berendezve. Banképületben rögtönözték a miniszterelnöki lakást.

– Tudja, hogy hol vagyunk? . . . – kérdezte tőlem Teleki.

– Nem. És azt se tudom, mit kellene tudnom.

– Nem erről az épületről beszélek, ahol most vagyunk, de a házról, ami a helyén állott . . . Itt találkoztak a császár megbízottai Károlyi Sándorral . . .

A vita arról folyt, hogy mit kap, mennyi pénzt, mennyi földet és mennyi rangot Károlyi Sándor, ha elárulja Rákóczi Ferencet... Történelmi helyen vagyunk!

Hosszú csend.

– Valamikor arról is beszélnek majd, hogy itt, ebben az épületben mi magyarok vitatkoztunk, akik Hitler ellen a szabadságért fogtak össze – mondottam én.

– Mi nem fogjuk megérteni egymást soha – felelte a gróf –, de a magyar nép ügyét ránk kellene bízni. Nem a mi érdekünkben, hanem a magyar nép érdekében. Sajnos, ezt Dálnoki sem érti... És félek, önök sem...

– Tudja, gróf úr...

Alkalmasint éles szavakat mondottam volna, ha Vologya félbe nem szakít. A Szovjet Hadseregben meg volt tiltva a magasabb rangú tisztek szavába vágni, de a kis főhadnagy most a szavamba vágott.

– Engedje meg, őrnagy elvtárs, hogy figyelmeztessem: a szomszéd szobába behozták a feketekávét.

Megértettem. Megértettem, hogy miért vágott a szavamba Vologya. A történelmi helyiséget elhagyva, Vologya kíséretében visszamentem a társasághoz.

A MIKSA UTCA SEGÍT

Parancsra reggel öt órakor Jászapátiban kellett jelentkeznem. Fél ötkor Jászapátiban voltam, de a hadseregparancsnok már négy órakor elindult Pestre, az állandó tüzérségi harcban álló, felszabadult városrész felé.

Most, január 28-án is, keményen folyt a harc Buda és Pest között. Ezt részleteiben is hallottam attól az ezredestől, aki, mikor az utazási parancsot átadta, in-

formált a viszonyokról. Elmondta, hogy Buda melyik részei szabadultak fel, és hogy Pest mindinkább tüzérségi fölénybe kerül.

A szerkesztőség holnap reggel indul Pestre. Huszonnégy főnyi legénységet kapunk, s néhány napra élelmiszert. A személyzet három teherautón utazik, az élelmet másik három autó szállítja.

Mikor az utazási parancsot megkaptam, telefonösszeköttetésbe léptem Kassai Gézával. Megmondtam, hogy a holnapi újságot nem adjuk ki. Majd este az Athenaeum nyomda fogja kiszedni a lapunkat, és holnapután reggel Pesten jelenünk meg. Mikor megmondtam az ezredesnek, hogy miben állapodtunk meg, parancsnokunk nem volt velünk egy véleményen.

– Természetesen nagyon örülnék, ha ilyen gyorsan dolgoznának, de hát nem vagyok meggyőződve, hogy a pesti nyomda minden kívánságukat teljesítheti. De majd meglátjuk.

Reggel tíz körül autóval indultunk. Kenderesnél megpihentünk. Megnéztük a Horthy-kastélyt. Sok látnivaló már nem volt benne. A környék lakossága, amikor megtudta, hogy semmit nem szabad hazavinni, széttépte a szőnyegeket, összetörte a bútorokat, mindent, amit csak lehetett. De Horthy könyvtárából nemigen vittek el semmit. És ami nagyon meglepett, a könyvtár egy része komoly érték volt. A Magyar Kommunista Párt kiadványai: folyóiratok, könyvek, röplapok. Ez a gyűjtemény azért is érdekes volt, mert egyetlen könyvét, folyóiratát sem olvasták. Csupa új példány. A fűzött köteteket fel se vágták.

Elhatároztam: amint módomban áll, értesítem valamelyik múzeumot, hogy ezt a könyvtárat rendelje fel Budapestre. Nagy butaságot csináltam. A kastély őrei közül kettőt figyelmeztettem, hogy a könyvtár komoly érték, nagyon kell rá vigyázni... Öt nap

múlva, mikor ismét Debrecenbe utaztam, megálltam a kenderesi kastélynál. A Széchényi Könyvtár írását hoztam magammal, mely arról intézkedik, ha jól emlékszem, hogy a könyveket el kell zárni, amíg értük jönnek.

Kiderült, hogy a kastélyban mindennap más és más falusiak álltak őrt. A két őrnek, akinek utasítást adtam, nem tudtam a nevét. És ki tudta volna már megmondani, hogy kilenc napja ki volt az őr . . .

A könyveknek nyomuk veszett. Nekem tovább kellett utaznom, ezért Debrecenben adtam le az utasítást és az információt. Semmi eredményről sem hallottam. Csak jóval később tudtam meg, hogy a könyveket eltüzelték. Más fűtenivaló ugyanis nem volt.

Debrecenben megebédeltem, azután bementem a szerkesztőségbe, ahol már csomagoltak.

– Tehát reggel négykor indulunk . . .

Ráth Károly és Oldner Vlagyimir intézkedtek, hogy az élelmet szállító kocsik háromra készen álljanak. Kassai Gézával elmentünk a Magyar Kommunisták Pártjának házába, és ott töltöttünk egy jó órát. Azután a miniszterelnöki hivatalba indultam, hogy elbúcsúzzam Dálnoki Miklós Bélától. Legnagyobb meglepetésemre, búcsúszavaim után a miniszterelnök elkísért. Mikor az utcán voltunk, ezt javasolta:

– Menjünk be a cukrászdába, kedves Illés.

Igen, mikor Budapest még vérzett és éhezett, Debrecenben már nyitva voltak a cukrászdák, és kávé kivételével mindent lehetett kapni bennük.

– Valamiről szeretnék beszélni magával, Illés . . . Amikor nálam volt vacsorán, kétszer is, az lehetett a benyomása, hogy mi szinte éhezünk. Hát nem! Mindent kapunk, ami csak szükséges. De néhány miniszter társam félreérthetetlenül azon dolgozik, hogy azt a benyomást keltsük, hogy nyomorgunk. És sajnos,

megtörténhet, hogy a feleségem is... Hát... Ha velem akar enni, akkor ne a lakásomra jöjjön, hanem az Arany Bikába... Na, gyerünk!

A miniszterelnöki asztalhoz ültünk, ami külön szobában volt, s amely mellett harminc-negyven ember étkezett. Így senkinek sem kellett éheznie. Aligha túlzok, ha azt mondom, hogy itt legalább két-három ebédadagot is rendeltek. A kormány költségén. Ehhez az asztalhoz nem kellett ételt hozni. Hivatalból láttak el bennünket. A falon egyetlen felírás volt: „Takarékoskodjunk!" Nem tudom, ez mire vonatkozott, vagy kinek szólt, és nem is hiszem, hogy nagy befolyása lett volna a jelszónak.

Tizenegy órakor otthon voltam, kettőkor fölkeltem, háromkor valamennyien megreggeliztünk, négykor elindultunk.

A parancs Pestnek irányított bennünket.

Még nem volt tizenkét óra, amikor mind a hat autónk megállt a Miksa utcában.

Pesttől huszonöt-harminc kilométernyire már hallottuk a ritkás ágyúszót. Amikor bent voltunk a városban, szakadatlanul dörögtek az ágyúk.

A Miksa utcában a New York-palota hátsó bejáratánál álltunk meg. A palota tornyát január 18-tól február 13-ig huszonhat ágyúgolyó találta el. Ekkor még csak tízegynéhány golyó ért célba.

A katonáinkat nagy meglepetés érte. Negyven-ötven asszony és gyerek volt segítségünkre a költözködésnél. Rövidesen majd kétannyi. Négy emeleten szálltunk meg lakásokat. A rokonszenvező asszonyok és gyerekek mindenhová segítettek fölcipelni a csomagokat.

Nem részletezem. Röviden szólva: három teherautó élelmiszerből csak fél teherautónyi maradt...

A meglepő és a viszonyokra jellemző nem ez, hanem az, hogy nem háborodtam fel a két és fél teher-

autónyi élelem eltűnésén. Talán még nem is csodálkoztam.

Ilyen volt a helyzet a több mint öt hét óta harcban álló Pesten . . .

PESTI HÉTKÖZNAPOK

Kissé elszámítottam magamat. Azt hittem, hogy másnap megjelenik lapunk, de csak napok múlva jelent meg. Különös számítási hibák voltak. Délután hat óra felé megjelent Kispestről egy ezredes, és gratulált, hogy sikerült bevonulnunk. Amikor megmondottam neki, hogy több mint két teherautó élelmiszert elvesztettünk, minden habozás nélkül szigorú megrovást adott nekem. Aztán folytatta, hogy különítménnyé lettünk. A különítmény százegy tagból állt, és – ami a legforróbban hatott rám – a parancsnoknak (nekem) tizenkét főnyi élelmezés áll a rendelkezésemre. A megrovás és ez a rangemelés különösen hatott rám. Ettem, ittam, és lefeküdtem aludni. A parancsnokság Kispestről kora hajnalban utasítást küldött: az utcának csak a bal oldalán szabad járni, és a házakban csak a Budának hátat fordító lakásokban szabad tartózkodnunk. Viszont mi a New York-palotában egy igen elegáns közvetítő (színház és mozival foglalkozó) irodát foglaltunk el (most a *Magyar Nemzet* lakik benne), és én ezt mindenképpen meg akartam tartani a szerkesztőségünk számára. Én ugyanazon az emeleten laktam. A lakás egy orvos feleségéé volt. Az apósáról épp a napokban olvastunk; nyugalmazott tábori püspök. És éppen nyolcvan éves. Nem sokat törődtem az állítólagos veszedelmekkel, ide költöztettem munkatársaimat. Éjjel kivételével egész nap itt voltak. Ugyanaznap délután másodszor is szigorú parancsot kaptunk, hogy a Körútról a Du-

náig húzódó területet mindenesetre kerüljük el. El is kerültük. Ekkor történt a Lévai-eset.

Lévai Béla nyáron került szovjet hadifogságba. Munkaszolgálatos. Harmíncéves fiú, aki azonban húsznál is fiatalabbnak látszott. Az egyik fogolytáborban találkoztam vele, Galíciában, ahol egy istállóban vigyázott, nem tudom, mire kellett vigyáznia. Megkérdeztem tőle, hogy mi a neve. Megmondotta. Megkérdeztem, mivel foglalkozik. Nem tudom, hogy mit válaszolt, de tudom, hogy a harmadik kérdésemre azt válaszolta: tudok gyorsírni.

A hadifoglyok ötven százaléka (aligha túlzok) arra a kérdésre, hogy tud-e fél kézzel egymillió tonna súlyt felemelni, bizonyosan azt válaszolja, hogy legalább kétmillió tonnát emel fel. És ha azt kérdezem, szükség esetén ki tudja-e inni a Csendes-óceánt, azt válaszolja, hogy vasárnap délelőttönként ez a szórakozása.

Amikor a fiú azt felelte, hogy tud gyorsírni, rákiáltottam: – Megpróbáljuk!

Diktáltam neki, és ő ott, az istálló előtt egy ócska csomagolópapírra gyorsírt. Ellenőriztem. Meglepően pontosan gyorsírt. Aznap délután mellettem dolgozott, másnap már a Szovjet Hadsereg alkalmazottja volt. Pestre mint a hivatalos *Magyar Újság* munkatársa jött velünk.

Ez a Lévai, mivel hónapok óta nem látta Budapestet, természetesen meg akarta nézni a Duna-partot, ahol tüzérütegek néztek farkasszemet. Egy emberi hangot nem lehetett kivenni, úgy dörgött a két part. Lévai pedig közvetlenül a Duna-parton találkozott egy ifjúkori ideáljával, aki az erős tűzben vizet hozott a Dunáról.

Nagy lelkesedéssel kezdtek beszélgetni, talán feltűnőbben, mint kellett volna. Legalábbis a szovjet megfigyelőknek nagyon feltűntek. Csoda, hogy golyót

nem kaptak, de az nem csoda, hogy két vörös katona letartóztatta mind a kettőt. Este aztán haza kellett hoznom a foglyokat. Lévai nem sokat tanult a Dunaparti történetből, legfeljebb csak azt, hogy vigyázni kell, nehogy a katonai rendőrség mást gyanítson, amikor ifjúkori szerelmével találkozik.

Megszoktam, hogy ha megrovást kapok, arra csak én emlékszem. Most nem így történt. Kispestről hivatalosan kérdezték, hogy kik lopták el az élelmiszert, s másnap Debrecenből a marsalltól kaptam kérdést, ami még sohasem történt meg velem.

– Na, ezt értse meg valaki.

Igyekeztem nemcsak ezzel törődni, hanem dolgozni is.

Mindenesetre lementem az utcára, de nem az előírásos oldalon, hanem a páratlan oldalon sétáltam. Egy szakállas, mintegy ötvenéves ember fordult felém. Megállt, s a nyakamba borult.

– Valóban te vagy az?

Nem tudtam választ adni, hanem azt kérdeztem, hogy kihez van szerencsém? Steinfeld Nándorral, Ady ifjúkori barátjával és titkárával találkoztam. Ő sírt, én is. Fölvittem a New York-palotába, hogy egyen. Egy órát evett, majd kettőt. Annyi időm nekem nem volt várni.

A szerkesztőségbe gyűltünk össze. A magyarokról már beszámoltam. Négy orosz tisztet kaptunk segítségül. S mindnyájan összegyűltünk az én szobámban.

A szobám elég nagy volt, de az összeállított bútorok különböző dolgokból állottak: nagyszerű karosszékek és szégyenletesen kopott szekrények. A mellettem levő szobában a szerkesztőségi titkárság volt. A másik oldalról Kassai Géza szobája, a helyettes főszerkesztőé. Úgy állapodtunk meg, hogy a készülő újság legfrissebb számáról Ráth Károly számol be. Ő elolvasott minden cikket, és mindenről jegyzetet

készített. Úgy, hogy egy óráig tudott beszélni és alaposan beszámolni a készülő lapról. Megkezdte a munkát, és jó órán át beszélt. Még tovább is beszélt volna, ha egy kis „közbeesés" nem jön. Dörrenés. Az ablakok betörtek. Mindnyájan talpra ugrottunk.

Az ágyúgolyó Kassai Géza szobájába csapott be, de nem az ablakba, hanem a falba, és különösképpen semmi komolyabb bajt nem okozott.

Az ülés véget ért. Délután négy órakor parancsot kaptunk Kispestről, hogy azonnal utazzunk Debrecenbe. Én megkíséreltem lebeszélni a felsőbbséget erről a tervről. Az eredmény az volt, hogy másodszor is megrovást kaptam. Éjfél után egy órakor Debrecenben voltunk.

BÚZA, KRUMPLI, LIBAMÁJ

Nem tudtam elaludni. Útközben látszólag kedélyes voltam, valóságban nagyon nyomtak a megrovások. Nem tudtam elaludni. Még éjfél után két órakor is álmatlan voltam.

Pestről Debrecenbe vendégeket vittünk. Zilahy Lajosnét és fiát. Szép és okos asszony. Kedves is volt. A másik útitárs Veres Péter volt.

Reggel négy órakor aludtam el. Öt órakor keltettek. Egy alezredes közölte, hogy hat órakor a marsall fogad. Előírás szerint öt és fél perc alatt fel voltam öltözve, és négy perc alatt megberetválkoztam. Fél hatkor a marsallnál voltam, az alezredes mutatta meg, hogy hol lakik. Az előszobában Gurkin őrnaggyal találkoztam. Melegen kezet fogtunk. Ismertem Debrecenből, és ismertem Pestről, azt hittem, most is ott van. Késő este rendelték Debrecenbe a marsallhoz.

– Mi van? – kérdeztem.

– Nem tudom – válaszolta. – És magánál?

– Én sem tudom. De azt hiszem, a megrovások miatt.

– Ugyan! Azzal aligha foglalkozik a marsall.

– Hát akkor nem tudom.

Minket kettőnket együtt hívtak be.

A marsall volt a szobában és a Szovjetunió politikai megbízottja. Jelentkeztünk, de nem nagyon hallgattak végig minket, hanem leültettek. Reggel hat órakor reggeliztek. A marsall főtt marhahúst evett és kenyeret. Én ugyanazt kaptam, de körülbelül ötször annyit, Gurkin egy csipetnyit. Vodkát is. Frontelőírás szerint napi száz grammot. Gyorsan ettünk, negyed hétkor leszedték az asztalt. Marsallunk kezet szorított. A marsallról tudtuk, hogy valamikor Lenin mellett dolgozott, végigharcolta az első polgárháborút, és éveken át volt a Szovjet Hadsereg vezetője. Valamivel alacsonyabb volt, mint én, és bár több mint tíz esztendővel volt idősebb nálam, fiatalosabb arca volt és nagyon fiatalos szeme.

– Budapesten a lakosság éhezik. Abban a városrészben is, amelyet elfoglaltunk. A lakosság, ugye, őrnagy – fordult most hozzám –, kénytelen lopni, hogy éhen ne haljon.

Hosszú csend.

– Így van? – ismételte a marsall.

– Így van, marsall elvtárs. Igaz, de nem álltuk útját annak, hogy gyermekek és asszonyok lopjanak.

Vérvörös volt az arcom. Igazán nem voltam bűnös abban, hogy asszonyok és gyerekek meglopják a magunkkal hozott raktárat. És mégis – nehéz megmagyarázni, miért történt – magamra vállaltam a hibát. Tartottam tőle, hogy egy óra múlva nem vagyok többé szovjet tiszt.

– Ez nincs rendjén – mondotta a marsall. – De azért valahogy rendet csinálunk – mondotta, és bal

kezével megsimította az arcomat. – Természetesen nem hagyhatunk mindent ellopni, amire a hadseregnek, a katonáknak szükségük van. Valószínűleg most mind a ketten azt gondoljuk: egy város éhező asszonyokkal és gyerekekkel... Ezen segíteni kell! De hogyan?

Csend.

– Segíteni fogunk – mondta a marsall. – Kecskeméten, Szolnokon, Szegeden és még több városban mindenütt nagy készleteket hordtak össze vagy vásároltak össze azok, akik Budapest elfoglalása után kincsekért akarják eladni a búzát, kukoricát és mindent, ami kapható. Nekünk jogunk van az itt felhalmozott árut lefoglalni. Az így szerzett élelmiszert elosztjuk Pesten. Megértettek, elvtársak?

A marsall csengetett, és egy ezredes jött be.

– Kérem, Melnyikov, informálja a két őrnagyot, és intézkedjen, hogy teljesítsék kötelességüket.

Kézszorítással búcsúzott tőlünk. Amikor kimentünk, összeölelkeztünk Melnyikovval. A moszkvai ütközetben, amikor én közlegény voltam, ő főhadnagy volt. Amikor az ezredünkből csak a legénységnek tizenkettő-tizenhárom százaléka maradt élve, akkor együtt dolgoztunk. Amikor ő megsérült, sírva búcsúztunk. Azóta most találkoztunk először.

Melnyikov bevezetett minket a szobájába. Megpróbáltam magánügyei iránt érdeklődni, de ő leintett. Majd később...

– Körülbelül száz-százhúszezer embert tudunk élelmezni, anélkül, hogy a hadsereg készleteit megsértenénk. Gabona, krumpli, kukorica, sőt több helyen konzervünk is van, hús és hal. Ezeket Pestre szállítjuk. Mintegy kétszáz emberünk dolgozik. Pestet nem ismerjük eléggé. Azt akarja a marsall, hogy ti ketten irányítsátok az elosztást. Persze nem pontosan – azt nem lehet sem időben, sem területileg pontosan –,

de úgy, ahogy lehet, dolgozni fogunk. Asszonyok, gyerekek, öregek. Ahogy lehet. Bizonyára sokat fogunk tévedni, de bizonyos, hogy sok embert megmentünk. A ti osztályaitok – egyelőre – itt maradnak Debrecenben (azért hoztuk le, mert a németek támadni akarnak), de ti ketten kezetekbe veszitek ezt az élelmezést. Nálad, Béla, egy-két hivatásos tiszt van, azokat lehetőleg használd fel. Nálad, Gurkin, van néhány magyar, aki nem hivatásos katona, de megbízható, rendes ember. Informálva vagyunk. Ma felmentek Pestre, éjjel visszajöttök. Akkor megmondjátok, hogyan kezdtétek el a munkát. Akik az élelmiszert felküldik, utasítva vannak, hogy hozzád forduljanak. Nem várunk csodákat, de valami lesz. Itt vannak a megbízások. Névre szóló meghatalmazások.

Csengetett, és két alezredes jött be.

– Mondják el az őrnagy elvtársnak, hogy eddig mit tettek, s ők majd informálnak.

Egy óra múlva úton voltunk Budapest felé. És most olyan váratlan dolog történt, amire nem számítottam. Az Athenaeumban másodszor is találkoztam Ady volt titkárával, Steinfeld Nándorral. Megmondtam neki, hogy miben járok, és ő felajánlotta, hogy segítségünkre lesz. Nem tudtam, ez mit jelent. De másnap már pontosan tudtam, hogy ritkán láttam ilyen nagyszerű szervezőt. Ady volt titkára révén tíz- és tízezrek menekültek meg az éhségtől.

A szerkesztőségem február 4-én érkezett vissza Budapestre. De én csak fél kézzel, vagy pontosabban csak fél szívvel dolgoztam tovább. Szétosztottuk az élelmiszert. Óriási embertömegeket mentettünk meg. Február 27-ig végeztük ezt a munkát. Attól kezdve már más organizációk foglalkoztak ezzel a munkával. Valljuk be, sokkal jobban, mint mi. De mi a munkánkra mégis büszkék lehetünk.

Egy apróságról még meg kell emlékeznem. A Keleti pályaudvaron találtunk négy vagon megfagyasztott libamájat. Kik hozták, nem tudjuk. Felajánlottam az élelmezési akciónkra. Február 18-án adtam át. A Thököly út jobb oldalán osztották szét. Többet nem tudok róla. Bizonyos, hogy sokan örültek, egypáran nagyon csalódtak. De hát az ilyesmi megtörténik.

VÉG ÉS KEZDET

Február 4-én Budapestre költözködtünk. A szerkesztőség és a kiadóhivatal, no meg a kiegészítő részek – összesen százegy ember.

A szovjet főparancsnokság az előző év szeptemberében magyar napilapot létesített. Amikor februárban Pestre költözködtünk, Budán még németek voltak. Egyikünk sem hitte volna, hogy három esztendőt és három hónapot fogunk ott tölteni. Nem szégyelljük ezt az időt. Úgy is mondhatnám, hogy büszkék vagyunk rá.

Ennek a napilapnak különös sajátossága volt, hogy csak minden másnap vagy harmadnap jelent meg. Decemberig. Januárban, februárban, amikor Budapestért folyt a harc, nem találta a helyét. De Budapest felszabadulása után egyszerre nagy szerepet játszott. Ami akkor Magyarországon szinte példátlan volt, napi kilencvenezer, majd százezer, végül száztízezer példányban fogyott el. Az újság, amely most már nemcsak névleg volt napilap, hanem tényleg is az volt, mindennap megjelent, Garasin Rudolf kiadóhivatali főnöksége alatt Jugoszláviában és Romániában is nagyon elterjedt. Garasin már a polgárháború idején kitűnően verekedett, és most ismét megmutatta, hogyan kell a rábízott munkát elvégezni.

Mint már mondottam, február 4-én költöztünk

Pestre. Budát akkor nem láttuk, csak hallottuk: szakadatlan ágyúdörgés, gépfegyvertűz. Este kilenc-tíz óra körül a városparancsnokságtól megkaptuk a napi jelentést, éjjel három-négy között rádión Moszkva a szovjet lapok számára adott információt. Ez sokkal részletesebb volt, mint a hivatalos jelentés.

Két hadseregcsoport harcolt Budapesten, a 2. és a 3. A 2., amely felszabadította Kelet-Magyarországot, elfoglalta Pestet is. A 3., amely Jugoszlávián áthaladva északnak, felszabadította Nyugat-Magyarországot, és harcolt Budáért. Kilenc napig voltunk Pesten, amíg ez a harc 13-án végképp eldőlt. Érdekes, amikor Buda elesett, nemcsak nem láttuk a harc megszűntét, de nem is hallottuk. Itt-ott még a német hadsereg leverése után is folyt a harc, egy-egy házban, egy-egy utcasarkon. Moszkvából tudtuk meg, hogy a budapesti harc befejeződött.

Amikor Budapest szabad lett, még mindig foglalkoztunk a lakosság élelmezésével is. Úgy, ahogyan mondottam: nem nagy sikerrel, de bizonyos eredményekkel. Most megkezdődött a rendszeres élelmezés, ami már nem a mi feladatunk volt. Milyen szép volt, amikor Budapest utcáin krumplit vásároltak, és mindenki annyit, vagy majdnem annyit vehetett, amennyire szüksége volt.

Egypár apróság a Buda felszabadítása utáni napokból . . .

Átmentem Budára, 15-én vagy 16-án, hogy meglátogassam Illyés Gyulát. Közel tizenegy esztendeje, hogy nem láttam. Most megüzentem egy motorbiciklis szerzsánnal, hogy másnap tizenegy órakor ott leszek nála.

Nem tudtam, hogy Buda annyit szenvedett. Soksok ház romokban hevert. Holttesteket százával láttunk, ezrével is. Még vitték a foglyul ejtett némete-

ket, azokat is ezrével, sőt tízezrével. Voltak terek, ahol száz-száznegyven tönkrelőtt ágyú volt, és voltak olyan képek, amelyekre nem vagyok hajlandó emlékezni.

Másnap tizenegy órakor ott voltam Illyés Gyulánál. A háza – villája – minden oldalon holtakkal körülvéve, s különösképpen a ház mégis szabad volt. Ahogyan egymást átölelve tartottuk – nem tudom, másodpercekig vagy percekig tartott, és felesleges letagadni: mind a ketten sírtunk. Budapestet sirattuk.

Hazafelé menet, szemben a Gellértheggyel még több romot láttam, mint idefelé, és még több holttestet. De egyre több élőt, egyre élőbbeket. Törtem a fejem, teljesítsem-e a hozzám intézett kérést, Illyés Gyula kérését vagy sem. Teljesítettem. Egy jelentékeny magyar költőtársát meg kellett menteni az internálástól. Igazam volt-e vagy nem, mindenesetre teljesítettem a kérést, biztosítottam a költő szabadságát. Azután sok év múlva, 1956 késő őszén ezt mondotta nekem:

– Azt hiszed, hogy hálás vagyok neked azért, mert interveniáltál értem? Nem vagyok hálás, de szégyellem, hogy egy ilyen ember segített nekem.

Még egy különös irodalmi kapcsolatot fedeztem fel. Azt mondtam: irodalmi. Talán helyesen. A második szovjet vasútépítő dandár parancsnokságán dolgozott Mikszáth Kálmán unokájának a férje.

Különös dolgok történnek a háborúban és a békében is.

Másnap, látogatásom utáni délután Illyés Gyula ott volt a New York-palotai lakásomon feleségével. Eleinte naponta csak tíz-tizenkét ember, de – hála a marsallnak – később húsz-harminc ember, március végén már ötven-hatvan ember kapott nálam ebédet és vacsoracsomagot. Írók, művészek, újságírók jártak hozzám. Nem tudnám megmondani mindnek a nevét,

de egyikre-másikra emlékszem. Azért merem Illyés Gyulát említeni, mert ő többször nagy nyilvánosság előtt emlékezett rám. A kenyeret osztó magyar–szovjet tisztre.

Aztán – mivel nagyon hideg volt – fát is szállítottunk, és később bakancsokat szereztünk. Különös dolgokkal foglalkozik egy katona.

Bizonyára vannak nagyon sokan, akik többet és szebbet tudnak ezekről a napokról elmesélni. Nekem nincs több mondanivalóm.

Az utcán plakát jelent meg. Egy magyar művész készítette a szovjet–magyar barátság jegyében. Ék Sándor rajza.

Gurkin őrnagy – akivel joggal elmondhatjuk, hogy a marsall segítségével nagyon-nagyon sok ember életét mentettük meg – azt mondotta:

– Na, Béla, ne légy már gyerek. Nem kell azt szégyellni, ha örömünkben sírunk.

(1965)

ILLYÉS GYULA

Honfoglalók között

AZ OZORAI FÖLDREFORM

– Ercsi, egy perc.

– Öt.

Az emeletes, de épp homlokzatán főbe talált polgáriban népgyűlés. A tömeg java az utcára szorult.

– Pestről? Jöjjenek be gyorsan. Beszédet mondani; most kezdjük.

– Köszönjük, más ügyben járunk.

De Szőnyi, a pártmegbízott, kilép a kocsiból.

Mellénk áll egy magas, vékony férfi, iszonyúan bő keménygallérban, szinte kifogyva önmagából, mint a maga visszajáró szelleme.

– Megy a földosztás?

Kérdéssel válaszol:

– Akiknek tizenkilencben valami tisztségük volt, valami ranggal, visszakapják most azok azt?

– Nem tudom.

– Százados voltam, századparancsnok . . .

Ahogy szembogarában az a kis fénypont szaladgál, azt mondja el, hogy: feldúlt lélek.

Már jön is Szőnyi, mintha az a néhány lépés is gyorsítaná az utunk.

Garas, a kocsivezető, kiad egy köteg újságot.

A németek most márciusban idáig törtek előre, a falu határáig. A tömeg távolibb elszivárgásaiban már orosz katonák fújják a füstöt, nevetgélnek az ünneplőbe öltözött lányok kis csoportjaiban.

De a határ dermesztően néptelen. Végig az út mentén elhagyott német állások, és elhagyott tanyaházak. A most sarjadó zöld őszíben itt is, ott is antidiluviális szörnyekhez hasonló német mammutpáncélosok, feketére égve, összeroskadtan, vagy a gutaütés merevségében, ahogy utolsó percükben az égre trombitáltak. Az árokban lábukat, hasukat az égnek vető döglött gépkocsik és lovak. Elhagy a kevés bizakodás, amit az érdi gyümölcsösök tavaszi tág levegőjével magamba szívtam. Kicsavart tollammal, ölembe ejtett jegyzetfüzetemmel itt, ennek a száguldó gépkocsinak szélvédője mögött is olyan gondolatokat forgatok, amilyeneket IV. Béla forgathatott, amikor először végigment a tatár nyomában. Új társadalmat itt, amikor a régi alapja is oda?

Dunaföldváron az a néhány ember csupa buzgalom, de olyan helyzetben, mint aki térdig érő iszapban próbál szaladni. Nincs ez, nincs az. Nincs iga, nincs telekkönyv, nincs mérnök. Mérőszalag sincs.

Kardos hangsúlyában lefojtottan is ott az indulat:

– Hát mérjék ki madzaggal! Föld van?

Az van. Itt van a zirci apátság negyvenezer holdja, itt Előszállás, Baracska, Pázmánd. De még jelentkező sincs elég. Valakik „fogják a népet". Ilyesmit mondanak:

„Jól van, János, vállalj el tizenöt holdat, de csak úgy lássékra, kifelé, én belemegyek, nem akarlak bajba keverni." Meg ilyet:

„Tizenkilencben is lógtak, akik nagyon akarták a földet, most is lógni fognak."

Gyorsan megy az ilyen hír, mert sok itt a szegénység.

– Hát indítsanak az elvtársak egy kis hírt: kezdjék verni az új mezsgyedúcokat.

Aztán Előszállás – az óriás nagybirtok amúgy is néptelen tája szinte holdbéli néptelenségben, aztán

Alap, Cece. Ez már az én világom. Az öröm abban kívánkozik ki belőlem, hogy kéretlenül is Cicerone leszek. Ez volt Arany László birtoka. Most jön a temető, ahol anyám szülei fekszenek.

De a falu másik felén kanyarodunk be, a Szluhakastélynál. Így már kint is vagyunk belőle. Jobbrabalra mellbe vágott, szemközt csapott házak. De ez csak a szoktató. A Sárvíz hídja előtt a gépkocsi óvatosan lecsoszog a töltésről, a víz szintjére rakott bürün kapaszkodik át; a régi, karcsú híd darabokban hever. A malomárok szép fasorja végén a malom, ahol Csók István született, vörös téglahúsát mutatja, mintha megnyúzták volna. De ez is csak ízelítő. Sáregrespuszta nincs, házaiból, istállóiból jó, ha a fal áll, pusztán, kormosan, tetőtlenül. A Hejhó-csárda minden belsőségével: néhány csupasz kémény egy-egy halom törmelék közepén. És újra a szörnyethalt páncélosok utolsó mozdulatokkal, ahogy ormányuk az eget vagy a földet szimatolta. A leghevesebb harc a sáregresi és a simontornyai állomás között folyhatott, a lápos réten át húzódó vasút előtt: a németek idáig tudták benyomni az éket, ezen a töltésen tört meg. Gyermekkoromban itt láttam először katonát. Iskoláskorom hajdani játékterén is tank hever, olyan szétesetten, mintha az égből ejtették volna le. Rom Simontornya is, ahogy távolról elkapja a tekintet: az állomás előtt elkanyarodunk a szilasi útra. Oldalra dőlt, befulladt tank a Pósa mocsarában is.

Már a harmadik szembejövőtől kérdjük:

– Megvan az ozorai híd?

Ettől függ, nem kell-e Némedi, Pincehely felé kerülnünk.

Megvan úgy, hogy nincs ugyan meg, de áll a helye mellett az új hadihíd. Sötétedik, mikor átdöcögünk rajta. Sietnék fel a családhoz, de a két megbízottnak

meg a földigénylő bizottság sietős, még ma, lefekvés előtt.

– Itt is baj van? Itt se megy?

– Itt meg épp az a baj, hogy nagyon is frissen megy.

A rossz reflektorral léptenkint tapogatózunk előre a Cinca partján a bizottság helyisége elé. Sötétben folyik a bemutatkozás. Én sem tudom, ki áll előttem. Magas, jó markú árnyak, mondom a nevem. A jó sok marok rögtön a vállamra kanyarodik.

– Csakhogy összeakadtunk egyszer! Ismerlek én – könyvcímeket mond –, az egyetlen ember Ozorán, aki írásaimból, aki mint írót ismer. Ismerem én is őt, noha eddig csak a legendát ismertem, amely a napszámosok szemében is, a többiek szemében régtől fogva e napok irányítójává emelte.

– Hát emlékszel? Mikor megszorítottunk – mondja – az iskolaudvarban? Szegény Feritekkel jártam együtt. De csak előbb jöttetek volna! Reggel volt az ünnepély, a földosztásé. De milyen! Olyat még nem látott a világ Ozorán.

Hát abban nem kételkedünk.

– Milyen volt, mi volt?

– Nép, de tenger, négyezer is, meg beszéd. Én beszéltem.

– Miről?

– Egy kicsit a földről, egy kicsit az értéktöbbletről, egy kicsit Dózsa Györgyről, egy kicsit, hogy mi is a társadalom.

Fülem akaratlanul is a kiejtésre nyílik, a hangsúly hazai ízére. A termelő itt termellő, a társadalom társodolom. Mintha a nyelv őskorából szólna hozzánk ez a férfi, a nép százados mélységeiből. Nagy szál ember, ismét megfogja a kezem. Sose éreztem ekkora tenyeret, magába kulcsolja mind a két öklöm.

Miklós István, aki neve után egyaránt teheti oda

azt, hogy földműves, s ezt: a spanyolországi nemzetközi brigád őrnagya. Nem volt itthon, amikor én meg-megjöttem, s én nem voltam itthon, amikor ő megjött.

– Háromévi börtön, ötévi bujdosás után!

Kemény fej, mélyről lobogó láng. A megbízottaknak erős küzdelmük van vele akörül, itt-e az idő mindannak megvalósítására, amit ő az huescai tábor és a szegedi cella éjszakáiban elgondolt Ozora számára. Az ozorai nincstelenek nagyon az huescai elgondolások mellett vannak. A pisla lámpa fényénél a szemekből mind az a mély, az a bányatűzszerű fanatizmus vet ki egy-egy meghökkentő lángot. De már nincs, ami tükröztesse, az asztalon a lámpa végsőt pislant. Hol van még petrol a faluban? Majd Miklóséknál folytatjuk a megbeszélést. Addig én – ha csak egy percre is – a kocsival kiszaladok a pusztára.

A vaksötétben két kísérőm is akad.

– Dolgoznak a cselédek a földeken?

– Egy sincs kinn – mondja az egyik hang.

– Jármot faragnak – mondja a másik.

Így, egymást váltogatva mondják el, hogy a nagy magyar ökrökre mért járom alatt összenyaklanának azok a kis cselédtehenek. Könnyebbet faragnak.

– Hát ezt csinálják?

– Meg ekét is könnyebbet, fából. Épp csak a vasa lesz vasból.

– És még mit csinálnak?

– Ásót, kapát... Mert semmi sem maradt. Az urasági jószágból csak a vízhordó csacsi maradt meg.

– És a cselédek tehene?

– Azok megmaradtak.

Átsietek a kerten. Épp ma egy éve, hogy – a kocsiból kiugorva – így átsiettem rajta: még a pusztaiak se lássák a jöttöm. Most Garas odairányítja a reflektort. A tisztilak ajtaja beszögezve, az ablakok

annál riasztóbban nyitva, egyikről-másikról a keret is hiányzik. Izgatottan járjuk, futjuk körbe a házat. Egy lélek se. Márciusban itt folytak legkeményebben a harcok: az oroszok a Sión túl, a németek innen.

A családot az egyik cselédházban leljük, egy szobán, konyhán vannak az egyik kocsiscsaláddal. Ölelkezés, a szabványos kérdések:

– Megvagytok mind, mind?

Egy percnyi csönd.

– A többi leventével együtt Danit is elvitték a németek.

S rögtön a ráadás-aggodalom:

– S ha megtudták, hogy Bölöni – Bölöni György – a keresztapja.

Csak sógorom nyugodt; a helyben levő ember biztonságával nézi a jövőt; negyvennyolcban az ő dédapja volt az ozorai bíró, egy kicsit az rendezte azt az „ozorai példát"; a dédunoka gazdatiszt volt a kapu, amelyen át benézhettem a puszták mai kulisszái mögé.

De már fordulunk is vissza a faluba.

Ami Párizsban a Belleville, Ozorán – fekvésre, szellemre is – az a Béndególa. Az apró zsellérház még apróbb szobájának kis asztala fölé hajolnak a fejek alig tenyérnyi papírlapra. Kisimított csomagolópapír, rajta néhány egyszerű ceruzavonással térképvázlat.

– Itt a vasút, itt lesz az új falu.

Újabb vita. A falubeliek a faluvégi földeket akarják, vagyis magát a pusztát, vagyis azt, hogy a cselédek hurcolkodjanak tovább onnan; épp azért földet már most ott szántak nekik.

– Nekik is így lesz jobb! – mondja a házigazda, leeresztve óriás tenyerét a kisded asztalra.

De a cselédek épp a falu mellett akarnak maradni.

– Ott vasútjuk lesz!

Ozorának nincs vasútja.

Kardos az igénylők már kész lajstromát vizsgálja. Válla fölött ilyen neveken melegszik meg a szem: Balipap József, Döllés Mihály, Csibor János; s az utolsó rovatban ilyen számokon: 12 hold, 10 hold, 15 hold.

Az alap családonként 8 hold, ezt növeli a gyermekek száma, a földek minősége és fekvése szerint. Az igénylők száma összesen 700.

– Özvegy Miszlai Jánosné – ez mért kapott 25 holdat?

– Az urát megölték a németek.

Megint egy kis csend.

– Jószág lesz, igába?

– Negyede itt megvan. De amúgy is van.

Összeírtak minden igavonót a faluban, közösen, sorjában használják, hogy gazdaságosan foglalkoztassák őket. De vettek a közeli Belecska svábjaitól is 27 darabot.

– Az ott fölösleges volt. A párt állapította meg. Maguk is belátták.

– Hol fejeződött be már erre a földosztás?

– Itt, aztán Fürgeden, Nyéken. Majdnem kész

– És azok közt – ezt már én kérdem –, akik megcsinálták, volt elég tanult ember segítség?

Kecsegén, Sáriban, Tengődön, Bedegkéren.

Lapos pillantás.

– Egy sem.

A még kisebb tűzhelyen serceg a nagy lábas rántotta.

– Holnap kezdődik Szakályban az osztás, ünnepséggel az is. Azt még megnézhetnétek.

Megnézzük.

Aztán – már gyalogosan – megint föl a pusztára. Az ágyak is elégtek, az egész család – nem minden jelkép nélkül – a földön fekszik. Ott kapunk helyet feleségemmel mi is.

Ozora után jószerivel épp hogy elhelyezkedünk a kocsiban, s máris a Koppány hídján vagyunk, Tamási előtt. Gyönyörű, olaszországi táj és tavasz.

– Ez már Koppány földje – mondom fölöslegesen.

Vagy nem is olyan fölöslegesen. A harmadik ember, akivel a bizottság épülete előtt összeismerkedünk, sebkötő pólyából szép turbánt hord a fején. Megtámadták.

– Bajusz mérnök vagyok – mondja.

Kultúrmérnök: már jókedvűen maga beszéli el a kalandot. Egy népgyűlésen történt, közbekiáltott, el akarta oszlatni a félreértést, hogy őmiatta késik még egy délutánt az osztás.

– Hol történt? – kérdem, de már meg is bánom.

– Ozorán.

Itt is egy rokon, egy első unoka velem, a járás katonai parancsnoka. Egyenes derékkal hordja a büszkeségét: mindenki megfordul utána; az első magyar tiszt fegyveresen, csizmásan, csillagosan.

Mellénk csatlakozik a földigénylő bizottság egyik tagja. Egyszerre kérdem mindkettőjüket, hogy egybevethessék a véleményt:

– S a vetések?

– Az őszinek hetvenöt százaléka megvan erre.

Még egy csatlakozó a bizottságból: Kiss János; borostája mutatja, mióta járja szinte éjszakai pihenő nélkül a falvakat. – Gyerünk át – mondja rögtön. – Regölybe, ott van csak élet!

Már Szakályba ígérkeztünk a földosztó ünnepélyre, nem szalaszthatjuk el.

A kora tavasz, a táj még vigasztalóbb. Nagy néptömeg partjára kanyarodunk a szakályi községháza előtt. Hétköznap van, de mindenki ünneplőben. Színes, széles, selymes zörgő szoknyák bokrai közt surló-

dunk be a községházába. Ott is ünnepi hangulat. A fekete kabát, a nyakkendő nélküli patyolating fölött szép tölgyfaszínű és keménységű arcok, egy-egy jó baltacsapással kifaragva. És komolyság; a felelősség és a feladat férfias méltósága.

A bizottság elnöke, Ékes János, ennek a keménységnek és komolyságnak valóban ékes megtestesítője, bemutatja a bizottság tagjait: Hideg István, Kiss András, Dobos Sándor. Ennek ötszáz négyszögöle volt eddig, annak másfél holdja, amannak semmi.

Ozorán sok volt a föld, itt kevés.

Kardos rögtön megindítja a tanácskozást: hogy lehetne megegyezni a szomszéd falvakkal, elsősorban Csibrákkal. A terem zsúfolt, de a szavak változatlanul tágak, ritkák: mindenki nyugodtan megvárja, hogy az előtte szóló befejezze. Húzzák-szabják keményen a grófét, de közben távolból is megurazzák, s ilyeneket mondanak: Isten segítségével.

Nemcsak ott künn a természetben van kora tavasz, hanem az eszmékben, ebben a kis társadalomban is.

Végre kimegyünk: mi ketten feleségemmel hátra a tömegbe. A szónokok a bejáró lépcső magas fordulóján helyezkednek el, oldalukon – újabb jelkép – a járás vendégül hívott orosz őrnagya s kapitánya.

A gyűlést az a tisztára, keményre faragott Ékes János nyitja meg. Szavai most is tágasak, ritkásak, de meglepődünk, hogy lassan esve is, mind milyen talpraesett. A „póktermészetű emberek"-ről beszél, tétlenül, a sarokban gubbasztva is mekkora hálóterületük volt csapdára, szívásra. Tapintatos, senkit sem sért, de a somolygásra el-elhúzódó szájak mutatják, hogy célba vág. Láthatóan tetszik az embereknek, de se nem tapsolnak, se nem éljeneznek, a végén sem. Közibük való.

Szőnyi már kap egy udvarias, röviden ropogó éljen sortüzet, rögtön az első mondatára, hogy: Szakály

község igen tisztelt lakói! Eltalálta, hogyan kell beszélni, tán épp azért, mert – mint később kiderült – szűzbeszédét mondta. Ragyogott a nap. A tömeg csak egyszer fordította másfelé az arcát, fel a magasba: megérkezett az első két gólya.

Miklós is szót kért, az ozorai. Fültanúi lehettünk, mi azoknak a beszédeinek a titka, amelyekben ismerteti egy kicsit a földkérdést is, az értéktöbbletet is, Dózsa Györgyöt is.

Ahogy megszólalt, valóban azon bakancsosan, bekecsesen is, mintha Dózsa egy katonája merült volna fel. A kiáltva kibocsátott szavakban a hangsúly, a kiejtés, még a tegnapinál is erősebben ízleltette a múltat... „Fórodalom" mondta és: „sorsunkkal törődvel". A varázslat kísérteties volt. A hatás is. „Mit ér herceg Esterházy hétszázezer holdja a ti munkás kezetek nélkül?" Rá tudta venni a tömeget egy hangos kiáltásra: hogy: semmit! „Mije volna Esterházynak – mennyi búzája –, ha nem tartja meg a ti munkátok ellenértékének javát?" Ez volt az értéktöbblet, értette mindenki gyökérig. Hosszan beszélt, egyre több marxi szakkifejezéssel, egyre erősebb dózsai lobogással, a nyelv régióinak melegével – már-már a Halotti Beszéd korából.

A tömeg mosolygott, bólogatott; a régi ősi falu volt ez – de hasonlóan az udvarokon virágzó barackokhoz s almákhoz –, rügyeztek benne az új eszmék is. Vajon milyen sorsra, milyen termésre? – kérdeztem magamtól. A napfénynek és árnyéknak ez a különös keveredése a beszéd végén idézte annyira a társadalmi kora tavaszt, hogy az embernek amellett, hogy el kellett gondolkoznia, el kellett mosolyodnia is rajta. Utolsó szavaival a szónok egypár üdvözlő távirat elfogadását kérte a tömegtől azokhoz, akiknek ez a mai ünnep, ez a földszerzés köszönhető.

A szónok épp az üdvözlendők nevét olvasta, ami-

kor harangozni kezdtek, délre. Mindenki levette a kalapját. Jómagam is.

– Elfogadjátok, hogy üdvözöljük őket? – kérdezte a szónok.

– Elfogadjuk! – visszhangozta a hajadonfővel álló tömeg.

A gyűlésnek ezzel vége; most pedig menjünk a disznólegelő melletti dülőre, ott tesszük meg az első kapavágást az új földbe!

A tömeg megindul, viszi a táblákat: Éljen a földreform!

A nép szép körmenetbe rendeződik – külön a lányok, külön az asszonyok, külön a férfiak –, ahogy a processziókkor szokás.

TOLNA SVÁBJAI, SÁRKÖZ MAGYARJAI

Ez viszont már Vörösmarty tündérvilága, a Völgység. Ami álombeli táj elragadta a Zalán, a Cserhalom, Tündérvölgy olvasóit, az elevenen itt áll ma is Belső-Tolnában, itt suhan el a gépkocsi két oldalán. Ez a magyar költői elő-idő s a magyar romantika meseföldje. Egyszer egy sarok Svájcot látsz benne, egyszer egy égig nyúló Corot-képet. Vörösmarty csak egyet feledett el, vagy nem akart tán megmondani róla – túlságosan fájdalmas lett volna épp annak a magyarságára eszmélő kornak. Hogy magyar falu már egyetlenegy sincs benne; Szakály volt az utolsó. Ez már nekem is idegen vidék.

– Xegbec – próbálom kisillabizálni a következő falu előtt álló új kék tábla feliratát. Hőgyész, persze, mi is lehetne más! A falu vidéki városnak is beillik: emeletes házak, nagy középületek, óriási kastély.

A titkárt nem találjuk otthon; Szőnyi a feleségét kérdezgeti.

– Hány a párttag a községben?

– Tizenkettő.

– S hány a magyar itt összesen?

– Tizenkettő.

– A földosztás megy?

Az asszony arcát vörösbe futtatja az indulat, ahogy mondja, hogy megy, megy! A németek egymás közt osztják fel a földet.

– A volksbundisták?

– Nincs meg a lista! Illetve megvan, de később csinálták – épp azokat írták rá, akik nem is voltak azok!

Az utcán állunk. Körülnézek. Az utca néptelen, talán épp a mi autónk, a mi megjelenésünk miatt. Szeretnénk valahogy lelkileg kezet mosni, vagy bele se nyúlni ebbe az anyagba – rögtön továbbmenni innen.

Az elsők közt voltam, aki annak idején – még Hitler uralomrajutása előtt – a dunántúli német veszélyről szót ejtettem, meglehetős figyelmet s eredmény helyett meglehetős ingerültséget keltve. A kérdésnek akaratlanul is elég alapos ismerője lettem – védekezésül a végén annyi méltatlan támadás ért mindenfelől, föl egészen a stuttgarti híres Institut für Deutschtum im Auslandig. Ezeket a németeket nem gazdasági szükségből telepítették ide – hisz volt itt magyar –, hanem pusztán politikai céllal – a magyarság nyakára, a magyarság megtörésére. Ez teljesen sikerült – az ősmagyar nevű falvakból csak a név maradt magyar, az utolsók elsüllyedését – Hidesét, Székelyét például –, még szemünkkel láthattuk. Nem, nevük is csak nekünk maradt meg, mint megannyi üres dióhéj. A legújabb hódítók maguk közt azt is földre dobták.

Akkor – gyökeréig hatolva a kérdésnek – megoldásul az egyezményes, békés kitelepítést emlegettük,

csak egymás közt, mert nyilvánosan ennek már akkor sem adhattunk hangot. „Vendéglátásból, mondtuk, kétszáz esztendő nem olyan nagy idő egy nemzet életében, amit ne lehetne felmondani, főképp, ha a vendég érdemtelenné válik rá." Nem kell emlegetni, hogy azonközben mit gyűjtött érdemtelenségből a „Schwäbische Türkei" németsége, amely már ezzel a megjelöléssel is kiszakította magát az országból. „Ahol német van, ott Németország van", hangzott a hivatalos berlini, de itt is megtapsolt fogalmazás, az önmaguk fölött mondott ítélet, mert hisz egy helyen két ország egyszerre nem lehet.

Most hirtelen a kezünkben a megoldás. „A kezedben", fordul hozzám a miniszteri biztos, és röviden megérteti velem, csak bólintanom kellene, hogy jobb híján a dolog sürgőssége miatt akár én legyek a telepítési biztos. Nem bólintok.

Itt a pillanat, amikor szembekerül bennem a gyakorlat és a szellem embere, a politikus és a humanista, sose éreztem ilyen megrázóan. „Én elvekről beszéltem, az igazságot néztem – mondom –, de itt már embereket látok: nem a szillogizmus, hanem a humanitás tagjait; s itt csak a költő marad meg bennem."

Holott embert változatlanul nem látok egy fiát sem. Ez nem ment meg a belső küzdelemtől, amihez most már a restelkedésnek és a zavarodottságnak valami kínos keveréke is társul épp a belső küzdelem, a tehetetlenség miatt a tett előtt. Vagy a híres magyar türelmesség miatt, amelynek végzetességét pedig magam is látom?

Mintha a sors szántszándékkal űzne tréfát – kegyetlent és leleplezőt – velem: a következő faluként Zombát veti elénk. Zomba! – először járok itt, de mennyire ismerem két századra visszamenően! Innen igazán a megfontolt erőszak űzte el egy csapásra, egy tömegben a magyarságot annak idején le egész az

orosházi pusztaságba. Nézem a zombai néptelen, végtelen főutcát, gazdag házait és teli udvarait. Zomba virágzott, Orosháza a rengeteg népével nyomorba fulladt. Azokat se telepítsük vissza? Hagyjátok, hogy csak elveket idézzek küzdelemre elém, az a nehezebb.

Kéty is üres – csak a verőcék fölött hajlik ki egy-egy öregasszony a gépkocsizajra. Üres a határ is.

Aztán egyszerre – de olyan egyszerre, mintha országhatárt léptünk volna át – benépesül a rengeteg habosan fehér gyümölcsfáival szinte a levegőben lebegő gyönyörű fennsík, s közötte a sok kis halom. Az előbbi néptelenség után majdnem hogy nyüzsög rajta a sok asszony, ember, leány. Nyesik a szőlőt, kapálnak, gereblyéznek, vetnek. Félig riadtan kapom fel a fejem: hova jutottunk, kik ezek? A köténykükről, a röpikéjükről ismerem meg őket: sárköziek, magyarok.

Aztán lassan, méltóságosan, szinte magyaros nyájassággal elénk fordul a szekszárdi hegy. S majdnem anyai vigasztalással: tedd le gondjaid.

Magam is úgy vizsgálom, mint rég látott anya arcát. A belső városban sehol egy karcolás, egy betört ablak. Az utcák takarosak, tiszták – az első város, amelyet emlékem épségben látott viszont. Garay szobra körül az orosz sírok is oly ápoltak, virágosak, mintha még a béke hagyta volna itt őket. A vasút fővonalai messze elkerülték a várost: békében is azt a levegőt árasztotta, amit a vasutak megcsinálása előtt. Ezt szívom be most is, ahogy a kocsiból földjére lépek.

Épp jókor érkeztünk; itt vannak a tolnai, faddi megbízottak is.

Velük együtt egy nőt is bemutatnak. Bodros, fekete haján puha tiszti sapka – a sapka elején három arany csík – testén rászabott tiszti zubbony – hajtókáján annak is három-három arany csík – derekán öv és

revolver, lábán csizma. Telt, egészséges arcán gyermekes figyelem és komolyság.

Ő a rendőrség főkapitánya. Szekszárdnak női főkapitánya van.

Arról beszélnek, hogy a megye útjai tele vannak földönfutó csavargóval. Tehenük, lovuk már rég elhullott, a szekereket maguk az emberek húzzák, mezítláb, mert a csizma is lefoszlott róluk.

Tavaly ősszel a Szárszó főterén láttam egy karavánjukat: a megrakott szekerek tetején szinte felpúpozottan ült a sok gyerek. A Délvidékről „irányították" őket valahová Vasba. Most szétszakadozottan, kisebb-nagyobb csapatokban áramlanak – hová? Istensegítsbe? Az árokba pihennek, úgy is, hogy egy-egy éjszakára, úgy is, hogy örökre. Az út mentén hagyott sírokon lehet elmenni utánuk – meddig még?

Most maradjak meg csak az elvekkel való harcnál.

Valaki azt az ajánlatot tapogatja, hogy két-két német községet telepítsenek be egy harmadikba. Rendezzék ők egymás közt a dolguk.

De más itt a gond.

A tolnai bizottsági tag beszél.

Az igénylők száma eddig 246, a fölös föld 43 hold.

– Csak 246? – csodálkozik el Kardos, az ellenőrző biztos, a volt Győrffy-kollégista. – Mennyi a község együtt?

– Körülbelül tizenkétezer lélek. De negyvenhárom hold? Az öt embernek sem elég.

Előkerül a megye térképe, az az egyszerű, ami az én iskoláskönyvemben is benne volt.

– Hát menjenek át Fácánkertbe! Ott van bőven.

– De ott sem elég.

– Hát keressenek a falu másik oldalán.

– De közigazgatásilag az már nem a mi határunk.

– Hát lépjenek át rajta, majd az lesz!

De arra is baj van. A megyei tanács elnöke meg-

állapította az osztást. Írást küldött, hogy a birtokot a családtagok már 1938-ban felosztották egymás közt, most mindegyik családtag külön-külön igényel visszatartásra annyit, amennyi különben csak egynek járna.

Hosszú vita, hogy a megyei tanács „tisztában van-e a dolgokkal". A beszéd fonala erre-arra bomlik, mindenki a magáét húzza. Decsen hétszáz az igénylő, de igényelhetnek-e az egykések is? (– A föld szaporítja a gyereket! – Attól majd megjön rá a kedvük!) – Ki járt Faddon? Ott is van 6000 hold. – (Senki se járt!) – Gyönkön állandóan fenyegetik a földigénylő bizottságot! A kis szobában is érezni, hogyan dohog, rázkódik szinte a talpuk alatt a megye, mint a befűtött mozdony. De mégse mozdul vagy legalábbis nem olyan gyorsan-frissen, mint kellene.

Kinézek az ablakon: béke, rendíthetetlen béke. Tán azért olyan kényelmes a mozdulás is.

Parasztpárt még nincs, de itt vár az ember – véletlenül ez is földi –, aki az alakulás magva lehetne: jó olvasó is, parasztszármazék is. Együtt lépegetünk le a lépcsőn a Békébe.

Késő délután van, nem ebédeztünk. Már csak itt az a cukrászda van nyitva. De nem lesz túlságosan drága? Kibírható. A krémes darabja három pengő, a pörcös pogácsáé kettő, a túrós lepényé is három. Eltűnt egy-kettő az üvegpolcról.

Vállalom jellemzőnek is, mit kapcsoltunk aztán össze. A zsellérek dolgát hányva-vetve lépdelünk Babits szülőháza felé; édesanyját szeretném látni; nyolcvankilenc éves – nem lehetünk-e segítségére.

Szóba merülve épp csak szememen úszik át a virágzó Szent László utca, a mélyben nőtt bokraival már zölden kiforduló szurdék, a Léd, rajta a kis utcahíd. Emlékezetem ráteszi egy pillanatra Mihály, Ilonka és Ildikó alakját, ahogy utoljára áthaladtak rajta, s én az utca végéről futottam utánuk.

Áll a szép, emeletes, de fehérre meszelt ház, áll balra fent a Bartina is, rajta a három kereszttel; csak az udvar szalmafonatba pólyált kútjáról tűnt el a tamariszk.

Nem, az öregesen tiszta szobákból még egy tű sem hiányzik. Szolgálatkészségünket fölöslegesen hoztuk, hála Istennek. Csak a drágaság, a drágaság, fiam. A zsír kilóját harminchat pengőért lehet megszerezni a polgároktól, de úgy is csak utánjárással.

El kell simítanom homlokomról a napszámosok vaskos gondjait, hogy elmondjam a halk szavú, halk mozdulatú, törékeny anyának fia utolsó napját.

MEGÉRKEZÉS A „PUSZTÁK NÉPE" KÖZÉ

Szekszárdról kimenet már szembekapjuk az úton a távolabbi dűlőkről hazaszállingó kapásokat. Itt is egy csoport, ott is – engem ez nyugtat meg, a békének ez az emléke. A végzett napi munka nyugalmával lépkednek, köszönnek is, Zdrasztje! – kiáltja be az ablakon egy sihederfiú.

Mi sem találkoztunk eddig az egész úton mással, mint orosz gépkocsival.

Milyen apróra ugrott össze Bonyhád. Itt jártam másodikba, harmadikba, de aztán – már felnőtt fejjel – újra megfordultam benne. Akkor valamennyi időre kitágult. Most megint majd a könyökömet verem a hajdan oly hatalmas főtérbe.

– Zombán már be is fejeződött a földosztás – halljuk a felvilágosítást –, most végzik az utolsó símításokat rajta.

Igénylő kevés volt, föld sok, egykettőre végezhettek.

– Iparosok is kaphattak öt holdig.

– Ez nincs bent a rendeletben.
– Mi így gondoltuk. A fő az, hogy megműveljék.
– Föld maradt?
– Vagy kétezer család jöhet még erre.
A csángókról nem hallottak.
– Mórágyon volt még baj. Az új gazdák nem tudnak a birtokba ülni. A falu tiszta német, 98 százaléka volksbundista volt; ezzel mérkőzik a maradék két százalék.
– S itt?
– Igénylő csak 60. Föld van. A Wéber-birtokot elkobozzák, mert tulajdonosa itt hagyta. A Perczel-birtokot megváltják, mert 1938 utáni szerzés.
– És Börzsöny?
A szomszédos Börzsöny, ahol Vörösmarty nevelősködött, ahol Hajna modellje élt, „hordva nehéz kötelét az elomló szőke hajaknak".
Az is tiszta német.
Börzsönyről semmi hír.
Vita a helybeli és a pesti kiküldöttek között, hogy adhatnak-e a nemeteknek is földet, még az eddigiekhez is ráadásul.
– De ha nincs más!
Valóban itt nincs más. Ez az álomföld, a Völgység szíve. Úgyis, hogy ez a legelragadóbb. Majoson túl csöppentett Dél-Svájcban jár az ember. Gyors patakok mentén, merész fenyvesek alján siklik a gépkocsi a kanyargós hegyi utakon. Szerencsére el is tévedünk rajtuk. A hegyek hónaljában az egyik apró falu olyan, mint a másik. Már alkonyul, csak érjünk be időre Dombóvárra.
– Ott is jártál iskolába? Hol nem jártál?
Garas kötekedik: nemcsak a kocsi vezetője, hanem hangulatunké is. A kocsin kívül a tolnai tájszólás öblíti fülünket, a kocsiban a Ferencvárosé. Már-már mi is a pesti sofőrnyelvet beszéljük, azt, amelyben valaki

helyett azt mondja az ember, hogy csipcsala, vagy újabb szóval azt, hogy csumbák, mindegy helyett pedig, hogy részemről a zenés körmenet.

Dombóvárt is vaksötétben kapjuk. Fényt csak egy-egy ablak vet, egy-egy emelet magasságában. Az éjszakában a fölnyúlt és ugyancsak összeszűkült Dombóvárra is alig ismerek rá. Harmadszor kanyarodunk el eredmény nélkül a régi gimnázium előtt. Oda jártam.

Garas ferencvárosi közvetlenséggel bekopog az első fényszűrő ablakon. Szerencsére rögtön ott kapunk hálást.

Szekszárdon azt érezte az ember: megrekedt vérkeringés, lekötött kar, a változott világban is. Dombóváron a levegőben ma is azt érzi az ember: Eszterházy. Itt volt a hercegi birtokközpont, a hercegi jószágfelügyelőség. A templomot a herceg építtette, a szeszgyár: hercegi, a kisvasút: hercegi; hercegi volt a gimnázium is. És hercegi széltében, hosszában a végtelen, falufojtogató határ. A hivatalokban az emberek maguk sem tudják, mennyire ez a hercegi légsűrűség szabja meg, akaratuk ellenére is, a mozdulataikat, tán a vérmérsékletüket is. Pontosak, lelkiismeretesek, de utasításra várók.

S épp ez az utasítás a kevés.

Újság Pestről, véletlenül, jó, ha hetenként egyszer érkezik. Hivatalos lap még annyiszor sem. A minap jött egy megbízott két lóval a kocsi előtt, két „tartalék" lóval a kocsi után, olyan körülményességgel, mint a Hunyadiak korában. A rémhírek viszont olyan gyorsan szállnak, akadálytalanul, akár ugyancsak a Hunyadiak korában.

– Itt a második pusztán az terjedt el, hogy a földigénylőket azért írják össze, hogy kapnak földet, de – Ukrajnában. Az asszonyok betörtek, a szemük előtt kellett eltépni a listákat.

– Parasztpárt van?

– Várjon csak. Éppen most jön ide valaki.

Mi történt Tolnában? A ház előtt fiatal szőke nő, lobogó hajjal, lobogó buzgalommal, de férfiszabású kabátban, szarvasbőr-bricseszben, sárga bőrcsizmában. Most jött Pécsről, az állomáson aludt. Nem merem megkérdezni tőle, hogy így akar-e kimenni a parasztok közé.

A „PUSZTÁK NÉPE" SZABAD FÖLDJÉN

Nagyjából már világos előttem a mostani napok képe, megpróbálom summába fogni a pesti indulás óta szerzett tapasztalatokat.

A földosztás sorsa vaskos megfogalmazásban három tényező viselkedésén fordul meg. Az íróasztalokén, a különféle irányító és ellenőrző bizottságokén és magukén az érdekeltekén. Nem ítéletet mondok, ha azt mondom, hogy az előző kettő működését nézve tele lehetnénk aggodalommal; mindkettőnek megvan a fölmentése: se eszköz, se ember, el vannak zárva; a távolság szinte leküzdhetetlen.

Ahol bizakodást, nem is bizakodást, hanem bizonyosságot szedtem magamba, az eddig mindig a közvetlen érdekelteknél történt. Szakályban, a Sió-parti járomfaragóknál. De elég-e ez a néhány eset végleges megállapításhoz? Törvényszerű-e ez? Nem megyek vissza az irodákba, csakis a tetthelyre megyek, döntöm el, de nem tagadhatom el szorongásom: hátha csak Koppány vidéke érezte meg a maga módján a teendőt?

De előbb mégis a rokonokhoz.

Csaknem hajnal van még, latba veszem, kit háborgathatnánk ilyen időben a nem kisszámú nagybácsik közül. Az általános helyzetkép kialakításához is há-

rom forrásom van: a központok, az érdekeltek és az apai ág roppant rokonsága, amely ezen a területen mindenhová – fölfelé, lefelé egyaránt – elbocsátotta szívós perjefűgyökereit.

Lajos bátyáméknál is – jó tíz éve nem láttam őket – siralom: innen is hiányzik két Illés-fiú, két unokatestvér; elvitték a németek. Időben telik, míg más irányba fordulhat a szó: s a cselédek, a pusztákon?

– Hajlandóság? Az van bennük hozzá, akarat, de milyen: mint a vasék! Fog azoknak a keze. Máshol meg a gazdatiszt szervezi őket: ha papíron szétszedik is a földet, maradjanak együtt: egyben könnyebben megy most a munka. Ott is, ahol szegény apád utoljára szolgált . . .

Nem fejezi be a mondatot, s én nem késztetem. Ő is belenémul az emlékezésbe, én is. Nem vidító az emlék.

Még a ház előtt is azt forgatom, kimenjek-e oda, épp oda. Nem akarok egyéni érzelmet keverni abba, ami közös. Vigyázni akarok – épp most, épp itt – tárgyilagosságomra: vigyázzak sebeimre is. Holott a puszta csak egy ugrás.

De visszatérve a többihez, a sok ismerős puszta közül mégis Tüskét választom.

– Az a legközelebb.

Nem teszem hozzá: a szívemhez is.

– Ott is egy nagynéni? – mosolyodik el mellettem Garas, ahogy a kuplungot berántja.

– Ott már senki sincs.

A tavaszi napsütésben azon az úton suhanunk végig, amelyen egy esős novemberben apámat lassan, csaknem léptenként megállva hazavittük: minden döccenő a nyílt sebeken át kínba rezzentette szemráncait. Pécsen csak addig vitték az operációt, hogy megmondhassák: jobb, ha otthon hal meg. Tűrte a szenvedést, azt hitte, gyógyulni gyötörjük haza. Addig

hitte, míg szemébe nem mondták: belőle már nem lesz ember.

– Ki mondta meg neki? – tört ki belőlem suttogóra fogva is a konyhában az indulat, amikor hetek múlva megint fölgyalogoltam a már havas úton. Akkor már Pesten éltem. Maga a kastély akkori bérlőura mondta meg – a leereszkedő szíves beteglátogatás végén: kell a hely, a szántás nem várathat magára – ő, a beteg is beláthatja. Belátta, s azután már csak abban reménykedett, meghalhat a felmondás lejárta előtt: a lelke tán előbb elhagyja ezt a földet, mint amikor a testnek el kell hagynia. Szinte páni félelemmel tört ki rajta a pusztaiak örök rettegése: a hontalanság. Aztán volt még egy gyaloglásom ezen az úton, amikor zsebemben a Baumgarten-díj húszpengősökre váltott egész összegét hoztam: a kegyes hazugságok alátámasztására teleraktam vele a beteg dunyháját: íme, lehet másutt is helye, tán a magáéban is. De nem, ő csak a helyben bízott, az itteniben, ahol valamennyi közt a legtovább szolgált. Zsebre raktam a pénzt, s a kastély felé indultam meg vele: hátha megválthatom ezzel csak néhány hónapra még, csak látszatra is a helyet. De a park kapujában megálltam. Nem tudok uralkodni indulataimon, akkor még úgy éreztem. Vagy csak a lélek kibúvója volt ez, s nagyon is kemény fellegvárnak éreztem a kastélyt? Parkjában díszmedvéket tartottak. Alaszkából hozott díszrókákat.

Sose léptem át még a kapuját: akkor sem.

Most itt állunk a kapu előtt.

Balra hatalmas ököristálló, amellett – épp csak a marhajárással elválasztva tőle – a teljes hosszában földre lapult ház: amelyből abban a lucskos januárban – harmincegyben – kisegítettem a koporsót. A régi kertben, épp a méhes helyén, frissen vágott lövészárok.

A pusztai csapásban megrekedt a kocsi. Garas tétovázik, mielőtt rákapcsolna. A kastélyárok mentén jobbra is vezet út, ki a kövesre. De mi szemközt a kapunak állunk.

– Egyenest be, kocsistúl?

Gyerünk.

De ahogy a házzal szemközti oldalra kinézek: a parkárok felhányt partján egy csomó béres üldögél a napsütésben.

Megálljunk. Megálltunk, kilépek a tavaszba.

Mint egy olcsó hatású filmben: itt a régi kovácsház, ott a kastély; a béresecken ott a rongy, a kopott kucsma, a vásott csizma, ott a kuruc bajusz, az ősmagyar pofacsont.

S a medvék, a személyesen hozott rókák, a díszautók? S hol a kastélykisasszonyok s a hajdani bérlőföldesúr, jobaházi Dőry Hugó és családja?

Elém léphetnének, nincs bennem semmi indulat. Egyszerre szinte testemben érzem egy-egy szó keletkezésének emberi élményét, azét, hogy felemelkedés. Könnyű, tiszta levegőt szívok, magaslatibbat, mint mikor a Mont Blanc tetején állhattam. Könnyűséggel, majdnem valamifajta vidámsággal tölt el, hogy épp ott, épp akkor nem érzek bosszúvágyat, ahol s amikor tán méltán érezhetnék: hogy megmaradhatok mégis az elveknél. Tele vagyok ma is sebbel, de épp én éreznék megalázást, ha azokkal vitézkednék, akik már földön vannak. Nem vagyok puhány, tán elég egy hüvelykbökés hátam mögé, a múlt felé, azok számára, akik a vitéz tetteket szeretik. Akkor nyílt nekem arra jó alkalom! (S mire lesz most? Az új világban, ezt kérem, a magam méretéhez mérten egy Romain Rolland-i szerepet adjatok – puhaság nélkül.)

Dőry különben is meghalt – hallom – már esztendőkkel ezelőtt: a család tönkrement. Utoljára megint

herceg Eszterházy volt az úr. S még ezt hallottam az egyik parton gubbasztótól:

– Hallanám a nevét még egyszer, elvtárs?

– S én a magáét? – kérdezem. Csak a vezetéknevét értem meg:

– Nyulas.

A többi: Dombi, Kalapos, Savanyó.

PÉCS, MOHÁCS, LÁNYCSÓK

Letelepszünk az árok innenső partjára. A szó folyik, de nem olyan közvetlenül, mint szeretném. Végre rá merek kanyarodni:

– Emlékeznek, ki lakott ebben a házban tizennégy éve? Annak a fia vagyok.

Fölemelkedik egy jó bajszú arc, s oldalvást billenve megnéz magának, firtató mosolygással, a szeme sarkából. A mosoly átlebben a többi arcra, egyen-egyen emlékező bólintgatássá súlyosul. Helyben vagyunk.

Vagyis jöhetne a bizalom előjele, a panasz. De nem az jön.

– Megvan a földosztás?

– Az megvolna.

Ami magyarul, tudjuk, azt jelenti, hogy az aztán alaposan megvolt.

– Kik csinálták?

– Hát azt mink magunk csináltuk volna.

Vagyis már a dúcok is le vannak verve. (Számozva, hogy melyik kié.)

– Mivel mérték? Madzaggal?

Elnéző pillantás, majdnem lenéző.

– Öllel! Mink faragtuk ki fából.

– És a vetés? Az őszi megvan?

Már ők is így mondják:

– Az száz százalék!

Hozzánk lép még egy ember: Derkovits Dózsametszeteiről az az arc, amelyik a menetben a legnagyobb kaszát viszi. De ahogy a kévenagyságú bajusz megmozdul, csupa ravaszdi nyájasság, a trufamondó nagyapáké. Kardos Mihály.

– Hát ízlik a föld? – Ha nem volna tanúm rá, nem merném ideírni a szavát, annyira a szabvány ősi cselédsorsot tolja a tollra.

– Az ükanyám dédapja is a herceget szolgálta, karddal is; azt mondják, azért kapták ezt az én nevem. Mást se soha, de én se. Nekem csak ez volt az örökség! Egy ürgeházhelyet se, pedig de írattam! – Hunyorít: ez jelzi, hogy most már nem baj.

– És a tavasziak?

Történt itt valami, ha már a pusztaiak is találékonyak. Párba rendezik itt is a cselédteheneket, azzal szántanak. Gép van, csak az üzemanyag ígéret még. S a vetőmag? Újabb hunyorítás.

Elásták a konvenciót: abból adták össze családonkint.

Harminchat mázsát csak árpából.

– Hány itt az igénylő?

– Százharminc.

Ez az esztendő még közösbe megy. Mert hogy is lehetne másképp elosztani, hogy mindenkinek egyformán jusson vetetlen is, az ősszel – még az urasági gépekkel bevetett is?

Az egészet a volt béresgazda rendezte ilyen ügyesen, Balázs Antal. Ott jöttünk el előtte.

Gyerünk hát vissza, hozzá.

A belügyek ilyen rendbetevése után annak már a külügyektől fáj a feje. Itt is: a falusiak!

– Be akarnak jönni a szívünkbe.

Itt igényeltek házhelyet – vagy ötven évre is elegendőt! A puszta meg költözzék arrébb. A patak

menti dülőket ők átadják, de ezen a jó fennsíkon legyen nekik is helyük.

Itt a kovács is. Korpádi nevezetű. Az uradalmakban az iparosoknak is jár föld, hisz itt jószerivel ők szántottak, beleesnek a földművelő kategóriába.

Állunk a fennsík országútján, széles körben. Feslő, halszájú csizmaorrok, patkolt vén sarkok huzigálják a porba, hogy hol legyen a falusiak új telepe, hol a pusztaiaké. Az út itt menjen: de nem, amott. Ez itt megmarad legelőnek, oda jó volna egy kút.

A valóság – a legvilágrengetőbb, a legtörténelmibb is – mindig egyszerű. Állok a körben, s arra gondolok, ilyen természetesen, ilyen keresetlen szavakkal – s tán ilyen keresetlen eszközökkel – folyt az az alpári földosztás is, Árpádéké, amelyből végül mégis Magyarország lett. A művészetből tudom: ami nagy, az mindig magától értetődik.

Meleg van, a kucsmák és elnyűtt micisapkák a tarkóra tolódnak.

Az volna hamis, ha ezeket a bajuszosokat tudatára ébreszteném annak, mit végeznek.

De megálljunk. A kastély?

A nagy kaszavivő felel:

– Abból valami oskolát csinálnak.

– Milyet?

– Valami gyerek-oskolát . . . affélét.

Már a kocsiban ülünk, s rohanunk kifelé az úton, amikor eszembe jut, hogy most sem léptem át a kapuját.

Pécs; az első fordulónál villamos csenget ránk. Térzene. Itt látni szabad szemmel, mi lett volna – mi maradt volna – Magyarországból az októberi csíny nélkül.

Déli egy óra. A bizottság székhelye zárva. – Hol ehetnénk valamit? – Itt is, ott is, de legegyszerűbb a Nádorban.

– Borjúpörkölt: 7 pengő. Annyi a savanyú tüdő is.

– Világos, vagy barna sört parancsolunk? Mind a kettőt.

Az első anekdota. Egy levél, egy birtokos kapta a kertésztől: „Örömmel értesítem a Méltóságos urat, hogy a földosztás Méltóságod földjén is szerencsésen befejeződött. Hogy idegen kézre ne jusson, a kertet tisztelettel én igényeltem." Maga a volt birtokos mutogatja nevetve.

Ha Szekszárdot álmosság lengte be, Dombóvárt meg a hercegi levegő: Pécs a püspöki levegőé. A bizottságban rögtön ebből kapunk ízelítőt, derűfakasztót is, ha úgy vesszük.

A testületek száz hold meghagyását kérhetik igényelt földekből. Az itteni egyházi férfiak élnek a joggal. Kért – ahogy hallom – száz holdat visszahagyásra az őrkanonok, az oldalkanonok, az éneklő kanonok, a helynök, az elnök, az ülnök – együttesen vagy tízen, vagyis összesen ezer holdat. Amiből a Mikszáth tollára kívánkozó derű az, hogy a káptalanszéknek mindössze 946 holdja volt itt; azaz végeredményben még kapniok kellene 54-et.

De mégse bánom most az időt az íróasztalok közt. Ebbe a központba elég jól futnak az adatok, át lehet tekinteni az egész megyét. Eddig az egészből 16 000 igénylés futott be 137 000 holdra. Kiosztották máris 45 000-et.

– És a németek?

Baranya még Tolnánál is erősebb településük.

– Kérem, ennek külön érdekessége van itt: külön nehézsége is. Az elhagyott házak.

Leánycsókban 153 az üres ház. Majson 146, Udvardiban 43. Hercegtöttösön szintén 43 . . .

– És az igénylő?

Leánycsókban például csak három. Hercegtöttösön egy sem. A mohácsi járásban eddig 423 a számba

vett üres ház; igénylő: 82. A hegyháti járásban viszont föld nincs elég.

Már folyik az összeírás az áttelepítésre.

De a német-kérdés körül egyre nő a zűrzavar. Kaphatnak földet, s kik közülük, s hol a határ? A tiszta német Szederkény például nem engedi át más falunak a fölös földjeit sem – majd a saját birtokosai közt osztja szét.

A telepítést – az átgyaloglást Szabolcsból, Vasból – nem lehet ebben az iramban megoldani. Nem rövidülnek meg azok, akik nincsenek itt, noha itt is „jogban vannak".

A kapu előtt a parasztpárt fiataljai várnak. *Szabad Szót* jóformán még nem is láttak. Rengeteg a falu, rengeteg a járnivaló. Minden közlekedési eszközük egy motorkerékpárra kapott ígéret.

De aki a falvakból jön be, bizonyossággal telve érkezik. Ez viszi őket – ez a lelki motor – újra vissza.

A KAPOSVÁRI HOSSZÚ ASZTALNÁL

Üdítő ötlet megbeszélést hajnali hatkor kezdeni. Kaposvár még néptelen utcáin a tiszta tavaszban olyan friss léptekkel és elmével megyek ebbe a virradati tanácsba, mintha valami jó szőlőmunka várna. Egy francia író – a *Bella* szerzője – azt tanácsolja a szerelmeseknek, ne munka után, hanem munka előtt találkozzanak. Tegnap este a közlekedési tilalom miatt korán végeztünk, ma idején tovább kell utaznunk: ez a kényszer szülte ezt a hajnali kezdést. A parlamentereknek, az eszmék szerelmeseinek is nyugodtan ajánlanám.

A hosszú asztalnál sima, kipihent arcok, tiszta szemek, a hajzatokon még ott a fésű vizes nyoma. Szőnyi beszél. A földreformról szóló törvény pontjait magya-

rázza. Jóformán most fogom fel én is egész terjedelmében, távlatában, szándékában, friss az agyam.

Bejönnek a vidéki küldöttek is. Valóban, mintha ők is mezőre indultak volna: arcukon szélfútta pirosság, nyakukban átalvetős szőrmetarisznya kidagadó elemózsiával, üveggel. Abból kerül elő a kiosztandó és már kiosztott földek s az igénylők szépen letisztázott lajstroma is.

A szigetvári járásban 25 000 holdat osztottak ki, az igaliban 3837 igénylő között 32 816 holdat. A munka csak ott akadozik, ahol még nemigen lehet a határt járni az aknák miatt. Nem értem jól, hogy melyik községben – csak abban az egyben – 14 a halott. Az ember lenyomja az ásót, és aknára nyomja, lefeszíti az ekét, és döglött gránátot fordít ki. Az általános kép mégis: a szigetvári járásban teljesen elkészültek a földosztással, a tabiban háromnegyed részig, az igaliban és a kaposváriban a felénél tartanak.

Aztán a kérdések, a tanácskérések kerülnek elő a tarisznyákból. Van köztük fogas is. Igénybe vehetik-e a szeszgyárhoz tartozó földet is? S magát a szétosztott birtokon levő szeszgyárat, cukorgyárat? Hát a halastó? S a malom – azzal mi történjék? S a molnárral, bognárral? És ha a borbély amellett földet is művel?

Hosszú asztalnál ülünk, és az asztal észrevétlenül holmi népi döntőbírósággá alakul át. Részt vesz benne az is, aki az előbb még tanácskérő volt. Az ítélet mindig egyöntetű – addig tart minden esetben a vita. Megmelegszik a szív, hogy a munkások milyen buzgalommal osztják a parasztok gondját, és segítik őket a jó út megtalálásában. Nem láttam véletlenebbül összeállt zsűrit, de nem láttam alaposabbat sem.

Mi történjék a bolgárkertészekkel? Földművesek is, mindenképp hasznosak is – de idegen állampolgároknak nem engedélyez a törvény földet. S igényelhet-

nek-e házhelyet azok a cselédek is, akik most – a falun kívül – földet is kaptak? S a volt nyilasok?

A kérdés nem olyan egyszerű. Gróf Festetich Domokos pusztáin például minden cselédnek be kellett lépnie a gróf nyilas pártjába, ha akarták, ha nem. A gazdatisztek végül meg sem kérdezték a béreseket, hanem szegődtetéskor írták rögtön a munkakönyvről a nevét rá a párttagok listájára. Ez történt a summásokkal, hónapszámosokkal, a napszámosokkal. Ezek közül most egy se kap földet?

Eszembe jut: 1933-ban, mikor végigmentem az ozorai Béndególán, az a vasárnap délelőtt csak úgy virított a zöld ingtől. Egy-két évvel ezelőtt még mint kommunistákat szorítgatták őket a csendőrök – így megváltoztak volna, hogy még inget is áldoztak a hitvallásnak? Nem; csak az történt, hogy ingük egyáltalában nem volt, s a szomszédos dégi gróf – az is egy Festetich – ingyen kiosztott köztük egypár száz darabot. Különben Dégen is össze-összecserélték a napszámosok és a párttagok listáját. Ne higgyük, hogy a grófok nem értettek a politikához. Párttagsági díj nem volt, sőt a dégi napszám egy-két fillérrel fölötte volt a megyeinek.

Hogy oldották meg Ozorán a kérdést? A hétszáznyi igénylőből, gondolom, hogy nemigen keresték a zöld ingek emlékeit.

Nem keresik itt sem.

EGY TARISZNYA PANASZ

Aztán: a kivételezettek? Ezek adják a legtöbb gondot.

Itt van mindjárt ez a Kara nevezetű. Háromszáz holdja van, a nemzeti ellenállásban kifejtett érdem alapján kéri a meghagyást. Fiát agyonlőtték a néme-

tek, épp, amikor egy zsidó család udvarából kilovagolt. Igen ám, de az egyik leány kedvéért járt oda udvarolni. Nemzeti érdem vajon ez is?

A zsűri általános véleménye, hogy a kétes, a megyei tanács elé kerülő esetekben is mindenképpen a szegény parasztokat kell birtokba – itt valóságot fog a szó: birtokon belül – helyezni; várjuk ki ott a döntést.

Andrássy Gyula angol repülőket rejtegetett s ápolt a kastélyban – jár neki ezért valami? Nyolcszáz holdja volt, háromszáz megtartására számít.

Egy bérlő ugyancsak a nemzeti érdem paragrafusaira hivatkozva azon az alapon kér kétszáz holdat, hogy ő mint zsidó, bujkálni volt kénytelen a németek elől, üldözték, megszenvedett.

Szőnyi vágja el a csomót, gyorsan:

– Az önmagában nem érdem. Az üldözött zsidóknak járhat részvét, de – jutalom?

S általában: más a cselekvő érdem s más a szenvedő.

Hirtelenszőke, rókaelevenségű arc emelkedik az asztal fölé. Somogyacsáról küldték be másodmagával. Itt panaszt ürít a tarisznya. Acsán is a falusiak és pusztaiak közt van valami homályos, a szavakból nehezen kihámozható ellentét. Először: nagyon kevés a föld. A másik panasz már világos. A gerézpusztai bérlő semmiképp sem akarja átadni a bevetett területeket, legfeljebb aratás után; ami abban van, az az övé! Nem adja át a gazdaság 28 anyagöbéjét sem, azzal, hogy az meg a sógoráé! Aztán meg ő is igényel földet, száz holdat, azon az alapon, hogy mint bérlő, ő is régi gazda, száz holdat meg, mert mintagazdaságot akar berendezni.

Egészséges, fölényes nevetés az egész asztal hosszán: még mit nem! Mindenki ismeri annyira a törvényt, hogy ez a képtelenség derültséget keltsen.

– Csak osszák szét nyugodtan!

– De letiltották nálunk. Írással.

– Ki tiltotta le?

Itt az írás. Kézről kézre jár. Itt van már az én kezemben is. Valóban, az új városvezetés legfontosabb szervének elnöke pecsétes írásban hívja fel a földosztó bizottságot, hogy Marschall Lajos gerézdi bérlő csak 1945. október 15-én tartozik a bérletét elhagyni. Ezenfelül mintagazdaság létesítése céljából száz hold földet a lakóházzal hagyjanak függőben, és ki ne osszák addig, amíg a vármegyei földrendező tanács nem intézkedik ezen ügyben.

Általános elképedés, felháborodás. Beszélni kell azonnal azzal az emberrel. Már küldenek is érte.

Zömök, súlyos léptű, idősödő férfi érkezik, volt ügyvéd. Szőnyi a szomszéd szobába vezeti. Elébe tartja az iratot. Nyugodt hangon beszél:

– Mi jogon avatkozott Ön ebbe az ügybe?

A másik rögtön felismeri a helyzetet. Támadással válaszol, ízes somogyi kiejtéssel:

– Mi jogon von Ön engem felelősségre? Mutassa a megbízatását!

Kardost Tüskében hagytuk, de különben is ő csak Tolna ellenőrző biztosa.

– Csak felvilágosítást kérek: kinek a felhatalmazásából veszi Ön pártfogásba ezt a bérlőt?

– Nem is ismerem!

– A kérdésre kérek feleletet.

Újabb ingerült jogi visszavágást kap. A vita két-három mondattal forog körbe. Szőnyi irattáskájába teszi az iratot.

– Köszönöm, majd intézkedem!

– Köszönöm, majd én is!

Az ajtó előtt ott a rókatekintetű panaszhozó. Megkapja, amiért jött.

– Már holnap szétoszthatják.

De annak még más is kell. Hozzám fordul.

– És a cselédek, azokat ki küldi el onnan? Csupa idegen állampolgár! Menekültek.

És papírlapot nyújt elém, a menekültek, a cselédek névsorával. Csupa magyar név.

– Miféle menekültek ezek?

– Dráván túlról.

Először avatkozok életemben a közjogba:

– Csak osszanak azoknak is.

A SZÜLETÉS PILLANATÁBAN

Az országutat szegélyező cseresznyefák fűrésszel gondosan derékba vágva a földön hevernek: tenyérnyi kéreg tartja őket, de így is virágoznak.

Jelképéül az egész országrésznek.

Nagybajom csupa rom. A Meszetegnyő, Kelevéz, Bize is, Marcali eleje is. Az ember legszívesebben arcát tenyerébe ejtve röpíttetné magát a gépkocsival ezeken a nemrégiben oly tündöklő somogyi tájakon. Ha föltekintesz: döglött ló, döglött ágyú, végtelenbe futó drótsövény, felrobbant híd és pusztaság, pusztaság. Csak az őszi zöldell konokan a feketére égett tankok körül, sárgán hagyva a kettős csapást, amelyen a szörnyetegek haláluk előtt, mintegy végső kínjukban ide-oda kanyarogtak, kiölve talpuk alatt még a fű életét is.

Ha Szekszárd, Pécs, Kaposvár alig érintett békevilágán az ember azt mérhette, mi maradt volna Magyarországból, október nélkül: itt, ezen a pusztuláson azok felelősségét mérheti, akik ezt előidézték.

De a szétlőtt ház maradék falán, a kidőlt palánk árva dúcán is ott a földosztásra váró hirdetmény.

Hogy fogják itt megoldani?

Ez mindenütt a kérdés, s gyakran nem is minden

kárörvendezés nélkül. Amilyen tunya az emberi elme a kérdések belátásában, olyan igényes abban, hogy az egyszer felvetett kérdésekre azonnal a legtökéletesebb megoldást kapja. Holott vannak kérdések – épp a legnagyobbak –, amelyeket csak fogyatékosan, csak botlatókon át lehet megoldani. Ki talált megoldást arra – hogy épp a legnagyobbat mondjam –, hogy a születés ne legyen minden esetben az életet adó test számára kín és vér és félkatasztrófa? Már az élet kezdetét is csak rosszul lehet megoldani? A hangsúly azon van, hogy megoldani mégis, bármi áron.

Erről folyik a szó, miközben a kocsi felkanyarodik Keszthely felé, elhagyja a pusztulás táját. Négy megye tapasztalata van mögöttünk. Mérlegelem, miben is foglalhatnám össze. Ebben: anya és csecsemő egészséges. A folyamat könnyebb volt, mint magam is hittem: könnyebb, mint amivel a vajúdás méltán ijesztett. Ennyi életerő van még ebben a népben? Megkönnyebbülten nézek ki az ablakon.

Szemben velünk az úton menekülők áramlanak visszafelé. Ezen a környéken hadi kiürítés volt. Elképzelem, milyen állapotban vitték annak idején a kevés holmit ezek az ütött-kopott szekerek és targoncák – amelyek nyilván most még kevesebb holmival, még kopottabban vonulnak hazafelé. De mit tesz a puszta tudat, hogy mégis: haza! A szekerek körül szaladgálnak a gyerekek, az arcok derültek. Holott mi várja őket? Olyanformán derültek, mint én; a nehezén már túl vagyunk.

Keszthely külseje megint: béke. Tanácskozás, hogy a Balaton felső vagy alsó partján tartunk-e Pest felé. A felsőt ajánlják, mert az alsó végig csupa robbantás. De nem azért laknak Csumbáknak, a kocsi konokon jókedvű és jófejű vezetőjének a szülei Lellén, hogy végül mégis ne az alsó partot válasszuk. Minden kilo-

méter külön diadal neki: végig sértetlen úton suhanunk.

Szárszó után egy csapat boronáló bérest fordultunkban épp az út szélén kapunk.

– Osztják már?

Nagyjából már fel is osztották, családonként hat holdat véve, mert ez a föld itt a Balaton mentén tízezres érték: kertnek való. Hunyady Lászlóét osztják; de 300 hold annak is marad.

– Miért?

– A Vörös Hadseregben szolgál az első perctől fogva.

December 4-én a tihanyi partról végignéztem, milyen eszeveszett bombazáport eresztettek egy álló nap a stukák a szántódi állomásra. Meglepődöm, hogy alig látni a nyomát.

De Siófoknál ismét háborús övbe érünk. A város fele rom, a határban az ismétlődés ellenére is megszokhatatlan kép: elhagyott fedezék, végtagjaikat szétvetett páncélosok.

Aztán egy karaván csángó, derű nélkül.

– Hová?

Már maguk sem tudják.

Aztán Fűzfő. A gyár már ismét dolgozik. Gyufát, gyertyát, fogkrémet csinálnak s cipőpasztát.

Aztán a szentkirályszabadjai fennsíkon megint: lódög, lövészárok, hernyó módjára széttaposott rengeteg páncélos.

Veszprém nemcsak a hirtelen lejtőivel egy fiók Buda, hanem most a romjaival is.

A bizottságban megkapjuk a képet a megyéről. Ahol előbb vonult el a háború, ott az osztással a vége felé tartanak, de ahol később, ott még van nehézség, főleg – itt is – a közlekedés miatt. De az általános helyzet jó. Május elsejére mindenütt befejeződik.

Estére Pesten leszünk, befejezésül is szeretnék még

egy darab eleven valóságot látni, egy kis kézzelfogható vidéket. Szerencsére erre is van ismerős falu egy unokatestvérrel, egy nagynénivel. Útba ejthetjük. Eszembe jut, van ottan egy ismerős puszta is.

Az első percben mintha csalatkozás várna bennünket. Biz a pusztaiak még nemigen mozgolódnak a földért. Tán még nem is tudnak róla.

Mi keresni valónk lehetne hát ott?

Épp az, hogy mi vihetnénk meg a hírt.

Felfrissülve megyünk a major felé. Tán ez lesz a legtanulságosabb állomás: statu nascendi látni egy történelmi folyamatot, sőt még annál is előbb: a fogantatás pillanatában.

A nagy történelmi pillanat itt is egyszerű, természetes, közönséges. Az embernek akaratlanul is Stendhal hősére, ama Fabrice del Dongóra kell gondolnia, aki úgy volt szemtanúja és cselekvő részese kora legdöntőbb eseményének, a waterlooi csatának, hogy maga tudta legkevésbé. Nyitva kell tartanunk a szemünket.

Tarthatjuk. A köves dombtetőn három-négy nyomorúságos gazdasági épület, még nyomorúságosabb hosszú cselédház. A tulajdonos, a kegyes székeskáptalan nem nagy kegyben tartotta őket.

– Van itt valami világra valóbb ember? – kérdezzük vezetőnktől.

Van, Vajda Sándor nevezetű, bevették a falu Nemzeti Bizottságába is. De épp kint van a többiekkel a cselédföldeken, vetnek.

– Messze van ide? Öt perc, tíz perc, na, egy fertályóra!

Egy vidéki fertályóra. Szerencsére előreszalajtottunk egy mezítlábas kislányt, indítsa addig is elénk Vajdát.

Jótermetű, inas, nyugodt képű és nyugodt pillan-

tású, harmincas ember, de a régi béres bizalmatlanság páncélzatában. Épp ezért tetszik, ezért ismerős.

A földreformról épp csak harangozni hallott. De itt még nem történt semmi. Illetve, ahogy ő mondja:

– Ide még senki se jött.

Nehezen érti meg – holott jó értelmű, világos fejű ember –, hogy nem is kell senkinek sem jönnie. A lehetőség nem fér a fejébe. Szőnyi mutatja neki a röplapot, a törvényt. Azt már ismeri, de – áll az erre a pusztára is? Föld az volna, háromszáznegyven hold.

– S igénylő?

Nem érti. Vagy csak azt mutatja. Fürkész.

– Aki földet akar. Hány cseléd van?

– Azok kapnák? – kérdi, s széttekint a cselédházakon. S aztán: – ezek?

– Ezek, ezek. Hány a cseléd?

– Tizenöt.

– Akkor futja bőven. Elsősorban ők kaphatják.

– Mind?

– Mind, mind. Családonként tíz holdat. Ha rossz a föld, többet is.

Ránk néz, aztán hosszasan a földet nézi. Nagy sokára válaszol:

– Aztán a dolog. Az, hogy menne?

– Ahogy maguk akarják; ahogy tudják.

Újabb pillantás a földre.

– De az iga. Nincs.

– Az akkor se lesz, ha egybe marad a föld! Ezen is el kell gondolkodnia.

– Mag sincs.

Látnivaló, hogy még mindig nem talált az egyenesbe. Az első láncszemet nem tudja kézbe kapni, az első lépés helyét nem látja. Szőnyi megérzi a botorkálást; útra segíti.

– Írják össze, hány embernek kell itt föld. Alakít-

sák meg a földigénylők bizottságát, mérjék ki a földeket!

Meleg van, majdnem nyári forróság, vállra vetett kabátban lépegetünk le a dombról, sietnünk kell, ha még Fehérváron is meg akarunk állni.

– Ki írja össze?

– Maga például! Kimérhetik a földet szemre is, egy-két öl ide-oda, később majd kiigazítják. Azután üljenek bele.

– S kész?

– Kész.

Csönd. Ez az ember olyan agymunkát végez, hogy lépteit is meglassítja. Ránk néz, a földre néz. Esze az óriási méretű valóság előtt egyre valami kézzelfoghatóbb valóságba kapaszkodna, hogy bizonyosságot érezzen.

– A katonalovak a vetésbe járnak legelni.

Hogy azt is mi intézzük el.

S nem lehetne-e olajat szerezni a traktorokba? Már a falu fölött járunk. Itt kanyarodik vissza a lényegre, önmagától.

– Mindenki kaphat?

– Mindenki, aki dolgozik; akinek nincs.

– Az fejenként huszonkét-huszonhárom hold volna. Nyolcvan holdban már őszi van . . .

Közben ez már számadást is végzett. Most én nézek rá, kutatva, arra az összevont szemöldökre, a jó szabású koponyájára. Mi forgott le abban ezalatt a félóra alatt? Szőnyi szól:

– Huszonkét hold talán sok is lesz egy családnak. Adják át a falusiaknak a fölösleget. Azoknak van?

Újabb gondolkodási szünet.

– Szerezhetnek azok lefelé is.

Már védi is a magáét; ez már helyben van, igazán helyben. Itt már nincs dolog. Búcsúzkodunk, kezet nyújtunk. Jó kézszorítást kapok, s ezt:

– Köszönjük a szívcs látogatást.

– Nincs miért.

Hát ezt észlelhettem, ezt jegyezhettem a legébercbb figyelemmel is. Teszem zsebre a ceruzát, a papirost. Széttekintek a tágas tájban. Hátha kapok még valamit. Csak a nap ragyog, csak a fű zöldell. S ott a Bakony. A távolodó férfi után nézek; azzal a nyugodt járással megy, ahogy jönni láttam. Hátratekint, megáll, még van valami mondanivalója:

– Ha nem felejtenék el azt az olajat.

Szerény vagyok, nem is erőltetem, hogy megértsem, mi történt itt. Talán tíz év múlva fogjuk megérteni, talán húsz év múlva, igazában talán csak egy század múlva, az unokáinkban.

(*I. Gy.*: Honfoglalók között. Megjelent 1945-ben Kolozsvárott. Anyagát összeállították a *Szabad Nép, Szabad Szó* riportjaiból.)

SARKADI IMRE

Elbürokratizált forradalom

– ÚTI JEGYZETEK –

J. tanító és párttitkár. Mint mondja, a tanításra kevés ideje van, a párttitkárságból kevés jövedelme. Ha anyagi összevetést csinálna – nem csinál –, megállapíthatná, hogy sokkal békésebben és jobban élt tanító korában egy közeli faluban. Ha erkölcsileg nézi a dolgot – csak nagyon rossz kedvében nézi –, akkor azt állapíthatja meg, hogy azelőtt kevesebben haragudtak rá. Igaz, számszerűen talán kevesebben is szerették, de hát az kis közösség volt, ez nagy, a kis közösségekben a kevesek szeretetét is jobban érzi az ember. J. elégedett és nem ezen töri a fejét, hanem azon, hogy a telepesekkel mi lesz.

S. nyugatos százados volt, B-listázták, amit ő is nagyon helyesnek tart. Nemcsak azért, mert mindig méhész szeretett volna lenni, s most végre a B-lista után a sors volt bátor helyette, hogy azzá tegye – azért is, mert meggyőződése, hogy a nyugatos tisztek megérdemlik azt, amit kaptak, sőt az sem biztos, hogy ami néha csurran-cseppen számukra, azt megérdemelnék. S. nem párttitkár, csak a vasárnapi szervezési munkában szokott részt venni, a homlokán egy forradás van, és ismeri Illyés, Veres Péter vagy Német László műveit, a telepes-kérdésben pedig igen pesszimista. Olyannyira, hogy ebédnél ki is fakad: ha két héten belül nem jön komolyabb segítség az állam részéről, akkor az egész telepítési ügy elveszett, a negyvenezer bara-

nyai család szétzüllik, nem sikerül a második honfoglalás. Nem romantikus és nem idealista, amit mond, azt számszerű adatokra alapítja: melyik községben mennyi vetőmaghitel kellene és mennyi iga, hogy dolgozni lehessen, melyik községből mennyi svábot kellene gyorsan kitelepíteni, mert a kitelepítés lassan halad.

Az ebéd végeztére S. még pesszimistább lesz: nem is telepítik ki a svábokat, mondja inkább a maga bosszantására s ebből látni lehet, hogy alapjában véve mégis szubjektív lény. Aztán a segítés módozatairól beszél.

Eszembe jut egy két évvel előbbi kép. Ugyancsak párttitkár s ugyancsak ezeken a gondolatokon felnőtt, a felszabadult Debrecenben nézegette a cukrászdákban örvendező felszabadult újgazdagokat (akik akkor még inkább a régi gazdagok voltak), s valami olyasfélére fakadt, hogy néhány rongyos paraszttal milyen helyes lenne szétverni a feketézők között. Úgy éreztem akkor, hogy forradalmi a hang, s az ember is, aki mondta: ezek feketézhetnek, amíg tűrik a rongyos parasztok, de akkor aztán . . . Valahogy így gondolta. Közben kialakult a gazdasági rend, s ebben a feketézők nagykereskedők, vállalkozók lettek, a törvény szigora védné őket a rongyos parasztoktól. Két év múlva a másik népfi már egész más hangon beszél. „*Már kér a nép*" – jut eszembe az egyesek szája íze szerint korszerűsített Petőfi-idézet.

Ennyit kapok útravalónak az indulás előtt.

*

A faluban teljes a csend és az illúzió, hogy sváb faluban járunk. A házak még egy-két kivétellel mindig színesek – a svábokat még nem telepítették ki, csak a kitelepítendőkre ráköltöztették a telepeseket.

A telepes még nem tudja, hogy mennyire biztos ez az egész állapot, addig még nem meszeli be fehérre a tájképes falakat. Ahol nincs sváb, ott már fehér a fal.

A falu szélén utolér egy öreg paraszt, nagyon közlékenyen kezd beszélgetni. Elmondja lábtörése történetét, aztán hozzáteszi:

– Megyek már, megnézem itt a hagymámat, mert ha nem néz rá naponta az ember, *a telepesek ellopják.*

Innen veszem észre, nem a kiejtéséről, hogy sváb. Hát igen, nem szeretik egymást. Nem is csodálatos. Az sem az, hogy a sváb kocsmáros második mondata a telepesekről és a tetűről szól, a kettőnek menthetetlen együvétartozását hangsúlyozza. Egy öreg antivolksbundista sváb, aki éppen ezért mentesített, már sokkal óvatosabb, nem szidja a telepeseket, csak azt jegyzi meg sűrű fejcsóválgatás közepette, hogy nem művelik a földet meg, és mindegyik csak a készből szeretne élni. Pedig így nem lehet, nem lehet – mondja –, dolgozni kell.

Az egyik oldalról tehát megvan az ellenszenv és megvan főként a lenézés. Ahogy a hatalmát vesztett uralkodó osztály, a múlt főispánja nézi le *„politikus csizmadiává"* a munkásképviselőt. A sváb a telepest tolvajjá, ingyenélővé nézi le.

De mi van az érem másik oldalával? Az egyik telepes panaszkodik, hogy a svábja még mindig ittlakik. Ami természetes, mert még minden telepes svábja itt van, nem költöztették ki. De így a sváb használja a padlást, és az asszonyok néha veszekednek. A másik aggodalmaskodó – a svábok azt beszélik, hogy a végén nem nekik, hanem a telepeseknek kell majd elmenni. – Igaz, hogy abbamaradt a telepítés? – kérdezi ez nyugtalanul. A harmadik nem panaszkodik, jól megvan a svábjával, csendes ember, dolgos is, a szomszéd faluba szokott munkára átjárni. A telepes véleménye jó, csendes dolgos svábja azonban, – mi-

kor másnap véle találkozom –, éppen úgy elmondja a maga lenézését a telepesről, aki nem dolgozik, és csak a készből szeretne élni.

Egy év előtt a telepes-problémák még mások voltak. Minden faluból azt hallotta az ember, hogy az ottmaradt svábok és a közigazgatás régi megmaradt vezetői harcban állnak a telepesekkel. Megtesznek mindent, hogy a beköltözött szegényparasztok helyzete még nehezebb legyen. Érdeklődik, hogy itt nem voltak ilyen „határvillongások". Kiderül, hogy voltak, tavaly vagy még tavalyelőtt. De egy félév, év óta elcsendesedtek az emberek.

Erről az elcsendesedésről aztán különböző emberek különféléket mondanak. Az egyik szegény telepes azt mondja, hogy nagyon rájuk járt a rúd az elmult két esztendőben, két olyan aszályos évvel kezdeni az új életet, mint az elmúlt kettő volt, kicsit sok. Berendezett gazdaság is megsínylette volna. Ha az embereknek bajuk volt, ezt sokkal inkább okozta a rossz termés, meg az alacsony mezőgazdasági ár, mint a svábja. Hát, hogy ezért lenne . . . A másik sokkal magabiztosabban mond egy s mást arról, hogy mindig voltak emberek, akik dolgozni nem szerettek, csak kiabálni és tüntetni az utcán, vagy veszekedni – ezek is rájöttek, hogy ebből nem élnek meg. Telepes mondja ezt is, Délvidékről átjött vitéz, kisgazdapárti vezető – *amit mond, azt akár a sváb is elmondhatná.*

Izgat a kérdés, ami a két felelet mögött most már még gyanúsabban húzódik meg: *mitől konszolidálódott a falu?* Elvégre valami forradalomféle volt ez a telepítés is, legalábbis nagy rázást adott az egész falu felfrissülő társadalmának, alapjában új átrendezést kellett valahogy végrehajtani, s ennek az új átrendezésnek igazán nem az az ismérve, hogy a dolgok békésen mennek – *rosszul.* A forradalmaknak, de még a forradalomféléknek sem tulajdonságuk, hogy tapin-

tatosan abbamaradjanak. Szóval, nincs ott minden rendben, ahol – hogy éljünk az előbbi hasonlattal – a munkásból lett főispán dícséri dzsentri elődjét, az meg köp rá.

*

A jelek akkor sűrűsödnek, amikor egy-egy telepes gazdálkodásáról is tud valamit látni az ember. Elmondja az egyik telepes, hogy egész télen formálisan éhezett nyolc gyermekével, mert megdöglött a télen a disznójuk. Nem volt zsír, nem volt hús – sóványak is valamennyien, szintúgy a két tehén, ami jármos is, fejős is egyszerre. Az asszony még adatokat is tud mondani, az adatok elég pontosak, mennyit vetettek, mennyit fizettek be adóba, mennyit beszolgáltatásba, mennyi kellett a következő évi vetőmagra. Összeadjuk, kivonjuk, – bizony kenyérre nagyon kevés maradt, ruhára, cipőre meg éppen semmi. Drága az iparcikk, meg rossz volt a termés. Pedig ez a telepes dolgozott rendületlenül, némelyik darab földjét kétszer is megszántotta, s kihúzta, immár a második évet, azzal a szívóssággal, amivel eddig húszegynéhány évig cseléd volt.

De hát ennek a megállapítása után számolok tovább, azzal, hogy tegyük fel, jobb lett volna a termés ... aztán eredménynek megint csak valami kicsi szám jön ki, olyan kicsi, amit nem éhezve és ruhában-cipőben nem szűkölködve, jócskán felél a tíz ember egy év alatt. Semmiképen nincs benne, hogy még egy tehenet, vagy két lovat is szerezzen a meglévőhöz. Hiszen tudom az okot én is, meg ő is tudja: addig, míg negyven forint egy mázsa búza és egy ruhaféle ötször-hatszor ennyi, mindig igen keveset terem a tizenöt hold. De hát nem is az a baj, hogy nem tudná ... Az a baj, hogy panaszkodik a svábjára, panaszkodik az időjárásra, a szérumhiányra, mi miatt

megdöglött a disznója, az ármegállapításokra, s mert benne van az egyik pártban, hát a másik pártra is és a bennelevőkre is. Hallottam róla, hogy egy-két évvel ezelőtt ő is a tüntetők közt volt, akik követeltek valamit – két év távlatából szinte nem is fontos már, hogy mit, reakciós jegyző eltávolítását vagy a jószágok igazságosabb szétosztását –, *most pedig nem követel semmit*, hanem csak azt veszi tudomásul, hogy a dolgok rosszul mennek, panaszkodni való idő van. Szinte az az érzésem, hogy lelkileg *visszajobbágyosodott* a cselédsorba ez alatt a két év alatt. S amíg ez tart, addig hiába számolgat az ember a kiadásokkal, bevételekkel, termeléssel, terhekkel – mindig kicsi lesz a jövedelem a szegényparaszti módon folytatott gazdálkodásból: hét hold kukorica, nyolc hold kalászos.

Nem tartozom azok közé, akik a falusi társadalomfejlődést ablakok és fejek beverése nélkül nem tudják elképzelni. De amikor ennek a konszolidálódásnak további nyomait keresem, előkerülnek a következő összefüggések:

*

Azt mondja az egyik telepes, az előbb említett vitéz.

– Mindig vannak olyan emberek, akik nem szerettek dolgozni, *hanem inkább valami hivatalt viselni*. Hát most ezek igazgatják a falut.

A telepes jellegzetes típusa a reakciós parasztnak. A Horthy-rendszertől kapott vitézi földet még annak idején, ezek jól meg tudták válogatni, hogy kinek adjanak. Gyűlöli a kommunistákat, gyűlöli a politizálást, megveti a többi telepest, akár a svábok. De amit mond, abból mégis kiderül egy s más (s ebből is látszik, hogy mennyire okos dolog az az *audiatur et altera pars.)*.

Eszébe jut az embernek például az, hogy hiszen a falut csakugyan igazgatják, nemcsak a jegyzőség, hanem a nemzeti bizottság is, aztán a pártok is, aztán vetőmag-ügyekben, szántási hitelügyekben, szóval fontos ügyekben beleszólása van a dolgokba az UFOSZ-nak például, meg a FÉKOSZ-nak is. Csupa olyan szerv, amiben parasztok ülnek rendesen, szóval intézik a saját falujuk ügyét úgy, ahogy az adott körülmények között lehet intézni. A vitéz azt mondja, hogy csupa olyan paraszt ül ezeknek a szerveknek a vezetőségében, akik *„nem szeretnek dolgozni, hanem inkább valami hivatalt viselni"* – csakhát a vitéznek ebben nincs igaza, hiszen tanú és példa rá az egész ország háromezer községe, hogy a paraszti igazgatási szervekbe legalább 60–70 százalékig az arravaló, értelmes, sőt forradalmár parasztok kerültek be. Ezek aztán lehet, hogy elkiskirályosodtak egyik-másik helyen, de az még mindig jobb volt, mintha semmi sem történt volna. Az átalakulás forradalmi láza minden faluban kitermelt embereket, akiknek kedvük volt dolgozni azért, hogy a földet felosszák, meg, hogy a grófi birtok kastélyát és gazdasági felszerelését a közösség javára használják fel. Az ilyen persze legtöbbször az újonnan földhözjutottak közül került ki, s ez a falu telepes falu, ahol minden telepes újonnan földhözjutott, szóval az egész újonnan idecsöppent és alakulóban levő társadalom újonnan földhözjutott. S meg is volt bennük ez a forradalmi láz, az egy-két év előtti tüntetések a bizonyítékok rá, csakhát hová lett? S mi lett belőle, mert valami csak lett belőle.

Ki lehet bontani a falu következő képét.

Kezdődött a település 45-ben. A telepesek valamifajta felszabadultsági érzéssel érkeztek meg a faluba, nagy volt bennük az egymás iránti szolidaritás, az újonnan érkezőket vacsorával, meleg szobával várták a régiek. Eltelt két-három nap az élménnyel, hogy

övék a föld, s övék lesz a ház is majd, ha a sváb kimegy belőle, eltelt további egy-két hét azzal, hogy állat is lesz, tehenet, lovat, ekét kapnak az elkobzott sváb vagyonból. Időközben előkerültek a nehézségek és a visszaélések is. Nehézségek, mert a svábok eleinte nem vették komolyan a kitelepítést, zsarnokoskodtak, továbbra is ők akartak az urak maradni a házban. S visszaélések, mert a kitelepítendő svábok a jószágot, az értékesebb háziholmit, esetleg meglevő vetőmagot a mentesített sváboknak adták el, vagy ajándékozták el, csakhogy a telepes ne kapja. Leltárba volt véve a sváb tehene, vagy lova – mire arra került a sor, hogy a telepesnek adják, rossz tehén, rossz ló volt a helyében: legjobb esetben is kicserélték a jót a mentesített svábbal. Aztán nehézség volt és visszaélés az is: a telepesek mikor megérkeztek, sváb volt a földigénylő bizottság, sváb volt a nemzeti bizottság – sőt nemcsak sváb, hanem sváb értelmiség: a jegyző, a gyógyszerész, az állatorvos. Ezeket felváltani, erőt mutatni a svábok felé, a visszaéléseket nem tűrni – ezzel telt el az első korszak, ez volt a tüntetések ideje, szóval történt minden úgy, ahogy történnie kellett, a telepesek, mint a feltörő osztály, megjelentek a faluban és átvették a falu vezetését.

Ez speciálisnak látszik, pedig hát nem az, nincs külön telepes-probléma és nincs külön szegényparaszt-probléma a társadalmi fejlődést tekintve – mindegyik csak paraszti felszabadulási probléma. Ugyanez a folyamat történt meg minden földet osztó községben, azzal a különbséggel, hogy itt a svábok helyett nagybirtokosokat vagy kulákparasztokat kellett érteni, meg azzal még, hogy a telepes faluban a forradalom akkor kezdődött, mikor a telepesek megjelentek.

Aztán folytatódott a fejlődés. A telepesek közül kiváltak a konzervatívak – a vitézek – az izgágák meg

kiszóródtak – otthagyták a földet, vagy majd jövőre hagyják ott, ha nem az idén. A vitás ügyek a svábok felé elintéződtek a kitelepítés kivételével, megalakultak a pártok, megszűnt a földigénylő bizottság, szóval a dolog afféle rendezettebb állapotba került. S ebben a rendezettebb állapotban előkerültek az új, most már végleges problémák. Az, hogy a telepes nem kap hitelt, nem kap vetőmagot, az, hogy a búza olcsó, a cipő meg drága, szóval előkerültek a gazdaproblémák, amik az inflációban nem is látszottak annyira, de annál jobban látszottak a stabilizáció után.

A parasztság talán ezek ellen a nehézségek ellen is lázadással, forradalmiaskodással lépett volna fel. De a forradalmár parasztokat másra oktatták. Arra, hogy ezek ellen a nehézségek ellen szervezetten kell fellépni, nem tüntetéssel, hanem tömörüléssel. Szóval, hogy kedvezőbben jusson áruhoz a paraszt, alakítson szövetkezetet. Hogy hamarabb menjen a vetőmagkölcsön, alakítson érdekképviseletet. Ami elgondolásban tökéletesen igaz is volt, *csakhogy más* eredménye lett, mint amire számítottak.

Eredményezte az egész falu elbürokratizálódását. A forradalmár paraszt, aki két évvel ezelőtt világosnak és egyszerűnek látta a dolgokat – nem kell hagyni, hogy visszaéléseket kövessenek el velünk szemben – most titkár lett, elnök lett, alelnök lett, aktákat küld és kap, levelet ír és kap, a dolgok már egyáltalán nem olyan tiszták, mert előbb azt kell eldönteni, hogy melyik szövetkezet a jó szövetkezet, tehát melyiknek kell tagjának lenni, vagy melyik érdekképviselet a jobb, az UFOSZ, a FÉKOSZ vagy a szakszervezet, vagy a parasztszövetség, aztán politikai pártállásának megfelelően választ közülük, esetleg kettőt, hármat is, és ezekben – meg kell mondani, bármennyire kínos is – *nem történik semmi.*

A faluban van négy párt. Mindegyiknek elnöke, titkára, alelnöke. Ezek parasztok. Van szakszervezet, elnökkel, titkárral. Van nemzeti bizottság elnökkel, jegyzővel, van UFOSZ elnökkel, alelnökkel, titkárral, van FÉKOSZ elnökkel, alelnökkel, titkárral, van MSZK (ahogy régi nevén nevezik itt, Futura) igazgatóval, ügyvezetővel . . . *Nyolc-tizféle alkalom, hogy a forradalmi hajlandóságú paraszt elnök, alelnök vagy titkár lehessen,* szóval adminisztrálhasson s az adminisztrálásba, a bürokráciába belevesszen, elveszítse a dolgok világos összefüggését: azt, hogy ne engedjen visszaélést elkövetni magával és a többiekkel szemben.

*

A dolgok ilyen alakulása egészében ijesztő. A magyarázat viszont elég pontos. A gazdasági rend kialakulása a parasztságot igen kedvezőtlen helyzetbe hozta. A meglevő paraszti radikalizmus élénken reagált erre a kedvezőtlen fordulatra, nem akarta elfogadni azt a kész helyzetet, hogy a gazdasági életnek azok az elemei, akiket inflációs tapasztalatai alapján kizsákmányolóinak ismert meg, most egyszerre tárgyaló felei legyenek, mégpedig olyan tárgyaló felek, akikkel alkudni sem lehet. A paraszti radikalizmus reagálásának élénk példája volt *Hajdúszoboszló és Doró Mihályék.* Egyesek, sőt sokak az egész hajdúszoboszlói felzúdulásban valami államellenes, anarchista jellegű veszélyt láttak, és siettek is követelni a Doróék fejét. Ez volt körülbelül az utolsó hangja a paraszti kialakulás első fejezetének. Népítélet nem is lett több, nőtt helyette parasztbürokrácia. A forradalmárokat kárpótolni kellett valamivel – mert kárpótlás nélkül nincs konszolidáció –, kárpótlást kaptak az elnöki és titkári tisztekkel.

A vitéz telepesnek nincs igaza, persze. Ezek az emberek nem dolgozni nem szeretnek és nem hivatalt viselni szeretnek. A paraszti felszabadulásban, a társadalmi alakulásban akartak vagy szerettek volna szerepet kapni, ezt az alakulást és emelkedést elősegíteni, vezetni. Bizonyára sokkal jobban érezték magukat népítéletet, mint egy irodát vezetve. De hát az a dolognak még csak az egyik része.

A másik része az, hogy ahol a vezetők forradalmisága bürokráciában vész el, ott megakad az egész alakulás. Megakad, mert a falu számára nincs meg az elintézés lendülete, ami mindig biztató, a papír van meg, az ígéret van meg, a formaság van meg, ami soha nem biztató, sőt gyanús valami: pontosan ilyen formaságot, ilyen papírt és ilyen ígéretet kapott eddig is.

Egy telepes községben, ahol minden telepes majdnem egyformán gazdag, nagyjából ugyanannyi földje van, nagyjából ugyanannyi állata van, középparasztok az összes parasztok. Nincs osztálykülönbség telepes és telepes kozt. A politikai széttagozódás előzetes állapotukból következik. A volt vitézek reakciósok, de legalábbis konzervatívok lesznek, a volt cselédek küszködő szegényebbek, a vállalkozó szellemű volt felesbérlők vagy kupecek, akik elmentek telepesnek, küszködő, de beleszokottabban, eredményesebben küszködő kisparasztok. Csak éppen a bürokratává lett forradalmárok – s a sok alkalom sok ilyet csinál, kisebb faluban is legalább tizenötöt – szakadnak el a többiektől. Eddig tudtuk, hogy a falusi vezető réteg kialakulásában döntő, hogy mennyire kellett küzdeni a földért, mennyire voltak ellenfelek és hogy azonosodott a vezetőkkel maga a falu. Ha nagyon problémátlan volt az átalakulás – olyan falukban, ahol nem történt földosztás például –, akkor szeparálódott, fölé-

nőtt a vezető réteg a falunak. Most már hozzávehetjük még ehhez a tudáshoz azt is, hogy a szeparálódás veszélye megvan a nagy változásoknál is. *Elválik, fölénő a falunak az elbürokratizált forradalmiság is.*

*

Ez a kép nem teljes. A benne levő tanulságok és következtetések úgy általánosságban, az egész ország parasztságára vonatkozóan lehet, hogy nem igazak. De föltétlenül igazak a jelenségre vonatkozóan: ahol megakadt a fejlődés, ezért akadt meg.

Az pedig, hogy a fejlődés igen sok helyen megakadt, szintén igaz. A földhözjutott parasztság megszabadult a jobbágyi állapotától gazdaságilag. Kapott földet. Ennek eredményeképpen le kellett volna vetni belső jobbágyi állapotát, az állandóan másoktól függés érzését, a kiszolgáltatottság érzését. Sok radikális, főként tiszántúli helyen ez is megtörtént, vagy a legjobb úton halad. A módja az lett volna: beleszólni saját ügyének intézésébe. Valami ilyesmi alakult ki, csak egészen más értelemben. Nem a saját égetően fontos ügyeinek az intézésébe nyert vagy harcolt ki beleszólási jogot, hanem egy papírmasészerű, adminisztratív játszogatásra alkalmas ügyet kapott, egyesületi ügyet, szövetségi ügyet, apró helyi jellegű, nem döntő ügyeket: bürokráciát. Ami a két ügy közt a súlybeli különbség, az a kívánatos és a nemkívánatos fejlődés eredményei közt is felmerülhető különbség.

Lehet, hogy ez a kép túl pesszimista, de annak is készült. Vannak a parasztság felszabadulásának és fejlődésének biztató, sokat ígérő képei, erről meg is szoktak emlékezni, néha optimistábban, mint kellene. Én ezeket meglevő tényeknek tekintem, amik szük-

ségesek ahhoz, hogy a további fejlődés történjen. *Vannak aztán kevésbé biztató és igen rosszat ígérő képek, vállalom azt, hogy ezeket pesszimistábban emlegettem, mint kellene. Viszont ezeket meglevő és változatlan tényeknek nem tekinthetjük, elsősorban, mert nem változhatatlanok, másodsorban pedig azért, mert a további fejlődéshez egyáltalán nem szükségesek.*

(1947)

DÉRY TIBOR

Pócspetri

I

Másfél napot töltöttem Pócspetriben. Június 8-án értem oda, a gyilkosság után ötödnapra. A falu rendőri zár alatt volt, 60–80 tagú készültség tartotta megszállva, az utcákon éjjel-nappal fegyveres járőrök, a falu határán se ki, se be, dolgozni a földekre is csak az járhatott, aki a készültség parancsnokától külön engedélyt szerzett. Mindez érthetővé teszi, hogy az emberek hét lakat alatt tartották a nyelvüket, ami kevés szót mégis kiengedtek, az mindig máshova talált, mint ahová látszólag küldték, s inkább takarni volt hivatott, mint felfedni. Amit magukról mondtak vagy elhallgattak, az ugyanolyan célzatos volt, mint amit másokról vallottak: mindig a legközvetlenebb egyéni érdeket szolgálta. Mindenki veszélyben érezte magát és védekezett. Az elmondottakat ki kellett egészítenem az elhallgatottakkal, s mindkettőt értelmeznem, hogy kibuktathassam alóluk az igazságot.

Másfél nap kevés idő. Adataimba éppúgy becsúszhatott néhány hiba, mint magába a magyarázatba, de lényegében a kép valószínűleg az igazságot tükrözi. Aggályos óvatossággal nyúltam az emberekhez, adataimat mindig ellenőrizni igyekeztem. Indulatok nélkül figyeltem, az áldozatokat megillető részvéttel. Az igazi tettes nem Pócspetriben élt.

*

A falu, úgy tudom, gróf Kollonich-féle német település, a XVIII. század elejéről, a gróf Klobusiczky család birtoka volt. Tüzetesebb részleteket a falu eredetéről és történelméről a helyszínen senki sem tudott; a tudós hírében álló kislétai görög-római papot, akihez átkocsiztam, nem találtam otthon. A település német eredete azonban vitathatatlan, erről tanúskodik – s valamennyi tót beszivárgásról – lakosainak névjegyzéke is. Az egyik utcában egymás mellett, s egymással szemben körülbelül 300 méteres szakaszon a következő családok laknak: 2 Mayer, illetve Májer család, 2 Erli család, 3 Szmolinka család, 1 Szollár család, 5 Holp család, 1 Szűcs család. Az utcaszakaszon a feljegyzés pillanatában munkába menet áthaladt: 1 Szmolinka, 1 Ritli, 1 Herzku, 1 Miháli, 1 Linzenbold. De valamennyien csak magyarul tudnak, németül már az ükapjuk sem beszélt. A sváb eredetnek megfelelően a község 2200 lakosa mind római katolikus vallású, református mindössze három van. Tizenöt vagy húsz bevándorolt család leszármazottai teszik a lakosság zömét, a falu határán kívül nemigen házasodnak, végső soron minden legény harmad- vagy negyedági unokahúgát veszi feleségül, a falu 2200 lakosa tehát vér szerinti rokonságban van egymással. Így is hatnak a szemlélőre: testi jegyekben ugyan nem hasonlítanak, de lelki alkatukkal mint egyetlenegy nagy család tükrözik egymás erényeit és hibáit. Vannak köztük hirtelenszőkék, mint a gyilkos Királyfalvi (Kremper) Miklós és koromfeketék, mint a gyilkos öccse, Kremper Ferenc. A fiatalja, férfiban, nőben, többségében nyílt tekintetű, rokonszenves, szép termetű és arcú, a meglett korúak a nehéz paraszti sors kézjegyét viselik arcukon, testükön. Szaporák, a módosabb gazdáknak is legkevesebb négy gyerekük van, a többieknek nyolc-tíz-tizenkettő, akik közül kettő-három rendszerint már csecsemőkorában

elpusztul. Ennek megfelelően szép fiatalasszonyt alig látni, annál több törődött testű, koravén anyát a házakban és apró gyereket az udvaron s a sáros utcán. Kalap alóli, vagy kendő mögül szúró, sunyi tekintet ritkán éri az embert, inkább csak az öregebbje részéről, a legtöbben, ismétlem, nyíltan tekintenek az ember arcába, ha megszólítja őket, s a nyílt tekintetet nyílt, öntudatos, meggyőzően őszinte beszéd folytatja.

Másfél nap után arra a meggyőződésre kényszerültem, hogy nyíltságuk álarc, magabiztosságuk konokság, őszinte szavuk hazug. Természetük látszólag csupa ellentmondás, színéről sohasem lehet a fonákjára következtetni. Ahogy emberről emberre, sorsról sorsra haladtam tovább, egyik meglepetés a másik után ért. Nem akadtam egyetlenegy emberre sem, aki szavával meg ne hazudtolta volna, létével ugyanakkor ne igazolta volna a másikát. Valamennyien egyetlen hatalmas ellentmondás mozgásában vesznek részt: egy évszázados rabság és egy szabadság összeütközésében. Létük minden porcikájával, eszméletük minden mozdulatával, idegeik minden rostjával egy megmerevedett közösséghez tartoznak, amelynek a külvilággal szemben első s egyetlen ösztönös reakciója: a védekezés. A külvilág minden szavára sötétséggel felelnek, sötétséget árasztanak magukból, mint a tintahal, sötétségbe gubóznak, mint a hernyó. Nem a nézeteikkel antidemokratikusak, hanem az egzisztenciájukkal. Korunk forradalmát nem azzal tagadják meg, hogy szembehelyezkednek vele, hanem azzal, hogy nem tudnak róla, és amit tudnak, azt sem veszik tudomásul. Az újgazdák éppoly kevéssé, mint a régiek. Lelkük mélyén meg vannak róla győződve, hogy az Irinyi- és Kornis-féle nagybirtokokat isten osztotta szét közöttük. A községben lakó hatszáz családnak csaknem a fele, 272 család kapott földet, föld nélkül nem maradt csak egy több gyermekes család, amely a ki-

osztás után költözött a faluba, s néhány fiatal pár, akik az elmúlt két esztendő során házasodtak össze, a demokráciaellenes plébános mégis maga mögött tudhatta az egész falut, minden közérdekű szavában és cselekedetében. S nemcsak azért, mert a régi gazdák kezén három és félszer annyi föld maradt (3580 hold), mint az újgazdákén, s nem azért, mert a falu – mint azt később látni fogjuk – nem eszik nagyobb kanállal a földosztás óta sem, hanem mert istentől kapott hatalmánál fogva csak ő vezetheti a nyájat. S amíg ebben egy másik pásztor szavára nem áll be szakadás, addig a meg nem bontott közösségi tudat fogja kormányozni a külvilág ellen a nyáj minden mozdulatát, saját érdekei ellenére is.

A természet, a táj és neve mintha összeesküdött volna az avatatlan idegen megtévesztésére; mint az emberek, mást mutat, mint ami sajátja. Nyíregyházától Pócspetriig, a Nyírség szívéig 29 kilométer országút vezet, de sem itt, sem későbbi kocsiútjaimon egyetlen nyírfát nem láttam. Odafelé autóbuszon tettem meg az utat, a kocsi vastag porfelhőket vert fel, de a földekről az emberek hazatértek, mert nedves volt a talaj, nem lehetett dolgozni. Jól gondozott, széles, köves, helyenként betonozott országút vezet Pócspetribe, de nincs berajzolva az autótérképbe, tehát négyszerötször is meg kellett állnunk s útbaigazítást kérnünk. Máriapócs – a Pócspetrivel szomszédos község – híres búcsújáróhely, feszületet az egész úton azonban csak egyet láttam, azt is közvetlenül elindulásunk után, Nyíregyháza határában, frissen bearanyozva. Az útbaeső községek (Nagykálló, Kállósemjén) tisztáknak, módosaknak látszanak, a házak zsúpfedelei ellenére is, a falakon még a 47-es választások jelszavai: Istennel a sírig! – Éljen Krisztus király! – 6-os kocka! – Az ötnegyedóráig tartó úton Nyíregyházától Pócspetriig találkoztunk összesen két autóval (egy

rendőri jeeppel és egy borjúkat szállító teherkocsival), kilenc szekérrel, két kerékpárral. Egy helyen útjavító munkások dolgoztak. Az út két oldalán üde zölden állt a vetés, disznók, lovak, szarvasmarhák legeltek, libák, kacsák az úsztatókban, tyúkok kaparásztak az árok mentén. A csalárd természet igazi mibenlétéről azonban a pócspetri parasztok a következő felvilágosítást adták:

a gabona elfogyott, sarjúkalászokat hányt, másutt a búza korán kiért, rövid szárú maradt, nem lesz szalma. A kaszálókon a májusi aszály miatt nem lesz széna. A szőlő, a gyümölcs elfagyott, a répát megette a fekete testű, piros fejű bogár, nem lesz répa sem! A krumpli későn kezd virágozni. A napraforgó az egyetlen, amely szépen mutat, de ez meg teljesen kiszívja a földet, s nem lesz majd jövőre mivel trágyázni, főképp az újgazdák földjén pang a termés. Ami az állatállományt illeti: az aprómarhát évről évre elpusztítja a baromfivész, a disznót a pestis és az orbánc, ezerből átlagosan hétszáz hull el, a teheneket be kell fogni igába, tehát nem adnak tejet, jó, ha négyöt litert, végül a lovakkal is baj van, egyrészt, mert nincs takarmány – másrészt – három gazda is panaszolja – a kancák nem fogamzottak meg, de amelyik mégis, azt nem nagyon lehet dolgoztatni, a csikóját pedig két évig ingyen kell etetni, amíg hasznát veheti az ember.

Rég tudom, hogy isten az emberi szájat nem ételre és csókra, hanem panasztevésre teremtette. Ha a fenti adatok igazak, akkor csoda, hogy maradt a faluban eleven ember, aki elmondja őket. Jól megnéztem azt a négy gazdát, akinek raktárából a panaszokat összehordtam: az aggodalom s a rosszkedv hiteles hangsúlyával beszéltek, arcuk ráncos, koravén, megtört, a legteljesebb őszinteség benyomását keltették. Kövér

embert mindössze kettőt láttam a faluban: a főjegyzőt s a kocsmárost; mindketten panaszkodtak, hogy az utóbbi időben erősen lefogytak. A paprejtegető nagygazda, Szmolinka János állítólag ugyancsak jó húsban levő ember, őt már nem láthattam, mert Pestre szállították, a tárgyalásra. Mit eszik Pócspetriben a nép? „Kelj fel krumpli, feküdj le krumpli" – tartja a helyi közmondás. H. A., az egyik koalíciós párt ottani elnöke, akinek kilenc hold földje és 7 gyereke van, de a szomszéd özvegyasszony egy gyerekét is ő eteti, a következő étrenddel él: reggel 5-kor tört krumpli, leöntve lefölözött, úgynevezett szeparált tejjel, délben bableves, krumpli olajjal és kenyérrel, este, munka után, 9 óra tájt a család ismét bablevest és olajos krumplit eszik, ezúttal kenyér nélkül, a gazda pedig vízben főtt krumplit, hideg, ecetes salátával s kenyérrel. Disznót egyet öltek egész esztendőben, szalonnát tehát csak akkor tarisznyál a gazda, ha sürgős a dolog, és egész nap kinn marad a földön. Lisztje fogyóban, aratásra már nem lesz kenyere. N. V. J-nek ugyancsak 9 holdja, de csak négy gyereke van, földje azonban homokos, csak napraforgót terem, étrendje hajszálra egyezik H. A.-éval. A 3–4 holdasoknak az év legnagyobb részében állítólag nem jut kenyérre. Hogyan segít magán a nép? Azelőtt a fél község a két említett nagybirtokon s a szomszéd községekben dolgozott felesben; a földosztás óta ez a kereset elmaradt, most a fiatalja cséplés után debreceni és pesti gyárakba, építkezésekre megy dolgozni. Nem az olcsó ellentét kedvéért említem meg, hogy a plébánosnak a havi ital- és édességszámlája a Hangyánál 7–800 forintra rúgott, és hogy 12 000 forint adósság maradt utána a boltban, hanem annak a kérdésnek a tisztázására, mi bírta rá az embereket, hogy kapát, kaszát ragadjanak megmentésére, fellázadjanak és gyilkoljanak. Faluhelyen mindenki ismeri annak a pohár bor-

nak az ízét is, amit a másik felhajt, s a plébános méltatlan magánélete mégsem riasztotta el az embereket attól az eszmétől, amelyet képviselt? Különválasztották benne a papot az embertől? Az évszázados meggyőződésnek lélektelen ereje, vagy a gyávaság és szolgalélek hajtotta fejüket Asztalos igájába? S hadd vessem itt fel rögtön a szomszédos kérdést is: mi az oka annak, hogy 1944-ben a falu kisgazdapárti, tehát ellenzéki volt s ma is ellenzéki, tehát Barankovicsra szavazott? S egy újabb ellentmondás! – hogy ennek dacára, korgó gyomorral s üres kamrával, százszázalékosan teljesítette beszolgáltatási kötelességét, és első helyen áll a megyében? (Bár ezt mondják magukról a kislétaiak is.) Milyen láncszem köti össze a gyávaság s az ellenzéki bátorság két ellentétét. A hit?

II

A gyilkos lövés eldördülése pillanatában Szmolinka János, a község legnagyobb gazdája a templom előtt álldogál. Vaksötét éjszaka van, a szomszédos községháza felől, száz lépésnyire jajongás, vad szitkozódás, üvöltés hallatszik. Szmolinka János, aki – ismétlem – száz lépésnyire áll a községházától, hírét veszi, hogy egy rendőrt megöltek, többen megsebesültek. Vallomása szerint erre betér a templomba, imádkozik, s csak akkor megy el, amikor a gondnok kizavarja, s bezárja a templomot.

Jelképes erejű számomra ennek a hatvanholdas, jól táplált, egészséges zsírosparasztnak az alakja, aki faluja válságos percében, hátat fordítva halottnak, sebesülteknek, gyilkosnak s a saját tette iszonyatában kavargó népnek, a templomba tér be imádkozni, ahelyett, hogy segítségére sietne a rászorulóknak. Sok egyéb motívum mellett szívesen helyet szorítok annak

a lehetőségnek is, hogy a gyilkosság hírére, keresztényi megrendülésében szükségét érezte annak, hogy az Úr színe elé járuljon. De amikor már megerősödött az imában, miért nem élt az erejével, s ment sebesülteket kötözni, ijedelmet csillapítani, rendet teremteni a rémületben? Miért ment haza vacsorázni? S miért találta házában a papot, akit majd el kell bujtatnia? Véletlen-e, hogy a pap épp hozzá menekült, a nagygazdához, aki maga természetesen nem vesz részt a zendülésben, száz lépéssel a tömeg háta mögül figyeli az eseményeket, a gyilkosság hírére imádkozik, majd hazamegy? A pap is a nyáj háta mögül figyeli az eseményeket. Természetüknek valamilyen hasonlatossága hozta-e össze ezt a két embert? Vagy alkati hasonlatosságukon túl érdekeik még mélyebb egyezése? S véletlen-e az, hogy minden, ami aznap – s jóval előbb is – a faluban történik, minden a templomból indul el egyenesen a bűn felé? A szó és a tett. A felbujtó és a gyilkos. A sápítozó asszonyok, a strázsabotos testőrség, a tanító, a fiú, aki el fogja vágni a telefonhuzalt, s az egész, egyházi énekeket éneklő tömeg. Mint két évszázaddal ezelőtt idetelepített őseik a reformáció ellen, úgy vonultak ki 1948. június 3-án a demokrácia ostromára, egy középkori templomból, amely láthatatlanul húzódik meg a frissen kitatarozott, kifestett, tiszta falusi templom falai mögött.

Nem a pap személyének hívei és barátai, hanem a két évszázados sötétségben megrekedt tömeg indult zendülésre. Nem a papot akarták megmenteni, hanem a „hitüket". Tudatlanok és tájékozatlanok. Az volt a benyomásom, hogy egy vastag fal mögött élnek, amely mögé nem jut el a külvilág szava. Nem jut el, tehát még csak nem is vitatkozhatnak vele. Nincs módjuk részt venni az eszmék lüktető keringésében, az élet régi és új formáinak és tartalmainak cseréberéjében, a tapasztalat és a kísérlet eleven kérdés-fele-

let játékában. A falu két évszázada a saját levében főtt. Az ősi paraszti gyanakvás több-kevesebb joggal kétszer is a fogához ver minden régi hagyományt, mielőtt elejti, és alaposan a szeme közé néz minden újításnak, mielőtt elfogadja; de Pócspetriben még a gyanakvásra sem igen jutott alkalom, mert a világ új tudása nem került a fal mögé, ahol a parasztság két évszázada testi és szellemi beltenyésztéssel sorvasztotta önmagát. Nem becsülöm túl azt a tudást, amejet a sajtó terjeszt, de ebben az esetben szinte perdöntő fontosságúnak tartom, hogy a faluba egyáltalán nem járt újság, a 2200 ember közül legfeljebb egykettőnek jutott néha egy *Hírlap* a kezébe, rádió is csak egyetlenegy volt a faluban, az is a pap házában. (A szomszédos Kislétán is csak egy rádió van, de a lapok – a segédjegyző mondja – 50–50 példányban járnak a községbe.) S mit olvasott Asztalos plébános? Az *Új embert* és a *Szívet*, napilap neki sem járt. Hogy fest a könyvtára? Dr. Tóth Tihamér összegyűjtött művei húsz kötetben, hittudományi munkák, köztük két francia kötet (Directeur des mères chrétiennes), de egyetlenegy társadalomtudományi munkát, egyetlenegy magyar vagy külföldi klasszikust nem leltem. Szépirodalmi ponyvát annál többet. Írót egyetlenegyet, Tersánszkynak egy regényét, rajta egy doboz amerikai szentelt gyertyát. Ellenfele volt-e ez az ember a magyar demokráciának? Nem, csak ellensége. Éppoly kevéssé ismerte azt, ami ellen küzdött, mint hívei, akiket ostromra vezetett. Nem vizsgálta meg a valóságot, nem szállt perbe az ellenfél tudásával, nem ellenőrizte a lelkiismeretét. Felsőbb parancsra cselekedett. Jó állása volt és semmi tisztessége, megtehette. A bokrok közül, a háttérből figyelte, hogy a nép hogyan indul ölni. Sokszorosan hitványabb ember a gyilkosnál, akit felakasztottak.

Mi teszi oly elviselhetetlenné a pócspetri tragédiát?

Nem a felbujtó és a gyilkos emberi gyarlósága, hanem a nép teljes jóhiszeműsége. A lelki üdvéért lázadt fel, abban a meggyőződésben, hogy világi vezetői, a Nemzeti Bizottság és a képviselőtestület elárulták. Sejtelme sincs arról, hogy mi is valójában az iskolák államosítása, de látatlanban ezt is – mint évszázadok óta mindent, ami felülről jön – úri huncutságnak tartja. Megint csak rá akarják szedni, meg akarják lopni. Antik tragédiák szele kavarja a port Pócspetriben. Fellázadt egy ember szavára, akit sem nem tisztelt, sem nem szeretett, de akinek mégis engedelmeskednie kellett, mert isten szolgája volt s lelkében ezzel a hasadással, a szegények és elnyomottak szótlan, konok tűrésével s képmutató ravaszságával viseli el most a megpróbáltatást, amely lelkéből lelkedzett hite szerint, igazságtalanul sújtja. Mindig elnyomott volt, mindig igazságtalanok voltak hozzá, soha nem is lesz jobb – ez a meggyőződése. Itt is, száz más faluban is. Mindenütt, ahol az Egyház meg tudja nyergelni a minden emberi lélekben lappangó elégedetlenséget és szenvedést, s kilovagolja a maga egyházpolitikai céljaira. Mindenütt, ahová nem jut el a világ új tudása s vele a remény, hogy ez a föld megváltoztatható, életünket megjavíthatjuk, sorsunkat magunk képezhetjük ki. Pócspetri sok száz magyar faluban lappang a felszín alatt, ha nem is sül ki minden esetben a nyílt zendülés és egy gyilkosság tragédiájában. Nem elég, hogy földet osztunk, ha nem adjuk melléje a világhoz való bizalmat, amellyel megtrágyázhatja.

*

Mit tartott a falu papjáról, akit bunkókkal, baltákkal indult el megvédeni „üldözői" ellen? Nem lepett volna meg különösebben, ha a félelem nyomása alatt véleményüknek csak a marasztaló része buggyan ki

az emberekből, s magukban tartják az elismerést, amely esetleg gyanússá teszi, még bajba is keverheti őket. De mivel magyarázzam, hogy ugyanakkor, amikor a legtöbben szidták a plébánost, igen sokan a gyilkos mellett vallottak. „Királyfalvi jóravaló ember, csak hirtelen", mondogatták róla. Ha a jegyzői irodában felbosszantották, kiszaladt a folyosóra, egyszer-kétszer végigjárta, dühét kifújni, aztán visszatért munkájához. S mi a véleményük a papról? „Vallás szerint tisztelte, de nem szerette a nép, mert nagyon pénzragadó ember volt" – mondja az egyik kérdezett. „Ezt a buta népet úgy vezette a pap, ahogy akarta" – mondja egy másik. „Az egész falu haragudott rá, mert csak mise után gyóntatott, nem szeretett gyóntatni" – így egy harmadik. Maga a gyilkos, Királyfalvi sem kedvelte a papot, sohasem beszéltek egymással. S ketten is akadtak, akik azzal dicsekedtek, hogy megverték Asztalos plébánost. Az egyik S. I. hivatali hatalmánál lefoglalta az iskolát táncmulatság céljára. A pap odajött, letiltotta a mulatságot, s kiparancsolta a zenészeket az iskolából. A zenészek kivonultak. S. I. visszaparancsolta őket, a zenészek visszajöttek. Rövid szóváltás után S. I. az összegyűltek szeme láttára gallérjánál fogva megragadta a papot, s kihajította az iskolából. A táncmulatságot megtartották. H. A. képviselőtestületi tag, aki a földosztás alkalmából néhány holdat kapott, egyazon délután kétszer is megverte. A pap magához hívatta a Hangya kocsmájába, szemére hányta, hogy miért kötelezte őt újabb beszolgáltatásra, majd azzal fenyegette meg, hogy „lesz itt még más világ is!" H. A. erre megfogta a nyakánál, és földhöz vágta. Estefelé újra összetalálkoztak a Hangyában, újra összeszólalkoztak, H. A. újra megfogta a nyakánál, és újra földhöz vágta.

Nyilvánvaló, hogy nem lehet közszeretet tárgya az a pap, akit hívei szeme láttára gallérjánál fogva kiló-

dítanak az iskolából, egy más alkalommal pedig kétszer egymás után a földhöz teremtenek. Nyilvánvaló, hogy a strázsabotok és a balták nem Asztalos János érdekében vonultak ki, hanem a „vallás" védelmében, amelyről azt hitték, mert elhitették velük, hogy veszélyben forog. Ádámtól és Évától származtatták magukat, s nem tűrtek semmilyen más fejlődéstani magyarázatot. „Már hogy én a Darwin-majomtól származom – tiltakozott sértődötten az egyik tanú –, de hisz tetszik ismerni az édesapámat, édesanyámat, nem majom az egyik sem!" Hogy mi az igazság származása dolgában, a felekezeti iskolában aligha tanulhatta meg. Átnéztem az iskola 3. fiúosztályának magyar dolgozati füzeteit. Hat hónap alatt az előírt hét dolgozat helyett csak hármat írtak a gyerekek, ezeknek is egy része kijavítatlan maradt, a többi hanyagul volt kijavítva, jó néhány helyesírási hiba maradt benne. A három dolgozat közül egy világi, kettő vallási tárgyú: Az én tintatartóm, Az Úr Jézusról, Húsvéti locsolás. A falu lakosságának legalább tíz százaléka írástudatlan, az osztály fele rendszeresen elmaradozik az órákról. A főbíró 14 éves fia már harmadik éve nem jár iskolába, „mert dolga van". Az egyik betört ablakú tanteremben a gyerekek egész télen kabátban fagyoskodtak. Egyébként a falunak szorgalom tekintetében jó híre van, nemcsak egymást dicsérik, a szomszédos községek is elismerik munkakedvüket, szívósságukat. De ugyanakkor bajusz alatti mosollyal a „virtusukról" is ejtenek egy-két dicsérő szót. Híres jó verekedők, mint a besenyődi bicskások, az elmúlt évek során két vagy három gyilkosság is esett a faluban, egy vő agyonverte az apósát, egy öreg kovácsmesternek kivágták a hasát. Közelebbi részleteket erről nem sikerült megtudnom. Ha megszólal a harang, odakinn a földeken is letérdepelnek, imádkoznak, de a Miatyánk közben az apa olykor odaszól a fiának,

hogy „lökd fel azt a tököt a szomszédból!" – s ha megtörtént, megbékélten tovább imádkozik. Korán házasodnak, válás nincs, szerelemből nem gyilkolnak, még csak nem is verekednek. A legközelebbi bordély Nyíregyházán van, oda sem járnak. Tehát? Akivel csak beszéltem, mind felháborodottan utasítja vissza azt a vakmerő feltevést, hogy Pócspetriben házasságon kívüli szerelmi élet is lehetséges volna. A lányok mind szűzen kerülnek a nászágyba, így tehát a legények is. Házasságtörés? Megvető, sértődött kézlegyintés. Törvénytelen gyerek? Nincs.

III

Így fest a falu arca, ahogy a külvilággal – s ami a fontosabb – önmagukkal is elhitetik vagy elhitetni kívánják. Milyen a valóságban? Mekkora az a hasadék, amely lelkiismeretüket a maguk szabta életeszménytől elválasztja? Miért kell annyit imádkozniok, templomba járniok? Mise után, litánia után miért sorakoznak fel annyian a gyóntatószék mögött, hogy a pap alig győzi a munkát?

S. I., a kocsmáros az első falubeli, akivel a községben beszélek. Borostás, mosolygó arccal, nyugodtan állja a köréje gyűlt újságírók ostromát, megválogatja a kérdéseket, a kényeseket elereszti a füle mellett, az ostobákra szívesen, bőven válaszol, hogy azzal is hadd teljék az idő, csak arról beszél, amiről ő akar. Csendesen, hitelesen panaszkodik, el lehet neki hinni, hogy három év alatt 39 disznaja pusztult el pestisben, orbáncban. – Nem számította fel az újhagymát –, figyelmezteti fizetés közben egy asztaltársam. – Az ingyen van – feleli mosolyogva, de X-nek, aki két székkel arrébb ül, már felírja. Ez volt az első figyelmeztetés. Már elutazásom pillanatában tudtam, hogy óva-

tosnak, élesszeműnek, gyanakvónak kell lennem a rám váró kérdés-felelet játékban, de csak a kocsmából kimenet értettem meg igazán, hogy milyen nehéz dolgom lesz.

Mire az ötödik emberrel beszéltem, már úgy éreztem magam, mintha ingoványon járnék. Sehol egy biztos szó, amelyben megkapaszkodhatnék, egy álláspont, amellyel szembenézhetne az ember, sehol egy egyértelmű kijelentés, amely a fonákjából rögtön ki ne fordítaná a saját tagadását. Minden szó, minden gondolat árnyékszerűen lebegett körülöttem, ide-oda-hajlongott, színt váltott, alakot cserélt, az ellentétébe csapott át. Ha végül is valaki valamilyen egyértelmű kijelentésre ragadtatta magát, azt egy negyedóra múlva a szomszédja, a háta mögött meghazudtolta. Mintha a falu 2200 lakosa egyetlenegy test volna, amely az összetanult tagok ösztönös biztonságával dolgozik feladatán: a valóság elködösítésén. Nem a lélek bizonytalansága, az önmagában való kételkedés, a gondolkodás szülte ellentmondásaikat, hanem az elnyomott ember legősibb hagyománya: a képmutatás. Talán nem is hazudtak nekem többet, mint önmaguknak. Talán nem is tudtak róla, hogy hazudnak, mint ahogy az ember nem tud róla, ha védekezőn hirtelen az arca elé kapja a kezét. S ha mégis tudomást szereztek róla, reggel-este feloldozást kaptak a gyóntatószékben.

Egy délelőttöt H. A. kilencholdas gazda társaságában töltöttem. Ő verte meg a plébánost. Kormánypárti, tehát a faluban ellenzékbe szorult. Előtte való este kettesben beszélgettünk; aki csak szóba került a községből, azt mind egy-egy megvető kézlegyintéssel s a hozzávaló bő indokolással intézte el. Olykor maga is meghökkent a tagadásnak ettől az örvénylésétől, s itt-ott helyesbített, nem törődve azzal, hogy agyonüti, amit öt perccel ezelőtt mondott. Másnap délelőtt ket-

tesben végiglátogattuk azokat, akiket az este a kis udvaron, a konyha előtt üldögélve, sorra vettünk. H. A. bácsi a szembesítéseknél, mintha hirtelen arcot, hangot s véleményt cserélt volna, meglágyult, megértővé vált, részvevőn bólogatott. Sz., a pap testi-lelki jó barátja, mihaszna ember volt még az este. „Tudta ő azt, hogy miért volt neki (a papnak) jóembere! Reggel, délben, este nála volt a pap, meg is volt a látszatja, gazdag ember az ma már." De másnap délelőtt, amikor Sz. panaszkodik, hogy a tejcsarnokban az OMTK bizományosaként, mindössze kétszáz forint havi fizetése van, de annál több munkája, baja, boszszúsága, A. bácsi helyeslően bólint. Amikor Sz. a papról beszél, aki tulajdonképpen nem is neki barátja, hanem Debrecenben élő fiának, s a pap védelmében idézi ennek egyik sóhaját: „hogy hát könnyű annak, aki a maga kenyerén él, de ő katona", akkor A. bácsi, aki az este egy jó szót nem tudott a papra, legazemberezte, lepocskondiázta, most megint csak egyetértőn hümmög és bólogat. Tovább megyünk. Kremperék, a gyilkos Királyfalvi családjának udvarán megismétlődik a jelenet. Előtte való este egy kézlegyintés volt a válasz arra a kérdésemre, hogy hát milyen ember a Miklós. – Haszonleső – morogta A. bácsi, a kézlegyintés mellé. Most azonban, hogy anyja és testvérbátyja védi a gyilkost, A. bácsi csupa egyetértés, minden tagja helyesel. „Rendes ember volt a Miklós, józan, dolgos, nem lehet azt megérteni, hogy miért ölte meg azt a rendőrt." Szóba kerül egy fiatalasszony, akit A. bácsi az este amolyan félringyónak ábrázolt, aki minden idegennel, rendőrrel, katonával összeadja magát. – Nem udvarolt neki Miklós? – kérdem Kremper nénitől. – Szó sincs róla! – tiltakozik az anya. – Tisztességes asszony az. – Szó sincs róla! – visszhangozza A. bácsi, tiltakozó bajusszal – nem olyan fajta az! – Kifordulunk az udvarról, A.

bácsi bűntudat nélkül, önérzetesen, csizmásan baktat mellettem. Nem hazudott, csak védekezett.

Mindenki védekezik. Egy igaz szót nem hallani, vagy hazudnak, vagy elhallgatnak. Amit bárki a másikáról mond, a háta mögött, még ha igaz is, hazuggá válik, mert a saját védelmére mondja. Önmagukat leplezik le állandóan azzal, amivel a másikat megrágalmazzák. Mindenkiről kiderül valami. S. I-ről, a pap legádázabb ellenségéről, aki a gallérjánál fogva kihajította az iskolából, kiderül, hogy az eset előtt s után is jóban volt Asztalossal, kocsiszám szállította neki már nem tudom, mit. Sz.-ről, a tejcsarnokosról kiderül, hogy bár igaz a 200 forintos havi fizetés, de van egy szatócsboltja is, a tejcsarnok mellett, s amit a parasztok a beszállított tejért kapnak tőle, azt elvásárolják a boltjában gyufára, sóra, petróleumra stb., tehát duplán keres rajtuk. A kacér fiatalasszonyról, akit Kremperné megvédett, kiderül, hogy rokona, s mentőtanúnak jelentkezett a fia mellett. P. A.-ról, aki 25 holdas gazdának vallotta magát, kiderül, hogy bár Pócspetriben valóban csak 25, de Máriapócson további 60 holdja van. T. I.-ről ugyanígy, hogy a bevallott 20 holdján felül Máriapócson még nem tudom, hány holdja van. S. I.-nak három év alatt 39 sertése pusztult el, pontosan ugyanannyi, mint a másik S. I.-nak. Miért 39-et mondanak? L. M.-né nem tud senkiről semmit véleményezni, mert senkit nem ismer, évszámra ki nem mozdul a házból. De a másfél nap alatt, amit a faluban töltöttem, még kétszer találkoztam vele a község két végében, buzgó tereferében. A papnak havi nyolcszáz forintos számlája volt a Hangyánál, de Sz. szerint a házában olyan sovány koszton éltek, hogy titokban hozzá járt ebédelni. A pap húga szerint viszont az egész jövedelmüket vendégeskedésre költötték. Házasságon kívüli szerelmi élet nincs, dehogyis van Pócspetriben! De kérdem,

akkor miképp lehetséges, hogy a statáriális bíróság előtt álló hat vádlott között is akad egy törvénytelen származású?

Nyugodtan elvethetjük azt a feltevést, hogy csak 1948. június 3-a óta tanulták meg a hazugságot és képmutatást. Technikájuk hosszabb gyakorlatra vall. Alakoskodóvá, hazuggá, képmutatóvá akkor válik a lélek, ha hosszú ideig elnyomatásban van. A parasztság lelkére nehezedő évszázados nyomást a vallás csak levezetni tudta, de nem feloldani; a forradalmi demokráciára vár a feladat, a hosszan tartó, bonyolult, keserves feladat, hogy megteremtsük számára a félelem nélküli életet.

Az 1947-es választásokon a Kommunista Pár 9 szavazatot, a Kisgazdák 18-at, Barankovics 400-at kapott. Pártszervezete és helyisége csak az egyháznak van: a plébánia. Hogy milyen politikai pártok dolgoznak Magyarországon, s hogy ezek mit akarnak, arról Pócspetriben egy betűt nem tudnak. – Maga parasztpárti? – kérdem egy legénytől. – Igen – mondja bizonytalanul. – Benne van a pártban? – Igen – mondja –, a Kommunista Pártban! – A Nemzeti Bizottságot, úgy tudom, a jegyző állította össze. – Te leszel a kommunista – mondta az egyik gazdának – te a szocialista – a másiknak – te meg a kisgazdapárti – a harmadiknak. Bízom tapintatában és emberismeretében, hogy mindegyik szerepre a legalkalmasabbat választotta, de akárhogy választ is, a hét bizottsági tag minden szavával és mozdulatával végeredményben a plébániára szavazott volna.

Ahol a demokráciának nincs szószólója, ott nem lehet híve sem. A kommunista pártszervezetnek van ugyan állítólag egy titkára, de hogy ki legyen az, azt senki sem tudta. Miért nem küldtek a pártok kívülről embereket a középkori kapu ostromára, ha benn a községben nem akadt alkalmas? A falu egész eddigi

vezető rétege is kevés kivétellel idegenből vándorolt be. Asztalos plébános Heves megyéből, az iskolaigazgató Nyíregyházáról, a két tanító közül az egyik Esztergomból, a tanítónő a Felvidékről, a vezető jegyző Máriapócsról, a segédjegyző Márialadányról. Pócspetri születésű mindössze a második tanító volt, akit életfogytiglani fegyházra ítéltek, s a gyilkos községi írnok, akit felakasztottak. Orvos, patikus nincs a faluban.

(Összehasonlításul hadd álljon itt a szomszédos Kisléta sokkal biztatóbb képe, már amennyire egy rövid látogatás után megrajzolhatóvá válik. A községnek 1900, azaz háromszázzal kevesebb a lélekszáma, mint Pócspetrinek, de 1500 hold, azaz ötszázzal több jutott kiosztásra, mint emitt. Nyilván ennek tulajdonítható nagyobb részben a falu elevenebb politikai érdeklődése és nagyobb tájékozottsága, de nyilván része van benne a pártok belterjesebb politikai munkájának, s a falu felekezeti megosztottságának is. Az MDP-nek párthelyisége van, amelyet pártnapokon 100–150 ember látogat, az újságok 50–50-es példányszámban járnak a faluba. A lakosság 80 százalékban magyar, 20 százalékban tót, ez utóbbiak nagy része újgazda, Szlovákiába nem történt áttelepülés. Felerészben római és görögkatolikusok, felerészben protestánsok. Fagy és aszály itt is pusztított, de sertésvész nincs. Három traktor dolgozik a faluban.)

Az egymást feltételező anyagi és szellemi nyomor szövődményét felbontani nagy feladat lesz. Nemcsak Pócspetribe hív bennünket, hanem az ország száz más falujába is, amelyeknek Pócspetri volt leghangosabb szószólójuk. A testi, lelki nyomorban szenvedőnek alapvető lelki élménye nyilvánvalóan az, hogy igazságtalanság esett vele. Ha ez az igazságtalanság nemzedékről nemzedékre öröklődik, olyan mélyreható lelki eltorzulást idéz elő, amelyet majd csak egy nem-

zedéknyi orvoslás tud újra helyreütni. Az egyetlen orvosság neve: az igazság. Igazságot kell szolgáltatni a paraszt üres gyomrának és megalázott emberi méltóságának. Az egyenlőtlen fejlődés törvénye az egyénre is érvényes; hiába gyarapodik meg földben, hasban és önérzetben egy-egy nagygazda, ha körülötte a közösség tovább nyomorog és védekezésre kényszeríti. Úgy fog védekezni, ahogy az évszázadok folyamán ellenfeleitől eltanulta, az eltorzult emberi jellem minden mesterfogásával, csalással, hazugsággal, képmutatással, erőszakkal. Az igazságszolgáltatás kényes munkája a földdel kezdődik s a lélekben folytatódik, mindkét helyen félreérthetetlennek, világosnak és halálosan következetesnek kell lennie. Aki útjába áll, azt el kell takarítani az útból. Pócspetrinek meg kell tanulnia, lassú, türelmes tanulással, hogy az ember két talpával a földön áll, s maga alakíthatja sorsát.

(1948 július)

BOLDIZSÁR IVÁN

Biciklizni jó

Jobbról jegenyék, ónszínű olajfák, mögöttük lila és sárga a rét, azután keskeny csík, ízelítő a Balatonból, és csak a nádas után csillan fel, az égbolttal kacérkodva a tó tükre. Balról a napraforgó a nevét cáfolja: durcásan hátat fordít az idén oly szeszélyes augusztusi napnak, áhítatosan nézi a szántódi dombon a régi bencés apátság tornyát. Előttem az út aszfaltja, amelyről csak biciklin érezni igazán, milyen görögyös. Jó száz méterre különös szerzet baktat: öregember, de mintha három feje volna egymás mellett, kalap is van mind a hármon.

Most jó a kerékpár. Gyalog nem érném utól, autón egyet se vennék észre a három kobakja közül. De így, csak rálép az ember ötször, tízszer a pedálra, és már meg is fejti a három fej titkát. Az öregember jobbról is, balról is egy-egy kis kosár-tornyot szorít magához. A kosarak kenyérnek valók, asztalra, tojást tartani a kamrában. Egymásba rakott az öreg, úgy nézem, húszat is egy-egy oldalon, ezek voltak hátulról nézve a pótfejek (a kalap stimmel is, a felfordított kosár nem is olyan távoli rokona a kalapnak).

Ahogy lelassítok mellette, megszólal az öreg:

– Jó kis kosarak.

– Jók – mondom, s várom, hogy kínálja a portékáját. Az öreg nem szól többet, úgy látszik, valóban nagyon jók a kosárkák, azokat beszélteti kínálgatás helyett. Leszállok a nyeregből, s egy kicsit lépegetünk egymás mellett, szótlanul.

– Lemadzagoljak egyet? – kérdi az öreg, csak úgy menet közben.

– Az jó lenne – mondom hasonló bőbeszédűen.

Meg se áll, csak kibogozza az egyik tornyot, és leemeli a tetejét. Most látom, hogy kétféle van. De már mondja is: – Ez itt a kisebb fajta. Négy forinttul. Ezek meg itt a nagyobbacskák. Tíz forintig.

Erre már megállunk. Kezembe ad egyet. Szép színe van a kosárnak, mint a frissen sült kenyérnek. – Annak is való – mondja az öreg –, kenyérnek. Csak felszeli a kenyeret, oszt beleteszi, megláti, még a kenyér is jobb ízű lesz ettül a gyönge ficfaágtul. – Ő is kézbe vesz egyet. – No, ne féljen, csak az ág gyönge, a kosár erős, nézze meg. – Lehajtja a peremét, majd elengedi, az visszaugrik a helyére. – Erős ez, mert ötösével fonjuk azt a gyönge ágat.

– Maga csinálja?

– Gondolhassa, hogy nem a népbótba veszem. Magam csinálom. Meg a fijam. No, meg az asszony. Az fonja a fenekét. Olyan erős és sűrű, hogy vizet lehet véle mérni. Nem hiszi? Pedig hihetné. Vízben a ficfaágak megduzzadnak. Ha bajba kerül itt a Balaton közepén, kimerhetné vele a csinakliját. Megveszi?

Előhalászok négy forintot.

– Megálljon csak. Ez négyötven.

– De hiszen maga mondta, bácsi, hogy a legkisebb négy forint.

– A legkisebb, hát. De ez már nagyobb. A legkisebbet már megvették magánál frissebbek, tudja.

Későn keltem, megadom az árát. Az öreg a tízfilléreseket csak úgy legényesen a vedlett mellénye kicsi zsebébe ejtegeti, aztán mintha abba se hagyta volna az előbbi felsorolást:

– No, meg a menyem. No, meg a vejem. Azok is fonnak. Mink is öten vagyunk, mint a ficfaágak, akiket fonunk.

– Akkor maguk is erősek – megyek bele a tréfába. Az öreg most komoly:

– Megfonunk egy nap negyvenet. De tudnánk százat is.

– Várjon csak – mondom. – Fon a fia, menye, veje. De a vőhöz lány is kell. Az nem dolgozik?

– Nem nekünk. Elszegődött az egerszegi ruhagyárba, tudja, az újba.

– És nem hiányzik a keze munkája?

– Tán a ruhagyáriaknak jobban hiányzott. Most már szereti a dógát ott is. Száztíz a százalékja. Csábítgatja a menyemet is. Végül az asszonynépségbül csupa gyáriak lesznek. Mink legények megmaradunk a fonásnál.

Újra megindultunk Földvár felé. Kosaramat a bicikli kormányára kötöttem, a lámpa helyére. Szép sárgán világít a délutáni napban. Nem szállok fel a gépre. Az öreg a szántódi állomásról jön, odaküldtek utána kétszáz kosarat.

– És hol hagyta őket?

– Itt vannak, ni. – Amit én jó húsznak néztem tornyocskánként, az kevés híján száz is megvan.

– Nem nehéz?

– Könnyű ez. Csak az nehéz, amit az ember nem szeret. Szeretem vinni, mert szeretem csinyáni őket. Nézze, az ember vesz egy kis drótot, de nem olyan incifincit ám, amit az ujja köré csavarhat, mint legényt a lyány, hanem jó vastagot, akár a sürgönypózna drótja, ott, ni. Nem kell érte póznát mászni, ne higgye – és nevet hozzá, barna arcának ezeregy ráncán szinte szétfolyik a széles ezüst bajusz. – Népbótba se kérje a jó drótot, assincs nekik. Haragosuk vagyok nekik, megmondom én akárkinek, tudja.

– A drót miatt?

– A drót csak tréfa, hát nem érti? Bemegyek tegnapelőtt Zamárdiba a népbótba, veszek egy kis ke-

nyeret, hajmát, zöldpaprikát. Se kenyér, se hajma, se zödpaprika. Mondom, ne örmesterkedjenek velem, öregember volnék én már. De nincs, nincs. Gondulom, veszek egy negyedkiló cukrot, szeretem azt szopogatni a foghíjas ínyemmel – s mutatja is mindjárt, kissé kinyitva száját, mely rózsaszín, mint a csecsemőé. – Cukor sincs. Zsír se vót, azt nem is akartam venni, de keserveskedtek az asszonyságok. Hát elbaktatok Szántódra, emlékeztem tavalyrul, volt ott a sorompónál egy szatócs. Ki nem állhattam ugyan, mert azt mondta nekem, „mit parancsol, kartársam?", s erre megkérdeztem tőle, ő adta-e fejét kosárfonásra, vagy én lettem-e hirtelen szatócs. Kiabálni kezdett erre, hogy reakciós vagyok. Mégis, gondútam, ráfanyalodom. Hát örültem, mert látom, földmívesszövetkezet van a helyin. Végin szinte visszakívántam a rusnya szatócsot. Se kenyér, se hajma, se zödpaprika, se cukor. Földváron van népbót is, földmívesszövetkezet is, tegnap mind a kettőben felkopott az állam. Kenyér vót reggel, cukor hajnalban. Csak ennyit mondott a boltos. Tudja, én ezt nem érem föl ésszel. Túlnan, Füreden minden van. Érti ezt maga, mondja csak?

Hogyan is érteném, mikor mindennap ettől sajog az epém, most is üresen fityeg a kerékpár szarván a nylonháló.

– Nézze, én csak annyit mondok, maradt vóna lyány az édes jó anyja annak az illetőnek, aki ezt is kifundálta itt Somogyban.

Kicsit bandukolunk, a megosztott bánat és méreg már vigasztal is. Beleütöm a biciklit egy távíróoszlopba, erről eszébe jut a kosárfonás mesterségének megkezdett dicsérete.

– Hát drót az csakugyan nem való népbótba. Hanem hát szerezni köll, okossan, a' is a mesterséghöz tartozik. A dróton aztán az ember így meghajlítja, ni – (s fölvesz az útmenti fűből egy vastagabb száraz

ágacskát) – belepászítja a ficfaágat, így ni – (s a vastagabb száraz gallyacskát kettéhajtva, hajsütőolló módjára megfog vele egy fűszálat, mely most a fűzfaágat jelképezi). – Így fonunk, egyszerű dolog, ha az ember érti. De aztán igen lehet szeretni. Én se mindig ezt csináltam, csak hogy tudja. Csak a nagy háború óta fonok.

Félrehúzza ingét, szilva nagyságú lyukat mutat a kulcscsontján, azaz inkább a helyén. – Lássa, ezt ott szereztem. Hadirokkant vagyok máig is. Vót háborúba?

Megnyomom a szót, s nevetek is hozzá: – A kicsibe.

– Megsebesült? Nem? No, akkor – és most ő nevet – mégiscsak az enyim vót a nagy háború.

– Azelőtt mit csinált?

– Azelőtt: – Megindult lassan, s messzire elnéz jobbfelé, túl a tavon, túl a kúpos zalai hegyeken, túl az esztendőkön. – Azelőtt fiatal vótam, fijam. – Mert maga, meg ne sértsem, kedves fijam is lehetne. Hetvenkettő vótam áprilisban.

– Anyám is annyi.

Villan a szeme. – Akkor ifiju a' is. Ha felmék Pestre, majd viszek neki jó kis kosarat. Ajándékba.

Szabadkozom, de mert erősködik, megköszönöm előre is. Kívánom, hogy fogyjanak jól a kosarak.

– Veszik azokat, viszik azokat, nincs abba hiba. Csak sokat köll talpalni. Gondútam múltkorába, eladok egyszerre egy egész füzért. Bementem Sijófokra egy nagy vendéglőbe. Mutatom a főpincérnek, és kértem egy fröccsöt is, nagyot, hogy ne nézzenek kéregetőnek. Az forgatja a kosarakat, oszt kihíj az irodából egy úriembert, nézik a portékámat együtt most már, tapogatják, hajlítják. Tetszett nekik, honne tetszett vóna. Kínáltam, vásárolják meg mind, jól föstene a kertasztalon, ócsóbban adom, minden tíz után egyet

ingyért, azt haza is vihetik az asszonynak. Nevettek. Jaj, bácsikám, mondták, nem tudjuk mi azt magától megvenni, mert maga maszek. Vadas János a böcsületes nevem, mondom, mért lennék én Maszek? Erre nevettek csak igazán, körém sereglettek, gyüttek a pincérek mind, egy-két vendég is, még mutogattak is rám az asztaloktúl csúfságra, hogy aszongyák, a bácsika nem tudja, mi az a maszek. Megértettem aztán, hogy az a baj, hogy nem vagyok állami. Magyarázták vóna még, hogy így, meg úgy, hogy s mint, de faképnél hagytam őket.

Dohog az én öreg barátom még vagy száz méteren át. – Érti ezt, kedves fijam, érti?

Csak hallgatok, s vigasztalásul megkérdem, nem próbált-e még termelési szerződést kötni a háziipari vállalattal? Megáll, oldalt néz rám.

– Hallja, talán maga is azoktul van, és idegyün kifirtatni az embert?

Eloszlatom a félreértését, megígérem, hogy Pesten telefonálok a háziiparinak. Felírom a címét: Bajcsa, u. p. Szepetnek.

– Az utolsó postát odaírni el ne felejtse. Kicsiny az a mi falunk, csak százhuszonhét numera, azért nincs postánk. De írhat a maga vállalatja, behozi a lyányom, ha gyün kerékpárral a gyárjábul. De siessenek írni, mert eladom mindet. Este bemegyek a földvári vendéglőbe, kicsit hallgatom a muzsikát, mert ezt igen szeretem, oszt odakerülök az asztalokhoz. Akár hiszi, akár nem, egytül egyig megveszik. Jártam én itt azelőtt is, a – megint nevet a bajuszával – kicsi háború előtt is. Vettek egy este hármat-négyet. Ha ötöt eladtam, már jókedvem vót. Most sokkal finomabb népek nyaralnak itt, gondulnak a vigasságban is az otthoni asztalkára, kamrára.

Jómagam sem akarok mögöttük elmaradni. Az otthoni asztalra gondoltam az imént, vettem egy kenye-

reskosarat. Most gondolok a kamrára is, és megveszem azt a nagyot, a tojásoknak valót. A bicikli csomagtartójára kötöm. Az öreg hunyorogva nyújtja hosszú ujjú kezét, és így búcsúzik:

– Kívánom, kedves fijam, hogy legyen tele ez a kosár mindig friss tojással, beleférpúpozottan huszonöt is, oszt ha este hazamegy, csak szóljon az asszonykának, drágalátosom, kavarj vagy nyóc tojásbúl rántottát hajmával, szalonnával.

(1953)

KARINTHY FERENC

Ezer év

A fegyőrök bevezetik a vádlottakat, és leültetik őket a rács előtt a padra: mindkettő nő. A megyei bíróság tárgyalótermén halk moraj szalad át. A helyiség teli a kendős, télikabátos, bundás hallgatósággal; a vádlottak rokonai, szomszédai meg a tárgyalások örök közönsége, nénikék, nyugdíjas öregek, akik minden délelőtt eljönnek ide a Markó utcába, végignézni az ingyen színházat. Akad köztük olyan szakértő: jobban ismeri a paragrafusokat némelyik fiatalabb ügyvédnél, s még azt is csaknem teljes biztonsággal meg tudja mondani, melyik tanácsnál hány év lesz az ítélet.

Bevonul a bíróság: a két hivatásos bíró és három népi ülnök. Mindenki feláll.

Az elnök – bajuszos, őszülő, csontos férfi – megnyitja a tárgyalást Farkas Júlia és bűntársa szándékos emberölési ügyében. – Farkas Júlia, álljon fel! – Fiatal, esőköpenyes leány emelkedik fel a vádlottak padjáról, szemén igen vastag, erős üveg. Tekintete a padlón: oly halkan rebegi el adatait, a hátsó sorokban meg sem érteni. Bűntársa, Bencsik Józsefné, vékony, beesett arcú, harminckilenc éves asszony, egyszerű szürke kosztümben. Hangosan, érthetően válaszol a kérdésekre. Egyetlen tanút idéztek meg a tárgyalásra, Farkas Annát, az elsőrendű vádlott húgát. Ő is jelen van, behívják a várószobából. Egészen fiatal lány, tizennyolc éves, csinos, kissé dundi babaarccal. Látszik, hogy elegánsan akart felöltözni a tárgyalásra: prémes

télikabátot visel, selyemharisnyát, kezében pici táska. Zavartan, meg-megrebbenve válaszolgat az elnök kérdéseire. De ezek még csak formalitások: tessék újra kimenni, várakozni, amíg beszólítják tanúskodni.

Farkas Júlia és Anna egy alföldi faluban születtek, apjuk földetlen földműves volt. A háború után először Júlia jött fel Budapestre, a falusi szegény lányok régi útján: háztartási alkalmazott lett, majd az óbudai hajógyárba került esztergályos átképzősnek. Néhány év múlva a kishúgát, Annát is felhívta: előbb ő is gyereklánynak szegődött, majd fölvették ipari tanulónak. Másfél esztendő múlva Anna fölszabadult, és egy villanyszerelő vállalathoz került.

A két lány Budapest egyik külső kerületében élt, szoba-konyhás lakásban. Akkor már hárman voltak: Júliának született egy kisfia, Lacika. A házasságon kívül született gyereket az apa magáénak vallotta, s havi háromszáz forint tartásdíjat fizetett. Farkas Júlia attól fogva már nem dolgozott a gyárban, a tartásdíjból élt és abból, hogy naponta háromszor eljárt a csecsemővédőbe tejet adni. Ezért is kapott úgy havi hatszáz forintot.

Húgát nem sokat látta. Anna többnyire vidéken dolgozott, de ha Budapesten is, elég későn került haza. A két leány egy ágyban aludt, közös dunyha alatt. Júlia azonban júniusig nem vett észre semmi különöset a húgán. Anna akkor is magától mesélte el: teherben van. Odaborult a nővérére, sírva-zokogva, úgy könyörgött: segítsen rajta, csináljanak valamit, mert ő ezt túl nem éli . . .

Júlia meghökkent, és kifaggatta húgát: miként történt? Anna elmondta, hogy harmadik hónapban van; még Nyíregyházán, amikor ott dolgozott, megismerkedett egy mérnökkel, egy huszonöt éves elvált emberrel, attól esett teherbe.

Anna nem mondott igazat. Nem harmadik hónap-

ban volt, de hetedikben (a kövérkés lányon azonban még most is alig látszott, hogy állapotos). És az apa is más volt: a mérnököt csak úgy kitalálta. Anna csoportvezetője, Kármán Elemér, egy negyvenöt éves, nős férfi még a télen udvarolni kezdett a lánynak, munka után mindig a Gellérthegyre hívta. Anna eleinte húzódozott, de hogy a férfi egyre állhatatosabban ostromolta, attól félt, amaz majd megharagszik rá, és kiteszi a csoportjából.

A leány nemsokára észrevette, hogy teherben van, s megmondta Kármánnak. A csoportvezető azt felelte: nem baj, ha a kicsi megszületik, ő magukhoz veszi, úgy sincs gyerekük, de ha akarják, el is lehet csinálni, van még idő. Aztán múltak a hónapok, és nem történt semmi. Nyár elején összevesztek valamin. Kármán féltékenykedett Annára, mert állítólag egy katonát látott körülötte – szakítottak. A csoportvezető ekkor már nem beszélt arról, hogy magához veszi a gyereket. – Tégy, amit akarsz, engem nem érdekel többé – mondta a lánynak. Még adott neki száz forintot.

Az idősebb nővér, Júlia mindezt nem tudta. Csak annyit látott, hogy a kishúga se él, se hal. – Jól van már – próbálta vigasztalni –, ne légy úgy oda, ne sírj. Mit csináljunk, ha már így történt. Majd fölneveljük, mint az enyémet... – De Anna csak zokogott, és a fejét rázta: nem, nem, ő nem szüli meg, inkább a Dunának megy.

– Hát mit akarsz tenni? – kérdezte Júlia. – Elhajtatni most nem lehet úgy, mint azelőtt. Nincs orvos, aki vállalja, becsukassa magát miattad! Ne sírj már, majd lesz valahogy...

De Anna csak sírt, és a fejét rázta, a könny szétmázolódott arcán.

Júlia később elment a Közértbe kenyérért. Amikor kifelé jött, találkozott Bencsik Józsefnével, egy moz-

donyvezető feleségével, akit jól ismert, mert régebben szomszédok voltak. Bencsik néni nyugodt és okos asszony, a két lány annak idején gyakran üldögélt a konyhájában. Júlia elmondta neki, mi történt a húgával, Bencsikné most is tudott tanácsot adni.

– Van nekem egy komaasszonyom, Ökrösné, azelőtt bába volt. Az majd elcsinálja a gyereket, ért hozzá, nem először tesz ilyet. Csak vigyázzatok, az istenért, el ne járjon a szátok, mert tavaly is le volt csukva.

Még az árát is tisztázták: nyolcszáz forint. Bencsikné délután odament a bábához, és megállapodott vele, hogy a nyolcszáz forintból kétszázat az majd ad neki, úgyis tartozik Bencsiknének, hiszen tavaly, mikor Ökrösné a büntetését töltötte, ő hordta be neki az ebédet. A bába mindenre ráállt. Hatvanéves, magános öregasszony volt ez az Ökrösné, s ez a szavajárása: – Káresz, kuresz, ahogy lesz, úgy lesz. Én nem félek semmitől, itt a zsebemben a ciánka.

Bencsikné és a bába még aznap este el is ment a két Farkas lányhoz. A volt szülésznő megvizsgálta, megtapogatta Annát.

– Mit mondasz, hányadik hónapban vagy?

– Harmadikban.

– Biztos ez? Nem rúg még?

– Nem rúg . . .

Ezután, ahogy mondani szokták, „megtörtént a beavatkozás". Anna egy jajszót sem ejtett, összeszorította fogát. Ökrösné még fölvett előlegül ötszáz forintot, s hamarosan el is búcsúzott. – Nem kell félni semmitől, de én nem jöhetek ide többé, mert engem figyelnek, gyanús lesz, ha annyit járok lányokhoz. Majd átnéz hozzátok Bencsikné.

Bencsikné ettől fogva valóban naponta ötször is odaszaladt: mi újság? Anna az ágyban feküdt, rémképek, nyomasztó álmok gyötörték. A harmadik es-

tén szülési fájdalmakat érzett. A két lány nem küldött orvosért. És hajnalban világra jött a magzat: egy kis rúgkapáló, halkan nyöszörgő, eleven gyermek.

Anna félájult volt, nem látott, nem értett semmit. Júlia azonban felsikoltott, arcát a kezébe rejtette. Aztán a dunyhával letakarta a gyereket, és átrohant Bencsik nénihez, lihegve, sírva, hebegve elmondta, hogy mi történt: – Háromhónapos magzat, és él! Tessék elképzelni: rúg, kalimpál, nyögdécsel!

Bencsikné most sem vesztette el a fejét, Júliát hazaküldte, ő meg rögtön szaladt a bábához a hírrel. Ökrösné dühöngött és szitkozódott, amíg a kendőt magára kapta: – Becsaptak ezek a szemét lányok! Ha most az orvos meglátja az anyát meg a gyerekét, rögtön észreveszi, mi történt! És akkor nekem végem!

A két asszony aztán együtt elsietett a Farkas lányokhoz. Ökrösné csak felhajtotta a dunyhát, ránézett az újszülöttre, s rögtön szidni, gyalázni kezdte Annát: – Hazudtál nekem, te mocsok, ha én tudom, hogy már ennyire vagy, százezer forintért hozzád nem nyúlok! A halálom akarjátok? No és te, Juliska! Mit bőgsz! Akkor nyitottad volna ki a szád!

De Júlia csak sírt, kezét tördelte, és kiszaladt a konyhába, hogy lecsöndesítse a rekedten kiabáló Lacikát: az ő kisfia is beteg volt, negyvenfokos lázzal. Anna még mindig magatehetetlen feküdt az ágyban. Ökrösné egy rongyot meg egy vödör vizet kért Júliától.

Bencsikné, a szomszédasszony, karjára vette a síró Lacikát, a gyerek lassan elcsöndesedett. A bába ezalatt becsavarta a rongyba az újszülöttet, Júlia és Bencsikné kimeredt szemmel figyelték, hogy mit csinál. De nem szóltak, és később már nézni sem bírták, kifordultak a szobából.

Mikor néhány perc múlva újra benyitottak, az új-

szülött már nem élt. Ökrösné indulni készült, a kendőjét kötötte. – Inkább a nyelvetek vágassátok ki, hogysem ezt valakinek is elfecsegjétek – mondta. – Hiszen titeket is lecsuknak. A gyereket pedig el ne ássátok, mert a kutyák kikaparják. Jó nagy tüzet kell csinálni, el kell égetni.

Mikor az asszonyok elmentek, Júlia csak nézte a vizes rongycsomót, nem mert hozzányúlni. Később kopogott valaki, talán a postás, erre gyorsan betette az éjjeliszekrénybe. Este pedig nagy tüzet rakott: csak úgy izzott a kis konyha . . .

A két nővér nem beszélt többé erről a napról. Júliát éjszakákon át rémes álmok kínozták, mindig a bábát látta meg a csecsemőt. De aludni sem bírt, mert a kisfia egyre rosszabbul lett. A másfél éves Lacika néhány nap múlva elkékült, tüdőgyulladást kapott, be kellett vinni a kórházba. Hiába, már ott sem segíthettek rajta.

Júlia csak magában sírt. Kisfia halálát, úgy érezte, megérdemelte. Az Isten büntetése ez szörnyű vétkéért.

Anna egy-két hét múlva jobban lett, és újra elment dolgozni. Megint találkozott Kármán Elemérrel, kibékültek. Elmondta neki, mi történt a gyerekkel: a csoportvezető is titoktartást fogadott. És talán sohasem derül ki az eset, ha a Farkas lányok az egyik este el nem mennek látogatóba Kármánékhoz. Együtt vacsoráztak, múlt az idő, s végül is ott aludtak, a csoportvezető felesége átengedte nekik a saját ágyát.

Kármánné éjszaka észrevett valamit. Anna csöndesen fölkelt, és vizes ruhát borított a mellére. Másnap faggatni kezdte a kislány nővérét, Júliát. Addig-addig, míg Júlia szépen el nem mesélte neki az egész véres történetet. Kivéve persze azt, hogy Anna gye-

rekének apja éppen az asszony férje volt, Kármán Elemér. Mert hisz ezt Júlia se tudta.

Kármánné elszédült. Mikor egyedül maradt a férjével, elmondta, mit hallott, s hogy ezt azonnal jelenteni kell a rendőrségnek. – Eszedbe ne jusson, te őrült! – támadt rá a csoportvezető. – Agyonverlek, ha eljár a szád!

A csoportvezető feleségét azonban nem hagyta nyugodni a dolog. Valami rejtélyt érzett a két Farkas lány körül: mi közük lehet az ő férjéhez? Fölébredt benne a féltékenység: hiszen Anna is Kármán Elemér csoportjában dolgozik, napokat, heteket töltenek együtt vidéken! És miért védi úgy férje a lányok szörnyű titkát? Levelet írt Annának: hagyja békében az ő urát. Amikor legközelebb találkoztak a pályaudvaron, Anna kikérte magának, hogy neki leveleket írkáljanak: a két nő majdnem körömmel ment egymásnak.

Kármánné nem bírta tovább, s egy névtelen följelentésben közölte a rendőrkapitánysággal, amit tudott. Annát két nap múlva letartóztatták. Nővérét, Júliát, odahaza a falujában fogták el, éppen édesanyjánál volt látogatóban. Bencsiknét a tizenhat éves fia, Béla mellől vitték el, a mozdonyvezető szolgálatban volt. Amikor Ökrösnéért mentek a rendőrök, a volt bába nem ellenkezett, csak arra kérte az őrmestert, hogy forduljon el egy pillanatra, amíg tiszta alsót vesz. Tíz perc múlva holtan feküdt a konyha padlóján. Egy bádogpohárból itta meg a „ciánkát".

Annát később hazaküldték a rendőrségről: amikor a bűntény megesett, még nem volt tizennyolc éves. Az amnesztia kiszabadította. Így történt, hogy december elején, a megyei bíróság tárgyalásán csak ketten ültek a vádlottak padján: Farkas Júlia és Bencsik Józsefné.

Bencsikné – akárcsak a rendőrségen – itt is mindent nyíltan, köntörfalazás nélkül bevallott. Egyszerű, kerek mondatokban válaszolt a kérdésekre, mint aki készült; s ha a bíró ránézett, ő is nyugodtan visszanézett: neki nincs mit titkolnia. Egyetlen pontban tagadta a vádat: mikor ő Ökrösnéért szaladt, s aztán együtt elmentek a lányokhoz, nem tudta, hogy a bába gyilkosságra készül. Emellett végig következetesen kitartott.

Farkas Júlia zavarosan, ellentmondásosan felelt a kérdésekre, s mindenben igyekezett csökkenteni a maga szerepét. Nem ő kérte meg Bencsiknét a Közértben, hogy segítsen, hanem az asszony faggatta ki, miért olyan szomorú, és Bencsikné ajánlotta fel kéretlen, hogy elviszi hozzájuk a bábát. Mikor a gyereket vízbe fojtották, ő nem volt a szobában, nem is tudott róla. A bíró harmadszor is elébe tárta a rendőrségen tett, ezekkel ellenkező vallomását – erre megzavarodott, de továbbra se ismert el semmit. A halott gyereket sem ő égette el, hanem a bába: a hatvanéves asszony átmászott a kert hátsó kerítésén, és rátette a tűzre a holttestet, aztán újra kimászott. A bíró erre szembesítette Bencsiknével; az asszony felállt, és csöndesen a szemébe mondta: – Te voltál, Júlia, te égetted el.

Farkas Annát, az újszülött anyját, az ügy egyetlen tanúját éppen csak behívták, de nem hallgatták ki, mert az ügyész óvást emelt: rokona Farkas Júliának, s a két vádlott ügyét nem lehet szétválasztani. – Kíván azért vallomást tenni? – Nem kívánok. – Akkor elmehet. – Farkas Anna azonban nem ment el, hanem leült a hallgatóság közt, egy zömök, kopaszodó férfi mellé.

Az ügyész vádbeszédében azt fejtegette, milyen kincse a népi demokráciának a gyermek, mi mindent juttat neki – s milyen konok következetességgel tör-

tek a vádlottak egy fiatal élet kioltására. Szigorú, elrettentő ítéletet kért. Farkas Júlia védője a vádlott nagy tudatlanságát hozta fel mentségül, csak bűnsegédi mivoltát, s azt, hogy nem sejthette előre, mi készül. Bencsik Józsefné védője a vádlott őszinte vallomására, megbánására hivatkozott, és kérte a bíróságot vegye tekintetbe, hogy az asszonynak van egy tizenhat éves iskolás fia, Béla, akit már eddig is úgy megviselt ez az ügy, hogy – a technikum mellékelt igazolása szerint – a tanulmányi eredményei láthatóan romlottak. történelemből és szakrajzból rovót, matematikából és oroszból intőt kapott.

Amikor a védő erről beszélt, a hallgatóságból többen sírtak, nemcsak az asszonyok: férfiak is szemüket törölgették. Még a sok-sok vihart látott fegyőrök, teremszolgák is megrendülve figyelték a védő szavait. Bélát siratták, az anyátlanul maradt rossz tanulót? Vagy a megölt kis újszülöttet? Vagy ezeket az ostoba nőket itt, a vádlottak padján?

Bencsikné az utolsó szó jogán komoly, fénytelen hangján csak annyit mondott, hogy mélyen megbánta, amit tett, irgalmas ítéletet kér. Farkas Júlia felállt, szemüvege mögül rápillantott az elnökre, mint egy rosszalkodó elemista kislány a tanítójára: – Kedves bíró úr, ígérem, többé ilyet nem teszek, ne tessék haragudni rám. És ígérem, ha kiengednek, visszamegyek a munkahelyemre.

Az elnök ezután szünetet rendelt el, és a bíróság visszavonult az ítélethozatalra. A közönség hangosan tárgyalta tovább a folyosón az eseményeket, s a beavatottak megmutatták a hallgatóság közt az ügy egyéb szereplőit. Az a kopaszodó, zömök férfi, aki mellé Anna leült, amikor elengedték: Kármán Elemér csoportvezető, az újszülött apja. Otthagyta feleségét, és most Annával él a szoba-konyhás lakásban.

Az a szőke fiatalasszony, aki kissé távolabb, embergyűrű közepén magyaráz: Kármán Elemérné, ő tette a följelentést. Az a hallgatag, őszülő férfi, prémgalléros vasutas egyenruhában: Bencsik József mozdonyvezető, a másodrendű vádlott férje.

Amíg néztem ezeket az embereket, furcsa és kellemetlen érzésem támadt. Hogy ennek az ügynek csak mellékszereplői ülnek a vádlottak padján. Igazi mozgatói, a főszereplők nem ülnek ott. A bába, aki a gyereket megölte, ciánt ivott, és kivonta magát az igazságszolgáltatás alól: „Káresz, kuresz, ahogy lesz, úgy lesz." Az újszülött anyja, Farkas Anna, a hallgatóság soraiból, szomszédok és érdeklődők közül figyeli a tárgyalást. És ott ül mellette Kármán Elemér, ott ül, és elfogult vagy közömbös nézőként várja, hogy milyen ítéletet hoz majd a bíróság . . .

Ezt érezheti a tárgyalás közönsége is: a hallgatók három-négyévi börtönt saccolgatnak, amikor újra berajzanak a terembe.

A bíróság bevonul: három férfi, két nő. A tanács elnöke kihirdeti az ítéletet. Mindenki feláll.

A Magyar Népköztársaság nevében. A Pest megyei ilyen és ilyen számú büntetőtanács bűnösnek találja mint bűnsegédeket Farkas Júliát és Bencsik Józsefnét magzatelhajtás kísérlete és szándékos emberölés bűntettében. Ezért Farkas Júliát nyolcévi börtönre, Bencsik Józsefnét tízévi börtönre . . .

Farkas Júlia leroskad a padra. Bencsikné csak áll egyenesen, sápadtan. A hallgatóság olyan döbbent csendben ül le, köhintést sem hallani. Csak az elnök érces, kemény hangját, amint az indokolást olvassa: súlyosbító körülménynek tekintette a tanács a vádlottak konok következetességét a magzat elpusztításában, Bencsikné esetében még azt is, hogy nyereségvágy vezette, nem tekinthette azonban enyhítő körül-

ménynek, szemben a védelem érvelésével, a vádlottak tudatlanságát, mert Farkas Júlia éveken át nagyüzemi dolgozó volt, Bencsik Józsefné pedig . . .

A második sorban az a vasutas egyenruhát viselő férfi ráborul az előtte húzódó pad támlájára, gyűrött zsebkendőbe préseli arcát, de csuklása, zokogása egyre hangosabban hallatszik a teremben. Az elnök olvasás közben felnéz.

– Mi az, kérem? Csöndet kérek.

De a vasutast nem némíthatja el. Egyre hangosabban zokog, egyre vadabbul rázza vállát, aztán hirtelen hátraveti magát a padon, szeme forog, mint az eszelősé, és rekedt, magas hangon kiáltja:

– Béla! Béla! Jaj nekem, Béla!

A hallgatóság, amely az imént még olyan borzadva figyelte a vádlottak vallomását, egyszerre a büntetőtanács ellen fordul. Mindenki feláll, kiabál. Egy öregember esernyőjét rázza, egy szőke nő letépi kalapját, haja kibomlik, vicsorogva kiáltja a bírói emelvény felé: – Tíz évre? Hát nem ismernek irgalmat?

Mások is ordítoznak, kirajzanak a padokból. – Embertelenség! Tíz évre! Árvává teszik azt a gyereket! Nincs szívük!?

Az elnök, ez a csontos, bajuszos férfi kősziklaként áll a viharban. Odaszól a fegyőrnek: – Vezessék ki ezt az embert. És vigyázzanak rá, kárt ne tegyen magában.

És az őrmester (egyébként ez az őrmester volt a legjobb pszichológus az egész teremben: a szünetben, anélkül, hogy utasítást kapott volna rá, erősítést hívott fel) beosztottjaival együtt kivezeti, kitámogatja a vasutast, aki még most is a fia nevét ismételgeti. Farkas Júlia a vádlottak padján arcát tenyerébe rejtve zokog. Bencsikné hamuszín ábrázattal feláll, tesz egy-két apró, ideges lépést, úgy kiáltja a férje után:

– Ne sírj, hiszen én úgysem élem ezt túl!

Két héten át sok egyéb dolgom volt, de a Farkas lányok esete nem hagyott nyugton. Több ismerősömnek elmondtam: mindenkinek az volt a véleménye, hogy a vádlottakat feltétlen meg kellett büntetni, de a nyolc- és tízévi börtön sok, nem igazságos. És utána mindegyik ismerősöm arról kezdett beszélni, hogy a múlt télen életbe léptetett új abortusz-törvény körül valami nincs rendben. Helyes, hogy vaskézzel eltüntették a hivatásos abortőröknek azt a mocsarát, amelyet a háborús idők zűrzavara hagyott ránk, helyes, hogy az orvosi és szülésznői társadalom alvilága helyett az illetékes orvosi szervek vették kezükbe az ilyen ügyek intézését. De a végrehajtás rideg, túlzó, nem tekint eléggé az adott körülményekre.

Mint aztán megtudtam, új törvényt itt tulajdonképpen nem is hoztak. A magzatelhajtás addig is büntetendő cselekmény volt, mégpedig, ha nyereségvágyból, vagyis pénzért követték el, öt évig terjedhető börtönnel (BHÖ. 358). Bűnhalmazat esetén, tehát ha gyakrabban, folytatólagosan követte el valaki, hét és fél évig terjedhető börtönnel. A valóságban azonban az eseteknek csupán elenyésző kis százaléka került bíróság elé, jobbára csak akkor, ha az anyának valami baja lett a műtétből. Különben nem nagyon törődtek vele, eltűrték. Az elmúlt télen aztán egyik napról a másikra megváltoztatták ezt a hallgatólagos gyakorlatot, és a törvénynek nagy erővel, szigorúan érvényt szereztek. Egymás után fogták le és ítélték sok évi szabadságvesztésre a magzatelhajtókat, nevüket kiírták az újságba. Valamirevaló orvos ettől fogva nem vállalt el ilyen műtétet – az úgynevezett kriminális abortuszok száma azonban hirtelen felugrott. Ezeket az Ökrösné-féle bábák, falusi tudós asszonyok végezték el; voltak halálesetek is.

Ugyanakkor az egészségügyi miniszter utasítást adott ki, mely szerint a terhességmegszakítást ezentúl

kizárólag a kórházakban – és felsőbb fokon a megyeszékhelyen – működő abortusz-bizottságok javasolhatják. Javasolhatják pedig „súlyos betegségek fennállása esetén, amelyek a terhesség következtében súlyosbodnak, a terhes nő egészségét veszélyeztetik, illetve nalálát okozhatják, vagy ha a születendő magzat életét előreláthatólag súlyos károsodás fenyegeti". Az utasítás e betegségeket pontosan körülírja. A szociális körülményekre nézve azonban, melyek indokolhatják a műtétet, nincs semmi írás, csak a minisztérium szóbeli tájékoztatása, hogy a bizottságok vizsgálják meg az illető terhes nő helyzetét a családban, üzemben, társadalomban stb. – s valamennyi szempont mérlegelése után döntsenek.

Ebből aztán sok zűrzavar, ellentmondó döntés keletkezett. Minthogy ezek a bizonyos szociális körülmények nincsenek pontosan körülírva, az abortusz-bizottságok a nehezebben eldönthető, vitás esetekben többnyire nem javasolják a műtétet – így biztos, hogy nem lesz bajuk belőle. Sok kirívó esetről hallani. Egy ötvenhat éves takarítóasszony, akinek már öt gyermeke van, s családjával, beteg férjével mindössze egy szobában lakik, kérte terhessége megszüntetését – a bizottság azonban nem látott erre okot.

Az egyik dunántúli megyei tanács egészségügyi osztályának vezetője büszkén mesélte nekem, hogy máris milyen nagy eredményeket értek el: egy év alatt a születések száma majdnem tíz százalékkal nőtt, a vetéléseké pedig huszonöt százalékkal csökkent. Ha már itt tartunk, elmondottam neki Farkas Anna esetét, és megkérdeztem, hogy ő mint a megyei abortusz-bizottság tagja, javasolná-e a lány terhességének megszakítását? – Tizennégy-tizenöt éves lányoknál – felelte –, még a tizenhat éveseknél is, ha teherbe esnek, többnyire javasolni szoktuk. Tizenhét éves korban azonban már nem, a hazai hagyományos erkölcs a tizenhét

éves leányt érett, házasságra is érett nőnek tekinti. Társadalmi körülményei sem indokolják a műtétet.

Ezen persze lehetne vitatkozni. Mert helyes és kitűnő törvény az, amely megvédi a házasságon kívül született gyermeket, és nevet, teljes jogot ád neki – de egy törvény önmagában még nem törölheti el tüstént ezer év minden előítéletét. A tizenhét esztendős Farkas Anna, ha leány létére megszüli gyermekét, nem látogathatja meg többé pirulás nélkül a családját, faluját. Hiszen ő maga mesélte nekem később, hogy náluk odahaza szinte leprásnak tekintették a megesett lányokat, s férjhez egy sem mehetett a faluban. És ez nemcsak egyes vidékeken van még így: hallhatott volna Anna megjegyzéseket a budapesti házban, a környéken, munkahelyén is – ahogy hallott a nővére. És persze Budapesten sem törik magukat a fiatalemberek olyan lány után, aki hozományul egy gyereket visz a lakodalmas házba.

Újra elmentem a törvényszékre, és engedélyt kértem a periratok átnézésére. Alkalmam volt beszélgetni a bíróság elnökével is, azzal a csontos, őszülő férfival, aki a tanács igazának olyan sziklaszilárd bizonyosságával állta a hallgatóság viharát. Amikor elmondtam neki, hogy ott voltam a tárgyaláson, a bíró rögtön kifakadt:

– Na, az a mozdonyvezető, az sem egy szocialista ember!

– Miből gondolja?

– Hát hogy olyan jelenetet rendezett . . .

– Jelenetet? Végre is húsz évig élt a feleségével jóban, rosszban . . . És most tíz esztendőre elveszti.

– Ha szocialista ember, akkor úgyis tudnia kell, hogy nem élhet együtt egy ilyen asszonnyal.

Hm, gondoltam, milyen egyszerű innen nézve az élet. A bíró megkérdezte, miért érdekel az ügy, s el-

mondtam, hogy akár a többi néző, én is túlzottnak érzem az ítéletet. Bűnsegédi bűnösség szándékos emberölés bűntettében – jogi nyelven ez a formula tán kimeríti a vádlottak szerepét. Az sem kétséges, hogy kegyetlen, állati módon öltek meg egy újszülöttet...

– Pardon – szólt közbe a bíró. – Nem engedem megsérteni az állatokat. Az állat ilyet nem tesz.

– Igaz. De nem szabad elfelejteni, hogy a vádlottak ebben az esetben eredetileg egy háromhónapos magzat s nem egy eleven ember elpusztítására szövetkeztek. A jogászok évezredekkel ezelőtt kezdték el a vitát: mikortól tekinthető a magzat élő embernek, jogi személynek? A közerkölcs azonban – és persze a törvény is – egy házasságon kívül fogant magzat elpusztítását korántsem tekinti olyan súlyos bűntettnek, mint az emberölést. Mikor aztán világra jött az eleven gyermek: könnyű elképzelni, hogy Bencsikné is, Júlia is megzavarodott, az élő gyermek megszületése egészen váratlanul érte őket. Részben talán ezzel is magyarázható, hogy nem tettek semmit a gyilkosság ellen, sőt segítették is a bábát. Hiszen például Bencsiknének, a volt szomszédasszonynak mi oka is lehetett, hogy egy ilyen szörnyű bűnt magára vegyen? Cui prodest? – kinek az érdeke? – ugye, ezt kutatja a vizsgálat minden bűncselekményben? De hol van itt a Bencsikné érdeke, haszna?

– Kérem, ez akkor is szándékos emberölés: könyörtelenül kioltották egy kis újszülött életét. Látták, hogy él, sír, rúgkapál, de ők meg akarták ölni, mindenáron. Elrettentő ítéletet kellett hozni, éppen azért, hogy a hallgatóság is okuljon belőle, és hogy megelőzzünk hasonló bűntetteket.

– Igaz. De ez az ítélet nem annyira elrettentette a hallgatóságot, mint inkább a vádlottak mellé állította. Milyen büntetést ír elő a törvény szándékos emberölésért?

A bíró előveszi a büntetőtörvénykönyvet, és felnyitja a 351-es pontnál: tíztől tizenöt évig terjedő börtön. Az enyhítő szakasz alkalmazásával azonban ez a büntetés lecsökkenthető egészen egy évig.

– Itt van köztünk a nézeteltérés – mondom. – Én helyesnek tartom, hogy elítélték őket, hiszen emberölésben segédkeztek, és azt is, hogy e pont alapján. De a nyolc- és tízévi börtön túl sok, igazságtalan.

A bíró összecsukja a könyvet. – Hogy hány évi börtön, az már lényegtelen. Hiszen amúgy is mindketten fellebbeztek.

– Talán mégsem lényegtelen annak, akinek tíz évig ott kell ülnie a börtönben – felelem rosszkedvűen. – És úgy látszik, nem volt lényegtelen a hallgatóságnak sem. Látta, hogy fölzúdultak az emberek . . .

– Kérem, érzelmi alapon mi nem dönthetünk . . .

Engedélyt kértem arra is, hogy a börtönben beszélhessek a két elítélttel.

Farkas Júlia zavartan, ijedtségében remegve lépett a szobába, amelyet beszélgetésünkre kijelöltek. Nem értette, ki hívatja és miért, s végig nem hitte el, hogy azért jöttem, mert írni akarok róla. De közben folyton nevetgélt, mintha nem volna egészen eszénél. Azt hallottam, a fogdában is furcsán viselkedik: énekel, kacag, hosszú történeteket mesél társnőinek, még az asztalra is feláll, aztán hirtelen fejéhez kap, s csak ezt ismétli: – Nyolc év! Édes istenem, nyolc év!

A büntettről nekem is ugyanolyan zavarosan s magát mentegetve beszél, mint a tárgyaláson. Kitalált egy együgyű mesét, ahhoz ragaszkodik, bármit vetnek is ellene. Farkas Júlia huszonkét éves, és – az egyórás beszélgetés során kiderült – nem egy tekintetben eszes lány. De az országról, amelyben él, alig tud valamit, és még kevesebbet a nagyvilágról. Az Októberi Forradalom szerinte valamikor 1800-ban volt, Fran-

ciaország fővárosa London. Hogy Magyarországon ki van most hatalmon, ismételt, szájba rágó kérdésekre sem tudta megmondani: „Mesélték a szemináriumon, de elfelejtettem." Annyit hallott, hogy Horthy volt régebben a király, amíg el nem kergették.

Később valamelyest felengedett, és megmutatta a tüdőgyulladásban meghalt kisfia, Lacika fényképét: ingébe rejtette. De gyorsan visszakapta kezemből, hevesen ajkához szorította, és újra eldugta. Megkérdeztem tőle, hogy képzeli el a jövőjét?

– A jövőmet? Hiszen én sosem kerülök ki innen! Uram, teremtőm: nyolc év! Jobb volna, ha már most meghalnék!

– Hiszen fellebbezett – válaszoltam. – De akkor is: ha jól dolgozik, hamarább szabadul, maga is tudja. Olyan fiatal még . . .

– Én most már örökre börtönben leszek. És ha kiengednek is, lopni, gyilkolni fogok, aztán megint visszazárnak. Ugye? – És vidáman rám nevet vastag szemüvege mögül, nézegeti magát az ablaküvegben. Majd újra sóhajt, zsebkendőjével szemét törli: – Nyolc év . . . édes istenem . . . Az ügyvéd is azt mondta: két-három évet kapok. Tessék elhinni, nem ezt érdemeltem . . . De ha egyszer kiszabadulok innen, annyit mondhatok, kidobom a lakásból Annát meg azt a ronda, kopasz paliját. A lakás az enyém!

Bencsik Józsefné éppen ellentéte Júliának: komoly, nyugodt tekintettel mér végig, mikor a szobába lép – hiszen mitől is félhetne még? Elmondom, mi járatban vagyok; a lassú beszédű, vékony asszony ezt is tudomásul veszi. Csak akkor rebben meg szeme, mikor a családja felől érdeklődöm: mit tud róluk?

– Miért, valami baj van? . . . Ezért jött? – kérdi olyan hirtelen aggodalommal, hogy sietek megnyugtatni.

– Dehogyis, dehogyis. Azt hittem, váltottak már levelet.

– A tárgyalás óta még nem . . . Múlt héten engedélyezték volna, hogy írjak nekik, kérhetek csomagot, de nem akartam.

– Nem kért csomagot?

– Az ügyvédre is annyit költöttek, hatszáz forintot. Biztos nehezen vannak. És minek izgassam fel őket? Úgyis rosszul megy Bélának a tanulás, ősszel elbukott a pótvizsgán. A védő is felolvasta . . . Az nekem jobban fájt, mint az ítélet.

A bűntettről is csöndes apátiával, a cselekedeteiért felelős ember megbánásával beszél. Nem érti, hogyan csúszhatott bele, hiszen harminckilenc éves koráig csak a családjának élt. Annyi bizonyos, nem kétszáz forintért, hisz a bába úgyis tartozott neki. Inkább azért, mert sajnálta a kis Annát: tizenhét éves, és ilyen ügybe keveredett. Hiszen látta, hogy Júliát is mennyit csúfolták, a fia miatt. De ha már így történt, bűnhődni kell. Ha tíz évig, tíz évig. Mindegy, hogy meddig, úgysem kívánhatja a férjétől, hogy megvárja. A fiát is elveszti. Miben reménykedjék? Ami eddig volt: vége . . .

Meg-megakad a beszélgetés, nem tudok mit kérdezni: tekintete hideg, néma fal. Csak akkor lopózik bele valami kis láng, ha a fia kerül szóba.

– Az éjjel azt álmodtam: Béla kiment a temetőbe, egy keresztnél megállt, sírt. Kinek a sírja volt, nem tudom. Kérdeztem tőle, mi bajod, fiam, de akkor felébredtem . . . Még a Markóból írtam neki egy lapot: zokogtak mind az asszonyok, mikor elolvasták: „Aranyos kisfiam, hozzád szóló levelem úgy vedd, mint egy édesanyától. Nyugodj a sorsba, mert egy anyai szív sohasem válik kővé. Mindig csak azt fogom mondani, hogy te voltál a legkedvesebb az anyai szívnek, amelytől elszakadtál."

Most már elhatároztam, hogy megkeresem az ügy minden szereplőjét. Ezen a szálon indultam hát tovább, ki a börtönből. Földszintes külvárosi ház, nagy, közös udvar, körben a szoba-konyhás lakások. Bencsik József mozdonyvezetőt az asszonytalanul maradt konyha tűzhelye mellett találom: vacsorát főz, rizses húst. Most is állig gombolt vasutas egyenruhát visel. Őszülő, barázdált, eleven arcú, negyvenhárom éves férfi.

– Nyolcra jön haza Béla – mondja. – Addig a tanulószobában van. Az igazgató elintézte, hogy fölvegyék. Reggel fél ötkor kelek, befűtök, csöndesen kitakarítok, megfőzöm a kávét. Fél hatkor ébresztem a fiút, „Béluska – azt mondom neki halkan –, kelj föl." Mindent odarakok, a ruhát, reggelit, a tízórait is becsomagolom. Két óráig a technikumban van, onnan átmegy a tanulószobába, ebédet is kap. Kimosom a szennyest, vasalok, bevásárolok a Közértben . . . Mert most éppen járóbeteg vagyok, kijött a bal térdemen a régi isiászom, nem szabad mozdonyra szállnom. De mi lesz, ha majd újra dolgozni fogok? Mert ő azt mondja, kollégiumba nem megy, hazulról el nem megy, inkább megöli magát. Tessék nézni, ezt a tőrt úgy dugdosom előle . . .

– Tudja már a fia, hogy mi volt az ítélet?

– Aznap, a tárgyalás után, engem a nővérem vitt el magához . . . Mert az én munkám nem könnyű, a legnagyobb fordákat csinálom, és mégis mindig füttyszóval, énekszóval dolgoztam. De mikor meghallottam ott a teremben a feleségem hangját, a szívemet mintha szétmarcangolták volna . . . Másnap se mondtam el neki, de aztán kilencedikén volt a fiam születésnapja, megvettem ezt a könyvet. Bevezetés a rádiótechnikába, ötven forintért, beleírtam: „Béluskának, jó nyugodt, türelmes magatartásodért, szerető édesapádtól." A nyakamba ugrott, megcsókolt. És ak-

kor utána megmondtam. Kérem, ez a gyerek elsápadt, egy hang nem jött ki a torkán . . .

Fát tesz a tűzre, vizet önt a húsra. – Tíz év! Mi lesz ezzel a gyerekkel? Van anyja, vagy nincs anyja? Egy ilyen fiú, aki már a nyáron is dolgozott a villanyközpontban, négyszáz forintot hozott haza! Mert én el nem válok a feleségemtől, húsz évig volt hűséges társam, nem vagyunk már gyerekek . . . És én is voltam népi ülnök, jó munkámért javasolt a műhely, tudom, mi a törvény . . . De tíz év!

Megvárom Bélát is: átölelik, megcsókolják egymást. Hirtelen megnyúlt, gesztenyebarna, fürtös fejű kamasz, szája fölött már pihék. Hol pirul, hol sápad, vékony arcbőrén átüt a zavar. Katonás, szögletes feleleteket ád, közben kucsmáját gyűrögeti. Nyolcéves kora óta mindennél jobban érdekli a rádió, már maga is összeállított egy készüléket. A távközlési technikumba jár, éppen ma javított mértanból. A félévi bizonyítványban nem lesz elégtelen.

Anyjáról néhány kurta, egyszerű szóval beszél, nagyon várja a fellebbviteli tárgyalást. – Hány könyvet tetszett már írni? – kérdi aztán, míg elkísér az autóbuszhoz, majd a televízióról kezd beszélni. Elmagyarázza, hogyan dolgoznak nálunk a televízión, hogy hamarosan Magyarországon is megindulhasson az adás.

Néhány száz lépéssel arrébb van az a ház, ahová utolsó utam vitt ebben az ügyben. Farkas Anna és Kármán Elemér, a csoportvezető éppen munkából jönnek haza: mindketten bélelt, vitorlavászon szerelőruhában. A lány olyan a vastag kezeslábasban, mint egy mackó. Új helyen, de mindketten dolgoznak. És ismét egy csoportban.

– A kerékpárért, a hirdetésre? – kérdi a férfi, s amikor megmondom, hogy miért, gyanakvó csend fogad. Kármán a lányra pillant: hallgass, majd én be-

szélek. Ez hát az a ház, az a szoba, ahol mindez történt... Egyetlen nagy ágy, asztal, három szék, tűzhely, a falon családi fényképek Júliáról, Annáról, rokonokról, munkatársakról. Vagy kétszáz könyv, de csupa régi kiadás, regények, ponyvák, ismeretterjesztő kötetek: ezeket a csoportvezető hozta át, mikor ideköltözött a feleségétől. A bűntett leleplezése után rájött, hogy mégis Annát szereti, ám az egész világból most is legjobban a feleségére haragszik. Rá sem bír nézni, el akar válni tőle: miért tette azt a följelentést? – Egy meggondolatlan szó, és lám, mennyi bajt idézett elő!

Egyre csak azt hajtogatja: nem lett volna itt semmi baj, ha a felesége befogja a száját. Aktatáskájából nagy halom papirost szed elő, idehaza még dolgoznia kell, kilenc-tízig végzi az adminisztrációs munkát. Új helyükön nem tudnak az ügyről, és maguk is szeretnék már elfelejteni az egészet, hiszen az ő életük is kerékvágásba zökkent valahogy. Majd csak kitapossák az utat. Dolguk van, munkájuk van, enni, öltözködni kell, vasárnap moziba járnak – és újra gyereket szeretnének.

– Talán már útban is van! – kottyantja ki a lány, s gyorsan a csoportvezetőre néz, hogy nem mondott-e butaságot; vállát rándítja. Annának az ügyről sincs sok mondanivalója. Sajnálja nővérét, de örül, hogy ő megúszta. Még a tárgyaláson is attól félt, ottfogják... Amerika fővárosa Párizs, Hunyadi Jánost nem ismeri, Magyarországon a szovjetek vannak hatalmon. Újságot nem olvas, színházban egyszer volt életében, a Luxemburg grófjánál, egyszer cirkuszban, és egyszer látta Latabárt Debrecenben. Tavaly, a régi munkahelyén belépett a DISZ-be, de hogy ki volt a titkár, nem emlékszik. És közben mosolyog rám, mint minden fiatalemberre, az asztal alatt megrúgja a lábam.

(1953)

GERGELY MIHÁLY

Diósgyőri napló

Járom a gyártelepet. Ismerős utcák, házak, másfél évtized mennyi megalázó, keserű s kedves emlékének idézői! Igen, itt aludtam a legelső éjszakán, amit tizennégy éves koromban a gyárban töltöttem. Ebben a másikban álltam egy este megkövülten, amikor végignézhettem, a családi perlekedés végén hogyan dobja a menekülő asszony után az ittas férj a nagy kést, s a kés az orrom előtt vágódott az ajtófélfába... Ezen a kis téren tartották a Szent István-napi búcsúkat, itt incselkedtünk a leányokkal, kezünkben similabdával, fakanállal... Ennek az iskolának az udvarán szövögettük R. Gyuszival és V. Lacival harmadéves inaskorunkban a romantikus-ábrándos nagy tervet: hogyan szökünk ki az országból, hogy bejárjuk Afrikát, Ázsiát, majd módosítva a tervet – a Szovjetuniót, de még mindig a Balkánon, Törökországon át, hogy minél többet láthassunk a világból... Lám, hát itt is megvan végre a betonjárda!... Bizony, ezen a búcsúnak, a focitérnek használt helyen egy szép kis park lesz, úgy látszik, nemsokára be is fejezik a munkát... És milyen szép, hogy nyomtalanul eltűntek a korhadt, foghíjas régi léckerítések, és egyforma, erős, zöldre festett drótkerítés ölel körül minden házat... Helyes, hogy a gyártelepre is jutottak a belvárosban felállított ízléses kőváza-szemétgyűjtőurnákból... Ezt a gyár bejáratához Újdiósgyőrből felvezető egyenes, fákkal szegélyezett hosszú utat akármelyik nagy városunk megirigyelhetné! Va-

lóságos sugárút! Hol van már a jobbfajta mezei dülőútra emlékeztető utca! Egy negyedszázadon át ennek az egyetlen gyártelepi főútvonalnak a lebetonozását sem sikerült elérni, noha minden képviselőválasztáson megígérték! ... A régi igazgatói lakás – a mostani napközi otthon – parkjában gyermekjátszótér, szabadtéri színpad, nyilvános kert ... Mellette emeletes épület – végre otthont kapott hát a DVTK tenisz-szakosztálya is!

Nem, ez már nem a régi gyártelep. Noha a házak a régiek, azért mégis más ennek a városrésznek a levegője, hangulata. A városiasodásnak számtalan letagadhatatlan jele van. Hogy hogyan érték ezt el?

Egyedül a Lenin Kohászati Művek a lakótelep épületeinek javítására, útjainak, járdáinak kiépítésére, fenntartására csupán 1958-ban 5,2 millió forintot fordított. Többek között ebből az összegből 32 lakásba bevezették a vizet, s fürdőszobát építettek, 40 épületben nagyobb javítást végeztek, és minden ház körül sodronykerítést csináltattak.

Az LKM filmszínháza előtt sorban állnak. Mozi- és színházjegyért. A *Bajadér*t játsszák a héten, a plakáton ott a nem minden ok nélkül dicsekvő szám: 75–100. Száz előadás egy vidéki színházban! Bent a városban, a kamaraszínházban a *Dulszka asszony erkölcse* az ötvenedik előadásához közeledik.

Milyen mérvű s tartalmú az emberek mai kultúrigénye? Egyelőre hadd feleljünk számokkal. Ez év tavaszán egy kérdőívre a következő válaszokat adták a gyár különféle foglalkozású, műveltségű dolgozói:

Szétosztottak összesen	500 kérdőívet
A kérdőívet kitöltve beadta	423 fő
Közülük (áprilisig) könyvet vásárolt	296 fő
A vásárolt könyvek száma	4117 db

A 423 főből beiratkozott könyvtári olvasó	119 fő
Különféle könyveket olvasott még	307 fő
A kiolvasott kötetek száma	3908 db
A 423 főből rendszeres mozilátogató	349 fő
Ennek megoszlása:	
Havonta egyszer jár moziba	58 fő
Havonta kétszer jár moziba	88 fő
Havonta háromszor jár moziba	58 fő
Havonta négyszer jár moziba	77 fő
Havonta ötször jár moziba	18 fő
Ennél többször jár moziba	50 fő
Rendszeresen újságot olvas:	
Északmagyarországot	201 fő
Népszabadságot	147 fő
Népszavát	56 fő
egyéb újságot vagy folyóiratot	197 fő

Érdekes és sokatmondó kép, melyet az alábbi adatok árulnak el:

1949-ben színházban volt a megkérdezettek közül	3 fő
1950-ben	2 fő
1951-ben	4 fő
1952-ben	10 fő
1953-ban	5 fő
1954-ben	11 fő
1955-ben	10 fő
1956-ban	25 fő
1957-ben	75 fő
1958-ban	198 fő

1945 előtt egy évben általában 1–4 ember volt színházban a megkérdezettek közül. Egyikük utoljára 1927-ben volt színházban.

*

A gyártelep régi piaca itt volt az I-es főkapu előtti térségen. Rendezetlen, különféle deszkabódéktól elcsúfított, kövezetlen, sáros, poros térség volt. Ma lent Újdiósgyőrben, ennek a városrésznek, Miskolc II. kerületének központjában épült meg a piactér. Vásárcsarnok, higiénikusan kezelhető elárusító asztalsorok, betonozott tér, a villamos- és autóbusz megállók mellette.

1950-ig, míg itt dolgoztam, sokféle tervről hallottam, tervrajzokat láttam, milyen lesz majd a gyárnak ez a frontja, milyen reprezentatív épületsort építenek a fél évszázados, vagy annál is régebbi földszintes házak, az egysorban levő kapusszobák, üzemi orvosi rendelő, húsbolt, s a Konzum helyébe. Az a terv nem valósult meg. Azért ez az épületsor, ez a tér mégsem a régi már. Az épületeket, hacsak átmeneti évekre is, szépen rendbehozták, ízlésesen modernre pofozták, bevakolták, befestették, s az üzlethelyiségek belseje sem a régi. Egy hete nyílt meg a nagyvárosi luxussal berendezett fodrászterem, a húsbolt tiszta, ragyog, s láthatóan minden kapható, a Konzum szakosított üzleteit is modernizálták, belső és külső kiképzése már nem a hagyományos gyártelepi képet nyújtja, sokkal inkább városias látvány. Annál is inkább, mert a tér alsó végén, az üzletsor alsó traktusa előtt csinos kis parkocska van, díszfákkal, ápolt virágágyakkal, padokkal, s a tér közepén a gyár névadójának, Leninnek a mellszobra. (Ez volt a gyártelep első szobra. Ma már nincs egyedül, mert nemrégen leplezték le a Művelődési Ház előtt felállított, a miskolci Váradi Sándor szobrászművész által alkotott Egressy Gábor-szobrot.)

A téren álló két régi épület egyikében Tejivót rendeztek be. Ide járok reggelizni. Ez a legalkalmasabb hely, sok magamfajta szaladó ember hálás ennek az üzletnek.

A reggeli vége felé tartok, amikor kezében egy bögre kávéval megáll mellettem egy asszony, B. Jánosné, s köszön. Egy gyors kutató pillantás, most ismerem föl. S úgy érzem, mentegetőznöm kellene azért is, hogy tegnap este, a Művelődési Házban rendezett ünnepélyen nem üdvözöltem, pedig a mellette ülő férjével beszélgettem is.

Mosolya, szavainak melegsége, tüze ma is olyan, mint amilyennek tíz-tizenhárom évvel ezelőtt megismertem. B. Jánosné volt a legszorgalmasabb munkáslevelezője a *Diósgyőri Munkás*-nak, melyet akkor szerkesztettem. Mindig fontos, megoldandó és megoldható dolgokról beszélt. És a maga módján küzdött, szenvedéllyel küzdött. Pedig akkor nem is dolgozott sehol, úgynevezett „háztartásbeli" volt.

Ma egy miskolci nagy vállalat párttitkára. A sütőipari vállalatnak sok telepe van a városban, itt, Diósgyőr-Vasgyárban is. A létszám közel jár ötszázhoz, közülük 43 párttag.

Úgy beszél nekem a vállalatuk problémáiról, ahogyan régen szokta volt elmesélni egy-egy gondolatát, melyet megírni készült.

– Tudja– mondja gondterhelten –, még mindig sokat kell harcolnunk!...

– Kivel? És miért?

– Mindig van kivel és miért... Itt van például nálunk a személyzeti vezető. Rossz a modora. Nem egy dolgozónknak odamondta már: „Ha nem tetszik magának, kérje ki a munkakönyvét"... Tudja, mit mondanak aztán a dolgozók?!... És hozzon mindent helyre a pártszervezet!... Vagy ott van a munkaverseny... Most legutóbb is folyt a verseny, de nem úgy értékelték, hogy mindenkinek kiszámították és kiírták volna az eredményét, hogy mindenki lássa, maga is megítélhesse, kit illet meg munkája után a jutalom. Nem. Egyszer csak megtudtuk, hogy az igazgató

maga választotta ki a hét dolgozót, és már ki is adta nekik a jutalmat... Bizony, az ilyesmit nehéz elfogadtatni az emberekkel, az ilyesminek nagyon rossz a hatása... Látja, hát ilyenekért is kell harcolnunk, még ma is. Nem egyszerű dolog az ilyen, ahogy sok ember, csak magát a hibát látva, gondolja. Mert itt van ez a munkaverseny-értékelés is. Hiba volt, ilyesminek nem szabad többé megtörténnie minálunk. De mit tegyünk?... Vessük el a hibával együtt az egész embert? Nem lehet, mert az igazgató különben jól vezeti a vállalatot, ért a gazdasági munkához... Harcolunk hát, hogy meggyőzzük: az ügynek, magunknak árt az ilyen önkényes eljárással.

A gyárban, az egyik íróasztalon megpillantom, s aztán elkérem a „Választások győzelméért" címmel a gyári pártbizottság által kiadott 33 oldalas agitációs kézikönyvet. Érdemes idézni néhány sort.

„Gyárunk dolgozói közül ebben az évben 1600 fő üdült vállalatunk üdülőiben. A grinicsi gyermeküdülőben pedig 1337 dolgozó gyermeke töltötte az iskolai szünidőt. Beteg dolgozóink részére éjjeli szanatóriumot tartunk fenn Görömböly-Tapolcán. A múltban semmiféle szociális segély nem volt. Ma erre a célra is nagy összegeket fordítunk. Az elmúlt évben pl. 326 000 forintot fizetett ki a szakszervezet szociális juttatás címén dolgozóinknak... Gyárunkból az 1958/59-es tanévre az egyetemre 26 fő, technikumba 367 fő, általános iskolába 86 fő iratkozott be."

„Megyénkben 1938-ban 22 mozi volt. Ma 239 állami mozi van, és mellette még sok üzemi mozi is működik. Megyénkben 1945-ben pl. csak 4 kórház működött 1500 kórházi ággyal. Jelenleg 11 kórházunkban 3300 ágy van. Most van folyamatban egy új nagy megyei kórház építése. Dolgozóink egészségének védelmére is nagyon sokat költött vállalatunk. 575 000 forint értékben korszerű étkezdét építettünk. Több

mint 6 millió forintot költöttünk öltözőkre, fürdőkre. Jelentősen bővítettük az üzemi orvosi hálózatot, s nagyobb üzemeinkben (Nagyolvasztó, Acélmű, Kovácsműhely) önálló segélyhelyet létesítettünk . . ."

„Gyárunk 3 éves beruházási tervének előirányzata 185 millió forint, s ehhez jön még 15 millió forint értékű, hosszú lejáratú szovjet hitel . . ."

A 2 órás műszakváltás után, Miskolc felé a villamoson az újdiósgyőri Lenin téren felszáll egy kisgyermekes fiatal mama. Az ajtó közelében két fiatalember ugrik fel egyszerre. A mama hálás mosollyal bólint, kisleányával leül. Én a két fiatalembert méregetem, mifélék lehetnek. Öltözete után a mellettem álló inkább tisztviselő, a másik bizonyosan munkás. Igen, a fogantyút markoló keze is mutatja, a tömpe ujjak, reszelős élű körmök. Furdal a kíváncsiság, hiszen annyi mindent elmondunk fiatalságunkról, és nagyon sokszor oly elhamarkodottan általánosítva, vagy ördögfeketére, vagy angyali fehérre festve az egész ifjúságot. Beszélgetni kezdek a mellettem állóval, s mire beérünk Miskolcra, s ott egy darabon együtt is sétálunk tovább, ezeket tudom meg:

26 éves (nagyon fiatalos arcú, 20–22 évesnek véltem), érettségizett. Utána bement a gyárba dolgozni, s mintaasztalos műhelybe került, fel is szabadult, mint mintaesztergályos. Kedve volt a munkához. Úgy is szerezte a szakmáját, hogy egyszer meg kellett csinálni gyorsan egy mintadarabot. Azt mondta, ő megpróbálja. Nagyon jól sikerült, s akkor kérdezték, nem volna-e kedve kitanulni a szakmát. Volt. De egyszer, ekkor már felszabadult segéd volt, egy mintadarab fele, mert rosszul volt összeenyvezve, levált, és az állához röpült. Elájult, megsérült. Az üzemi orvos, akit addig különben tisztelt, azzal vigasztalta „örülj, fiú, hogy nem vágott kupán, mert akkor biztosan ott maradsz!" Ez nagyon sértette az önérzetét. Otthagyta a

gyárat. Igaz, most már belátja, kissé félt is azután a géptől. A Vendéglátó NV-nél helyezkedett el. Két ízben volt konyhavezető is. Egyszer, 1957-ben néhány hónapig az egyik bányatelep konyháját vezette. Hamar látta, milyen sok disznóságot csinált az elődje, hogy miért volt gyengébb a bányászok ebédje, mint amilyen lehetett volna. Mert kialakult szokás lett, hogy a bánya néhány vezetőjének rendszeresen járt a konyháról hol egy rúd szalámi, hol más.

Már a főutcán megyünk, mikor ezt meséli. Egy pillanatra megnéz, mondhatja-e, aztán mondja.

– Tudja, nálam az ilyesmi nem ment... Mert én azt néztem, hogy tudnék jobb reggelit, ebédet adni abból a pénzből, ami rendelkezésemre áll... A vége aztán az lett, hogy kerülgetve, finoman tudtomra adták, nem szívesen látnak. El is érték, hogy elhelyeztek onnan, és más konyhavezetőt kaptak... De a magam szempontjából nem is bánom, most itt dolgozom a városban, ugyancsak a vállalatnál, és szeretem ezt a munkát... Nem régen nősültem. Igaz, csak egy év múlva akartuk megkötni a házasságot, de kapóra jött, hogy hozzájuthattunk egy szoba-konyhás lakáshoz, s megesküdtünk. Keresek 1600 körül, megélünk belőle.

Este autóbuszon megyek a gyár felé, a szállásomra. Autóbuszon, mely szinte már miskolci nevezetesség számba megy. Amelyet nagyon-nagyon kellene szégyellniük azoknak, akiknek a nemtörődömségét bizonyítja. Nem, nem arról van szó, hogy Miskolcon is legalább annyira zsúfoltak a villamosok és az autóbuszok, mint Budapesten. Hanem egyszerűen a miskolci autóbusznak arról a nevezetességéről, hogy *csak egyetlen ajtó van rajta*! Egyetlen, noha amikor elhagyta a gyárat, amikor idekerült, kettő volt ezen is, csak itt a hátsót levették vagy bezárták.

Most tehát ezen az elöl levő egyetlen ajtón történt-

nek befelé az emberek, és taposnak, lökdösődnek, gyúródnak kifelé. Embertelen, megalázó jelenetek résztvevője és tanúja lehet az ember szinte minden alkalommal, ha ezt a járművet veszi igénybe.

Vagy két-három éve egyszer már megkérdeztem a vállalatot, mi az oka ennek az ostoba intézkedésnek? Valami magyarázatot kaptam, de akkor sem voltam képes felfogni. Még kevésbé lehet egyetérteni ma, bármiféle elméletet is gyártanak egyes emberek erre az egyajtós rendszerre.

Most már meg sem kérdem, milyen feleletet adnának. Nem, ekkora közönyre nincs mentség. Egyetlen tennivalója van a miskolci autóbuszvállalat vezetőségének: tessék jobban figyelni az emberek véleményére, ne tessék őket fölöslegesen bosszantani, hanem tessék minél előbb kinyitni a hátsó ajtót, s itt is bevezetni a Budapesten és mindenütt máshol jól bevált egyirányú mozgást: hátsó ajtón felszállás, első ajtón leszállás! S ha erre a kérdésre az illetékesek ismét valami tetszetős elméletet kezdenek kerekíteni, azt ajánlom: egy hétig reggel és este szorgalmasan vegyék igénybe saját autóbuszaikat!

*

Az I-es kapu előtt vagy 15 férfi álldogál. Megkérdem az egyik kis csoportot, mire várnak.

– Fölvételre.

Szemügyre veszem őket. Falusiak, városiak, köztük három cigánylegény, jobbára fiatalok. Egy részük most szerelt le a katonaságtól, más részük a mezei munka befejeztével szívesen helyezkedik el a téli hónapokra gyárban, néhányuk pedig munkahelyet cserélne. Bent a felvételi iroda folyosóján is állnak vagy tízen, az ő kezükben már ott a felvételi jegy.

A Martinba megyek, mert egyszer sem mulasztom

el, hogy ottani barátaimat fel ne keressem, ha itthon járok. Jenei Lajost keresem meg, mert a múltkori beszélgetésünkről írtam egy kis riportban, s most hozom neki az újságot, mert tudom, irodalmi lapot nemigen vesz.

A hatosnál már ismerős a többi olvasztár is, nemcsak Jenei, a Kossuth-díjas brigádvezető. A kemencében éppen beolvadás van, a műszertábla előtt álldogálunk. Nem sokáig beszélgetünk, mert hirtelen csak kicsordul a középső ajtón a salakláva, és zuhog le az ajtó előtti nyíláson az alsó szintre. Hatalmas, 180 tonnás ez a kemence, s az országban az egyetlen billenthető nagy monstrum. A salakömlés végén Jenei lassan előre is dönti a kemencét, hogy leöntse a salakot. S folytatjuk, ahol abbahagytuk, pár perc múlva az előzőnél sokkal bővebben és vadul tör elő a salak. Gyorsan felhúzzák az ajtót. Az egyik acélgyártó mestertől elkérem a kék üveget, azon át nézem a bősz háborgó vihart, ami a hatalmas kemencében folyik. Vagy fél méter magasra csapkodnak az acéltó hullámai, fehéren vakít, fortyog, kavarog.

– Félre! Hátra mindenki! – kiáltja Jenei. Mindannyian oldalra húzódunk a lemezfalak védelmébe. Ő meg odaáll a műszerek elé, egy kereket fog, hogy lejjebb vegye a levegőömlést, csillapítsa a fürdőt. Hogy kézben tartsa a kemencét. Azért ő is az oldalfalban nyitva hagyott szűk nyíláshoz húzódik, hogy elugorhasson, ha kicsapna az acél. Mert ilyenkor könnyen megesik az ilyen, óvatosnak kell hát lenni.

– Most szabadul fel a karbon – magyarázza az acélgyártó –, azért ilyen heves a fürdő . . .

Három-négy perc, s az acél megnyugszik, a salakömlés megszűnik. Most már nyugodtan lehetünk.

Jenei Lajos a néhány olvasztár-dinasztia egyikének a tagja. Apja is olvasztár volt, 46 évet ledolgozott, 1956-ban ment nyugdíjba, 856 forintot kap. Olvasz-

tár az öccse, Imre is. Ő maga eredetileg asztalos szakmát tanult, de 1934-ben, a háborús konjunktúra kezdetén bekerült a gyárba, egyenesen a Martinba.

– Megszerettem ezt a munkát. Más ez, mint az asztalosság volt, meg mint sok más szakma is. Itt mindig van valami új, érdekes ... Szóval nagyon szeretem a mesterségemet!

– És mennyit keresnek mostanában?

– A múlt hónapban kaptam 2800 forintot, a brigádtagok meg 2100–2500 forintot. Az azelőtti hónapokban 2400 körül kerestem.

Jenei Lajos Diósgyőrben lakik, saját házában. A házat a felesége örökölte, de a ház kicsi, alacsony volt. 1949-ben 12 000 forint kölcsönt vettek föl 3 százalékos kamatra. Abból megemelték a falakat 1,4 méterrel, új tetőt húztak föléje. Most van benne egy előszoba, konyha és egy 5,5×5 méteres szoba. De a lakás már kicsi. Egy gyermeke van, nemsokára középiskolába megy a leány, kell egy külön szoba. Az anyagot már gyűjti hozzá, az idén segített a sógorának a házépítésnél, jövőre majd a kőműves sógor segít neki. Felvesz 20 000 forint kölcsönt, s megnagyobbítja a házát.

Bánvölgyi Ferenc az LKM szociális igazgatóhelyettese. Érdekel a legjelentősebb kérdések mai állapota. Bánvölgyi Ferenc mindennap 14–16 óra között tart fogadást. Egyenként mennek be hozzá az emberek egyéni panaszaikkal, kérésükkel, s ha csak mód van rá, segítenek. Megemlítem neki, hogy reggel beszéltem az I-es kapunál felvételre váró emberekkel.

– Igen, így ősszel ez már szokásos ... De ennél sokkal nehezebb a Miskolc területén élő és dolgozni akaró nők helyzete. Kb. 600 nő szeretne elhelyezkedni. Reméljük, egy-két éven belül ez is megoldódik. Ebben legnagyobb szerepe lesz a Szinva partján ételgyárnak tervezett, nagyjából felépült, de most

cukorkagyárnak átalakítandó üzemnek. Az üzem jövőre indul, két és fél éven belül 800 nőt tud foglalkoztatni.

– Tervezzük egy gyári varroda felállítását is, ahol a munkaruhát magunk szabnánk, varrnánk. Megvizsgáltuk az önköltségi tényezőket, nem fizetnénk rá, és itt is munkát találna két műszakban 50–60 nő. Reméljük, hogy tavasszal megindíthatjuk ezt a kis üzemet.

– Az LKM üzemeiben jelenleg mintegy 180 nő dolgozik olyan munkahelyen, ahol a Munkatörvénykönyv előírásai szerint nem volna szabad őket foglalkoztatni... Azért töprengünk a lehetőségen. Úgy látszik, a jövő évben rendeződik ez a kérdés... De addig is foglalkoztatni kell ezeket a nőket, mert dolgozni akarnak. Szükségük van a keresetre... Nagyon sok ember jár ide, nehéz életsorsokat ismerhetek meg. Elég sok a felelőtlen férfi, aki otthagyja a feleségét, gyerekekkel. Ilyenkor nagyrészt az asszonyra hárul a család eltartása... A dolgozni akaró nők másik része a sokgyermekes és alacsonyabb kerestű családokból kerül ki.

– Most már nem nehezíti annyira munkánkat, mint azelőtt, az, hogy számos, elég jól fizetett vezető elvtárs felesége is dolgozott, valamelyik irodában. Ma már kevés az ilyen, meggyőző munkával, érvekkel igyekszünk ezt a kérdést is elintézni. Mert az ilyesmi szálka a rászorulók szemében, s nemegyszer hivatkoznak is egyes személyek példájára.

– És a lakáshelyzet?

– 1956 előtt 1500 körül volt a Lenin Kohászatban dolgozók lakáskérvénye, ma 900, ebből több mint 500 fiatal. De öt éven belül megoldjuk.

A kijelentés magabiztossága, határozottsága meglep.

– Öt év alatt? Hogyan?

Feláll, íróasztalához megy, s két kis fémtéglával tér vissza. Keresztben egymásra fekteti-illeszti, úgy mutatja.

– Nézze, ezzel!... Egyszerű ötlet, de szerintünk jelentős találmány. Kár, hogy az Építésügyi Minisztérium nem karolta fel eddig úgy, ahogy megérdemelné. Pedig a gyakorlatban már bevált. Az országban három kisebb gyárat és 220 házat építettek fel ilyen rendszerű téglával... Hogy miben van a nagy előnye?... Ebből egy tégla méretre megfelel 8 régi téglának, egy kétszobás családi házhoz kb. 2300 db kell belőle. Egy szállítható kézi prés 500 óra alatt legyártja egy házhoz a téglát. Mindenki saját maga csinálhatja, és a kiszáradt téglákból néhány szakember 24 óra alatt felhúzza a falakat. Mert ehhez a téglához nem kell habarcs. Megtartja a falat a tégla alsó és felső lapjának egymásba illő hullámvonala, a tégla saját súlya a külső-belső vakolatot. Anyaga?... 90 százalékban porlasztott kohósalak, 10 százalék bányahomok és cement. Minden köbméter téglanyersanyaghoz 1 mázsa cement szükséges... Egy ház az előzetes számítások szerint, az építő munkáján kívül kb. 75 000 forintba fog kerülni. Tavasszal szeretnénk áttérni erre az építési módra...

Nagyon érdekes a Komlóstetőn épült lakások története. A lakás felépítésében részt vesz maga az igénylő dolgozó is. Ledolgozik 2000 munkaórát, s ennek fejében 10 évig ingyen lakik a családi házban. A házak egyelőre az államé, de lehetőséget adnak, hogy aki akarja, megvehesse. Végleges ár még nincs.

1955-től, amióta B. F. vette át a szociális ügyek intézését, az ő javaslata alapján a következő a lakáskiutalás rendszere:

Minden lakásigénylő kap két példányban egy kérdőívet. Ezeket kitölti, és üzemében beadja. Minden üzemben működik a dolgozók által választott 8 tagú

lakásbizottság. Ez a bizottság megvizsgálja a kérelmező lakáskörülményeit, s elbírálja, kérése mennyire indokolt. A műhely lakásbizottsága javaslatát előterjeszti a műhely dolgozóinak gyűlésén, közösen ítélik meg, az üzem kit javasol lakásra. Ha javasolják a kérelmezőt, akkor az egyik kérdőívet elküldik a szociális igazgatóságra. Itt a vállalati lakásbizottság mérlegeli, kik a legjobban rászorulók. De végső megerősítésre még visszaküldik a lapot az üzembe, s másodfokon is az üzem dolgozói erősítik meg a lakáskiutalást.

A kiutalásnak ez a rendszere valóban demokratikus, helyes. Az itt-ott még mutatkozó hibákat, a visszaélés lehetőségeit igyekeznek a minimumra csökkenteni, megszüntetni.

Miközben beszél, hévvel magyaráz ez a magas, vékony termetű, kissé sovány, szeplőkkel pettyezett szőke bajuszú fiatalember (úgy 35 körül lehet), egyre azon jár az eszem, milyen jó, hogy ő, hogy hozzá hasonlók intézhetik az emberek ügyes-bajos dolgát. Ezt a teméntelen sok kérést csak úgy lehet elintézni, a sok panaszkodót megnyugtatni, kielégíteni, ha ilyen emberek vannak ezeken a helyeken, akik a maguk bőrén tapasztalták, mi az, rossz, szűk lakásban élni . . .

B. F. tudja, hiszen „gyári fiú" maga is. Apja 52 évig dolgozott a gyárban, munkásként.

De minek magyarázzam azt, ami ma már magától értetődő?!

Egy diósgyőri (LKM) munkás átlagos havi keresetének alakulása az elmúlt tíz évben:

1949-ben	714 forint
1950-ben	796 forint
1951-ben	855 forint
1952-ben	1160 forint
1953-ban	1192 forint
1954-ben	1230 körül
1955-ben	1250 körül

1956-ban	1400 körül
1957-ben	1550 körül
1958-ban	1600 körül

Este a gyári vendéglő II. osztályú éttermében vacsorázom.

A terem közepén hosszú asztal, hangos társaság üli körül, láthatóan társas mulatás folyik. Azért maradt elég üres asztal, ahol kettesével, négyesével fiatal párok vacsoráznak, iszogatnak, aztán táncolnak.

Hamar megtudom – ismerősöket is felfedezek a hosszú asztalnál –, hogy a Könnyű Gépgyáriak rendeztek ma este közös mulatozást. Később nehézkesen fölemelkedik a helyéről, s fura, csípőben kissé jobbra, balra döccenő járással átsétál a másik terembe egy magas, széles vállú ember. Üdvözöljük egymást, hiszen együtt inaskodtunk, előttem szabadult egy évvel. Lipovszki Gyula. Most ő a Könnyű Gépgyár igazgatója.

*

Gondolatok az egyszerűségről, szerénységről és a mosolyról. Egy hét alatt sok emberrel találkoztam. Úgynevezett egyszerű, szürke emberekkel és különféle vezető beosztásban dolgozó barátommal, ismerősömmel. S az utóbbiak közül néhánynak fanyar, mosolytalan, majdnem rideg arckifejezése s gesztusai láttán nem tudom elhessenteni azokat a napok óta fejemben motoszkáló gondolatokat, amelyeket ezek az arcok kiváltottak bennem. Ezeket gondolom:

Az egyszerűség, a nem feltűnést keltő, a többi közül nem kirívó magatartás akkor igazán egyszerű, természetesen viselhető, ha velünk együtt alakult ki, ha a vérünkben van, ha énünk lényeges vonásává vált. Az egyszerű magatartás rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyekre minden embernek szüksége

van, hogy békésen, jól összeférjen embertársaival, de nélkülözhetetlenek kommunistának, vezetőnek. Ezek a tulajdonságok: minden dolgozó embernek egyformán megadja a tiszteletet, hiszen embertársa, őszintén érdekli a másik öröme, gondja, gondolata, hiszen értük van, az ő megbízottjuk, választottuk, bárhol áll is; megbecsüli mások tehetségét, tudását, szorgalmát, s nem helyezi a maga ebbeli erényeit másokéi fölé, mert nem bizonyos, hogy azok valóban különbek, tehetségesebbek, de hogy az ilyen túlzott önbecsülés káros, az bizonyos; tud mosolyogni és nevetni is. Nem azért, mert tudja, hogy ezzel könnyebb megnyerni az embereket, az emberek lelkéhez férni, hanem azért, mert egészséges emberi természetünk egyik jó ötvözője ez a képességünk.

Ha minderről megfeledkezik valaki, ily módon alakul ki gyorsan a pózoló egyszerűség, a pózoló szerénység. Mert az egyszerűség, ha valakinek nem énje, nagyon könnyen torzul csinálttá, mesterkéltté, és ez szembetűnően különbözik az igazi, a természetes egyszerűségtől.

Még valamit a szerénységről. Osvát Ernő egyszer azt kérdezte egy fiatal írójelölttől: „Mondja, fiatalember, mire olyan szerény maga?" Vagyis mire olyan büszke, rátarti, amikor még alig alkotott valamit, vagy éppen semmit sem, csak szándékait fitogtatja.

A szerénység tehát magasabb foka az egyszerűségnek. Szerényen egyszerű csak olyan ember lehet, aki tehetséggel, vasszorgalommal, nemes szenvedéllyeltűzzel már alkotott valamit az embereknek, az emberekért. Festészetben, költészetben, politikában, zenében vagy gyárvezetésben stb. Mert alkotni mindenütt lehet, ahol emberekhez szólunk, ahol emberekért dolgozunk, ahol emberrel van dolgunk. A szerény emberről tehát tudjuk, mit teremtett, hogy mivel emelkedik ki közülünk, de a valóban kulturált ember elég

okos ahhoz is, hogy tudja, nem kell ezért hivalkodnia, minden helyzetben mások elismerését, dicséretét, udvarlását kiprovokálnia. Hiszen annyira relatív minden alkotás értéke. Tedd csak a versére büszke költő művét Petőfi költészete mellé, a remeknek vélt képet Munkácsy mellé, a magát zseniálisnak tartó közéleti embert hasonlítsd csak egy pillanatra Leninhez, s a mű azonnal a maga valóságos helyére rendeződik.

(1958 november)

SZABÓ PÁL

Nagygyanté

Mint mindenhol, itt is, Biharnak ezen a sarkán, a táj jellege alakítja, formálja az emberi települések módját és helyzetét.

Ennek a tájnak az emberi történelme sem a honfoglalással kezdődik tehát, hanem sokkal, nagyon sokkal visszább nyúlik a semmibe vesző időben, és a mindennapok tennivalóit élő embereket nagyon is érthető, világos okból csak az érdekli még a történelemből is, amit szinte el tud érni mind a két kezével, s ezért: Nagygyanté, Mezőgyán, Keresztúr, Bölcsi, Oroszi, Varsányhely, Zsadány, pompás szép virágzó falutelepülések voltak már az Árpádok idejében. S ezután is élték, munkálták vagy szenvedték az olyan viharos, s olyan nagyon váltakozó magyar történelmet.

Az 1552-i adóösszeírásnál tizenhat és fél portával a következő birtokos-nemesek vannak megemlítve: *Ábrahámffy Antal, Sárossy János, Toldi Miklós, Toldi Mihály.*

Hát igen, Toldi Miklós és Toldi Mihály.

A Toldiak birtoklása keresztül-kasul szőtte az egész tájat Szalontától kezdve Szentmiklósig vagy Peszeréig, híres birtokos-nemes dinasztia voltak, így nem csoda, ha a nagy földi, Arany tollán és szívén keresztül belékerültek a halhatatlanságba. De hát közhely, persze, hogy ahol olyan nagyok az emberi dolgok, ott elég hitványka tettek is kerülnek, talán ezért, vagy éppen ezért Dózsa hadaiból a Szalonta környékiek

(tehát a gyantéiak is) Budáról Temesvárra menet kitértek egy kis kerülőre, s Szalontán a Toldi-kastélyt felgyújtották, kirabolták, akiket megfoghattak, felkoncolták.

Nem nagy kitérésről lehetett szó, hiszen Debreçen–Gyula, Arad–Temesvár éppen úgy hadi és kereskedelmi útvonal volt a Felvidéken át Lengyelország felé, mint Kolozsvár–Nagyvárad–Szalonta–Gyula–Arad–Temesvár felé, le, egészen a Balkánig, vagy még azon is túl. Évezredek óta a történelem menetelt ezen az úton egyszer fegyverrel, másszor hízómarhával, posztóval, rézedénnyel, s más egyebekkel, így például Gyula a történelem derengésében az erdélyrészi aranybányák és aranymosók első beváltóhelye, őrizője, az aranykereskedelem gócpontja.

Rettenetes régi utak ezek. Régibb, mint az írott, vagy szóban hagyományozott emlékezet. És erős, irgalmatlanul erős volt az itten élő nép. Hunyadi Jánosnak a hadait nyilvánvalóan a hadi utak mentén verbuválta Kapisztrán Nándorfehérvár alá, így tehát innen is; de annak már írott emlékezései vannak, hogy Mészáros Lőrincz, Dózsa fővezére a temesvári vesztett csata után innen szedte össze az elvonuló vihar utolsó villanásait. Még egyszer belényillalt égbe és földbe és történelembe a paraszti seregek nekibuzdulása a bihari földvárból, hogy utána sötétségbe lobbanjon minden, megint. A török hódítás ellen a táj váradi, szalontai, köleséri, gyulai végváraival hosszú évszázadon át tartotta magát, de végül is a végvárak elestek. Erdély önállósága a semmivé zsugorodott. A táj még a török megszállás ideje alatt is tartotta magát.

A Bocskai szabadságharcát az itteni, pontosan meghatározva a köleséri hajdúk kezdték meg, amely kezdet egy mindvégig tartó szakadatlan győzelemnek

a kezdete. Meg kellett ölni a vezért, hogy megállíthassák.

Pompás legendák keringenek (persze egyre halványabban), még ma is a török megszállás idejéből, amelyek hol itt, hol ott, felbukkannak az írott emlékezésekben is. (Bunyitai, Rozványi.)

A táj nagyrészt elpusztult, mégpedig akkor, amikor a török hordák, martalócok kénytelenek voltak kitakarodni az országból. (Száz évek múlva, tehát lényegesen később, a megszálló német csapatok csak a bácskai termőföldeket hordták vagonokban elfelé, mégpedig azért, hogy a csapatszállító vagonok ne menjenek vissza üresen.) A törökök ugyanis sarc címén elhordtak minden elhordhatót. A lakosságot elhajtották, a falvakat felgyújtották, szinte napok alatt pusztult el az egész táj: Mezőgyán, Atyás, Szentmiklós, Szalonta, Kölesér, Gyanté, Peszere, Fancsika, Ugra, mind, mind az itteni falvak széltére. Egy része ezeknek a falvaknak hamarosan benépesült, más része nem. A mocsarak, nádasok se adtak vissza mindenkit, akit befogadtak, hogyan adták volna vissza a törökök? A szerencse persze az, hogy ez a nép mocsári nép volt. A Nagy-Sárrét vízei, mocsarai Ugra alatt megszűntek ugyan, de Atyás alatt, Geszt környékén más mocsarak kezdődtek. Volt olyan hajdú Szalontán, aki mikor Gyulát ostromolták a törökök, a víz alatt, egy nádcsővel a szájában vitte, hozta a híreket a várba és vissza. Azok a Jókai-regényhősök tehát, akik a szabadságharc hírverése közben a vízben hanyatt fekve lélegzenek egy nádcsövön, a valóságban régen éltek s haltak, nehéz az irodalomnak elérni a valóságot, meg bajos.

Zúgott, zúgott a táj felett hol így, hol úgy a történelem, s maga a nép mindig, de mindig próbált beleszólni a történelembe. Már Thököly ezen a tájon próbálta verbuválni hadseregét, s verbuválta is. Pom-

pás, de eléggé terjengős naplójában többek között írván és mondván: „ma szép idő volt és valami hatszáz labancot hol le aprítottunk, hol beleszorítottunk a Tiszába, hála legyen ü szent Felségének . . ." Járta, járta az utakat Thököly Újfalu, Böszörmény, Harsány, Ugra, Geszt, Nagygyanté, Szalonta között . . . Irgalmatlanul hálátlan és reménytelen vállalkozás a török megszállás alatt, török beleegyezéssel toborozni a kurucokat a németek, azazhogy a labancok ellen. Nem sikerülhetett, mert például a böszörményi hajdúk nemhogy nem engedelmeskedtek Thökölynek, de harcba is keveredtek vele. S a böszörményiek maradtak felül.

Nagy táj ez, s nagy történelem, s eléggé szomorkodtató, hogy csaknem teljesen ismeretlen. A törökvilág után a Gyanté fölötti Mezőgyánt vallon telepesek ülték meg, s ez a település nagyban befolyásolja Gyanté pusztai népségének jellegét is. De tán még távolabb is. Hiszen lentebb, Vésztőn, magam is beszéltem olyan gazdával, aki francia nevű és származású volt, és ezt ő maga is tudta. Csakhát ma már magyaros kiejtésben írja és mondja a család nevét. Mennyi nagyember született itt: Bessenyei, Csokonai, Kölcsey, Irinyi, Fényes Elek, Arany, Ady, még Dobó Istvánt, az egri hőst is mi, Bihariak adtuk a történelemnek. Álmosdi birtokosnemes volt és mennyien mások még, maiak és tegnapiak!

Ezen a tájon a nagyok, a kiváltságosok mégis, mindig maga a nép. S ezt nemcsak a szellemi nagyságokra értve, hanem arra is, hogy a „geszti bolond" népéről van szó. Vagyis, az se véletlen, hogy a Tiszákat is ez a táj szülte, formálta, próbálta meg történelmivé konzerválni, de ez már sok lett volna a jóból és éppen ezért nem sikerült. A történelem tulajdonképpen, ha sok idő múlva is, ha sok gyötrelem árán is mindig a néppé (azért a víz az úr!) s alig hogy megmozdult a

föld, végképpen és mindörökre eltűnt a tájról a „Kan Báthory Erzsébet" és a nagyurak minden fajtája.

Az első Tisza Várad ostrománál bukkan fel először a táj történelmében, a Keleti-bástya parancsnoka volt, hogy a törökvilág megszűnése után, mint földbirtokosok bukkanjanak fel a valamivel későbbeni Tiszák. Akik valójában nem is, vagy nemcsak földbirtokosok voltak, hanem sokkal többek annál, amolyan kisebb ország hűbéres fejedelmei, ők nem úgy uralkodtak a tájon, hogy íme, én vagyok az úr, te meg a szolga, rabszolga, valahogyan másként. Amúgy „Isten kegyelméből". Volt ebben az uralkodásban valami a régi erdélyi fejedelmek uralkodásaiból, több s igényesebb volt a tizenhetedik, tizennyolcadik század patriarkális uralmi erkölcsi rendnél, és így természetes, hogy a paraszti társadalom alapvető tételeiben könyörtelenebb is volt. Amíg amabban mégis, a jobbágy kitörhetett valami elismerést érdemlő oknál fogva osztálya kereteiből, ebben a formában nem. Egyáltalán nem. Olyan egysíkú és változtathatatlan volt a paraszti élet, mint a sivó málé.

A birtoklási rend törvénye alapján a régi falvak helyén a pusztai-béres világ nőtt ki, ököristállókkal, cselédházakkal, csőszökkel, ispánokkal, számtartókkal, ebbe a sivatagos mélységbe süllyedt le Nagygyanté is. Amelynek régi népe a gyulai várjobbágyság közé tartozott. Amely állapot felelősebb állapot volt ugyan az általános birtok-jobbágyi állapotnál, de bizonyos vonatkozásban nagyobb emberi rangot, s legalábbis tarkább, színesebb életformát jelentett.

Néhány sorban lehetetlen egy tájnak vagy egy falunak nagyjából is megrajzolni történelmét, de mégis, kell ez a néhány szó, mert hiszen múltja nélkül lehetetlen megérteni tájnak, falunak, népnek jelenét. Talán úgy értődik meg, hogy a vallon településtől milyen igen nagyon hosszú volt az út. A mai ember, a

mai Gyanté ezt már nem tudja, persze, de ez a szerencse. Mert ha tudná, leülne ott, ahol éppen van, annyira elfáradna bele.

Azért mondom Gyantéval kapcsolatban a vallon telepeseket, mert Mezőgyán van Gyantéhoz legközelebb, így természetes, hogy a pusztai cselédség elsősorban is innen verbuválódott, mint ahogy ma is Mezőgyán szórja ki Gyantéra leginkább raját.

Gyanténak ma közel ötszáz lakosa van, van háromtanerős iskolája, postahivatala, tanácsháza. Itt már nem is utcák vannak, hanem szép, egyenes s széles sugárutak, a házak modern cseréptetős tömb-házak, köznyelven családi házak . . .

Valami nagyon érdekes dolog történt itten. Gyanté jó pár száz évig tartó álmából távolról sem úgy ébredt fel, mint az átlag falu, hogy egyik ház zsuptetős, tornácos, a másik nádtetős, ez a harmadik meg már cserepes, nini . . . Dehogy úgy! Mintha álmában megszépült volna. Ez a falufejlődés általlépte az annyi ideig tartó sövénykerítéses, fűzvesszős, nádas, zsupos fejlődési szakaszokat, valami átmenet lett a falu közt, meg a vidéki város közt, már messziről is pompás, szép látvány. Nem a legszebb a tájon, mert hiszen Körösújfalunak például, ami merőben sivatagos jellegű puszta volt az irázi káptalanbirtokon, ma a legújabb világatlasz tudósítása szerint 1570 lakosa van.

Tizenöt év alatt.

No de, széltére szép, sőt pompás, népes települések formálódnak ki mára a régi, elpusztult falvak helyén a tájon, Fancsika, Bölcsi, Nyárád, s lehetne sorolni szerivel, miért éppen Gyantéról próbálok valamiféle tudósítást írni tehát? Azért, mert ez tetszik nekem a legjobban, s ráadásul: a gyantéi gépállomásról írtam annak idején a *Hajdú Klári* című regényemet.

S a gépállomásiak ezt tudják, sőt, a gyantéiak is

tudják, s számon tartják a regény alakjainak az életben formálódó, változó és mindig változó sorsát. Mondják például, hogy a regény kedves, bűbájos Árgyelánja ma sofőr, s robusztus, hatalmas alkat . . .

Az itteni nép erkölcsi hite, élete, mindmáig a végvárak erkölcsi hite, élete. Kizárólag ezért lehetnek olyan pompás, néha az egész táj életét felkavaró szerelmek, sőt házasságok, itt teljesen töretlen a nő s férfi közötti viszony. Nem arról van szó, mintha a nő s férfi közötti viszony olyan viharmentes volna, mintha mindkét nembelinek az útja meg lenne olajozva: viharok kavarodnak itten, bizony. De olyan emberi ízek és színek vetülnek fel ezekben a viharokban, hogy „eget ver", legalábbis az irodalomba kívánkozik. Itt nincsen a népben semmi senye-sutaság. De értelem és szorgalom, az aztán igen.

A gépállomás igazgatójával, Kiss Lajossal beszélgetünk Gyanté jelenéről, s jövendőjéről előbb, nem véletlenül vele, s nem is a *Hajdú Klári* jogán, hanem azért, mert itt jobban, mint bárhol az országban, a gépállomás a falu lakóiban, rokonaiban, érdekeiben, tökéletesen összefoly. Sőt! Az erdőgazdaság embereivel is. Gépállomás, erdő, a szántóföldi mezőgazdasági termelés: tökéletes az összhang. S a gépállomás jövendője se lehet más, mint amit eddig végzett: a Tiszántúl legnehezebb talaján tovább fejleszteni a máris bámulatos mezőgazdasági kultúrát s technikát. Mert nemcsak népében, de termelési lehetőségében is pompás ez a táj: a vízgazdálkodás különböző változatain túl a legmodernebb állattenyésztésig, kertészetekig, s az olyan nagy jövedelmet biztosító aprómagvak termeléséig. Minél inkább fejlődik a táj a belterjesség felé, annál nagyobb és modernebb gépesedésre van itten szükség. S ezt a szükséget ez a gépállomás ki tudja elégíteni. De ez a gépállomás már nemcsak a különböző talaj- vagy növénymunkálatokban tud pél-

dát mutatni a környéknek, de általános erkölcsi, politikai s emberi magatartásból is.

Ilyesmiről beszélgetünk bent, az igazgató-tanító lakásán, s egyszer csak megcsörren a telefon. A telefon Gyantén, ahonnan török, tatár irtotta ki a magyart, s ahol a vallon telepesek utódai próbálták a Tisza-birtokon megszépíteni a történelmet, s ahol közel két és fél évszázadig kocsisok csergettek, gazdák káromkodtak s „hajnali kettőkor fúttak" (márhogy a béreseknek), de most szól a telefon. Meg ég a villany. Meg szól a rádió. Meg hatvan gyermek tanul az iskolában. Az iskola nyolc osztályos, s hatvannégy gyermek tanul benne.

Az iskola negyvennyolcban épült, valamilyen uradalmi épületből alakították át. A szegedi Dohánygyár kőművesbrigádja végezte el az átalakítási munkálatokat, a belső berendezést, ajtókat, ablakokat, padokat, asztalokat meg a dohánygyár asztalosbrigádja készítette. S ez olyan nagy dolog itt, az iskolában szemlélődvén, hogy a gyár két brigádjának neve, emlékezete nagyon, nagyon megszépül a múló időben. Ha van az ember számára halhatatlanság, a munka az: megőrzi nevét és szépíti, egyre szépíti emlékezetét, s ha van az ember számára hely az élők között a holtak birodalmán túl, az erkölcsi ember számára van. Az pedig, hogy ezek az iskolafalak és ezek az iskolapadok elkészültek, nagy emberi s erkölcsi tett. Amíg ez az iskola áll, s amíg mindazok a gyermekek élnek, akik falai közé járnak, szíveikben viselik a munkásbrigádok embereinek emlékezetét.

Két tantermes iskola van különböző helyen, s csak azért, mert én ide jöttem, ez egyszer a távolabbiban vonják össze tanításra a gyermekeket. De megyünk, s megnézzük őket.

Úttörőmozgalom itt is van természetesen, s jelen pillanatban éppen azt csinálják az úttörők, hogy zöld

ágakkal, levelekkel díszítik a tantermet, mivel egyik tanítójuk valamilyen születésnapja vagy neve napja van. A zsenge gyermekujjak mintha szíveiket rakosgatnák ide, oda a tavaszi rügyek, bimbók, levelek közé. Megható ez a figyelem s kedvesség. Mintha ezek a fiatal tanítók is gyermekek lennének a gyermekek között, csakhát persze, jócskán nagyobbacskák, másként, amúgy is közéjük valók, hiszen az édesapjok, mint cseléd vagy summás innen szóródott bele a világba. Hogy a fiak visszaérkezzenek egy nagy kerülővel.

A szűkebb „világot" itt leginkább Sarkad jelenti, Sarkad ez a híres, nagy múltú falu-város, amely a törökvilágban előbástyája volt egyrészt Gyulának, másrészt Szalontának, de legfőképpen a váradi várnak. Maradjunk mi csak egyelőre Gyantén s Sarkadon. A tegnapi cselédfiak az egy helyben vergődő történelmi erők törvényeiként kicsapódtak a pusztáról, s megtapadtak a sarkadi faluvégeken, amely faluvégekről a harmincas években olyasmit írott egy ma is élő s dolgozó női riporterünk, hogy: „... olyan nagy itt a szegénység, hogy szégyenlem, hogy ember vagyok, és szeretném lerágni magamról a húst..."

Lehet, hogy nem éppen betű szerint, de valahogy így hallom ma is emlékezetből. Ez a nőriporter Izsáky Margit volt.

Ha soha, semmi mást nem írt volna le ez a nő, teljes szívével és lelkével kiállott nagyon nehéz időkben ezért a népért; ez az alig sornyi írás legyen tehát köszönetféle Izsáky Margitnak. Hiszen a puszta jó szóért is olyan hálás tudott lenni ez a táj. Egyszóval: innen Gyantéról áradt, áradt ki a béresházakban szaporodó népfölösleg, s most megárad, árad visszafelé. Megfér itten. Ötezer katasztrális szántóföld a határ. Egy év óta nagyüzemi gazdálkodás, tehát termelőszövetkezeti alapon dolgozik a nép, a lakosság sűrűsö-

dése tehát igen hosszú időre megfér. Belterjesség esetén csaknem végtelennek mondható.

Az iskolában a gyermekek itt is, mint mindenhol, megbámulják az idegent, s próbálok közéjük nyúlni, s valami nagyon szép gyermekit, de egyben nagyon emberi ígéretet kiemelni. Megvan. Itt van a Durkó-gyerek, aki tizenegy éves, jeles tanuló, és verseket ír!

Ha – a magyar nép Adyt, Petőfit adta a világnak, teljesen érthető, hogy ez az iskola Durkó Miskát adta Gyanténak, hiszen lírai hajlandóságú nép vagyunk mi, magyarok.

Itt lírája van a sziki vadvizeknek, a nyári forróságban lesült mezőknek, legelésző tücsköknek, radványi erdőknek, tarlóknak, nyári heveréseknek, miért ne legyen lírája a gyermek sírásának és örömeinek? Most, ebben a kora tavaszban olyan lírája, mint amilyen líra betűkbe kívánkozik a Durkó-gyerek ceruzájából. Egyébként ez a verset írogató gyerek a Durkó Mátyás cipészmester fia, s tízen vannak testvérek. Hét leány és három fiú.

Hát erről van itten szó, emberek.

Meg aztán arról, hogy az öregek, régi kommenciósok és cselédek úgy rekedtek itt meg az új falutelepülésben, mintha azt mondanák: lássátok, mink nem tehetünk róla, hogy élünk, hogy vagyunk, összehúzzuk mink magunkat, nem leszünk mink lába alatt senkinek. Sok itt az öreg, de egyelőre csak egy idős embert látogatunk meg, Gaál Istvánt, aki nyolcvanéves és aki gőzekés volt a pusztán. Nyolcvan éve jogán nekem is bátyám. Ahogy belépek, ott ül a verandán, és tengerit fejt. Tőle innen kiscsirkék tömege bizserélget egy alacsony ferslógban, ami feltűnik az ember fülének, az, hogy kotlóvertyogás nincs, s mintha megállott volna valamilyen óra a falon, valami megint leszakadt a múltak terheiből, valami megint eltűnt, hiszen így hullnak a keltetőállomások csirkéi az egész tájra, de

tán az egész országra, mint a hó. Egyszerűen hullnak. Ontják a keltetőállomások.

Viszont ez csak nekem újság, itt, Gaáléknak, de általában a pusztán semmi se újság, semmi se meglepő, bármi is jön, bármi is történik a fejlődésben, minden természetes. Az is természetes, hogy Gaál bácsi azt nehezményezi, hogy a „rádiósok" jártak Gyantén, vele is beszéltek, az „ő hangját is felvették", és most nincs semmi. Vagyis hiába lesik a műsort, nincs és nincs benne Gyanté.

Nem illik a csalódás, már se az öreg Gaálhoz, se Gyantéhoz, megígérem, hogy mihelyt visszajövök Pestre, nyomban utánanézek. De ki is volt az a rádiós?

Úgy emlékeznek, hogy valami Fábián . . .

Ahá! Fábián Gyuszi. Ismerem jól.

Alighogy visszajöttem Pestre, a gyantéi riport műsorra került, kitűnő, élő s eleven riport. Benne az egész Gyanté színe, íze, hangulata. Méltó ehhez a néphez s a Rádióhoz. De hát ezt csak azért, hogy Gaál bácsinak mi volt a nagy problémája, amikor én ott jártam náluk! Aztán a régi időkről beszélgettünk, őszi szántásokról, amikor már hószaga volt a levegőnek, és az estéli barázda reggelre kelni kezdett, mint a kovász, amikor csak a gőzgép dohogása volt szinte az egyetlen élő valami a nedves, ködös, mozdulatlan tájon, aztán urakról beszéltünk, nagybérlőkről, akik nagy pénzért bérelték a húszas években a birtok nagy részét. Híres emberként emleget valami Kohner bárót, meg aztán valami doktor Szigetit, nevek, urak, bérlők, pénzek, valuták, mert hiszen a bérlők között voltak, akik erdélyiek, tehát romániaiak voltak.

A gyantéi pompás, új házak között nincsen talán egyetlenegy sem, ahol ne lenne fiatalasszony, itt is van. S szép ez is, mint a ház, mint az öreg Gaál emlékezése, s maga az egész emberi település.

Aztán tovább megyünk, de szinte csapatban, már itt van köztünk Nagy Sándor tanító is, aztán Páter Tivadar tanácselnök, aki méhkeréki születésű, és ennek előtte summásként járt a birtokra. Diószegi András párttitkárhoz megyünk.

A párttitkár éppen olyan parasztember, mint a többi, eléggé időben járó ember már, úgy a hatvan felé, vagy a hatvan körül, s nekem az az érzésem, hogy mégsem arról van szó, ami a régi, átlag faluban. Mintha ez a titkár még inkább azonos parasztember volna, mintha ez a párttitkár már kommunistának született volna, mintha minden, de minden forradalmi dalt, indulót kicsi gyermekkorától mindmáig elzúgott felette az ősz, meg a tél, meg a nyár, meg minden tavaszok, meg minden viharok, meg szelek. Jótartású, deresedő ember, s mintha benne lenne minden nagy költőnk parasztról írott versében.

Magam se vagyok mai csirke, se az életben, se a társadalmi harcokban, mink, ilyenféle emberek kevés szóval megértjük egymást. A gyantéi ifjúságról, Gyanté művelődési viszonyairól beszélgetünk.

Hogyne, van ilyen, persze, hogy van. Először is itt van a KISZ, másodszor meg ha arról van szó, benne van itt mindenki, aki fiatalabb. Most, jelen pillanatban egy vígjátékot akarnak bemutatni, most folynak belőle a próbák . . .

Hát igen, folynak a próbák.

Pontosan úgy, mint a csabai színházban vagy bármelyik vidéki színházban, vagy Sarkadon, vagy bármelyik régi, régi nagy faluban, s amíg harsan a szó, kicsit elborult szemem előtt mintha máris megjelent volna a plakát a falon:

. . . Vígjáték
3
felvonásban
Szereplők:

A szereplők traktorosok, erdészeti dolgozók, de a lányok inkább parasztlányok, vagyishogy... mezőgazdaságban dolgozó lányok. Parasztlány? Nincsen már itten parasztlány. Persze, lehet dalolni olyan dalokat, hogy „két ujja van a szűrömnek... Kerek ajja a pendelynek..." de se szűr, se pendely. Ellenben a fiúk biciklin, motoron, traktoron daliások, a lányok meg halásznadrágtól kezdve nylon báliruháig viselik a most alakuló, formálódó viseletet.

Mikor ezt a szót leírom, hogy vígjáték, nyomban felfakad a lelkemben mindaz, ami ezzel a szóval, ezzel a fogalommal összefügg. S ezen a tájon pedig minden, tehát az egész élet összefügg.

Hiszen olyan végeszakadatlanok voltak itten a tragédiák és szenvedések, hogy ez a táj talán nem is bírna el több sírást. Ide derű kell, nevetés kell. Csillogó, színes, ízes hangulat kell, méltó ezekhez az új, családi házakhoz, széles, egyenes utcákhoz, a jelenhez, a jövendőhöz. Hiszen Gyanté húszéves távoli tervének végén nem egy nagy falu lesz, hanem egy merőben új stílusú s új kényelmű valami, talán város, talán valami más, de méltó lesz ehhez a mai induláshoz. A távoli terv első szakasza ötven házhely kiosztása az első évben... Hússzor ötven, ezer, ezer ilyen családi házzal lesz itten több... Igen, vígjáték kell ide, meg nevetés, meg az emberi életnek minden íze, színe.

(1960)

FEKETE GYULA

Lányszöktetés

A kor lépten-nyomon beleavatkozik az ember legszemélyesebb magánügyeibe. Bizonyságul erre – s némi emlékeztetőül a ma induló fiatal pároknak – röviden elmondom egy igen közeli ismerősöm lakodalmának és nászéjszakájának történetét.

A lány tizenkét éves volt, a fiú tizenhat, amikor először sétálgattak együtt. Holdvilágnál, küszködve a szóval, és nagyokat hallgatva, ahogy a régi rendszerben volt szokás. Később mindkettőnek más irányba kanyarodott az útja; de olykor, ha találkoztak, megtanácskozták soron levő szerelmeiket. Hat évi ismeretség után – 1944 nyarán – egészen váratlanul jutottak arra a következtetésre, hogy: múlóban az ifjúság, itt az ideje megtanácskozni a házasságot is.

Ezen a tavaszon – 45-ről van szó – a lány is felköltözött a városba, hogy befejezze tanulmányait.

A fiú nyakig úszott a politikában, szervezkedésben, gyűlésezésben. A házasságot is olyasformán képzelte el, mint egy nagygyűlés megszervezését: ilyen és ilyen szerveknél intézkedni, ilyen és ilyen tárgyi feltételeket biztosítani stb. (Az igazat megvallva, még könnyebbnek ígérkezett egy házasság részvevőiről gondoskodnia, mint egy nagygyűlésről.)

Eleinte hiányoztak a tárgyi feltételek.

Fizetésről, megállapodott foglalkozásról, jövedelmező állásról nem beszéltek, mert az olyan bizonytalan volt, hogy józan fejjel nem is számíthatták a há-

zasság „tárgyi feltételei" közé. A megfelelő lakás hiányzott.

Volt ugyan lakása a fiúnak: egy irodahelyiség előszobája. A bútorzatra nem panaszkodhattak; mind a három bútordarab megfelelt a célnak, s minden igényüket kielégítette volna. Az öreg rézágy – majdnem olyan széles, mint amilyen hosszú – szemlátomást családi méretre készült, szinte luxusszámba ment egy személynek hálni benne. Az éjjeliszekrény és a nádszék ugyancsak megfelelt ruha-, cipő- és limlom-raktárnak. S ha a fiú holmija kényelmesen elfért az éjjeliszekrényben meg a nádszék karján, bízvást elfért volna ott még egy asszony stafírungja is.

Minden előnyét összeszámolták, az előszoba azonban mégsem látszott alkalmasnak fészekrakásra. Az még hagyján, hogy egész nap keresztüljártak rajta. De a hajnali vonatok érkezése után fél órával már dörgették az ajtót.

Később minden a visszájára fordult.

A fiú elköltözött az előszobából, ugyancsak irodahelyiség mellé, egy üvegfallal elválasztott, ablaktalan kuckóba. Ezen már nem jártak keresztül idegenek, és annyira összkomfortos volt, hogy még fürdőszobába is nyílt belőle ajtó.

Itt viszont a bútorzat volt hiányos. Egyetlen bútordarabja – egy lópokróccal befoltozott szalmazsák – nem elégítette ki az ifjú pár növekvő igényeit.

Elmúlt a szép tavasz, gyorsan telt a nyár.

Végre az Elhagyott Javak jóvoltából megkerült az utolsó tárgyi feltétel is: az irodába szükséges néhány bútordarab közt egy erőteljes rekamié. Még aznap alaposan kitakarított a fiú, és meghívta az asszonyjelöltet. Nem sokat kérette magát a lány, szemlét tartott az új lakásban, és nyomban hozzálátott – takarítani.

A szükséges iratokról jó előre gondoskodtak, azok-

kal nem volt baj. Gyorsan elintézte a fiú a diszpenzációt is; kitűzték a házasságkötés napját.

Csupán egyetlen megoldatlan kérdés volt még hátra.

A vőlegény – mondjuk meg őszintén – országos csavargásai, politikai természetű alkalmi foglalkozásai és bizonytalan jövedelme miatt az idősebb nemzedék szemében nem tartozott az elviselhető partik közé. A menyasszony viszont egy szigorú erkölcsű család házi őrizetében élt – mióta a városba költözött –, ahol olyan bőven adagolták, még az asztalnál is, az erkölcsöket, amilyen szűken a teába a cukrot.

Helyzetüket végiggondolva a fiatalok arra a következtetésre jutottak, hogy a lánykérés a reakciós rendszer hagyatéka, elavult, túlhaladott ceremónia. És különben is: ez nem a szülői ház. S a szülői háznál negyvenöt előtt szerzett jogok érvényben maradnak másutt.

Semmilyen – romantikus regényekből és drámákból ismert – izgalom nem követte a döntést. Ez az utolsó akadály kétségkívül valamennyi közt a legkevesebb gondot okozta az ifjú párnak.

A szigorú erkölcsű család földszintes házban lakott, és utcára nyílt az ablakuk. Elsétált arra a megbeszélt időben a fiú, átvette az ablakon át a bőröndöt, amelybe össze volt készítve a teljes stafírung, a lányiskolai emlékkönyvtől a tolltartóig. Öt perc múlva elkéredzkedett a lány azzal, hogy csak leszalad az üzletbe, tintát venni.

Két sarokkal odébb találkoztak, egymásra nevettek, és borzalmasan boldogan nekivágtak az életnek.

Így tehát, az esküvő napjára össze volt szervezve minden szükséges kellék és szükséges részvevő. Egy valamire mégsem gondoltak kellő elővigyázattal, arra ti., hogy az élet a tervek végrehajtásánál mindig tartogat számba nem vett zavaró körülményeket is.

Este az irodában feküdt le a férjjelölt, összetolt székekre. A kényelmetlen állapot aligha zavarta volna – annyi mindenféle rögtönzött fekvőhely után –, de a köztük villogó üvegajtó, a zsiborgó várakozás meg annyi egyéb érzés, gondolat, melyet a legkevésbé sem befolyásolt a kor (a „konkrét történelmi helyzet") – nem hagyta aludni. Erősen pirkadt már, mire elnyomta a kimerültség, de hamarosan kiugrasztották az alkalmi ágyból: megjöttek az első hajnali vonatok.

Piacnap volt – lám, ezzel sem számoltak előre! –, kezdődött a szokásos búcsújárás.

Ilyenkor a legnagyobb a forgalom. Jönnek-mennek a látogatók, otthonosan megtelepednek a falócákon, kibontogatják a tarisznyát – már csak azért is útba ejtették a pártirodát, mert olcsóbb volt, mint a vendéglő –, megtelik a terem fokhagyma, saját főzésű kukorica, pálinka és méregerős kapadohány szagával, s ki-ki sorolja a maga baját.

Közben észrevétlenül cserélődnek; nehéz úgy betartani az érkezés meg a sürgősség rangját, hogy sértődés ne essék. Itt azonnali telefon kell, oda elég az útbaigazítás, amott előjegyzés az intézkedésre.

A megyei Földbirtokrendező Tanács visszaítélt száz holdat a tulajdonosnak, nagy a lázongás, újra kell osztani a földet.

Honnan lehetne rézgálicot szerezni?

A kisgazdák saját kebelükben megalakították a Polgári Demokrata Pártot. Alakítsuk meg sürgősen a szociáldemokratát, hogy a Nemzeti Bizottságban meglegyen a baloldali többség.

Miért nem gondoskodik a kormány sóról? Mire való akkor a kormány?

Jöjjön le valaki gyűlésre a Központból, lehetőleg Veres Péter.

Igaz-e, hogy kétszáz tő dohányt minden családnak

szabadon lehet termelni? Miért nem intézkedik már a Parasztpárt?

A falubeli földbirtokos tízliteres demizsonokkal járja a felsőbb szerveket, bizonyosan nem ott adják a belevalót.

Belépési nyomtatvány kell. Plakát kell. Szervező kell.

Patkószög, megbízólevél, motor-engedély, szónok, kocsikenőcs kell.

Észrevétlen telt az idő.

Végtére benyitott a menyasszony, már esküvői díszben: lábán – igaz, csak mezítlábra húzva – a legünnepélyesebb cipő (előző este fűzőgép-kapoccsal szögelte fel a fiú a sarkát), és fekete, lakk kölcsönretikül a kezében.

– Siess már. Rögtön fél tizenegy.

– Ne szaladjál hát! – kapta el a férjjelölt karját az egyik látogató, egy jó ismerőse a K.-i Földigénylő Bizottság s egyben a Parasztpárt elnöke. – Hallgassál már meg engem is . . .

– Nem lehet, Károly bátyám, ne is haragudj. Háromnegyed tizenegyre írták ki az esküvőt.

– Tanúnak mégy?

– Dehogyis. Vőlegénynek.

Nagyon kellett már igyekezniük. Kézen fogva hol siettek, hol szaladtak egy iramodásnyit, végig a miskolci főutcán.

Nem sokat késtek, néhány percet. Az előcsarnokban izgatottan várakozott a két tanú. Őket várta az anyakönyvvezető is; lihegve, el-elfúló lélegzettel mondták utána, amit mondani kellett.

Következett a lakodalmas nap legnagyobb gondja – mármint az előre látható gondok közül a legnagyobb –, az esküvői díszebéd.

Ők beérték volna anélkül, de mégis a lagzis népnek – azaz a két tanúnak – mindkettő a vőlegény ha-

sonló korú barátja – meg kellett adni a módját. Egész havi fizetését erre a célra tartalékolta a férjjelölt: ezer pengőt. Sötét kis vendéglő félreeső asztalát ülték körül, a pincér sietve hozta a négy terítéket. A leves után tarhonyát ettek, mócsingos marhapörkölttel. Megkönnyebbülve hallotta a vőlegény, hogy sör nincs, bor sincs. Két nagy üveg szódavizet rendelt italnak.

Kellemesen hűs volt a vendéglő és csendes. Két vagy három asztalnál ebédeltek még.

Sokáig elbeszélgettek – hozatott még egy nagy üveg szódavizet a vőlegény –, s nyomott hangulatban várta a fizetés pillanatát. Barátai – még legényemberek – irigyen pillogtak rá, s meg voltak győződve róla, hogy az elfogódottság miatt felelget olyan kurtán. Pedig az étlapról lenézett árakat szorozgatta, százalékolta magában, s egyre azon töprengett, milyen kiszolgálási díjat vagy egyéb előre nem látható illetéket csapnak hozzá vajon a számlához. Buta helyzet. Sem gyűrűje, sem órája, még csak egy jó bicskája sincs – zálogban sem hagyhat semmit.

A gyötrődés fölösleges volt, mert kilencszáz pengőből kitelt a számla és még valami borravaló is.

Végre indulhattak haza. Most már csakugyan felhőtlenül, s csordultig telve a jó érzéssel: ma kezdődik el házaséletük első ötven esztendeje.

Az ifjú asszonyt egy barátnője várta: át kellene venni még egyszer a holnapi különbözeti vizsga anyagát. Az újdonsült férjet is várták makacs ügyfelek, s nyomban körülfogták föld-, párt-, ló- és kocsikenőcsgondjaikkal. S várta ezen felül egy keserves örömhír, a nyomda üzenete: megjött a lapengedély, s holnap reggel nyolc óráig adja le az összes kéziratokat, különben nem vállalhatják ezen a héten a lap kinyomását.

Hetek óta esedékes volt a lapengedély. Mégis vá-

ratlanul érte most a felszólítás az ifjú férjet; alig néhány oldal használható kéziratot talált a dossziéban.

Még sohasem szerkesztett lapot. Az egyik tanú, aki segíthetett volna, tapintatosan magukra hagyta őket, s e pillanatban személyében összpontosult az egész szerkesztőség és kiadóhivatal.

Ez az állapot már határozottan elkeserítette az ifjú férjet. Végtére összeszedte magát és beszólt az üvegajtón:

– Tanulhattok nyugodtan. Egyelőre felfüggesztjük a lagzit.

Nem tudni, hány cikket, riportot, glosszát gyártott le és fésült ki egy ültő helyében, de az bizonyos, hogy végképp kimerült a nászéjszakáján.

Hajnal felé elővette az ollót, és néhány budapesti lapot. Szegény ember vízzel főz.

Óvatosan nyitotta-csukta az üvegajtót, és leszédült a rekamié szabad felére, erősen vigyázva, nehogy felébressze a leányasszonyt.

(1960–64)

SÜKÖSD MIHÁLY

Húszévesek

Az itt következő vázlat legnagyobb egyetemünk ma elsőéves évfolyamának egyik tanulóköréből meríti anyagát. Helyzetkép, dokumentációs kísérlet egy átmeneti korszak változó arcú fiatalságáról.

Hogy érdemes-e ezt megörökíteni? Ha igen, főként a tapasztalatnyerés okából. Mire ez az ifjúság értelmiséggé nő, a kor már kevésbé lesz átmeneti: nagykorú társadalmunk szakemberrétegét figyelhetjük serdülés közben. Akit sorsa-hivatása nem vetett a közelükbe, pontatlanul ismeri őket; „fiatalságunk problémái" többek közt ezért vitaalap évek óta. A korban legközelebb állóknak is. Fiatal tanárok tanúsíthatják, a ma harmincéveseket nosztalgikus emlék és idegenkedő tapasztalat mily messze tarthatja a húszéves utánuk jövőktől. Ez a nemzedék egy-két évvel a felszabadulás előtt született; a háborúról bunkerélmények helyett tankönyvből, s leginkább a moziból tudja, amit tud; 56-ban tizenkét éves ösztönei vacogtatták a pincében vagy kóboroltatták az utcán; fogalomalkotó értelme közéleti szélcsendben tekintett szét, ahol a belföldi konszolidáció nyugalmát űrrakéták, nukleáris robbantások, műembriók és atomfenyegetések hírei cikázták körül.

A D/7 tanulókör tizenkét villamosmérnök-hallgatóból áll. Pestiek, vidékiek, fiúk, lányok, munkás-paraszt-értelmiség-alkalmazott-egyéb: teljes körkép.

Kezdjük egy összehasonlítással. Tíz éve, a beiskolázási hullám tetőfokán, a felvételizőket három felsőoktatási intézmény vonzotta, az orvoskar, a Műszaki Egyetem és a Színház- és Filmművészeti Főiskola (utóbbi azóta is mitikus ígéretföldje). Kevésbé kapós egyetemeink akkoriban az úgynevezett „átirányítottakkal" töltődtek fel. Eleven emlék: csalódott dramaturg-, ideggyógyász- és vegyészmérnök-jelöltek igyekeztek meggyőzni magukat a könyvtárosi, számviteli, szőlészeti hivatás fontosságáról.

Effajta irányvesztésnek ma nincs lehetősége. Az utóbbi években egyetemeink közös gondja: sokszoros a túljelentkezés. Részint a továbbtanulás egyre fokozódó vágya (melynek szívós gyermekbetegsége a „diplomaláz" a lehetőség sarkallta szülők körében), részint a felvételek csökkentett száma szűkebbre vonta a kereteket. A felelőtlen kísérletezés így eleve céltalan. A D/7 tanulókör tizenkét hallgatójából kilenc villamosmérnöknek készült, „mióta az eszét tudja". Vagyis gyermekkorukat a technika igézte meg: otthoni fúrás-faragás, középiskolai szakkörök, a „Kis ezermester" és az „Ifjú feltaláló" kötetei. Tizennyolc éves korukra hivatástudatuk makacs és megvesztegethetetlen.

Kellett is, hogy az legyen, a versenyfeltételek megkövetelték. Magyarország ma nemcsak vicclapokban a több millió iskolai tanuló hazája, a statisztika se mond sokkal kevesebbet. Az egyetemre készülők teljesítménye azonban az országnyi iskolában is kimagasló.

Életük egy éve megszakítatlan munkatempót diktál. A felvételhez minél magasabb pontszám szükséges a felvételi vizsgán. A pontszámhoz kitűnő vagy jeles rendű érettségi bizonyítvány célszerű. Mérnökje-

löltjeink esetében ez nem keveset jelent, lévén nyelvirodalmi vonatkozásban gyakran érzéketlenek. Alig jutnak túl az érettségin, a hátralevő néhány hét előkészület a felvételi vizsgára. Minél több matematika, minél több fizika bekebelezése, „magasabb" műszaki ismeretek összecsipegetése, szakkönyvek faggatása (senki sem hiszi, hogy középiskolai tudása a felvételin elegendő lenne). Mindehhez: ideológiai felkészülés, újságolvasás, „politikai" tájékozódás (gyakran fejetlenül, mint később lesz róla szó), mozgalmi munka a KISZ-ben. Aki az elmúlt nyári kánikulában látta a kék szövetruháikban gőzölgő, lesoványodott, vörös szemhéjú felvételizőket, nehezen felejti a groteszk színeiben kétszerte megkapóbb látványt.

A D/7 tanulókör átlag feletti társaság. Hat kitűnő, öt jeles és egy jó rendűen érettségizett alkotja; ketten a középiskolai tanulmányi verseny helyezettjei. Kilencet mindjárt első jelentkezéskor felvettek, a többiek egy-két évet üzemben dolgoztak. Ez utóbbiakat a munka és tapasztalat oly szívóssá edzette, mint a csizmatalp. Második eredménytelen felvételijén K. J. (aki közben szegecselőmunkás lett, s kétszer annyit keresett, mint majd öt év múlva, kezdő mérnök korában) már derűsen ígérte meg a vizsgaelnöknek, az egyetem legfiatalabb tanszékvezető tanárának: nyugdíjazásáig visszakísérti. Talán az ijesztés hatására, harmadszorra felvették.

Ez az elhivatottság az évjárat egyik legvonzóbb, közös sajátja. Magabiztosságukban kevés a fölény, semmi a szerepjátszás, annál több a lehetőségek céltudatos kiszámítása s a következetesség e számításokhoz. 1961-ben alighanem több jelentkezőt utasítottak vissza, mint tíz évvel ezelőtt, mégis: e húszévesekből hiányzik az elveszettség fájdalma, az a hisztérikus összetörtség, mely annyi előttük járót lökött a kallódásba. Tizenkét hallgatónk mindegyike dolgozott

már: egy hónapot, két hónapot nyári szünidőkben, segédmunkásként, anyagmozgatóként. Nemcsak a pénzért, nemcsak a „jó pontért", elvi előnyért: leginkább az akklimatizálódás szándékával.

Hivatástudatukban a legrokonszenvesebb, hogy magától értetődő. Tépelődés, kétely nem az ő kenyerük: majdani életútjuk nem töprengéssel kikövezett: nyílegyenesen megtervezett. Elvégzik az egyetemet, pesti üzembe, kutatóintézetbe (ambíciózusabbak esetében: külföldre) kerülnek, terveik (újításaik, találmányaik) évek munkájával megvalósulnak, szerény kezdő fizetésük méltányos magaslatra emelkedik, beosztottból részleg- és osztályvezetővé nőnek. A koncepció itt körülbelül véget ér, a többi – tehetség, szorgalom és szerencse dolga.

Ez az optimista távlati terv sok forrásból táplálkozik. A mérnökök anyagi és társadalmi megbecsültsége, a szülői sugallatok, egy-egy világosfejű középiskolai osztályfőnök, szaktanár pedagógiai irányítása egyaránt ösztönző hatással lehet. A magabiztos elrendezettség állapota azonban mélyebb okokra vezethető vissza. Az egyik történelmi: ez az évjárat már mindenestől az új társadalom neveltje, magától értetődő otthonossággal mozog a kiszámíthatóság, megtervezhetőség keretei között, vágyai-igényei a *körön belül élők* természetes megnyilatkozásai. A másik szakmai, munkahipotézis jellegű: gyermekkorukat a játék, ifjúságukat a tudomány színvonalán határozta meg a század műszaki forradalma.

„TECHNIKAI" VILÁGKÉP

Kísérletünk szereplői nem véletlenül villamosmérnökhallgatók. Egy vegyész, matematikus, biológus vagy fizikus emberi-szakmai képlete a kelleténél több fo-

gódzót kínálna a „hagyományos" – vagyis a mindinkább egyoldalúvá-korszerűtlenné váló „humán" – világkép felől közeledőnek.

Anglia előkelő egyetemein máig *savage technologist*, műszaki vadember a mérnökök beceneve; nálunk a „szakbarbár" címe dívik, nem mindig alaptalanul. Elgondolkoztató viszont, hogy e titulus szívósan őrzi a hajdani időkből hozzátapadó értékítéletet; a tanszékvezető történészt, akinek matematikai ismeretanyaga nem terjed túl a négy alapműveleten, senki nem bélyegzi szakbarbárnak, holott kijárna neki.

Képét a világról az ember részint egyéni élményei során, részint munkája tapasztalatai szerint alakítja ki. A D/7 tanulókör tagjai sorsformáló élményeknek többnyire még híján vannak, szakmai látomásuk azonban meglepően kész és kidolgozott. Sajátos világkép ez, egyszerre szegényes és gazdag.

Felfogásuk értelmében a század arcát oly mérhetetlenül befolyásolja és változtatja a műszaki fejlődés, hogy bizonyítani sem érdemes, közhelyszámba megy. Önmagáért beszél nehézipar és lakberendezés, közlekedés és hírközlés, a műveltség és művelődés formáinak átalakulása (széles vásznú film, televízió stb.). E folyamat tudományos igényű átélése, a benne való részvétel szakemberi szinten: az egyénnek teljes kielégülését nyújtó, a társadalomnak a legnagyobb hasznot biztosító tevékenység.

Ezen az általános vélekedésen belül a „technikai világkép" nagyjából három fokozata ismerhető fel.

A legalsó szint áll legközelebb a közkeletű szakbarbárság fogalmához. Jellemzője a dehumanizáltság s a laposan optimista prakticizmus. A technikai forradalom a gyakorlati alkalmazás mércéjére zsugorodik: gépek, motorok, műszerek használatának és hasznának szintjére. Az összefüggő folyamatok atomizálódnak: egymáshoz mechanikusan illeszkedő alkatrészek,

képletek és szabályok sorrendjére. Az ember alkotó szerepe is mechanizálódik, tevékenysége a szerkezetet irányító szerkezeté. Ezen a szinten nem a szakmai hozzáértés hiányzik, hanem a látókör szűkös. Nincs igény az összefüggések feltárására, a részfolyamatok általánosító szemléletére; e világképben a technika nem emelkedik a tudomány színvonalára, alkalmazott mechanizmussá laposodik. Tanulókörünknek mintegy a fele számítható ebbe a csoportba; ők azok, akiknek érdeklődése a szakmán túl ma leginkább sportra, filmre, dzsesszre, táncra terjed ki.

A második fokozat a fentitől sokban eltérő képet mutat. Akik ide számíthatók, szakmájukat az előbbieknél nem kevésbé értik-szeretik, de ezzel párhuzamosan igényt táplálnak egy „teljesebb" értelmiségi életmód és magatartás kialakítására. Vagyis tanulmányaikon túl többoldalú műveltségre törekszenek: elég sokat olvasnak, rendszeresen hallgatnak zenét, képzőművészeti kiállítást látogatnak. Az igény tudatos, a megvalósítása gyakran nem szerencsés. A szakmai és szakmán kívüli művelődés a legtöbb esetben jellegzetesen elkülönül egymástól, a világkép két izolált részre hasad: külön van a műszaki hivatás, a „tudomány", és külön a humán műveltség, a „kultúra". A kettő kapcsolata, a kettőnek magasabb egységben való felfogása egyelőre hiányzik. Úgy is mondhatni: szakmán kívüli „kultúrájuk" pillanatnyilag eléggé gyökértelen, mélyebb indítékok nélküli, lebegő. Ezért nem kis mértékben sznobisztikus. Belőlük kerülnek ki a modern nyugati regények, színdarabok „értői", a maszek lemezdélutánok törzsvendégei, a nonfigurális festészet, a gépi zene tudatlan hívei és apologétái.

A harmadik színárnyalatot egyelőre kevesen képviselik. Tanulókörünk tizenkét hallgatójából legfeljebb kettőt számíthatunk ide, s ez alighanem híven tükrözi az általános helyzetet. Ma még keveset találni

azokból, akik gazdag, s mégis egységes világkép keretében építik ki értelmiségi létüket. Ahol – a villamosmérnök látósugarában – a szinkronmotornak és a Csontváry-képnek, differenciálegyenletnek és Dürrenmattnak egyaránt helye van, s nem esetleges helye. E két fiatal mérnökjelölt villant fel valamit a jövő nem humán értelmiségének új arcából. Akiknél a technika nem végcél, de eszköz kell majd hogy legyen; akik tevékenységüket nem a pőre gyakorlat vagy a mástól kapott gondolatok jegyében kívánják folytatni, hanem a kor szellemi változásaiban a tevékeny résztvevő vagy legalábbis az egyenrangú megértő szerepét igénylik.

A D/7 tanulókör filozófiai szemináriumain a fenti megoszlás sokkal életközelibb hűséggel tükröződik. N. Á., aki 1960-ban a matematikai középiskolai verseny helyezettje volt, egy háromfázisú transzformátor elemzésén legérzékletesebb technikai élményemet szolgáltatta. Fejtegetésében a gép praktikus egyediségét elvesztve, példája lett természettudományos elv, technikai gyakorlat és társadalmi hatékonyság kapcsolatának. Hogy nem egészen szabatos, de annál kifejezőbb hasonlatát kölcsönözzük: a transzformátornak „lelke lett". Egyelőre azonban gyakoribb az ellenpélda, az átlendülni képtelenség az egyesből az általánosba. Gyakoribb H. S. esete, aki az áramló folyadékok példáján elmélkedve, szükségét érzi, hogy a „folyadékot valami magasabb erő hajtsa", mert anélkül túlságosan „kézenfekvő" az egész. H. S. nem vallásos, s természetesen tisztában van a folyadékáramlás fizikai törvényével. A képletet tudja, képlet és valóság összefüggése tisztázatlan és homályos.

Hol a hibaforrás? Közhely, hogy ma már az elméletibb jellegű természettudomány – fizika, biológia, kémia – is parcellákra atomizálódott, seregnyi határterületre hasadt. Az egyes technikai folyamatok, esz-

közök pedig oly áttételesen kapcsolódnak a végső tudományos célhoz – a természetnek mint összefüggő egésznek megismeréséhez –, hogy minden részfunkció öntörvényű egésznek látszik. A mérnökjelölt tankönyvében a matematikai képlet, rajzlapján a technikai ábra nem lépcsőfok valami felé, hanem önmagában megoldandó feladat.

S hol a megoldás? A polihisztor ábránd legfeljebb rossz szakembereket eredményezhet. De éppen tanulókörünk példázza, mi hiányzik leginkább: a történelmi látásmód, a *folyamat* áttekintése. A mai húszévesek nagy élménye, hogy a technika az ember lakótársa lett, hogy évről évre új területet száll meg az ember és világ viszonyában. A leendő műszaki értelmiségnek a technika otthonos elem, de inkább mérnök, semmint ember létükhöz kapcsolódik. Technikai világképük helyett pontosabban „elektrotechnikait" kellene mondani, lévén ez utóbbi a század műszaki forradalmának egyik legfontosabb összetevője. Hogy azonban az elektrotechnikai fejlődés miként következett a mechanikaiból, hogy emez mily módon hasznosította a természettudomány „elvont" törvényeit, s mint hatott vissza rájuk: általában nem ismert, s nem is tart számot érdeklődésre. Ehhez kellene a történelmi látás, melynek elősegítője: a tudományok történeti oktatása. Aki olvasta egyetemeink irányelveit a felsőoktatás reformjával kapcsolatban, örömmel fogadhatja az elmélet szűkítésének, a gyakorlatra nevelésnek megfogalmazott igényét. Kérdés azonban, nem hiányzik-e a természettudományi egyetemek tantervéből egy-egy okosan szerkesztett tudománytörténeti szakkollégium, ahol a hangsúly nem annyira a tudomány adataira, mint inkább anyagának és szellemének fejlődésére, folyamat és háttér dialektikájára esne.

Hivatás, szakmai világkép: a felvételi vizsga s a rákövetkező néhány hét tüneteiből bontható ki leginkább. Az új környezet, az egyetemi életforma megszokásával oldódik a jövőt tekintő komolyság, s helyét életkor és körülmények hétköznapibb sajátságai foglalják el.

Az egyetemi tanulókör szükségképpen közösséget jelent, a szó etimológiai értelmében is. Életük csaknem egyharmadát – előadások, gyakorlatok, szemináriumok napi hat-nyolc óráját – a hallgatók közös falak közt töltik. A tanév kezdetétől egy-két hónapra tehető, hogy kialakuljon a vonzódások, kapcsolódások és idegenkedések ábrája, amelyből lényegesen több olvasható ki, mint amennyi az adott egyénekre jellemző.

Elöljáróban néhány statisztikai adat. A D/7 tanulókör hallgatói közül hét budapesti, öt vidéki. A fővárosiak megoszlása származás szerint: három munkás (szövőgyári művezető – csatornázási szakmunkás – munkásból lett gyárigazgató), három értelmiségi (középiskolai tanár – hadmérnök – kontírozó könyvelő), egy alkalmazott (pincér). A vidékiek: három paraszt, egy értelmiségi (múzeumi tisztviselő), egy egyéb (kiugrott református papból lett maszek zöldségnemesítő).

A tíz év előtti tanulóköröket többek közt budapestiek-vidékiek kettőssége osztotta meg. Aligha véletlenül. A fővárosiaknál csak a szellemi létforma változott meg, az egzisztenciális nem: továbbra is szüleiknél laktak, baráti, más közösségi szálaikat az egyetemi élet nem vágta el, anyagi körülményeik nem változtak. A felkerült vidékiek merőben új keretek közt találták magukat; részint az idegen környezet, részint a diákotthoni közösség kapcsolta őket együvé; anya-

gi lehetőségeik többnyire szűkösek voltak. Akkortájt nem számított meglepetésnek, ha a pesti munkásszármazék könnyebben talált hangot a gyanús származású Ilkovics-törzsvendéggel, mint a szakérettségis parasztfiúval.

Az effajta tagolódás mára erősen csökkenni látszik. A jobbadán csak hálóhelyül szolgáló diákszállás otthonos légkörű és rugalmas szellemű kollégiummá fejlődött azóta, ahová feljárni, foglalkozásain, rendezvényein részt venni a pestiek számára sem érdektelen. Az egyetem tanulmányi, mozgalmi és kulturális tevékenysége az együttlét meghittebb formáit kínálja, mint a hajdani rideg tankörök, absztrakcióvá üresedett mozgalmi munkák légköre. Az alapvető ok azonban bizonyára a hallgatók életkörülményeiben bekövetkezett változás.

Tanulókörünk „társadalomrajzának" figyelemre méltó vonása a minden téren felismerhető színvonalkiegyenlítődés. A tíz év előtti végletek eltűnni látszanak, a sarkpontok a centrum irányába tolódtak el.

A legfontosabb az anyagi helyzet kiegyenlítődése. Az otthoni támogatás, az ösztöndíj, a tanítással, más alkalmi munkákkal szerzett zsebpénz megközelítően azonos vagy legalábbis nem élesen ellentétes életszínvonalat biztosít. Az öltözködésben mérhető ez leginkább, s főként a lányhallgatóknál. Az eredmény: az a bizonyos „egy színvonalú" elegancia, mely a kívülálló szemében oly egyneműnek festi ifjúságunk különböző rétegeit. Tíz éve közepes megfigyelő is könnyen elkülöníthette a „topisság" fővárosi és vidéki színeit képviselő hallgatókat. Ma szociológus legyen a talpán, aki a Nemzeti Színház vagy a Duna-kert látogatóiban a Néró-frizura és a tupírozott műremek alatt felismeri a villamosmérnök-hallgatót, a fodrásztanulót vagy az építőipari segédmunkást.

Az életszínvonal emelkedése, illetve nivellálódása:

első helyen az országos változás e jegyét tükrözi tanulókörünk közössége. Hasonlóképpen jelentős, ami az „osztályviszonyok" átalakulásában tapasztalható. Köztudomású, hogy felszín és jelszavak alatt mily élesen tagolódott az ötvenes évek elejének egyetemi ifjúsága. „Gyerekszobások" és „káderek", „úrifiúk" és „parasztok", „zsenik" és „tökfejek" elvakult vádaskodása tört fel újra meg újra a százszázalékos taglétszámot produkáló DISZ-szervezetekben. Hogy mára mindez inkább csak emlék és tapasztalat, a történelem érdeme. A D/7 tanulókör analízise során örvendetes élmény – s bíztató jövendölés a társadalomról, melynek szakemberei lesznek –, hogy a származás s a belőle következő életmód-magatartás különbségei fellazultak, és eltűnőben vannak. Az osztályharc állandó élesedésének törvénye megcáfolódott; a felvételi vizsgán évről évre kevésbé mitikus szempont a származás, a „keret"; az ötvenes évek egyetemi nemezise, az egykét évi tanulás után felfedezett „kulákcsemeték" és „osztályidegenek" eltávolítása megszűnt; s mindennek eredményeként távozóban a származás, otthon és környezet rossz értelemben determináló hatása, távozóban az idegenség és idegenkedés.

Az illúzióktól persze óvakodni kell; életforma és magatartás osztálykülönbségeinek megsemmisüléséhez nyilván évtizedekre lesz még szükség. Hogy tanulókörünkben ritka a hazulról kapott útravalók indulatos felmutatása, annak két oka lehet. Egy helyi érvényű: szakmájuk-tudományuk jellege folytán a kibocsátó környezet áldásai és átkai kevésbé tetten érhetők, mint valamely humán egyetemen. A lényegesebb és általánosabb azonban: évről évre korszerűtlenebb a védelem és vád érveit a múltból származtatni, tekintve, hogy ez a múlt évről évre közelebb ér a jelenhez. A D/7 tanulókör tagjai 1943-ban születtek; az utolsó előtti egyetemi évfolyam, mely a *múlt*ból indult. Még

két év, s a származás-statisztikai adat sem lesz az új Magyarország szülötteinek kartotékján.

Tanulókörünket ma leginkább a szakmai tudás és ambíció foka osztja csoportokra. Ami egyelőre változatlan főváros és vidék viszonylatában: a pesti középiskolák magasabb színvonala. Már a felvételi kibuktatja a készültségbeli különbségeket, az első félév szemináriúm- és vizsgasorozata tovább aprózza a színképet. Tudás és tehetség azonban még átmeneti állapotban vannak; a jelenlegi fokozatok nem jelentenek kasztszerű elkülönülést; nagy a fluktuáció, mert nagy a versenyszellem. A hivatástudat és a közösségi életforma együttes hatása: senki sem akar lemaradni, élenjárókat és másodvonalba tartozókat egyaránt fűti a tágabb tudás vágya. Gyakorlatokon, szemináriumokon érzékelhető ez a jellegzetes légkör, melynek feszültségében kétségtelenül kísért még az arisztokratikus gőg s a lemaradottság azonnali felszámolását sürgető túlkompenzálás. Egészében azonban olyan verseny ez, melynek minden csoportosulás hasznát látja.

ERKÖLCS, IDEOLÓGIA

A D/7 tanulókör „közéleti" arcát egy sajátos paradoxon határozza meg. Ezt a nemzedéket, mint szó volt róla, már gyermekkori élményei is a szocializmus magyarországi kezdeteihez fűzik; magától értetődő biztonsággal mozognak az új társadalomban. Olyannyira magától értetődően, hogy többségüknek eszébe se jut felmérni a hétköznapjaikat körülvevő tágabb egészet, világot, társadalmat. Ők egyetemi hallgatók, leendő villamosmérnökök; ami ezen kívül esik, természetes és másodlagos. Erkölcsük, ideológiájuk így forradalminak és konvencionálisnak furcsa vegyüléke, a *megszokott új* sajátos képlete.

Felszíni rápillantásra hibátlan kép. S az elemzőbb vizsgálat eredménye is sok tekintetben igen biztató. Ezt az évjáratot láthatóan nem zavarják az olyan problémák, amelyek az ötvenes évek elején lefojtva izzottak a harmonikus felszín alatt. Az osztálykülönbségek fellazulásáról már esett szó. Isten, vallás, egyház – érdektelen, immár nem napirendi kérdés. Tizenkét hallgatónk között mindössze egy vallásos található, a középiskolai tanár fia, aki egyházi gimnáziumban érettségizett. Az ő katolicizmusa is láthatóan inkább a megszokás dolga, semmint a hité, a ministrálás, tömjénfüst, ostyaíz gyermekkori misztikumának maradványa. A történelem további vívmánya, hogy a felszabadulást is jócskán túlélő faji gyűlölet maradványait se látni. Az antiszemitizmus tanulókörünk világában ismeretlen, hogy mennyire az, a filmélmények bizonyítják. A *Két félidő a pokolban*-, a *Kápó*-típusú művek problematikáját egyesek egyszerűen nem értik. Az évfolyamon sok a külföldi ösztöndíjas: indusok, arabok, vietnamiak, szudániak. A velük való érintkezés magától értetődően egyenrangú, „haveri"; átélt őszinteségét az éppen nem ritka szexuális vonzódás is hitelesíti.

Ezen a ponton – a párválasztásnál – érdemes megállapodni. A szocializmus magánerkölcsének még hiányzanak a kőtáblái, a gyakorlat előtte jár a többnyire újságcikkekben jelentkező s a közhelyek szintjén alig túlemelkedő elméletnek. E gyakorlat különnemű húszévesek közösségében igen bonyolultan jelentkezik. Ami egyértelműen vonzó: a társkeresés szép őszintesége, a választás leplezetlen nyíltsága. E viszonyból hiányzik a MADISZ-idők anarchikus szabadossága és az ötvenes évek – sokban a vallás-erkölcsre emlékeztető – bigott aszkézise. A gátlástalanság és a képmutatás. Ami zavaró: a kapcsolat harmóniáját ellenpontozó álcinizmus. Álcinizmus, mert

egy rosszul értelmezett és sok forrásból táplálkozó „korszerűség" hamis máza csupán a húszévesek többnyire szemérmes, sőt érzelgős viszonyán. Torz és rossz ízű mégis, mert a magatartás érzékelhető felszínén jelentkezik: modorban, beszédmódban. S veszélyes, mert hamis általánosításra ad alapot a „fiatalság erkölcsét" illetően.

Tanulókörünk morális vonatkozású megnyilatkozásaiban az egyetlen aggasztó: minden túlságosan magától értetődő, túlságosan természetes és – ösztönös. Ilyesmin gondolkozni, „problémázni" szükségtelen; azt teszik, amit másoktól látnak-hallanak, cselekedeteik rugója az átvétel és a megszokás. Ez a sajátos kényelmesség, nem gondolkodó, nem fogalmi, „antiintellektuális" látásmód a legellentmondásosabban világnézeti síkon jelentkezik.

Így leírva, maga a szó is túlságosan „elvont" a D/7 tanulókör vonatkozásában. Mikor van hallgatóinknak „világnézete"? Tapasztalat szerint leginkább csak marxista szemináriumokon. Akkor hatol a tudatba, amit idegeikben hordoznak, ami vérükké vált.

Furcsa ellentmondás; ha éppen szükség van rá, tanulókörünk tagjai tartalmilag kielégítően, bár feltűnő fogalmi tisztátalansággal sorolják el a népi demokrácia jellegzetességeit, a proletárdiktatúra ismérveit, a két világrend együttlétének okait. Csak éppen nem értik, miért kell megfogalmazni azt, ami természetes, ami van. Társadalmunk jellegzetes szülöttei: életformájukban az állampolgári lojalitás fokozatán a legtöbben túl vannak, innen senki – csak éppen nem érzik elvi kérdésnek azt, aminek gyakorlatában nyakig élnek. Aligha kétséges, hogy az a világnézeti érdeklődés és fogékonyság, mely a tíz évvel idősebb korosztályt szinte egyöntetűen jellemezte, hiányzik hallgatóinkból.

Politikai tájékozottságuk, a legszélesebb látókörűe-

ket leszámítva, elgondolkoztatóan alacsony. Már a felvételi vizsgák fényt vetettek a hiányokra; a sietős felkészülés nem takarhatta el a hézagokat. A német kérdésről félelmesen zavaros felfogások voltak forgalomban; Kubát elcserélték Kuwaittal, Kongót Laosszszal, s nemcsak az elvi értékelést, a tárgyi adatokat is; a politikai tájékozatlanság szorosan kötődött a történelmi iskolázatlansághoz. Nem véletlen, hogy az eddigi hónapok során oly nehezen birkóznak a filozófiával. Többnyire nevek és irányzatok lexikális megrögzítése valósul meg; a jegyzet vagy tankönyvek egy-egy bonyolultabb tételét már csak iskolás leegyszerűsítéssel teszik magukévá. Absztraháló készségük kezdetleges, vizsgáikon jellegzetes tünet a tétel „megmagyarázása", a fogalom körülsáncolása empirikus példákkal. Az önálló gondolkodás hiánya, a sémákhoz tapadás.

Közöny lenne ez, érdektelenség? Nem valószínű. A tanulókör kilenc hallgatója KISZ-tag, s e kilencből legalább öt nem a langyos tagdíjfizetőkhöz tartozik. Sokan végeztek mozgalmi munkát már a középiskolában, még többen az egyetemen; magától értetődő, hogy nyáron KISZ-táborba mennek, néhány hetet termelőmunkával töltenek. Mert ez megfogható, ennek célja, közvetlen rendeltetése, s ami a legfontosabb, gyakorlati haszna van. Világnézet, politika, ideológia, filozófia és a többi viszont: tiszteletre méltó, de testetlen szavak. „Attól én még óránként húsz lóerővel fogom építeni a szocializmust, ha nem tudom, Lehin hogy cáfolta meg a fizikai idealistákat" – hangzott el egy szemináriumon a nem nyeglének szánt s egyedinek sem tekinthető vélekedés.

E magatartás forrásvidéke nem könnyen deríthető fel. Leegyszerűsítés a szakma nyakába varrni az elméleti érzék és érdeklődés hiányát, bár némileg ez is szerepet játszik. Lényegesebb a természettudományi

egyetemeken folyó világnézeti oktatás problematikája. A filozófia előadói a bölcsészkart vagy a Leninintézetet végezték el annak idején; érthető, ha idegenül mozognak más jellegű közegben, ha olykor zavarba jönnek a természettudomány felvetette elméleti és gyakorlati kérdésektől. Mindez azonban másodlagos. Ami legfontosabbnak látszik, alighanem túlmutat a D/7 tanulókör arculatán.

A mai húszévesek világnézeti paradoxona; az új kor, új viszonyok magától értetődően természetes, de belső átéltség nélküli elfogadása életkoruk és a külső körülmények találkozására vezethető vissza. Az országos közállapot, a konszolidáció nyugalma, a kiegyensúlyozott életforma *számukra* zökkenéstelenül lett alapélmény. Nem a történelmi fejlődés megszenvedett lépcsőfoka: birtokba veendő, derűs tisztás, melynek követelményei nincsenek arányban az ajándékokkal.

Alapjában örvendetes, hogy erről lehet számot adni. S aki az ötvenes évek egyetemistái felől nézi e mai tanulókört, tapasztalatai során győződhetik meg arról, hogy amit hallgatóink oly könyvszagúnak éreznek: történelem és idő elvontnak tetsző kategóriái mint testesednek hús-vér valósággá a szeme előtt. De a mai húszévesek kitágult világa még korántsem olyan harmonikus, mint ők képzelik. József Attila teljességgé oldódó ellentétpárjából a „mindenséggel mérd magad" imperatívusza még hiányzik e fiatalok szemsugarából. Hogy a D/7 tanulókör zömmel jó szakembere, megbízható állampolgára lesz a társadalomnak, pillanatnyilag igen valószínű. Hogy önmagát-környezetét alakító, műhelyén-házatáján túltekintő, felelős értelmiséggé fejlődik-e, kérdésesebb. Húszéveseink kemény próbája, irányítók fontos tennivalója ennek az ellentmondásnak a feloldása lesz.

(1962)

VÁCI MIHÁLY

ÖKÖRKÚT

Nyíregyháza, Ökörkút, 1963. júl. 16.

Gépkocsin is milyen messze van!

Nyíregyházától tizenhat kilométert jöttünk előbb kövesúton, aztán letértünk a homokútra, és még nyolc kilométert kínlódtunk a gépkocsival. Sűrű akácosok alagútjában kanyarog az egy-szekérnyom széles dűlő. Reménytelenül bujdokolnak a dűlőutak, át- meg átfonják ezt a végtelen hallgatású tájat.

Kijutni, kijutni valahová! De csak a homok, a kukoricatáblák és a rozsföldek láza mindenütt. Nem vezetnek el az utak sehova, csak körbejárnak, hurkolódnak a tanyák köré, egymásra, mint a hajfonat a kontyban.

A gépkocsivezető már kifáradt, két karja feszül, kapkod a kormányon, sebességváltón.

– Itt jobbra, újra jobbra. Ott majd balra! Vissza! – vezényel Gulyás Mihály, a fiatal tanító, az ökörkúti iskola tanítója, akit szülei tanyáján, a kálmánházi kövesút mellett vettünk fel.

– Milyen messze van Ökörkút Nyíregyházától?

– Huszonnégy-huszonhat kilométerre – mondja Nagy György, a kálmánházi igazgató.

– Hogy jutnak el most innen a parasztok Nyíregyházára, hiszen lovuk nincs, tsz-ben vannak.

– Gyalog. A kövesútig nyolc kilométer, aztán ha felveszi őket a busz, akkor busszal, ha nem, gyalog tovább.

– És közelebb nincs valamilyen község?

– Ökörkút Kálmánháza és Újfehértó községek

között fekszik. Mindkét helységtől kilenc-kilenc kilométerre.

Ezek már nem a Nyíregyháza környéki, egymáshoz közel épített bokortanyák. Irdatlan magány, lomha csend forgatja köröttünk a tájat. Fáradt, lusta emelkedők, kukoricatáblák őrült susogása a félig ájult szélben, s messze, a végtelen messzeségben egymástól embertelen távolságban akácok, eperfák hónaljában egy-egy közönyös, halálba hullt tanya.

Embereket véletlenül sem látunk sem a földeken, sem a tanyákon.

Csend van, hogy fuldoklunk tőle.

Kié ez a sok föld, ez a termés, kié ez a táj? Hol a gazdája? Kié itt az élet?

Ide alig ért el a forradalom.

Dolgozik, robotol, ma már önmaga közösének, de hol van e táj népe mindattól, amit nemzetünknek új történelme adott? És hol van attól, amit az emberiség neki is szánva alkot napról napra?

Mit érnek itt a paragrafusokkal, ha azok nem lehetőségek?

Kiszállunk az iskolánál. Két épület. Lakás, nagy udvar. Jó iskola, jó épület – de kevés. Zsúfoltak a termek, délelőtt, délután tanít a négy tanító. Még legalább egy harmadik terem kellene. Nem építenek. Nincs rá keret? Nem azért. A szülők megépítenék saját erőből; a pénzt, a munkát összeadnák, de nem kapnak építési engedélyt, mert ide többet már soha nem lehet építeni semmit – hál' istennek! –, mert ezentúl csak a tanyaközpontnak kijelölt területen építhető iskola is, lakás is.

De a tanyaközpontot még nem jelölték ki, mert az a tsz-ek szervezésétől, fejlődésétől, központosításától függ.

A hibbant eszűek motyogásával támolyog a szél. Az eperfa alatt állok az iskolaudvaron. Mi az igazság? Hiszen itt is szánt a történelem, úgy, oly mélyen tépi a gyökereket, hogy ordítanak tőle, akik érzik. De miért és meddig lesznek ilyen óriási különbségek társadalmi rétegek életformája között?

– Eh! – Menjünk!

– Laboczkiékhoz! – szólunk a gépkocsivezetőnek. Azért hozzájuk, mert Laboczki néni egyike azoknak, akiket a gyerekük tanított meg írni-olvasni a tavasszal. Szabolcs-Szatmárban sok az írástudatlan, a szabolcsiak ezért egy mozgalmat indítottak: – írástudatlan szüleit, rokonait minden gyerek, egyetemista vagy felnőtt is taníthatja saját módszere szerint. Ha a „tanítványok" vizsgára érettek, levizsgáznak – s a „tanító" háromszáz Ft-ot kap.

Hát ezért megyünk most Laboczkiékhoz. Laboczki nénit keressük és a kislányát.

Másfél kilométer az iskolától. Letérünk a dűlőútról, át egy vakondtúrásos, homokos laposon. Fel egészen a tanya széléig. Góré kerítés. Kiszállunk. Nyafogva, vicsorítva jön egy keserves kutya.

– Ó, eridj már, ne igyekezz!

Tanyaudvar. Limlomokkal teli. Gyűjtött, fontos, hátha jó lesz ócskaságok, szükségből eltett gallyak, ágak, dorongok, elhasznált, de tartalékolt rossz szerszámnyelek, rozsdás kapák, szélbe dűlő, korcolt kerítések, eszkábált ketrecek, szalmacsóvás ólak, szélhántotta tetők, mihaszna fészerek, borzas, kócos, illetlen szegénység. Szegények udvara! Nyomorúság belsősége! Csúfondáros „porta"! Minden megvan itt is, mint ahogy volt a nagygazdák tanyáján, csak kuncogó fintorral, csúfolódva, nyomorúságosan kicsiben és nyomorultan.

Malacfiaztató helyett egy széttúrt ól, fürösztő tó helyett egy farnyi pocsolya.

– Hé! – apró fekete kis malacok szaladnak a lábunkhoz, horkolva pislognak ránk. Zarándokéneket sírdogál néhány melegtől ájult tyúkocska, elepedt torokkal rínak a pucér csirkék. Az eperfákról potyog egy-egy eper. Legyecskék zöld-arany hegedűn zümékelnek. Csend, ragyogásba kövült néma közöny. Megijedünk mi is. Elhallgatunk. A kutya a hűvösbe fordul, nyögve fekszik a kamaraküszöb elé. Ránk se néz.

A kis ház bámul ránk. Sötét árnyú a tornác.

Nem jön elénk senki. Nem várnak. Tárva-nyitva minden ajtó – ami azt jelenti, mehetünk is.

Gulyás ordítani kezd.

– Erzsike! Erzsike!

A kiáltás csak jobban megmutatja, milyen nagy a csend, mint ahogy fényvillanás után sötétebb lesz a táj.

Nesztelenül, észrevétlenül jön, jön valahonnan a kertből, kukoricás zöld rengetegéből vagy a rozsföldekről, soványan, szótlanul, széltenyerén, egy tizenkét éves, barna kislány. Halkan köszön. Néz ránk mosolytalanul, kedvesen, tiszta, nagy, barna tekintettel.

– Erzsike, édesanyád hol van?

Erzsike a hátunk mögé int a szemével. Megfordulunk. A másik irányból a kiskerten át jön a kukoricásból Laboczki néni. Nagy hát tengerifiát hoz, körülsuhogják a friss, zöld levelek. Érdeklődő mosollyal közeledik, ötven-ötvenöt éves, erős, jól megtermett, munkában tört asszony. Arca, karja még mindig kerek, kemény, izmos, barna, pedig már nyugodtan szólíthatjuk mi is néninek. Leteszi a zöldet és a sarlót, betessékel a házba. A pitvaron át bemegyünk a balra nyíló hátulsó szobába. Földes szoba, szomorú szegénység, a komódon és mindenütt egyforma szegénység-ereklyék, néhány festett emlékcsésze, a falon színes ragasztott papírkeretben rokonok fényképei és néhány elmaradhatatlan szent unalma.

Leülünk. Nehéz csendesség.

Röviden elmondom, miért jöttünk. Aztán bátortalanul elkezdeném:

– Laboczki néni, hogyhogy nem tanult meg írni-olvasni?

– Nyolc gyerekkel maradt anyám, a dorogi határban a Görögkúti-járáson, a Hermina-féle tanyán. Apám *prádés* kocsis volt. 11-beli vagyok én, 911-beli. Hogy gyerekeskedtem akkor építették a Sulyán-bokori iskolát. Tizenhat kilométerre volt. Nem láttam én azt. Aztán nyolcéves koromban egy gazdához adtak Nagylaposra, ott valamit jártam, ha engedtek. Kovács Jánosnéhoz kerültem azután. Bába volt, vagyis hát ugye, szülésznő. Kis kövér asszonyság. Sok jószága volt a tanyán. Az ilyet meg mindig hívták, jöttek érte a nagygazdák szekérrel, éjszaka is, nappal is, télen-nyáron. Akármilyen idő volt, zörgettek – Bába néni! – Aztán már vitték. Engem is felzavart. A tanyás ki lett volna? Jószággal voltam én tanulás helyett. Aztán ha meg hazajött télen, hidegben – dörzsölni, melegíteni! Így voltam. Tizennégy esztendős leánygyermek voltam már, még mindig nála szolgáltam. Csak ruházott. A nagy télben hozzácsapott a lábbelihez valamit. Amúgy semmi járandóságot nem adott.

Egy kicsit elhallgat, előredől, térdére könyökölve, egy gallyal a földet játssza. Tűnődik. Mellette áll a kislánya mozdulatlanul, sápadt, sovány arca áhítatos. Anyja szavait úgy hallgatja, mint az újtestamentumi legendákat. Nem merünk szólni. Mi csak közoktatási kuriózumot jöttünk keresni, s most nézünk egymásra, ahogy az első kérdésre ránk omlik ez a már betemetettnek hitt múlt.

– Azután, hogy nagylány lettem, szolgálni adtak, legény módra. Nagygazdához. Elek-bokorban, Tomasovszky József volt. Huszonöt holdas nagygazda.

Nyolc fejőstehén, nyolc ló, negyven sertés. Ennyi volt a kezem alatt. Kocsisa nem volt. Kocsis nem állhatta. Egy évben nyolc cseléd is próbált nála. Férfiember mind otthagyta. Három évig ott voltam. Éjszaka tizenkét óráig szántatott velem. Kivitt először két lóval. Megmutatta, beállított a barázdába, aztán látta, hogy tudom. – Négy lóval! Csináld csak! – A csendőrök hajtottak be éjjel tizenkét órakor. Ott aztán három órakor már fogni kellett. Mit sem aludtam sokszor. Etetni, itatni. – Na, fogjál mán! – ha mentek a városba. Fejni, trágyát kihányni, disznót etetni, krumplit főzni, szecskát, répát vágni. Abrakot, szénát a lovak elé. Aztán kihajtani a jószágot.

Harmadik esztendőm telt. Elmentek a városba, hetivásárra. Sok mindent parancsolt a gazda. Gallyat aprózni, disznónak főzni, a portát felseperni, trágyát kihordani, ruhát áztatni, meg mindent. Nem tudtam, mit csináljak. Hazajöttek napszállta előtt. Szétnézett.

– Aluszol, he?! – Beszaladtam az istállóba. Az meg csak utánam. A lovak közé álltam. Volt egy kesely, amellé ugrottam. A gazda a villával hozzám vágott. A lovat is megütötte. Na, a ló gyomorszájon rúgta. Ott esett össze. – Orvoshoz! – kiáltotta a felesége. Kijöttek a csendőrök. – Megütötte a férjemet! – Szemébe köptem. Hazudik, mondtam. Józsi bácsit a ló rúgta gyomorszájon. A szomszédok is mellettem voltak. A csendőrök azt mondták a gazdának: Fizessék ki negyvennyolc órán belül. Kifizetett. Egy évre öt mázsa búzát adott, három őtő ruhát, két pár lábbelit, fehérneműt. Onnan aztán Márkus Istvánhoz szegődtem a Veres-csárdára. Ott másképpen adódott. Tíz holdja volt. Csak házidolgot végeztem meg kapáltam, ugye. Négy őtő ruhát adott, fehér kötővel, nagykendőt kabáttal meg hat mázsa életet. Négy év elmúltával a városba mentem szolgálni egy ezredeshez. Kilenc évig házidolgot végeztem, aztán 35-ben

férjhez mentem. 38 őszén bekerültem a katonasághoz szolgálni. De úgy fordult, hogy a férjemtől rettegés lett az életem. Összejött egy nővel. Süteményes asszony volt. Egyszer aztán jött haza a férjem. Törzsőrmester volt. Jött haza, de nem mint máskor. Az ölemben etettem a nyolchónapos kislányomat. Bejött. Nem vettem figyelembe. Az asztalon egy disznóölőkés. Forgatta. – Mi lelt? Furcsa viselkedésed van. Pénzhiányod van? – De ő a gyereket csak elkapta, az ágyra hajította. Elszakadt a nyakcsigolyája. Engem megszúrt. Vérbe feküdtem. A szomszédban az ezredes megmentett a haláltól. A férjemet meg kivitték a tűzvonalba. Most már újra itt lakom régen a tanyákon. Hát így történt az én életem. Tanultam volna, de nem volt, aki megoktasson.

Közbeszólt a kálmánházi iskolaigazgató, Nagy György.

– Ő jött el Kálmánházára, még 1957-ben, hogy szeretne megtanulni írni-olvasni. Három kellene, mondtuk akkor neki, három jelentkező.

– Most aztán a kislánya megtaníthatta – veszi át a szót Gulyás Mihály, az ökörkúti tanító. – Tavaly volt az analfabéták nyilvántartása, az analfabéták gyerekeit ott felírtuk, később megbeszéltük velük a feladatot, hogy tanítsák a szüleiket.

– Na, Erzsike?

Erzsike hatodik osztályos. Most megy szeptemberben a hetedik osztályba. Már nagyon sok helyen járt iskolába. Kálmánházán is. Ide, Ökörkútra csak karácsony előtt jöttek. Tehát ezt az utolsó évet is két helyen járta.

– Erzsike, hogy tanítottad édesanyádat?

Erzsike mellém jön az asztalhoz, komoly arccal gondolkodik, kezeit az asztalra teszi.

– Egy szerda este kezdtük. Volt egy szorzótáblás füzetem. Először arról mutattam neki az ábécé-táblát.

Megmutattam, melyik milyen betű. Voltam egyszer este a faluban. Szűcs Irénke is így tanította Irén nénémet.

– Először mutogatta, elmondtuk együtt – szól közbe Laboczki néni. – Szigorú volt. Kiabált rám. Tessék mondani!

– Úgy teszek – mondja csendesen Erzsike. – Az ábécét két hétig tanultuk minden este.

– Sajnos csak két könyv volt – int Gulyás tanító.

Ez bizony sajnos, mert Erzsikének így teljesen saját erejéből kellett a módszertanra rájönnie, pedig menynyi módszertani intézetünk van! De azzal, amire Laboczki néninek meg Erzsikének szüksége van, egyik sem foglalkozik. No, jó! Erzsike boldogul nélkülök is.

– Erzsike, aztán, hogy az ábécét megtanultátok, hogy mentél tovább?

– Először leírtam egy nyomtatott, álló *a*-t és mellé a *b* betűt. Ahogy leírtam, anyu írta utánam. Egy napig ezt tanultuk: *ab*.

– Bizony, de hányszor leíratta velem!

Erzsike gondolkodik, kezével az asztalra rajzol közben.

– Aztán az *á* és a *g* betűket írtam egymás mellé. Így lett: *ág*. Ezt is egy estén át írta.

– Hát! Néztem a másikról, amit ő írt – emlékszik vissza Laboczki néni is. – Gondolkoztam, sokszor leírtam. Egy-egy este úgy másfél óráig nyaggatott. Pedig volt egész nap mit csinálni. Fáradtak voltunk.

Erzsike ránéz, elhallgattatja.

– Harmadik nap leírtam egy papírra ezt: *f*, utána kapcsoltam, hogy *a*. Így lett: – *fa*. Anyu egy egész este ezt írta. Aztán így tettem az *f* és *ű* betűvel.

– Leíratta velem a nevem is.

– Hogy ne legyen unalmas. Egy este leírtam a nevét, és azt másoltattam.

– Erzsike! – faggatom csodálkozva, és összenézek a tanítókkal –, hogy anyukád a betűket már tudta írni, aztán hogy mentél tovább?

– Mikor már anyu leírta a nevét, diktáltam neki.

– Diktáltál? Mit?

– Azokat a szavakat, amelyeket másolással megtanult – *ab, fa, fű, ág.*

Megint összenézünk, én csak jegyzem szó szerint, amit Erzsike mond. Gondolkodik, hogy pontosan rendben idézzen vissza mindent. Nem akarom elhinni erről a vézna, riadt, kis, megvert gyerekről, hogy ilyen logikus és átgondolt szellemi munkát végzett, és arra ilyen intelligensen emlékezik, mintegy értve, mit akarunk tőle.

– Másik este, hogy egy-egy szót már diktálás után leírtunk, leírtam egy rövid mondatot. Anyu még négyszer utána. Tanítottam, hogy olvassa is ki.

– Hát egy kicsit nehezen ment.

– Aztán milyenek voltak ezek az első mondatok?

Erzsike lassan, akadozva mondja.

– *Kálmánháza község. A tanító tanít. Igazgató bácsi* – aztán anyjára néz és elhallgat.

Anyja gyorsan, mint aki jót tesz, dicséreteset, dicsekedve mondja:

– *Megyünk a templomba.*

Erzsike ránéz.

– *Bemegyünk a tanterembe* – folytatja gyorsan anyuka.

– Aztán olvastattam anyut – veszi le szigorú tekintetét édesanyjáról Erzsike. – Egy este egy órát. Egy nagy lapot elolvastattam vele Móra Ferenc meséskönyvéből. Aztán mikor ezt már tudta olvasni, akkor hajtottam a könyvben, és összevissza olvastattam vele, hogy ismeretlen szöveget olvasson.

– Nesztek! – bólintok a három pedagógus barátom felé, akik csak ülnek a kemencepadkán és ámul-

nak. Afféle szeszélynek vélték, mikor erőszakoltam, hogy hozzanak ide. Most aztán csodálkoznak ők is.

– Hogy az én írásom is gyakorolja olvasni, hosszú mondatokat írtam neki, és azt olvastattam vele egy este.

– Aztán mit csináltál még, Erzsike?

– Akkor kezdtük megtanulni a dűtött betűs írást.

– A folyamatos írást, ugye? – kapok észbe.

– Persze. Azt is tudta olvasni, csak mikor írtam a z betűt, az nem olyan jól ment, mert az olyan kacskaringós volt, azt mondta.

– Hát írd ki gömbölyűre, hogy tudjam olvasni, mondtam neki – szólt Laboczki néni. – Sokszor nevetett esténként minket a férjem, mikor látta, mit bajlódunk.

– Aztán írattam vele egy rövid mondatot dűlt betűkkel, és ezt olvastattam. Más este meg elővettem egy kisebb betűs könyvet, és abból is ment valahogy az olvasás. Először még nem olyan jól tudott. De aztán mindenféle betűs könyvből olvastattam, meg az újság mindenféle betűit is.

– Miért, Erzsike?

– Hogy minden betűt szokjon.

Összenéztünk. Erzsike is kifogy a módszertani emlékekből, hallgatunk egy kicsit. Lábas Menyus – a TIT megyei titkára – cigarettát kínál körbe, és megkérdezi:

– A számtan? Azt hogy tanítottad, Erzsike?

Gondolkodik keveset a kislány. Rajzolgat az ujjával a terítőn.

– A számokat úgy tanultuk, mint a betűket. Én előírtam, anyu utánam. A műveleteket mindjárt írásban tanultuk. Először az összeadást, azután a szorzótáblát.

– Úgy volt a! Úgy bizony – bólogat Laboczki néni.

– Leírtam egy osztás példát, anyunak megmutattam. Anyuval is megcsináltattam, én is megcsináltam. De az enyémet nem mutattam.

– Aztán hogy volt a vizsga, Laboczki néni?

– A vizsga a fa alatt volt – kezdené, de Nagy György, az igazgató átveszi a szót.

– Május 30-án volt a vizsgájuk. Heten vizsgáztak. Mind ötvenen felüli. Volt köztük hatvanon felüli is. Én – mint igazgató – és egy tanító, mi voltunk a bizottság. Előírás szerint. Még folyt a tanítás a tantermekben, hát csak kint az udvaron vizsgáztattunk. Asztal, székek, ők velünk szemben, széken, fűvön. Könyveket hoztunk. Csak három volt, három könyv. Mind a hét vizsgázót saját hatodikos vagy hetedikes gyereke tanította a tavaszon át. Olvastattam, írattam velük egy füzetbe. Ott írtak az asztalon. Előttünk és egymás előtt vizsgáztak. Ment. Írtak egymás után, lassan, erősen. Aki írt, erőlködött, figyelt, összevonta a homlokát, szorította a ceruzát. Ceruzával írtak. Volt, aki hangosan mondta a betűket, míg leírta. A többiek tisztelettel és tartózkodva, ismeretlen hallgatással figyelték. Mi se igen tudtuk, hogy viselkedjünk. Akkor jutott eszembe, hogy a gyerekeiket is ide kellett volna engedni a vizsgára. Hiszen ők is vizsgáztak. Elfelejtettük. Kár. Így azok aztán az órán át izgulták át szüleik vizsgáját. Aztán olvastattam. Volt, ki betűzve, ki szótagolva, ki folyamatosan olvasott. Leírattam minddel a nevét, aztán egy-két tőmondatot. Számokat. A gyakorlati életből vett példákat adtam fel. Írásban oldották meg. Hát így próbáltuk.

– Bizonyítványt kaptak?

– Jegyzőkönyvet vettünk fel, és bizonyítványt állítottunk ki az első-második munkaosztályról. A bizonyítvány jegyet és véleményt tartalmaz a vizsgázó munkájáról.

– Laboczki néni, hol a bizonyítvány?

– Nem voltunk még érte. Úgy jött. Meg fizetni is kell.

– Háromötvenet – mondja nevetve a tanító.

– Majd már érte megyünk ősszel, ha lesz iskola – mentegetődzik Laboczki néni.

– És ez a tanfolyam folytatódik?

– Igen, most a harmadik, negyedik osztályt tanulják majd, ezt is a gyerekek segítségével.

– Mondja, Laboczki néni, miért akart megtanulni írni-olvasni?

– Akárhová megyek, bíróságra, tanácsra, nem tudok aláírni semminek. Emiatt. Az utcatáblát sem olvashatom el. Aztán csak mindenütt kérdezősködni kell.

Erzsikéhez fordulok:

– Erzsike, neked ezért a tanításért pénz jár, tudod-e?

– Háromszáz forint – mondja gyorsan valaki.

– Felvetted már?

Erzsike ránk néz, nem tudja, kire nézzen, mit mondjon.

– Most még nem tudtuk kifizetni nekik, tanév vége, ez az, de már . . .

– Erzsike neked háromszáz forint jár. Megérdemelted. Vedd fel!

– Első keresete – mosolyog édesanyja.

– Mit veszel érte?

– Ami kell, ugye, kislányom – válaszol megint édesanyja.

– Erzsike! Gyere már közelebb. Mondd, a városban voltál-e már?

Erzsike, aki oly készségesen előadta tanítási módszerét, két kezét az asztalra teszi, két hüvelykujját leszorítja a terítőre, nézi a gyűrődő terítőt, fejét szomorúan bal vállára szorítja. Nem néz rám. Nem néz senkire. Hallgat, hallgat ez a sovány arcú, sápadt

gyerek, értelmes lélek vergődik ragyogó barna tekintetében.

Erzsike tudja, miről hallgat.

Közelebb ülök hozzá, egy kicsit magamhoz karolom.

– Erzsike, a városban mikor voltál? – szólítom ismét.

Erzsike konokul hallgat, gyűri a terítőt. Most éles a csend, mint az ostorsuhogás. Szegény anyja nem győzi már. Segít neki, és nem is tudja, milyen kegyetlen igazságot mond, mikor láthatólag most is dicsekszik:

– Mikor lábbelit kell venni, ugye, kislányom.

Laboczki néni megtanulta leírni a nevét, de még nem tudja, most mit mondott.

Erzsike tudja. Ezért hallgat, mozdulatlanul, kegyetlenül tovább. Körülnézek a barátaimra. Nem segítenek. Kérdezzek-e?

És kérdezem a megszégyenítő iskolás-kérdést.

– Erzsike, aztán mit láttál a városban?

Csend. Gyorsan javítok.

– Mire emlékszel a városból?

Hogy visszasuhog az ostor, tovább dadogok.

– Úgy értem, hogy mi volt az, ami a legjobban tetszett a városból, ami nagyon tetszett a városban.

Szégyellem magam, mert ilyet utoljára harminc évvel ezelőtt a tanyai iskolák tankönyveiben kérdeztek. Móra, Tömörkény világába illők ezek a kérdések. Szégyellem magam, mert ezt a kislányt megszégyenítettem ezekkel a kérdésekkel. Holott nem tud rá válaszolni. De ő tudja, hogy ez milyen nyomorúsága őneki. Látom, hogy egész helyzetét érti. Tudja, hogy országok, városok vannak, tud a dolgokról – de ezt a kérdésemet mégis el kell fogadnia. Küszködik. Nem akarja magát megalázni. Tiltakozik, hogy elfo-

gadja ezt a helyzetét. Ő már kinőne belőle, de körülményei beleragasztják.

Kétségbeejtő a helyzet. Lábas Menyhért kimegy az udvarra, én lesütött szemmel firkálgatok a papírra. Laboczki néni nem érti ezt a hirtelen törvényszéki fordulatot. Erzsikében egy veszekedett sírás bugyborékol. De hallgat, gyűri lelkét a hüvelykujja közt.

– Erzsike! – szólok egészen halkan.

– Erzsike! – súgom újra neki, egy kicsit cinkosan, könyörögve, mosolyogva. – Mit láttál a városban?

Erzsike végül, anélkül, hogy megmozdulna, felvetné a szemét, halkan suttogja:

– A disznóvásárt.

Felkapom a szemem a tanítóra, de csak félve, hogy Erzsike ne lássa. Nem is intünk, csak összenézünk. Disznóvásárt. Persze, mert csak oda viszik, ha a piacra mennek néha. Kérdezzek még? Kérdezek.

– És még?

– A piacot.

– Mit még, Erzsike? – könyörgök már.

– Forgóhintát – súgja Erzsike.

Az igazgató azt hiszi, hogy valami „pozitív" is kell a riportba, hát súg Erzsikének halkan.

– Az Államit.

Mármint az Állami Áruházat, ami, ugye, az első ötéves terv valamire való épülete Nyíregyházán.

– A városban láttál mozit?

– Nem láttam.

– És itt a tanyán van mozi, Erzsike?

– Igenis. Lovas kocsin hozzák a mozit pénteken.

– Erzsike! Mi most mindnyájan elmegyünk tőletek. Itt hagyunk téged. De még mondd meg nekünk, mi szeretnél lenni, Erzsike?

Hallgat, néz ránk hosszan. Felemeli ránk a tekintetét.

Nekünk sincs több szavunk. Mit is szólhatnánk? Elbúcsúzunk. Visszanézünk a gépkocsiból, Erzsike még mindig néz utánunk. A kilométerköveken elvillannak a számok: – 26, 25, 24 km. De aztán hirtelen az időbeli távolságot jelzik: – 1937, 1940, 1944. Már a kövesúton járunk: 1948, 1949. A kövesút felett távvezeték: 1957, 1958. Közeledik Nyíregyháza: 1961, 1963. Az állomás előtt haladunk el. Aztán balra a leánygimnázium épülete, jobbra a Felsőfokú Tanítóképző, itt a színház, itt meg az új Tanárképző Főiskola.

Az út tovább visz: 1965, 1970.

Erzsike mikor ér el ide?

(1963)

CSÁK GYULA

Bontják a kemencéket Mezőtúron!

Bontják a kemencéket Mezőtúron!

Nem tudom, Juliánus barát hírhozása keltett-e nagyobb megdöbbenést és zűrzavart a magyarokban, mint bennem ez a tény. Álltam a paraszti szobában, s bámultam a kemence helyét, mintha lyukat néznék az égen, vagy mintha egyéb, sose látott látnivalót látnék.

A meszelt közfal egy részén tapasztás virított, s mint valami sebhely jelezte, hogy oda volt nőve a kemence, amíg le nem amputálták. A helyén most cserépkályha szögleteskedik.

Gyerekkoromban hallottam egy Hajdúszoboszlóra szakadt rokonunkról, aki kidobatta a kemencét. Mint annyi más ottani lakos, ő is azzal toldozta-foldozta paraszti jövedelmét, hogy üdülő vendégeknek adta ki a felsőházat, és kilökette a kemencét, mert annak a helyén is elalhat egy vendég. Ha fáznak, hát hadd fázzanak, az úrfélék úgyis hideg szobában szeretnek aludni.

Jóllehet őneki megélhetési kényszer volt a kemence kidobása – mi azonban nem így ítéltük meg a helyzetet, hanem azt mondtuk, hogy urizálni akar. Úgy tekintettünk rá, mint aki öncsonkítást hajtott végre, mint aki önszántából kirekesztette magát a jó, az igazi parasztok világából.

Mezőtúron azonban most más a helyzet. Nem egy paraszt dobatja ki a kemencét, hanem tömegesen a

parasztok, és nem megélhetési kényszerből vagy „urizálásból" . . ., hanem valami másért . . .

Az az ember, akinek a házában először szemtől szembe találkoztam a „jelenséggel", bizonyos Kálnai nevezetű tsz-tag, pontosabban a Kossuth Tsz sertésfarmjának a vezetője. Nevezetes ember, mert példaadó munkaerő, s mert személyautója is van, ami mutatja, hogy az anyagi jólét milyen magas fokára érhet el valaki, ha jól dolgozik egy jó tsz-ben. Az autó azonban nem lepett meg, legfeljebb a mód késztetett mosolyra, ahogyan Kálnainé asszony megindokolta az autóvétel tényét.

– Csúza van az uramnak – mondta –, és hideg van szegénykémnek olyan messzibe kigyalogolni.

S úgy adta ezt elő, mintha azt mondta volna: csúza van az uramnak, hát jégeralsót vettem neki.

De egyébként – mondom – nem hatódtam meg az autótól, mert évek óta megszokott jelenség már, hogy a régebben alakult és jól működő szövetkezetek tagsága rádiót, motort, televíziót vásárol, öltözködik, építkezik, moziba jár, üdülni megy stb. Mindezt a jobb élet természetes jegyeinek tartottam. Ezek könnyítik, szebbé teszik, kiegészítik, megemelik a paraszti életet. Tükrözik a változást, ami a parasztság anyagi helyzetében bekövetkezett.

A kemence-kidobás: sokkal több ezeknél. A lélekben történő változások bizonyítéka.

A kemence jelképesen is, és valóságosan is a paraszti fészekrakás középpontja. Mint a szív: dobogott és árasztotta az életet adó meleget . . . A kemencének padkája van, ahol zimankós téli estéken üldögélni, pipázni, csodadolgokat és való keserűségeket lehet mesélni, miközben jólesőn melegedik a tanyázó nép háta. A kemencének sutja van, ahová be lehet feküdni téli éjszakákon, ha lázas beteg a gyerek, vagy ha vendég érkezik a messziből, és nincsen több fekhely. A ke-

mencének „torka" van, ahová felugrik a hidegről besurranó macska, ott összetekeredik, és álmos szemekkel dorombol. A kemence kenyeret, hurkát, kolbászt, mézédes tököt süt; a kemence tetején szárad a lebbencstészta, alszik meg a tej – s ez az, ahová bedugta a boszorkány Jancsit és Juliskát... A kemence volt még pár évtizeddel ezelőtt is a paraszti világban a legboldogabb pillanatok, a zsibbasztóan jó érzések szülőanyja. És most oda a kemence, nem bújhat már bele Kisbence...

– Miért dobatták ki? – kérdeztem a háziaktól.

– Ó – sietett a válasszal a fiatal menyecske –, úgyis csak porfogó volt már.

A házigazda csendesen rádörmögött.

– Na, na...

– Ez... szebb – toldotta meg az indokolást Kálnainé asszony kicsikét bizonytalan hangon, és a csillogó csempekályhára mutatott. A gazda meg csak állt és sóhajtott egyet.

A kemence-kidobásnak Mezőtúron praktikus oka is van. Minthogy ez már tíz éve termelőszövetkezeti város, nincsen az egyes tagoknak olyan földterületük, amelyen kellő mennyiségű fűtésre szánható szalma, csutkaszár stb. teremne. A szövetkezetből annyi szalmát kapnak, amennyi – az általában igen nagy számú – háziállatok almozására éppen elegendő. Kenyeret nemigen sütnek – többnyire cserekenyeret esznek –, tésztát pedig a csaknem minden parasztházban fellelhető gyári vastűzhely lerjében sütnek, vagy – mindinkább általános: – kész süteményt vásárolnak a cukrászdákban.

De csak a szalmahiánnyal még nem magyarázható a kemence kidobása, mert sok másféle fűtőanyag is használható. (Mikor elújságoltam egyik pesti építész ismerősömnek, hogy lerombolják a kemencéket Me-

zőtúron, azzal az ellenhírrel lepett meg, hogy Pesten, illetve főképpen Budán viszont sok lakásba építenek fafűtéses kemencét. Ez lehet részint valami hipermodernkedés, lehet a fővárosba került paraszti származásúak nosztalgiája, de lehet józan meggondolás is, amely szerint a kemence mindennél alkalmasabb fűtőtest, hiszen egyszerre két helyiséget is melegít, miközben csak az egyikben kell a tüzelőanyaggal bajlódni, a másikban csak a kellemes melegség árad. Soha nem füstöl, nem kormoz, és amellett kétségkívül sajátos hangulatot is teremt.) Tudják a parasztok is, hogy nemcsak szalma jó a kemencébe, hiszen – különösen a szegényebbje – fűtött már marhaganéval, tőzeggel, kitaposott vályog-ganéval, akácgallyakkal és mindenféle egyéb gezemicével is –, de most mégis kidobják a kemencét. S a tény feletti megdöbbenésem éppen azért nem könnyes vagy humoros nekrológ a kemence teteme felett, hanem a paraszti világban végbemenő változások eddig nem ismert mértékének megsejtése.

Ez a példa természetesen parányi, de a lélek rejtekeit mindig is csak mikroszkóppal, sokszoros nagyításban lehet megfigyelni.

A paraszti világ változásának bizonyításához persze kevésbé mikroszkopikus szemlélődés is találhat elegendő példát. Szabad szemmel is könnyedén felfedezhetők mindenekelőtt az anyagi életkörülményekben mutatkozó átalakulások és feltétlenül fontos ezeknek a figyelembe vétele is, mert anyagi és lélekbeni helyzetváltozásokat nem rekeszthetünk el egymástól mereven, hiszen bizonyos fokig feltételei egymásnak.

Annál inkább lényeges az anyagi jólét növekedésének vizsgálata, mert egy termelőszövetkezeti városban, azaz félig-meddig szocialista társadalmi körül-

mények között, a gazdagodás minőségileg mást jelent, mint az egyéni paraszti világban.

Az egyéni paraszt általában a gazdagodásért gazdagszik, vagyis jövedelmének nagy részét új jövedelmek beszerzésére fordítja, s ezt általában így csinálja mindaddig, míg meg nem hal, miközben egyéni életkörülményei vajmi kevéssé tükrözik gazdagodását. (Legendává növekedett például egyik nagyon jómódú falumbeli paraszt esete, aki a bajomi vásárról jövet berúgott és elvesztette nagykabátját az árokparton. Hat pár tinó ára volt benne, s amikor harmadnapon visszament az úton, megtalálta a kabátot is, pénzt is, mert olyan rongyos volt a nagyujjas, hogy senki nem nyúlt hozzá.) Vannak persze másféle egyéni parasztok is, de többségükre ez a jellemző.

A szövetkezeti parasztságra ellenben az a jellemző, hogy egészségének, kényelmének, művelődésének szolgálatába állítja jövedelmét. Egyelőre persze sajátos módon nyilvánul ez meg, s egészében véve inkább csak kívánalom, mint valóság, de haladunk a cél felé.

Voltam például egy igen jó ismerősömnél, aki ugyan kora szerint apám is lehetne, de akivel mégis nagyon bizalmas és tegeződő viszonyban vagyunk, mert 1946 tájékán született a barátságunk, amikor még szigorúan az általunk képzelt demokrácia fogalmához tartozott, hogy tegezzék az egy tőről metszett emberek egymást. Akkori állapotához mérten rettentően megöregedett, részint mert azóta majdnem másfél évtized elinalt, részint pedig mert a sok önemésztő gyötrődés is megtépázta.

De nem is ez most a lényeges, hanem az, hogy kölcsönös bizalmunk hajóján messze beeveztünk az őszinteség vizeire, s a parasztember magánügyeinek olyan területeire is bepillanthattam, ahová idegenként érkezve nem juthattam volna.

Igen jó módban él az illető – ezt egyetlen röpke

pillantással is fel tudtam mérni. Az utca felőli szobában például gyönyörű rekamiét láttam (ami egyébként olyan gyakori bútordarabbá kezd válni, mint hajdan volt a kanapé), s tréfálkozva ráereszkedtem a sarkára, hogy mondom, kipróbálom már, milyen ülés esik rajta?

– Ezen aztán szép jövendőket lehet álmodni, Józsi bátyám – jegyeztem meg modoroskodva és erőszakolt humorral, hogy kiugrassam vele a választ.

– Én ugyan még nem feküdtem benne – mosolygott viháncolásomon Józsi bátyám.

– Hát ki?

– Senki.

– Akkor meg minek van?

– Hogy legyen. Nem kér az enni.

Mivel – mondom – otthonosan mozoghattam, kinyitottam a szintén új, modern háromajtós szekrényt is, hát dugig van fehérneművel. Legalább egy tucatra való férfiinget láttam azonban, amelyeken még rajta volt az áruházi cédula, vagy a letépett cédula nyoma, ami mutatja, hogy nem volt még mosásban.

– Ez igen – dünnyögtem elismerően, mire Róza néném, a házigazda felesége megjegyezte, hogy ezeket még 56-ban vették, mikor úgy hírlett, hogy elromlik a forint...

S azóta is ott vannak a szekrényben, érintetlenül, miközben a házigazda még mindig hetenként egyszer vált inget.

Voltam tanyai tsz-paraszt házában is, ahol szabályszerű üvegvitrint láttam. Zsúfolva volt apró szobrocskákkal, meg volt benne két-három boros- és vizespohár-készlet.

– Hm. Szép kis bútordarab – dicsértem meg a jószágot, mire a gazdaasszony őszinte büszkeséggel vágta rá:

– Telik most már a parasztnak is!

Ahogyan tovább beszélgetünk, egyszer csak eszembe jut valami, és rászólok a körülöttem sündörgő gyerekek egyikére:

– Ejnye, fiam, adjál már egy pohár vizet.

– Majd én – ugrik a gazdaasszony, s kivesz a vitrinből egy poharat, kitörli és belemeríti a vödörbe, hogy közben az ujjai is a vízben fürödnek. Nyilván megkívánhatták a gyerekek is a vizet, de ők csak a vödör mellé deszkára tett bádogbögréből ittak. Abból ivott az egész család.

Egyik napon csúcsforgalom idején érkeztem a központi vendéglőbe, s nem találván üres asztalt, odakéredzkedtem egy már lefoglalt asztalhoz. Általában hivatalnokfélék étkeztek a helyiségben, de ez a két ember láthatóan virtikli paraszt volt, s menten szíves beszélgetésbe is elegyedtek velem. Tökfőzeléket rendeltem feltéttel, de a pincér azzal a hírrel jött a konyhából, hogy az már nincsen. Különben is keveset főznek belőle, mert nemigen fogy.

– Nem eszünk itt mindenféle gezemicét – derültek rajtam asztaltársaim, s ajánlották, hogy egyek én is pörköltet. Egyikük olyannyira jó példát mutatott, hogy egyszerre két adagot rendelt, összeborította, s jóízűen falta, hogy csak úgy csurgott a jó paprikás zsír a borostás állán.

– Valamikor úgy voltunk vele – jegyezte meg másik asztaltársam –, hogy mindegy volt, mit ettünk: csak a has teljék vele. De most már mink is megehetjük a jókat.

Valóban: többször bizonyítva láthattam, hogy a túri ember most már nem sajnálja magától az ennivalót, de étkezésére az a jellemző, hogy kalorikusan bőséges, összetevők tekintetében azonban rossz, és ennek következtében – kórházi statisztika bizonyítja – igen gyakori a gyomorbaj arrafelé.

A fentiekkel ellentétben viszont egyértelműen jó

dolog, hogy a petróleumlámpát majdnem mindenütt felváltotta a villany, hogy majdnem minden házban olvasnak újságot, szól a rádió, jár a gyerek iskolába és legfőképpen, hogy mentes a mezőtúri parasztság nagy része az embertelen és időtlen, látástól vakulásig tartó munkától. Sőt, vannak, akikből már olyannyira kikopott az egyéni paraszt üssük–vágjuk–gyötörjük munkaszelleme, hogy a szükséges, csökkentett munkaidőt sem szívesen dolgozzák ki . . .

A szövetkezetek majdnem mindegyike saját teherautóval – vagy autókkal – rendelkezik, s általános kép, hogy reggelente a gyülekezőhelyen felszedi és kiszállítja az embereket a határba, ahol rögtön nekilátnak a komótos reggelizésnek, este pedig – mint verebek a dróton – már üldögélnek az árokparton, és türelmetlenül várják, hogy mikor jön értük az autó.

Szóval: keverednek a jó dolgok a kevéssé jókkal. Ennek következtében aztán vigyázni kell, mert útonútfélen ki van téve az ember a különböző optikai csalódásoknak. Megeshet, hogy egymás után három-négy negatív példa is összetorlódik, vagy éppen fordítva, s csupán egyik részt vizsgálva, torz képet kaphatna az ember a szövetkezeti életről.

Történt például az egyik szombaton, hogy napraforgót szedtek, kicsépelték és halomba lapátolták a magot. Másnap, azaz vasárnap ki kellett volna menni néhány embernek a magot megforgatni, hogy össze ne fülledjen, de nem ment ki senki. A kijelölt emberek egyike ugyan mindent megpróbált, káromkodva rohangászott egyik tagtól a másikhoz egész délelőtt, de bizony mindenki vasárnapolt, és azt mondogatták, hogy ráér az a munka hétfőn reggelig, meg hogy az forgassa meg vasárnap, aki szereti az olajban sült pogácsát. Ők bizony a tyúkhúst szeretik, amelyik már ott rotyogott majdnem minden háznál a fazékban, s milyen kár lenne érte, ha kihűlne, mikorra visszajön-

nek a tanyáról. Végül aztán a lelkiismeretes cimbora majdnem sírva a méregtől és keserűségtől, egyedül caflatott ki a sárban a tanyára –, mert vasárnap teherautó sem volt. Éppen hozzá mentem látogatóba, de sem velem nem törődött, sem a tyúkhússal, pedig náluk is puhult már a kaszrojban.

Másik hasonló fegyelmezetlenség és hasonló hőstett esett az idős Debreceni elnöklete alatt álló szövetkezetben. Itt az volt a gond, hogy kit állítsanak a jószágok mellé, mert az jövedelmező munkaterület ugyan, de egyúttal nagy lekötöttséget is jelent. A jószágok körül télen-nyáron, hétköznap-vasárnap, éjjel-nappal talpon kell lenni. Volt egy időszak, amikor a szövetkezet több száz tagja közül senki sem vállalkozott felelősnek. Az öreg elnök ebben az időben minden hajnalon kibiciklizett a jószágokat ellátni, és minden este a legkésőbben érkezett haza.

Tanúja voltam egy rossz emlékű jelenetnek, amikor csaknem összeverekedett a brigádvezető a brigádtaggal, mert az utóbbi kijelentette, hogy a következő napokon nélkülözzék a brigádban, mivel őneki másfelé lesz dolga – ámbár éppen sürgős betakarítási munka volt soron. Megkérdeztem a brigádvezetőt, hogy mivel magyarázza az ilyen fegyelmezetlenséget, mire azt felelte: hírül vette a tagság, hogy számításon alul lesz a jövedelemelosztás, aztán most iparkodnak másfelé munkát keresni. A brigádtagot is megkérdeztem, s ugyanezt mondta.

– De hát, ha most másfelé megy, még kevesebb lesz a jövedelme a szövetkezetben – próbáltam szándéka ellen érvelni.

– Olyan nagyon kevés nem lehet az – mondta kicsikét cinikusan –, hiszen vigyáz arra az állam, hogy fel ne kopjék a tsz-tagok álla.

Ellenpéldaként viszont megemlíthetem a Győzelem Tsz-t, amely tavaly – közgyűlési határozat értel-

mében – egyetlen fillér állami hitelt sem vett fel, hanem csak a saját erejére támaszkodott.

Akad tehát példa bőven: ilyen is, olyan is. Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a termelőszövetkezeti parasztság élete ilyen is, olyan is, felemás, változó, mozgásban levő. Ami szó szerint igaz is, legpontosabb fogalmazása a valóságnak, ugyanakkor az is igaz, hogy semmit nem mondtunk vele. A változás egyik sajátossága tudniillik, hogy rendkívül gyors, és ha nem ismerjük eléggé a részleteket, a tendenciákat, a minőségi jelzőket, akkor könnyen lehet, hogy mikorra észrevesszük magunkat, már sok minden hibás irányba torzult.

Ha a tények, statisztikák, személyes élmények halmazának birtokában az ember behunyja a szemét, és az ellentmondások tengeréből megkísérli kihalászni az igazság gyöngyszemét, ha egyetlen mondatba tömöríthetően próbálja áttekinteni a paraszti élet bonyolult valóságát, akkor azt mondhatja: a gazdasági szervezőmunka jó eredményeket mutat, de a lelkiszellemi élet körül még sok a bibi. Közérthetőbben fogalmazva: sokkal jobb anyagi körülmények között élnek az emberek, de ettől még nem lettek sokkal boldogabbak.

Miért? Honnan került ide ez a különös ellentmondás?

Ha frissen összeterelődött szövetkezeti parasztságról van szó, akkor kapásból megadhatjuk a választ: nyilván még elevenen él bennük az egyéni tulajdon szeretete, és még nem értik a kollektív munka előnyeit.

Csakhogy Mezőtúron más a helyzet. Lehet, hogy hat még az emberekre a kisparaszti gazdálkodás megszépült messzeségbe került néhány mozzanata, emlékeinek íze, ám ez valóban csupán emlékként létezik:

kisparasztok már nem akarnak lenni. Igaz, hogy 1956-ban majdnem minden szövetkezet feloszlott itt – a város termelőszövetkezeti jellege mégsem változott egy percre sem, mert a feloszlottak helyébe új szövetkezetek születtek. Csupán átcsoportosította magát a lakosság, de megmaradt a szövetkezés elve és gyakorlata mellett. Végleg leszámolt tehát az egyéni gazdálkodással, és tudja – az eszével legalábbis feltétlenül tudja –, hogy szükséges és jó a szövetkezés, csak . . . valahogyan másképpen.

Ez a „másképpen"-szándék mutatkozott meg abban, hogy átformálgatták 56-ban a szövetkezeteket. Igen ám, de a kollektív gazdálkodásnak szabályai vannak, a nagyüzem-szervezés szigorú gazdasági törvényeken alapuló tudomány, nem lehet csak úgy szívbéli szándék szerint összeállni és dolgozni, mert abból nem sok jó sül ki.

Bele is buktak a vállalkozásba az újjáalakult túri tsz-ek. A nagy szövetkezetek szétaprózódtak, s miközben egyik újdonsült tsz-nek fölösen is jutott istálló és egyéb gazdasági épület, a másiknak a minimálisan szükséges sem. Ez láthatóan egy örökké tartó és isten tudja, hová fejlődhető viszálykodás forrása lett. A sokkal több szövetkezet irányításához sokkal több vezetőképes elnök, agronómus, könyvelő, brigádvezető stb. kellett volna – de nem volt. Fejetlenség, szervezetlenség uralkodott el, ami egy sor egyéb hátrányos következménnyel is járt. S ami ezektől függetlenül a leglényegesebb: a törpékké torzult szövetkezetek – korlátolt anyagi és egyéb lehetőségeik következtében – nem tudhatták igazán érvényre juttatni a nagyüzemi gazdálkodás ismert előnyeit.

Ezen a helyzeten változtatni kellett. Hosszas viták eredményeként aztán be is látták a kisebb szövetkezetek a nagyobbá egyesülés szükségességét, és végeredményben tizenkét nagy termelőszövetkezetté

szervezték a várost. Vannak közöttük jobbak és gyengébbek, de most már valamennyien rendelkeznek a korlátlan fejlődés lehetőségeivel.

Ez azonban így eléggé üresen kong. Azok az okok, amelyek annak idején a szövetkezetek felborigatására ösztökélték az embereket – helyenként még most is fennállnak. Ezek miatt aztán valahogyan nehezen lelik helyüket az emberek.

Hosszan beszélgettünk erről a korábban már említett idősebb parasztcimborámmal, s meglehetősen fanyar humorra vallóan így allegorizált:

– Olyanformán vagyunk ezzel, mint a mesebeli királykisasszony, akit hiába fektettek szép paplanos ágyba, egész éjjel fészkelődött, mert borsószemek nyomkodták az oldalát, és ahhoz ő nem volt szokva.

– Na, na – kontráztam a véleményét –, a hajdani kisgazdákra azért nem lehet mondani, hogy olyan nagyon el lettek volna kényeztetve. Hiszen nemhogy borsószemek, de kősziklák is zavarták az álmukat...

– Hát... igen, igen – gondolkozott hangosan az öreg –, valami azért mégiscsak birizgálja most a tagságot, és ettől a valamitől meg kellene tisztítani a szövetkezeti nyoszolyát.

Ez a beszélgetésünk egyébként a piactéren zajlott, ahová sétálgatásunk során eljutottunk, és letelepedtünk egy lócára. Szombat délután lévén – elég sokan kószáltak körülöttünk. A régi emberpiac hagyatékaként maradt ez a gyülekezési hely, ahová azonban most nem munkát keresni mennek az emberek, hanem inkább „szót hallani", kicsikét diskurálgatni.

Két ismerőssel is összeakadtunk, akik közül aztán az egyik addig erőszakoskodott, míg bementünk a kocsmába egy fröccsre. Odabent újabb ismerősre bukkantunk, s egyik társunk odaszólt neki köszönésképpen:

– Na hé! Hát te is itt vagy?

Az illető magányosan támaszkodott a pultnál, és lehetett már benne egy kicsi, mert nagy lendülettel szemére lökte a kalapját, s majdnem kötekedő hangon válaszolt:

– Hát aztán. Hun lennék? Mit csináljak? – Valamivel enyhébb hangon még hozzátette: – Ócsó most a dalvíz! – Azzal felénk villantva poharát, egy hajtásra benyelte a kétdecit.

Látván a koma állapotát, nem is tárgyaltunk vele tovább, de az a kesernyés felkiáltása, hogy „Mit csináljak?" – az bennem ragadt. Mintha a szombat délután ődöngő emberek mindegyike helyett mondta volna.

Miért? Hát nem lehet a parasztembernek ideje meg módja, hogy szombat este sétálgasson vagy belépjen valahová egy féldecire? Dehogynem. Csakhogy régente, ha ilyenkor azt kérdezték tőle, hogy miért van itt, nem azt mondta: Hát mit csináljak, hanem bajait, gondjait, rohanni valóit teregette elő, hogy hát sok az intézni való, és eközben beugrott egy fröccsre, de most már iparkodik is, mert várja a sok dolog. Azaz, mindig benne volt valamiben, mindig spekulált valamin, mert életkörülményei rákényszerítették, hogy kétkezi munkásvolta mellett kereskedő is legyen, piacozzon a portékájával, meg általában forgassa az eszét, forgassa önmagát. Főképpen a szegényebbje aztán rendszerint addig forgolódott, amíg mindenéből kiforgatták, de élettevékenységének ez a része mégis frissen tartotta az eszét, tettekre, vállalkozásokra serkentette.

Most ellenben mi történik? Elvégzi a brigádvezető által kijelölt munkáját – és kész. Nagyon igaz persze, hogy néhány paraszt, aki vezető posztra kerül, korlátlanul fejlődhet, csiszolódhat, de az egyszerű, rang nélküli tagság jó része elesik még attól a primitív szellemi igénybevételtől is, amiben egyéni korában ré-

sze volt. Igaz, sok mindent tanulhat a tsz-ben. Megismerkedhet a gépekkel, új termelési eljárásokkal, bizonyos agrártudományi eredményekkel, melyekhez egyéni gazdaként sokkal kevésbé juthatna, de ez mégiscsak másodkézből kapott tudás és saját, alkotó jellegű szellemi energiáinak nagy része kihasználatlanul marad. Van most már rádiója, újságja, részt vesz politikai meg gazdasági előadásokon, esetleg téli tanfolyamokon, de ez a fajta szellemi igénybevétel megint csupán befogadásra késztet, az alkotásra nem ad elég teret.

A parasztember nem csupán azért szereti az egyéni tulajdont, mert ott dúskálhat a javakban, hiszen a volt egyéni parasztok jó része nem élt olyan módban, mint most a szövetkezetben, azonkívül – mint korábban szó esett róla – amelyikük tehette volna, az sem mind dúskált, de mindegyikük *valakinek* érezte magát. Amikor az unokaöcsém megnősült és olyasfajta szavakat kevert a beszédjébe, hogy *házam, földem, lovam, feleségem,* akkor nem csupán az újdonsült kistulajdonos gőgje beszélt belőle, hanem a felelősséggel terhelt ember öntudata, hogy őneki már ezze van meg azza van, tehát tenni-intéznivalója, felelőssége, gondja is van. És a gondok intézése, a bajok elhárítása, életének okos eligazítása látható eredményekkel is jár, amire büszke az egyéni parasztember, és büszkeségét csak növeli, hogy mások is látják, elismerik az ő munkáját és őt magát tisztelik is érte.

Mindez addig villant keresztül bennem, amíg mérte a kocsmáros a fröccsöt. Amint lehajtottuk az első kortyokat, és beszélgetni kezdtünk, újabb igazolását tapasztalhattam ezeknek a gondolatoknak.

Külön tanulmányt érdemelne egyébként az is, hogy miről beszélgetnek, illetve miről nem beszélgetnek mostanában a parasztemberek. Ismeretes, régmúltban gyökerező szólás-mondás, hogy „Úr és politika karon

fogva jár", „Majd elintézik az okosok" stb. Ezek a parasztember hajdani kisemmizettségét tükrözik, amikor nyilvánvaló volt, hogy nem lehetett szava a „magos politikába", de még a kicsiben, a helyiben sem. Most valóság, hogy ülnek parasztok a parlamentben, a megyei, járási, helyi tanácsokban, de annak a számára, aki egyik helyen sem ül, ma még nehezen érzékelhető ez a képviselet. Sőt, bármennyire is társadalmi valóság, hogy a hatalom részese a parasztság, szubjektív érzéseiben még kisebbnek tekinti magát, mint korábban, mint például egyéni paraszt korában, mert ha a nagypolitikában nem is, a saját portáján korlátlan úr lehetett. Ez a porta most nincs. Korlátlan úr lehetett a családja felett is, de mostanában a családok is szétszóródnak, és ott sem élheti ki tettvágyát, irányító hajlamát a parasztember.

De lássuk ezt bizonyítva, térjünk vissza a pultasztalhoz, ahol – miután újdonsült barátságunk néhány ismerkedő szóban megpecsételődött –, elkezdtek az emberek őket érintő dolgokról beszélni. Például:

– Hát a család? – fordult öreg barátom a bennünket beinvitáló, szintén idősebb parasztember felé.

A megszólított mérgesen legyintett, s elmondta, hogy összeveszett a fiával. Mérnök a fiú, s olyan menyecskét szerzett, akit az após nem szívelhet. Emiatt aztán a fiú is eltávolodott a szülői háztól, méghozzá olyannyira, hogy a múlt hetekben, amikor ő, az apa, kórházban feküdt élet és halál közt, még csak meg sem látogatta a gyerek.

– Így van ez, kérem – célzott meg engem keserű szavaival. – Kiiskoláztatja az ember a családját, és így hálálják meg. Akárhová ment, mindenütt könnyen haladt előre, mert vihette a cédulát, hogy rendes, becsületes szegényember az apja. S lám, így elfordult tőle.

Éppen kortyolgattam a homoki fröccsből, s amikor

a szomszéd ezt az utolsó mondatot mondta, majdnem leharaptam a pohár szélét. Hát ilyet még nem hallottam! Nem azt mondja, hogy éjt nappallá téve gürcöltem a gyermekem jövőjéért, nem azt mondja, hogy nagy örökséget hagytam, hanem azt, hogy rendes, becsületes szegényember voltam.

Gyönyörű bizonysága a parasztember változó gondolkodásmódjának. Nagyszerűen, de ugyanakkor micsoda ellentmondásosan tükröződik ebben az, ahogyan a parasztember a mai „káderpolitikát" látja. Íme, elégtételt kapott még azért is, hogy senki se volt a múltban. Most rang lett az egykori szegénység, de a mai tevékenységéért nem tudunk kellő rangot adni. Valami tantaluszi kín ez! Minden megvan mint lehetőség, de még nem tudtuk ezt valósággá tenni az egyes ember számára.

A szövetkezeti alapszabály szerint minden tsz-tagnak jogában áll a vezetést ellenőrizni, a tervekbe, pénzügyekbe, munkaszervezésbe beleszólni – gyakorlatilag azonban ez igen nehezen valósítható meg. Több ezer holdas gazdaság irányításába egyrészt nem olyan könnyű belebeszélni, másrészt ez azok számára is nehezen hozzáférhető, akik esetleg tudnának okosat és jelentőset mondani.

A szövetkezet egészét érintő ügyekbe csak olyan alkalmakkor láthat bele a tagság, amikor az évi tervet vagy a zárszámadást ismertetik. Voltam például szövetkezeti közgyűlésen, ahol valóságos vihar dúlt, földhöz verdesték az emberek a kalapjukat mérgükben. Kölcsönös vádaskodások, személyeskedések mérgesítették a helyzetet, s szinte-szinte tömegveszekedéssé fajult az értekezés. Legnagyobb megdöbbenésemre azonban, a vitatkozás végeztével egy fentebbről jött ember meg a helyi vezetők úgy értékelték, hogy ez egy jó kis közgyűlés volt. A magasabb helyről

jött ember dörzsölgette a kezét jókedvében, s amikor látta fancsali képemet, kioktatott, hogy nem kell megriadni, ha kiabál a parasztember, mert az neki a természete, és akkor látszik, hogy részt vesz a közügyek intézésében.

Ettől a nyilatkozattól valóban megriadtam, s próbáltam a kiküldöttnek magyarázni, hogy tud a paraszt normálisan is beszélni, ha tudja, miről van szó, de itt láthatóan csak értetlenkedés folyt. És ha a paraszt közösségi odaadását a hangoskodással mérjük, akkor mit szóljunk arról a másik közgyűlésről, ahol viszont a szónok leülte után csupán a csend hangoskodott. Az emberek a padlót tanulmányozták és dörzsölgették a csizmájuk talpával. Amikor a gyűlés végén kérdezgettem őket, hogy miért nem szóltak hozzá, csodálkoztak, hogy mihez?

– A hallottakhoz.

– Hát... jól van az. Majd elintézi a vezetőség. Ők tudják...

Nyilvánvaló, hogy olyan ténytömeget, amin megelőzően heteken át szakemberek dolgoztak, nem foghat fel egyetlen – elég gyakran rossz – előadás után a hallgatóság, és főképpen nem állhat elő rögtön kialakult és okos javaslatokkal.

Ez a helyzet. Meg kellene talán azt próbálni, hogy a fontosabb közgyűlések vitaanyagát jó előre szétosztani a tagság között, hadd tanulmányozgassák, hadd böngészgessék, hadd vitatkozzanak és gondolkozzanak rajta, hogy mikorra elérkezik a tárgyalás ideje, vagy egyetértésükkel vagy jól indokolt ellenjavaslataikkal hozakodhassanak elő. Ez a módszer megemelné némileg a szövetkezet adminisztrációs költségét, de feltétlenül megérné, mert bizonyára úgy forgatná a tagság a stencileket, mint istenes ember a bibliát.

Ilyen módon előkészítve nagyon meg lehetne hatványozni egy-egy közgyűlés konstruktivitását. S az is

előfordulhatna, hogy a sok okos beszéd végett több napig tartana egy közgyűlés. Ennek aztán nemcsak szervezésbeli, gazdasági jellegű hozama lenne, hanem lélektani is, mert látná a tagság, hogy valóban szóhoz jut, hogy úgy törődhet – sőt: kötelessége törődni – mindennel, mintha személyi tulajdona lenne. Így megszűnne a közgyűlések ma még inkább protokolláris, formai jellege, és mindenki azt érezné, hogy gondolkodó, alkotó emberek okos gyülekezetében van.

Végezetül a közösségi nevelődésnek is jó műhelyei lennének az ilyenszerű munkaértekezletek, mert jobban megtanulnák az emberek egymást megbecsülni. Ha a tagság belekóstol a vezetők munkájába és felelősségébe, megérti, hogy mi nehezedik közülük kikerült néhány embertársuk vállára, nyilván csökkennének a sokszor oktalan vádaskodások, pusmogások – esetleg fokozatosan segítőkész bírálatokká nemesednének. És maguk a vezetők is kevesebb okot szolgáltatnának a kritikára, mert szellemi alkotó közösségbe kerülve az egész tagsággal, kevesebbüknek szállna fejébe a dicsőség és kevésbé cézárkodnának – már akik – a rang nélküli tagság felett.

Szó esett róla, hogy bizonyos értelemben és bizonyos mértékben parlagra került a szövetkezetbe lépett parasztság szellemi alkotó energiája, a szövetkezeti munkaszervezés természetéből fakadóan lecsökkent az önálló elhatározások lehetősége. Akadnak a falusi művelődésügyek intézői között, akik pusztán oly módon próbálják a parasztok hiányérzetét pótolni, hogy könyveket, zeneélvezetet, egyszóval magas rendű kulturális szellemi kielégülést ajánlgatnak.

Rendkívül fontos ez a munka, és óriási jelentőségű, hogy mi klasszikus zenét, jó könyveket, drámákat viszünk falura, de nem szabad eltévednünk a látványos eredmények és a lényeg között.

Egyik arra illetékes ember lelkesen mutogatta az olvasási láz görbéjének emelkedését Mezőtúron, de elkerülte a figyelmét, hogy a könyvtárak rendszeres látogatóinak csak három százaléka paraszt. A többiek iparosok, diákok, értelmiségiek stb. Márpedig – könyvtárosi munkáról lévén szó – éppen a parasztok nagyobb olvasási igénye lenne az izgalmas.

Töméntelen statisztikai kimutatás készül arról, hogy mennyien látogatnak mozit, színházat, vándorkiállítást, de egyetlen kimutatás nem elemzi, hogy mi volt vagy mi lesz a hatása ezeknek az akcióknak.

Nem akadékoskodás ez, és nem is a fent nevezett programok ellenzése, csupán annak hangoztatása, hogy ezek egymagukban kevesek. Kicsike túlzással ugyan, de azt lehet mondani: az ilyen kulturális eseményeknek olyanszerű a hatása a falu életére, mint a tábori mise hatása a frontra induló katonákra. Aki vallásos, arra hat, de az imádkozik mise nélkül is, aki azonban nem vallásos érzelmű, arról lepereg a prédikáció. Vagyis: amíg nincsen megmunkálva a talaj, nem csírázik ki benne a legnemesebb mag sem. Amíg a parasztság egészét nem tudjuk a mostaninál jobban kimozdítani konzervativizmusából, nehézkességeiből, addig – ha elmegy is a kultúrelőadásra, ha jól szórakozik is – nem tudunk rá igazán hatni az esetenkénti művészeti programokkal.

Amíg például alapvető egészségügyi szabályok dolgában – több pohárból igyanak, több törülközővel törülközzenek, ne mosakodjon egy lében az egész család stb. – nem tudunk optimális helyzetet teremteni, addig nem teremtődik meg az az általános légkör sem, amelyben már valóságos belső igénynek tekinthetjük a magasabb kultúra iránti vágyat, és amelyben már kicsírázik a magasabb kultúra vetése. Gyerekkoromban elmeséltem egyszer otthon, hogy azt mondta a tanító az iskolában: téli napokon is alaposan szel-

lőztessünk, mert az az egészséges. Azt a választ kaptam szüleimtől, hogy a tanító úr biztosan jól be tud fűteni a szellőztetés után, de minekünk nincsen annyi tűzrevalónk. Ilyen jellegű anyagi gond ma már nem nagyon van, legalábbis nem volt annál a mezőtúri paraszthánál, amelyikben azt láttam, hogy a párnameg a dunnacihát kiteregették szellőzni, de magát a lakást nem szellőztették. Kuriózum kedvéért megnéztem az ablakot, s azt láttam, hogy valósággal be van dagadva. Jó néhány hónapja nem nyitották már ki, mondván: szellőztet az ajtónyitogatás eleget.

Ugyanekkor persze az is igaz, amivel ez az írás kezdődik, hogy valamely parasztember már cserépkályhát tesz a kemence helyébe, csupán mert az szebb, de a legmesszebb jutottak mellett figyelnünk kell a lemaradókra is, a jó jelek mellett a rosszakra is.

Rendkívül fontos lenne a munka annak érdekében is, amit általában úgy szoktunk összefoglalni, hogy kulturált életkörülmény, kulturált emberi magatartás. Ebbe a fogalomkörbe tartozónak tekinthetünk például olyasmit, hogy étkezésnél abrosz legyen az asztalon, hogy ne legyen kotló a szobában, malacnak való moslék az ágy alatt stb. Ezek mind-mind megvalósíthatók, ha nem mosolyogjuk le, ha jól megértjük, hogy ezek nélkülözhetetlen esztétikai és – igenis! – lélektani szükségletek, ha népművelési politikánkban egyenrangú problémaként szerepel a Faluszínház vidéki előadása és a tiszta ing, amit az előadás megtekintésekor fel kell venni.

Ezekhez bőségesen megvan a parasztságnál az anyagi fedezet, csak türelmes munkával odáig kell jutnunk, hogy megértessük: ne sajnálják a pénzt az élet szebbé tételétől.

*

... Történt, hogy görcsös padlójú, homályos kiskocsmában üldögéltünk a fiatal mezőtúri tanácselnökhelyettessel. Egyszer csak megkérdeztem tőle:

– Mit gondol, milyen lesz a magyar parasztember ötven év múlva?

Kicsikét gondolkodott, azután azt mondta:

– Mint én most.

Rábámultam. Az illető meleg tekintetű, okos arcú, az átlagosnál jóval műveltebb ember. Paraszti származású, egyetemet végzett a Szovjetunióban, és anyagot gyűjt egy készülő, a termelőszövetkezetek közgazdasági problémáit elemző könyvhöz.

Azt vártam, elneveti majd magát, de komoly maradt. Nem tréfának szánta, amit mondott.

Átnéztem a másik asztalhoz, ahol három túri ember borozgatott. Tanyasiak lehettek, mert térdig sárosak voltak. Egyikük tarisznyát bontott ki, és falatozni kezdett. Kenyeret, szalonnát, hagymát evett. Mindhármuk arca borostás, gyűrött, kifejezéstelen. Asztalszomszédom látásból ismerte őket, azt mondta: tanyán lakó tsz-tagok. Néztem őket egy darabig, azután az elnökhelyettest, és megcsóváltam a fejem. Hihetetlen, amit az előbb állított. Röviddel ezt követően átmentünk a cukrászdába feketézni. Amint szürcsöljük a kávét, belép az ajtón egy fiatal férfi és fiatal nő, velük egy ötévesforma kisgyerek. Leülnek, süteményt kérnek, s az asszonyka igazgatja a gyerek kezét, magyarázza, hogy miképpen egyen, a férfi meg cigarettára gyújt, és a füstje mögül mosolyogva nézi felesége bajlódását.

– Ezek is tsz-parasztok – jegyezte meg mellettem az elnökhelyettes, és hirtelen úgy éreztem ... úgy éreztem magam, hogy azt nem is lehet itt leírni, mert nem illenék az eddigi meglehetősen száraz hanghoz. De most már elhittem, hogy csodák történhetnek a jövendő ötven év során.

(1963)

GALGÓCZI ERZSÉBET

Öt lépcső „felfelé"

Ismertem ezt a fiatalasszonyt egyéni paraszt korukban is. Májustól szeptemberig nem látta a gyerekeit – csak este, amikor hazaszaladt a határból, s főzött valami üres levest, hogy napjában legalább egyszer valami meleget is egyenek. A gyerekek – kilenc éves volt az idősebbik – egész nyáron zsíros kenyéren meg gyümölcsön éltek. (Gyümölcs, szerencsére volt a kertben elég.) Őszre mindig megnőtt a gyerekek hasa, kezükről-lábukról lefogyott a hús, az arcuk puha volt, mint a lé. És taknyosak voltak, szegénykék, ahogy bejött az első hűvösebb idő, hetekig nem tudtak kigyógyulni a náthából.

És a két magára hagyott gyerek néha majdnem belefulladt a folyóba, néha majdnem elgázolta őket egy autó, néha majdnem vérmérgezést kaptak meztelen lábuk sérüléseitől, s kánikulák idején rendszeresen beleragadtak a bitumenbe, amivel a házuk előtt az utcát portalanították, s az fellazult s megolvadt a melegben.

S láttam az anyjukat feküdni a kukoricaföld szélén, feldőlt kapája mellett úgy, hogy nem tudott felállni a fáradtságtól, lezárt szemhéja alól szivárogtak a könnyek, s amikor megkérdeztem tőle, mije fáj, azt felelte:

– Mindenem!

Hét hold földjük volt.

Most tsz-tagok, a férje állatgondozó. Pénzre átszámítva – most számítom az asszonnyal – havonta

2400 forintot keres. És még ott az egy hold háztáji, ami egész évre megtermi a konyhapénzt, és meghizlal három-négy disznót. 25 ezer forintjuk van a takarékban, s ehhez jön még az idei zárszámadás eredménye.

S ez az asszony most panaszkodik.

– Az ősszel valamelyik reggel viszem a csarnokba a tejet, esett az eső, de csak úgy csöndeskén, a Kelemenék háza előtt férfiak téblábolnak, tanakodva, kémlelték az eget, lehet-e krumplit szedni ma, s kedvesen odaszóltam nekik: – Telik az idő, mi? Mire a Varga Imre – az uram katonacimborája – azt mondja dühösen: – Nektek a zsák is! – Úgy ért, mintha pofonütöttek volna. Hát ennyire irigylik azt a kis keresetet? Nem megdolgozik érte az uram? Reggel négykor kel mindennap, ha esik, ha fagy, ha hétköznap van, ha karácsony . . .

És így tovább. A nyáron elnevezték „téesznagyságának", mert nem járt ki a határba dolgozni. Az ő helyében én se járnék ki. Így is annyi a munkája, csak győzzön rá. Ott a két gyerek, akit nevelni kell s rendben kell tartani. S valóban neveli őket, amennyire tőle telik: megvesz nekik például minden kötelező irodalmat, már ötven-hatvan könyv sorakozik náluk a polcon, diavetítőjük van, ötven-hatvan filmmel, képeslapokat járat nekik. Ott a takarítás, mosás, vasalás. A főzés. A tehén. A három-négy disznó, a baromfiak, s az egész háztáji föld, mert az ura nem ér rá otthon még segíteni se, legfeljebb összevágja a tűzifát. Nyáron, málnaszedés idején még most is előfordul, hogy nem ér rá főzni – de már nem szalonnán meg zsíros kenyéren élnek, mint egyéni paraszt korukban, hanem – ki hitte volna? – befizetett a kocsmába négy ebédre. (Hét forint valahány fillér egy ebéd. De a főzés ideje alatt megszedett száz forint ára málnát.) Ezt is hogy fogadták, micsoda maró gúnnyal? „Mi az, bevezeted a csajkarendszert?" –

Egy hét múlva már hetven parasztasszony követte példáját.

Most mindezt elpanaszolja. Hallgatom a panaszait, s ujjongok a lelkemben. Valami „más" parasztot, más parasztcsaládot, más életet látok – vélek látni – megszületni, mint ami millió parasztcsalád életét s az én gyerekkoromat is megmérgezte. Mert azt, hogy a gyomron, ruhán, kultúrán, kényelmen megspórolt pénzen még egy darab földet kellett venni, már az én gyerekkoromban sem csak, vagy kizárólag gazdasági szükségszerűség volt, hanem – morál. Mint Baranyában az egyke. Ez volt a levegőben, ez szerzett újabb rangot, társadalmi megbecsülést a családnak. A nagybátyám, akinek körülbelül annyi földje volt, mint nekünk, felrúgta ezt a morált, s a vásárlandó földek árán mind a négy gyerekét taníttatta – ezért nem volt tekintélye. „Urizál" – ezt mondták rá megvetően. Annak sem volt tekintélye, aki elitta, felette a fölösleget. Nekünk volt tekintélyünk, mert a mi szüleink minket már tizenkét éves korunkban kiküldtek kapálni. Volt egy darab földünk az egyik meredek dombon, amibe mindig kapást vetettünk – nem tudom, miért, de mindig –, ezt a dombot lókapával kapálás előtt soha nem jártuk meg, mert az apám sajnálta a lovait. Minket, a gyerekeit – minket nem.

Szóval, hallgatom ezt a parasztasszonyt, és ujjongok a lelkemben. Mert gyűlölök minden értelmetlen szenvedést, testit és lelkit egyaránt, és gyűlölök minden értelmetlen lemondást. Ez az asszony „értelmesen" él – amennyire az adott keretek között egyáltalán lehetséges. (Ahhoz, hogy egészen értelmes élete legyen a parasztnak, ahhoz, szerintem a háztáji földnek is meg kell szűnnie, a vele járó állatokkal együtt. Majd erre is sor kerül, hiszem.)

Aztán témát váltunk. A terveiről kezd beszélni. A

nyáron átépítik a házat. Készen van a tervrajz is, ötvenezer forintba fog kerülni. Csodálkozom:

– Ötvenezer? Az sok. Egy szoba nem kerülhet ötvenezer forintba! Legfeljebb tíz-tizenötezer.

A házat tíz éve építették, s négy helyiségből áll: szoba, konyha, kamra, istálló. Már eredetileg is így építették fel, hogy még egy szobát hozzá lehessen toldani.

Igen ám, de közben meggondolták magukat. Lebontják az egész házat, s fél méterrel magasabban újra felépítik az új szobával együtt. Ez körülbelül negyvenezer forint költségtöbbletet jelent.

Nem értettem. Mire jó ez?

– Vizes a lakás?

– Nem vizes.

– Hát akkor miért?

– Nem szép. Úgy szebb lesz.

– Attól, hogy öt lépcsőn mentek fel a verandára?

– Igen. Attól.

– Node, negyvenezer forint... Tudod, mennyi pénz az? Tudod mennyi mindenre lenne elég...? Szerelhetnél a kútra motort, s bevezethetnéd a házba a vizet. Berendezhetnél egy fürdőszobát, vannak széntüzelésű fürdőkályhák. Vehetnél egy nagyképernyős televíziót, minden este színházba meg moziba mehetnétek. S mennyivel tájékozottabbak lennének a gyerekeid! Vehetnél kétszáz darab könyvet – kedvem lenne most mindjárt összeállítani a listát, hogy melyik kétszáz darab könyvet vedd meg a világirodalomból –, és még el sem fogyna a negyvenezer forintod.

– Majd később. Később majd arra is sor kerül.

– Miért később? Miért nem most, ha pénzetek is van rá? Az istenit, mért nem most?

S hosszas lélektani nyomozás után kiderül a valódi ok. Az az utca, ahol ők laknak, az elmúlt években épült be. S minden azóta épült ház – valami ellen-

őrizhetetlen, kinyomozhatatlan ízlésnek engedelmeskedve – magasföldszintesnek készült. Öt lépcső vezet fel a házba. Hát hozzájuk is öt lépcső vezessen fel. Kell az öt lépcső? Kell! Miért?

Mert másnak is van. Mert divat. Mert fürdőszobája senkinek sincs. Mert anélkül meg lehet élni. Az öt lépcső nélkül nem.

És ezt már nem mondja, de tudom, mert évek óta látom magam körül a faluban: ha felépül a szép, ötlépcsős, kétszobás ház, épít mellé az udvarban egy putrit, elnevezi „nyári konyhának", s az egész család tavasztól őszig ott fog élni. Mert kímélni kell a szép új házat, a lépcsőt is – és különben sem érzik benne jól magukat.

Sírni tudnék. Élni, élni, élni mikor tanítjuk meg az embereket?

(1963)

BOR AMBRUS

Új házak között

Az új házak az albertfalvai lakótelepen állnak. Nyolc-tíz évvel ezelőtt épültek, tehát kissé már korszerűtlenek. Az emberek, akik közöttük élnek, meszszibb múlt terheivel költöztek ide – öregebbek e házaknál. De fiatalabbak is. Eleven folytonosságukkal a múltnál messzibb jövő lehetőségeit hordozzák.

I. MENETREND

Itt a telepen tavasztól késő őszig reggelente akár ne is nézzem az órát. Időnként kipillantok az ablakon át az utcára. Amíg bekapom a reggelimet, a konyha ablakában állok. Napról napra ugyanazok az ismerősök és ismerős alakok mennek el a ház előtt, és mindig ugyanabban az időpontban. Mozgásuk, közeledésük és eltűnésük jelzi az időt. Hétköznapjainknak menetrendje van, munkakezdések, távolságok, autóbuszindítások percei szabályozzák. Csak egyszer kell megfigyelni, aztán nem kell az óra.

Az ablakom alatt ez a menetrend:

6 óra 40 perc. Szemben balról, a második kapun kilép a nagydiák. Nyáron már dolgozni járt, sportszatyorral, rövid nadrágban. Szeptember óta aktatáskával látom, talán később is indulhatna, de az időpont nem változott. A fiú eljön a sarokig, lassan, ott megáll. Fölemeli a fejét, merev nyakkal néz föl egy első emeleti ablakba. Oda én nem látok be. A fiú néz,

néhány lépéssel arrébb őgyeleg, megint néz. Elrúg egy kavicsot, vagy valamit, ami nincs is, aztán a táskáját lóbálva elmegy.

6 óra 45 perc. A miénkre merőlegesen ráfutó utcán magas, vállas, szőke férfi jön, megáll, az óráját nézi. Lapos irattáska van a kezében, a sarkánál fogja, türelmetlenül veregeti vele a térdét. A lány egy-két perccel később, s valahogy mindig váratlanul bukkan elő a házak közül, futva, karcsún és üdén. A csók futó, rövid, de a férfi mindig átfogja a lány derekát, az meg lábujjhegyre húzódzkodik, feszes derékkal simul hozzá. Aztán elsietnek az autóbusz-végállomás irányába.

6 óra 50 perc. Az elhanyagolt játszótéren túl, a bölcsőde bejáratánál jönnek-mennek a szülők a gyerekekkel, most érkezik a fiatal százados, karján az a gyönyörű kisfiú, nagy barna szemével, mindig patyolatfehérben. A szálas termetű apa engem Szent Kristóf legendájára emlékeztet, s mintha csak igazolni akarná ezt az emléktársítást, hosszabb ideje mindig a vállára ültetve hozza a fiúcskát. A bölcsőde ajtajánál óvatosan meggörnyed, hogy gyerekestől beférjen. Biztosan csak az öltöztető asztalnál huppantja le a válláról, és jót nevetnek a játékon.

6 óra 55 perc. Kicsit jobbra és átellenben kihajol az ablakon a barna nő, pongyolában. Portörlőt ráz. A férfi, aki ugyanebben az időpontban fordul be, távolabb, a férje. Vasárnaponként néha látom őket együtt. Az ember nyugodt, lassú mozgású, láthatóan ad magára, mindig gonddal öltözik. Szótlanul szívja a cigarettáját, az asszony egy lépéssel mögötte halad, kézen fogva húzza a két kislányt. Vézna kis nő, ijedt szemű. Most a porrongyot rázza, aztán visszahúzódik.

7 óra. Közvetlenül szemben kifordul a kapun a fekete, csontos arcú férfi. Bal kezében papírzacskó: a tízóraija. Jobb kezében füstölgő cigaretta, olcsó szip-

kában. A férfi köhög, harákol: tipikus dohányos-köhögés. Aztán hátranéz, föl egy ablakra, megszívja a cigarettáját, s végigmegy az utcánkon. Jó kétszáz méteren tudom szemmel követni: még kétszer-háromszor néz hátra és föl, végül befordul egy sarkon, eltűnik. Azelőtt egy ablakon kihajolt egy nő, a negyvenen felüli férfihoz képest feltűnően fiatal, a soványságához képest csupa telt idom, gömbölyűség. Integetett. Most már hosszabb ideje nem.

7 óra 5 perc. Ahol a négy utca összefut, és ahol befordulunk a villamosmegálló felé, megjelenik a fiatalasszony. Ízléses, mindig divatos ruhákban jár, a csípőjét kicsit ringatja. Nem siet. A túlsó oldalon és vagy húsz lépéssel hátrább közeledik a kisbajuszú fiatalember, zsebredugott kézzel. A megállónál éri utol az asszonyt, mindig ugyanúgy áll meg szorosan mellette. Az asszony rámosolyog, bólint, élénk beszélgetés indul azonnal, halk hangon. Tegeződnek. A fiatalember néha egy idősebb nővel jön, olyankor közömbös arccal állnak a járdaszigeten, nem is köszönnek egymásnak. Olyankor az asszony az első érkező villamosra fölszáll, egy pillantást se váltanak, a fiatalember az idősebb nővel ráérősen néz a következő kocsi felé.

7 óra 6 perc. A hátunk mögül rohanva, sivító kerekekkel ugrik ki és fordul be a főútvonalra a kis BMW. A fiatal főorvos mindig száguld, amióta egyedül jár a kórházba reggelente. Azelőtt a feleségét is vitte, ugyanebben az időpontban. Azt hiszem, akkoriban az asszony kedvéért valamivel lassabban hajtott. Egy ismerősöm említette egyszer, hogy ezek elváltak.

7 óra 7 perc. Hosszú, egyenes szakaszon zötyög a villamos. A második megállónál fölszáll a deres hajú, karvalyorrú ember, mindig a pótkocsi első peronjára. A sarokban mindig ott áll az asszony. A haja a fel-

tűnő ennek a középkorú asszonynak: gondosan, túlságosan gonddal fésüli és rakja föl a kontyát, s az enyhén rezes barna haj a tövénél fakóbb, azt hinné az ember, hogy őszes. Ezeknek csak a szemük villan össze, különben hallgatnak. Az ember odaáll az asszony elé, közvetlenül elébe, szembe. Az átszállóhelyig fognak ezen a kocsin utazni; amíg le nem szállnak, csak néznek: egymás szemébe fúrják a pillantásukat, éhesen, űzötten.

7 óra 18 perc. Amikor leszállok, a megállónál mindig ott álldogál az öreg. A haja ősz, ritkás és fésületlen, az álla borostás. Egy kocsit elenged, szívja a cigarettáját, meggyfaszipkából. Egykedvű.

De ez már nem a telep, s idáig is elég a menetrendem.

Beválik.

II. CSÚSZKA

Először ólmos eső esett, üveggé váltak a fák, az iskola vaskerítése, tükörré a járda, az úttest. Aztán jött a hó. Este hat felé indult meg a havazás, hullott hajnalig.

A gyerekek persze másnap rohantak a szánkókkal, s ahol csak akad a lakótelepen egy bucka, kétméteres lejtő, kezdődött a szánkázás. Meg a csúszkálás. Pompás csúszkákat lehet kidolgozni, ha a hó alatt ott a sima jég.

A térre nyíló utcában sikerült legjobban a csúszka: nyolc-tíz méter hosszú lehet, és van hely nekifutni. Állandóan vannak ott gyerekek, és mert versenyeznek, messziről futnak neki a csúszkának, az naponta fél méterrel hosszabb lesz. A kisebbek erejét már meg is haladja ez a csúszka, máshová szorulnak, ez a pálya a tíz-tizenkét éveseknek marad. Néha arra megy egy kamasz, még az is élvezi, csúszik egy nagyot, hu-

hog hozzá vagy fütyül. Aztán a gyerekek folytatják a versenyt.

– Téli olimpiász – kiabálja egyszerre valamelyik. – Legyen téli olimpiász.

Van köztük egy eleven, pisze orrú fiú, az máris a versenyzők benevezését intézi, a határbírókat jelöli ki. Egy gombszemű fiú lesz az egyik bíró, az elektromérnök nyurga fia a másik.

– Én is be akarok nevezni.

– Majd váltunk – mondja a pisze.

Kezdik az olimpiát, hamarosan van rekord, letűzött ágacska jelzi a csúszka végén. A helyezések jele cipő sarkával húzott vonal a hóban.

Akkor jön oda a kalapos. Kilép a szemben levő ház kapuján, odacselleng. Tízéves lehet, jókötésű. Úgy van öltözve, mint egy kis síbajnok, s a fején zöld Robin Hood-kalap. Jön, odaáll a csúszka mellé.

– Olimpiász van – néz rá az elektromérnök fia. – Téli olimpiász. Kohárinál kell benevezni.

A kalapos elhúzza a száját:

– Téli olimpiász Ausztriában van.

Valaki éppen megdönti a rekordot, nagy ordítás, a gallyacska egy arasszal arrébb vándorol.

– Olimpiai csúcs! – ordítja a gombszemű.

A kalapos zsebredugott kézzel hintálja magát a lábán:

– Mi megyünk ám Ausztriába.

– Hova mentek? – kérdi a nyurga.

– Ausztriába.

– Mikor?

– Kocsival – hintálja magát tovább a kalapos.

A nyurga megismétli a kérdést:

– Mikor?

– Mehetnénk most is. Apukám most hozta meg az útleveleket. Egy évig érvényes. Én az apukámba va-

gyok beírva. Ha akarunk, elmegyünk, megnézzük a téli olimpiászt.

Hirtelen csönd. A vörös arcú, szőke gyerek még hátramegy, hogy jól neki tudjon futni, de aztán leáll, aztán lassan visszajön. A többiek lassan odamennek a kalaposhoz. Topognak a hóban, szívják az orrukat. A kalapos zsebredugott kézzel áll a csúszka mellett, a kis síbakancs orrával rugdossa a jeget.

Ezek itt laknak az iskola melletti épületben. Háromszobás a lakás, az embernek jár a dolgozószoba. Energikus arcú, magas ember. Az asszony fiatal, elegáns. Ez a gyerek van. Volt már kocsijuk, egy Wartburg, de az elmúlt nyáron jött az 1500-as Fiat. Aki látta, jól megnézte. Sokáig ott állt a ház előtt. A gyerekek belestek az ablakán, leolvasták, hány kilométerig mér a sebességmérő. Mindenki megnézte a Fiatot, pedig itt már nem szenzáció a kocsi: ott sorakoznak a házak előtt a Trabantok, Moszkvicsok, a mi utcánkban van egy használt Volkswagen. De a Fiat más. Krómbetűk villognak a tükrös sötétkék karosszérián: „millecinquecento."

Mozdulatlan csönd. Ausztria. Vízum. Fiat. Téli olimpia. Jégkorong, síugrás, korcsolya, gyorskorcsolyázás.

A tizenkét méteres csúszka egyik oldalán a kalapos, a másikon a többiek.

Aztán a pisze szeme összevillan az elektromérnök fiáéval. Ez a pisze rendezte a benevezéseket. Odabök a csúszkára:

– Ne rúgd szét.
– Nem rúgom – mondja a kalapos.
– Rúgod.
– Rúgod – mondja az elektromérnök fia.
– Rúgta – mondja a vörösarcú.

A kalapos az orrát ráncolja, végignéz a szemben álló soron. Hátralép:

– Nem is rúgtam. – És még egy lépést hátrál.

A pisze elhúzza a száját, egy pillanatig tétovázik. Aztán elkiáltja magát:

– Varró jön! Starthoz állni!

Egyszerre oldódik föl a mozdulatlanság. Varró csúszása még nem az igazi, de a következő, Schmidt, már legalább kilenc métert siklik a jégen. A pisze még egyszer odanéz a Robin Hood-kalaposra, és jó hangosan szól a gombszeműnek:

– Benevezés nincs! Csak aki legalább tíz fordulóban határbíró, az nevezhet be!

Sötétedik, amikor újra arra megyek. Az utca még mindig zeng a csúszkálók lármájától. A félhomályban már nem ismerem meg az arcokat. Kalapok és sapkák is egyformának látszanak.

III. PARTON

Totó-lottó is van a lakótelepen.

Kicsi helyiség. A pénztár üvegfala mögött kék köpenyes, kerek arcú néni ül, ha kicsi a forgalom, horgolni szokott, és a sebesen villogó tű mellől ad szelvényt. Van még írópult, a falon, van egy asztal, négy szék. Az asztalon egy üveg tinta, három tollszár.

Sokan járnak ide. Valahogy úgy érzem, a kisebbek, a vágyakozók, az álmodók, a megszorultak, meg egyké türelmetlen és hazárdőr. A befutottakat és a menőket nem látom itt. A telefonszerelő jön, vaktában kitölt egy szelvényt; a kábelgyári nyugdíjas áll a falipultnál, könyökkel-vállal takargatja a csalhatatlan variációt; a házfelügyelőné kis céduláról másolja az előkészített számokat. A pénzeseket nem látom.

S ahogy ezen gondolkozom, az év végi húzások és totóeredmények kifüggesztett tábláit nézegetve, megszólal valaki a hátam mögött, az asztalnál:

– Jó estét kívánok.

Alacsony, idős ember, gyűrött arcú, borostás, szőrmók. Fogatlan szájjal mosolyog rám, a mosoly zavart és ferde. De ismerős arc, a nyűtt kalap, a pecsétes zakó alatt a göbre kötött sál, a lila szelvényt szorongató fekete, törött körmű kéz, ami mind nem a lakótelep: tizennégy esztendőt ugrok hátra az időben, a cukorgyárig, ahol gépkocsielőadó voltam akkor, és volt ott egy vontatós, Makács bácsi. Pöfögő Cormickkal járt, olyan lassan, hogy együtt vándorolt vele a makadámokon a sűrű por, beburkolta. Ha jött a pöfögő porfelhő Vörösmajor felől, azt mondtuk: jön Makács. Ha az apci úton vándorolt, azt mondtuk: ott megy Makács, hordja a répamagot. A munkaidejét én írtam, s meg-megtoldtam a napját egy órával, kettővel, a porért. Meg a tizenegy gyerekéért, mert annyi volt neki, négy faluval beljebb Nógrádban. Aztán jött a következő kampány, Makácsot este tízkor három kockacukor-rúddal elkapta a motozó a kapunál, lehetett az a cukor harminc deka, és Makácsot másnap elküldték. Elment, befelé Nógrádba, azóta se láttam. A Cormickra nem akadt többé ember, aki fölült volna.

Meglepetésemben vissza se köszönök, csak:

– Hát maga?

A ferde mosoly most szinte a rajtakapottságé:

– Lottózok.

– De hogy kerül ide?

– Itt dolgozok.

– Hol?

Dünnyög valamit. Nem értem. Bizonytalant dünnyög? Úgy bólintok, mintha érteném. S majdnem

mindegy, hol dolgozik, van a közelben mindenféle üzem.

– Hogy van? – kérdem tovább.

– Megvagyok.

– A család?

– Hát – vonja föl a vállát –, megvan az is.

– A gyerekek?

– Ki itt, ki ott – mondja. Kicsit fölemeli a lila szelvényről az olajtól, koromtól feketült kezét, mutatja az ittet meg az ottat. – Tetszik tudni . . .

A sok gyerekre céloz ezzel. Tizennégy esztendeje egy reggel beballagott a bérosztályra, fölíratta a tizenegyedik gyerekét. A nyilvántartó hüledezett. Nevették is Makácsot. Amíg le nem bukott a három kockastanglival; azután már nem nevette senki. Nem is emlegették.

– Tudom – mondom. Kicsit nézzük egymást, aztán megint kérdezek: – Itt lakik?

Bólint:

– Meghúzódtam, ugye.

– Itt a lakótelepen?

– Itten.

– Kicsi a világ.

Ostoba közhely. Makács azért csak mosolyog a fogatlan szájával. Ki tudja, hol lappang a telepen, talán az egyik K-épület üres tömbmosodájában.

– Mióta van Pesten?

– Esztendeje.

Talán esztendeje lappang egy üres tömbmosodában. Tizennégy év után került elő egyszerre: a tizenegy gyerek fölnőtt a nógrádi faluban, az apa a város szélén cselleng, a világváros partján keresgéli a munkát meg a szerencsét, a Szellőzőművekben, az Épületelemben, a Homokelőkészítőnél, a Lottózóban.

Óvatosan behajtja a perforált szelvényt, letépi.

– Kettes már volt.

– Ez ötös – mondom. – Péntekig.

Ócska vicc: péntek délelőttig minden szelvény ötös. De Makács komolyan fölvonja a szemöldökét, nehézkesen fölkel az asztaltól:

– Egy hármas bejöhetne.

Hármas. Olyan mélyről mondja, mintha ennyiért volna itt. Van, aki szerénységgel szuggerálja a szerencsét. Makács áll a világváros partján, kivénülten, és osztályozza a szerencsét, s a szerencse fokozataihoz illő embereket.

Valahogy mind a ketten megfeledkeztünk a köszönésről: Makács kilép az ajtón. Odakinn a homályban áll a zöld vasláda, még látom, ahogy az öreg beejti a nyíláson a szelvényét. Kicsit utána is les a megcélzott hármas találatának.

Aztán eltűnik. Megy befelé a lakótelepre.

IV. ZÖLDSZÜRKE FÉNY

Az ajtóban szag csap meg, azonnal meghökkent és azonnal tájékoztat. Két szoba összkomfortos lakás ez a lakótelep egyik új épületében, földszint kettő, de benne szaglik az igénytelen szegénység, az a sokszor megírt vacok-szag árad az egyetlen, ferde ruhásszekrényből, a rossz vaságyakból és a rájuk dobott, kiszolgált pokrócokból, s a pokrócok alatt szaglanak a fölrepedt matracok meg a szalmazsákok, és szaglik a konyhában a háromliteres fazékban rotyogó vacsora, a féltégla-lábú kredenc, az asztal.

A konyhaasztalon tányérok, de csak a testes, kedvetlen arcú asszony áll az asztal mellett, s mogorván int a fejével:

– Odabe vannak. Néznek.

Az apa, a három fia, a kislánya. A nagyobbik szobában ülnek, a vaságyakon meg az asztalnál. Persze,

betessékelnek, s odatolnak egy széket. Üljek le. És mert ismernek, nyugodtan megváratnak. Ismerjük egymást a telepről, találkozunk az utcán, a közértben, s ha éppen beszélgetni akarok: lehet. Könyvekről? Lehet. Könyvekről? Egyelőre megváratnak.

Ebben a családban betanított munkás az apa. A legkisebb fiúval beszélgettem egyszer az utcán, előbb gépkezelőnek mondta az apját, aztán hozzátette, magyarázatnak:

– Smíros. Aki olajozza a gépeket, meg zsírozza.

Ebben a családban a legnagyobb fiú tizenkilenc éves. Szállítómunkás a Nagyvásártelepen. Hórukkos. A második fiú most töltötte be a tizenhetet, egy esztendeig kőművestanuló volt, aztán elment boynak. A Tempó ktsz-nél van, ha jól értem: egy pillanatra fordul csak felém, hogy a kérdésemre odadönnyögje a választ, és nézhessen tovább. Ő mellette ül a húga, csupacsont lányka, tizenkét esztendős. Görbe háttal hajol előre az ágyon, hogy jobban lásson.

Hogy jobban lássa a tv-t.

Mert van.

A nagy szoba sarkában áll, két szalmazsákos vaságy között, két laposra feküdt szalmazsákos vaságy között, két durva pokróc között, áramló szagban. Megvették. Kellett. Az apa és a nagy fiú keresetéből kuporgatták össze a kis képernyős Tavasz árát. Nem vettek semmi mást, nem fognak venni, más nem kell. A majdnem üres, a nagyon szegény szobát zöldszürke fénnyel világítja meg a tv-készülék, öt ember figyel a képre, feszült a csend. Egy pillanatra megtört, amikor bejöttem, és még egy pillanatra megtörik, amikor az apa belekotor a zsebébe, s odatartja elém a gyűrött cigarettacsomagot:

– Gyújtson rá.

De tüzet már nem ad. Leköti a kép.

Mindnyájukat leköti. Zöldszürke fényben rebeg a képernyőn a filmközvetítés.

Az „Angyal".

– Rosszkor jöttem – mondom halkan.

– Csak tessék – mondják.

Az „Angyal". Az utolsó kép után kialszik a fény, de csak a következő számot jelző gong mozdítja meg az apát a négy gyerekével. A legnagyobb fiú bólint:

– Haláli fej.

– Ezzel szórakozunk – mondja az apa, és most odakinn a konyhában kiabál a felesége:

– Elfő ez a rohadt étel!

A legkisebb fiú kikapcsolja a készüléket. A zöldszürke fény nélkül még kijózanítóbb a szoba, még kegyetlenebb a tudat, hogy nincs miről beszélgetni ebben a lakásban. Könyv? Olvasás? Slum-szag és tévé. Slum-szagú szoba, amelyben a világosság a televíziós képernyő zöldesszürke fénye.

Az „Angyal" izgalmas kalandjával, Leslie Charterisszel, filmesítve, gyilkosság, revolver, üldözés, igazság bajnoka, rettenthetetlen hős, nyomozó, vakmerő vagány, pengős regény valaha, most ritka érték az Ecseri úti ócskapiacon.

Gyorsan fölállok.

V. KÉKFLASKÓ

Az italbolt nem a lakótelepen van, hanem lejjebb, a kispiacnál, a tejes mellett. Közvetlenül előtte jár a villamos, a kocsma üvegajtaját ugyanolyan korlát választja el a sínektől, amilyet az iskolák kapuja elé szerelnek föl, hogy a gyerekek ki ne fussanak a forgalmas úttestre.

Ennek a vaskorlátnak támaszkodva láttam megint Gabait. Hassal dőlt a korlátnak, a feje átlógott a sí-

nek oldalára, és ahogy mentek előtte a sárga kocsik, Őrsnek, Téténynek, néha utánuk emelte a fejét.

Gabai velünk egy napon költözött az új lakótelepre, ötvenötben, ugyanabba az utcába, a szomszéd házba. Könnyebben hurcolkodott, mint mi: fejjel magasabb nálam, vállas, erős, és ott volt a két fia, az egyik tizenhat éves lehetett akkor, a másik is már kamasz, volt erő cipekedni. Sokan is voltak a kevés holmijukra; Gabainénak csak az edényféle maradt, a nagyon öreg nagymama meg éppen csak földöcögött a lépcsőn, s fönnmaradt.

Persze, szóba elegyedtünk, egy kapu távolságából, a bokáig érő sár közös bajában, meg az új lakás közös örömében. Mondta Gabai, hogy bútorgyári munkás, hogy addig egy cementpadlós üzlethelyiségben szorongtak, a Fő utcában, s hogy ahányat fordul a teherautó meg a második emelet között, annyiszor mondja el magában: Úriember lettél, Gabai, ezzel a lakással.

Az ismeretség aztán nem mélyült el, más időben jártunk munkába, máskor értünk haza, csak a véletlen hozott össze, zöldségesnél, tejnél, s csak néhány szót váltottunk olyankor, a hidegről, amelynek foga van, vagy a vízhiányról, ami majd csak megszűnik.

– Jó a lakás? – kérdeztem egyszer.

Bólintott:

– Összkomfort, fürdőszoba, gáz, gázmelegítő, parketta. Nagy pénzt adnak egy ilyen lakásért.

Kicsit furcsán hangzott ez. De akkoriban már tele voltak a fák, villanyoszlopok, kapualjak lakáscsereajánlatokkal, s mindenki pénzben is tudta a lakása értékét.

Ötvennyolcban aztán hirtelen elköltöztek Gabaiék. Úgy hallottam, valahol Budaőrsön vettek lakást. Gabait megszólította volna valaki az egyik telepi boltban, hogy nem adná-e el a lakását tízezerért. Tárgyalni kezdtek, másnapra négy ajánlata volt Gabai-

nak tizenkétezerre, harmadnap megegyezett egy érdligeti emberrel tizenötben, s két hét múlva már Örsön laktak, egy szoba-konyhában, amihez még egy nagy sufni tartozott. A sufniban asztalosműhelyt rendezett be Gabai, kiváltotta az ipart.

Nem lepődött meg ezen senki.

Sokára találkoztam csak Gabaival. Egyszer a villamoson. Kezeltünk, megkérdeztem:

– Bevált?

– Be – mondta.

– Bútor?

– Ami jön – mutatta széles mozdulattal.

Hetek múlva megint a villamoson találkoztunk:

– Megy az üzlet, Gabai úr?

– Miért ne menne?

– No, persze.

– A lakás? Már ahol laktunk.

– Azok laknak benne most is.

– Jól jártak vele. Nagy szobák, összkomfort. Besüt a nap.

– Maga is megtalálta a számítását.

– Világos – mondta.

A *Kékflaskó*ban láttam legközelebb, sörért mentem, ő meg ott állt a pultnál, előtte egy nagy fröccs. Rám köszönt:

– Aggyisten, lakótárs. Mi újság arrafelé?

– Semmi különös – mondtam.

Húzott egyet a fröccsből:

– Nem sértem meg talán, ha lakótársnak szólítom. Mert azok voltunk, nem?

– Persze.

Italosnak látszott. Én megkaptam az üvegkancsómba a két korsó sört, elmentem. Most láttam megint Gabait, hassal a korlátnak támaszkodva állt a *Kékflaskó* előtt. El akartam mellette húzni, de hirtelen elkapta a karomat:

– Hova siet, lakótárs?

Ferde vigyorgás húzta el a száját.

– Nini, Gabai úr – adtam a meglepettet. – Hogy kerül maga ide? Nem erre lakik.

– És? – nézett rám. – Azért járhatok ide, nem? Leszállok, megiszom egy fröccsöt, megyek tovább. – Egész súlyával nekidőlt a korlátnak: – Jó hely ez a *Kékflaskó*. Én meg, félig-meddig csak ide tartozom.

– Igaz – mondtam. – Valamikor együtt költöztünk be.

Felém fordult:

– Nagy sár volt. Hallom, meglettek azóta a járdák.

– Nehezen.

– Meg vízhiány sincs. Szépek azok a lakások. – Megint a síneket nézte. – Visszaadtam az ipart – dünnyögte maga elé.

– Nem ment?

Sokáig nem felelt. Ingatta a fejét, nehéz lehetett az italtól. Aztán ugyanúgy dönnyögve kanyarodott vissza:

– A déli fekvésűekbe mindig besüt a nap. Az enyém déli fekvésű volt. November elején kezdtünk csak tüzelni. Addig nem kellett.

– Megint gyárban dolgozik? – kérdeztem.

Gabai hirtelen ellökte magát a korláttól, erős fogással kapta el a karomat:

– Tízezer egy lakás, tizenöt ezer, húszezer. Adják-veszik. Vagyon egy lakás. Gyorsan megadták nekem is a tizenötöt. Nagy pakli százas volt. Egy hétig hordtam a bríftasnimban. Alig fért bele, kinyomta a mellemen a zakót. Maga is jól jár, én is jól járok, mondta az érdligeti ember. Maga berendez egy jó maszekműhelyt, nekem lesz egy rendes lakásom. És ideadta a nagy pakli pirosat. Lehet ezt, igaz?! – Belehajolt az arcomba. – Megiszik velem egy fröccsöt, lakótárs? Jó

boruk van. Tudom. Ide szoktam járni, ebbe a *Kékflaskóba* . . .

De hirtelen elengedett s nem várva meg válaszomat, bizonytalan léptekkel elindult a megálló felé.

VI. EGY ASSZONY MEG EGY EMBER

Az asszony fél hatkor kel.

(Négy gyerekkel költöztek be ötvenöt februárjában, a legkisebb karonülő volt. A második emeletre hurcolkodtak, hatan. Négy ággyal. A sovány, magas ember cipelte a bútort. A szekrénynél a TEFU-sofőr segített.)

Az asszony elsőnek kel föl. Nyer egy kis időt, amíg csönd van: kivasal a konyhában egy fehér inget, bedagasztja a buktatésztát.

(Ferencvárosból jöttek, egyetlen szobából. A lakást nehezen kapták meg. Félre volt téve akkor az ember, egyetemre.)

A férjét hatkor költi az asszony:

– Apu.

Aztán a másik szobába fordul, megnézi a két fiút, meg a kislány ruháit, főleg a gombokat. Onnan a konyhába megy, fölteszi a tejet, a teát. Kenyeret szel, hat embernek.

(Hallgatag fajta a magas ember. Káder, dünnyögték a lépcsőházbeliek. Én tudtam, hogy ötvenkettőben félretett párttitkár. Néha beszélgettünk. S gyakran láttam könyvvel, jegyzettel a kezében a balkonon.)

Katát, a nagylányt, fél hétkor kell költeni, a két fiút hétkor. A férje akkor már a fürdőszobában van. Köhög. Az asszony fehér inget ad be neki az ajtón.

– Az a büdös Kossuth – mondja –, attól köhögsz megint.

A férje füttyent egyet. Ez tizenhét év előtti fütty: a segédművezetőé. Több értelmű játék. Az asszony elmosolyodik.

(Ötvenhat október 24-én a kapuban álltunk. Többen. Kemény, gonosz ugatás hallatszott a város felől.

– Gépfegyver – mondta valaki, talán tizedszer. A hallgatag ember a város felé intett:

– Megáll a munka.)

Nyolcig mindenki elmegy, csak a legkisebb alszik még, a kislány. Délutános, harmadik általánosban. Az asszony szenet hoz föl a pincéből, begyújt, gyorsan kitakarítja Kata szobáját.

(Ötvenhat november 1-én kocsival jöttek az emberért. Téged is elnyomtak, mondták nagy hangon, s: bevettünk a munkástanácsba.

– Miért sztrájkoltok, elvtársak?

– Elvtárs megszűnt – vigyorgott az egyik.

– Maradok.)

Főz az asszony. Közben fölkelti a kicsit:

– Csillagom.

Még alhatna, de számtanleckéje van, az nehezebben megy, s majd át is kell nézni. Egyelőre gyorsan felöltözik az asszony, leszalad az önkiszolgálóba, a tejeshez, a zöldségeshez. Két szatyorral jön vissza. A földszint 3. ajtaja előtt félrelöki a lábtörlőt, fölveszi az aládugott kulcsot.

(Egy héttel később lehetett, akkor novemberben: rossz néprádiójuk hátlapjára tapasztottuk a kezünket, az ember meg én, és ezzel a furcsa segítséggel tisztán hallottuk Szolnokról Kádár János hangját.

– Mi lesz? – kérdeztem.

– Proletárdiktatúra – mondta az ember.)

Az ebéd fő, a kislány körmöli a leckét. Az asszony leszalad a földszint 3-ba, kiveszi az ágyból Simóné kisbabáját, kibontja, száraz pelenkát teker a kis, hurkás combok közé. Simóné a táppénzért ment. A kulcs

visszakerül a lábtörlő alá, az asszony fölszalad, kiszaggatja a buktát, rendbe teszi odabenn az ágyakat, közben bele-belenéz a kislány számtanjába, kicsit mozgó ajakkal utánaszoroz: 43×17. Mennyi? 731. Annyi.

(Ötvenhétben gyárigazgató lett a férje. Ősszel lediplomált. Meggratuláltam, s ő behívott egy pohár borra.

– Inkább félek, mint örülök – mondta, amikor koccintottunk.)

Borzasztóan rohan az idő, repül, mert már jönnek is a fiúk az iskolából, csörtetnek, lihegnek, aztán Kata jön meg, s teríteni kell, ebédeltetni.

Az asszony még nem eszik.

(Az NDK-ba utazott a férje, háromszor Csehszlovákiába. Kétszer járt Moszkvában, tavaly Szófiában volt, egy szakküldöttséggel. Kis ajándékokat hozott haza a gyerekeknek, a feleségének Moszkvából egy prémsapkát. Közben másik gyárba helyezték: kérdeztem egyszer a lépcsőn, mi újság, akkor mondta.

– Automatizáljuk a gyártást – tette hozzá. – Sok a dolog.

Kétezer ember dolgozott abban a gyárban.)

Ebéd után a kislányt kell az iskolába indítani. Aztán Katát faggatni, óvatosan, valami gépésztechnikus fiú miatt. Aztán fölmenni a padlásra, leszedni a mosott ruhát, aztán új cipzárat varrni a kislány kockás szoknyájába, aztán fölparancsolni a két fiút a ház elől, hogy tanuljanak. Aztán megjön a férje, a kislány is az iskolából, vacsora, mosogatás. Katát elhessegeti az asszony:

– Van dolgod. Vagy olvass.

(Az ember tavaly óta vezérigazgató. Vacsora után leül az íróasztalhoz, nekikönyököl az éves mérlegbeszámolónak. Hétezerötszázötven dolgozó. Termelés: 103 százalék. A 4. gyáregység rekonstrukcióját befe-

jezték. Az export tervszint alatt maradt. A 2. gyáregységben megindult két német gépsor. Arra az exportra rá kell menni.

Szívja a Kossuthot, jegyez.)

Vacsora után az asszony is leül egy kicsit. Kilenctől tízig. Ágyba parancsolja a gyerekeket, fölhúzza az órát, beállítja fél hatra, s leül. Tévét nézni. Nézi. Reggel megint fehér ing kell, kollégiumi ülésre megy a férje a minisztériumba. Kata azt mondja, orvos lesz. A többi még nem tudja, mi legyen. Holnap húsos ebéd kell. Este lakógyűlés: szóvá kellene tenni a cserépkályhákat, hat lakásban rossz a kályha. Az első emeleti Vankainéval többet törődhetnének a lakótársak: a férje harmadik hónapja fekszik a kórházban, maga van az asszony a két kicsivel. Holnap hozzák a gázszámlát.

(Az ember odapillant az üldögélő asszonyra. Az asszony feje előre hajlik.

– Feküdj le, Bözsi – szól rá csöndesen az ember. S lapozza tovább a papírokat.)

(1964)

PINTÉR TAMÁS

Az 1360-as vonat

1945. január végén, egy hajnalon elindult az első szerelvény a Ferencvárosi Pályaudvarról. A mozdonyt Farkas II. László vezette, a fűtőt Huszár Józsefnek hívták.

Hideg hajnal volt. A fűtőház körüli síneken felrobbantott és használhatatlanná tett mozdonyok álltak. Piszkos hó borította az épületek romjait. Fújt a szél. Féloldalra dőlt, szétroncsolt vagonok, bombatölcsérek és feltépett sínszálak mindenütt. Csak egyetlen használható mozdonyt találtak az emberek: a 328 009-est.

Ezen a hajnalon, a nagy, kúpos orrú gép befűtve állt egy hosszú teherszerelvény előtt. Szokatlanul hosszú szerelvény volt, ma már nem lehet tudni pontosan, hány tengelyes. A platós kocsikon beburkolt csövű lövegek sorakoztak, szovjet katonák lőszeresládákat, fegyvereket rakodtak. A vagonokból szokatlan lejtésű dallamok és harmonikák suta hangja hallatszott.

Ez alkalommal a szokásos okmányok nélkül szállt fel a személyzet a gépre. Menetlevél nem volt, az utasítást szóban közölték. Farkas II. Lászlónak Győr felé kellett vinnie az utánpótlást és harcosokat szállító szerelvényt. Győr körül még folytak a harcok.

A csapatvonat lassan, kínlódva gördült ki a pályaudvarról.

Még sötét volt. Farkas II. László a gépből órákig kihajolva figyelte a pályát. A jelzőberendezések nem működtek, az óvatosság mindenképpen szükségszerű

volt. Csak attól nem kellett tartaniuk, hogy szembejövő szerelvénnyel találkoznak.

A mozdonyvezető és a fűtő mögött géppisztolyos katonák álltak. Komolyak voltak és szótlanok, a két ember minden mozdulatát figyelték. Lassan engedtek fel, csak jóval később, akkor, amikor Huszár József fűtő beszélgetni kezdett velük. Nem tudni, miről volt szó közöttük. A háborúról, és bizonyosan arról is, hogy mi lesz a háború után. A katonák hátukra dobták a géppisztolyt és leereszkedtek a vaspadlóra, hogy ne érje őket annyira a beáramló hideg.

Az 1360-as vonatszámú gyorsteher keservesen haladt előre a nagy rakománnyal. Kevés volt a szén, kevés és rossz minőségű. A mozdony erőlködve vonszolta maga után a hosszú vagonsort.

A katonák énekeltek a kocsikban.

Nagyon lassan világosodott.

Ketten gyalogoltunk be Erzsébetről. Huszár meg én. Nem hívott bennünket senki. Bejöttünk a fűtőházba, mert látni kellett, mi van, indul-e az élet. Hiába, tizennyolc éve voltam akkor a vasútnál, megszoktam a szolgálatot. A feleségem féltett, nehezen engedett el. De hát nem tudtam már otthon megmaradni. A front Nyugat felé távolodott, éjszakánként néha hallani lehetett a csend morajlását. Felpakoltam valami kis ennivalót, és jöttünk a fűtőházhoz. Akkor nem gondoltam, hogy mindjárt gépre kerülök. A környéken minden csupa rom volt, a nagy bombázások alatt elpusztultak az épületek; ami megmaradt, azt szétverte az átvonuló front, a mozdonyokat felrobbantották a németek. Dolgozni kellett. Akkor nem számított, hogy ki, milyen beosztásban szolgál. Takarítottuk a romokat, síneket fektettünk, javítottuk a gépeket. Három, négy mozdonyból egyet, valahogyan így ment. Ki kellett nyújtózkodni a szemétből, a pusz-

tulásból. Ezekre a napokra mindig emlékezni fogunk. Én arra az első útra, arra emlékszem leginkább. Ahányan csak voltunk a fűtőházban, mind a háromhuszonnyolc–nullanulla-kilences gépet szereltük azon a hajnalon. Azt mondták, nekem kell a vonatot Győr felé, a frontig vinni. Az első vonatot Pestről. Szén alig volt, az is nagybátonyi, gyenge, rossz szén, amit csak begyújtásra lehet használni. Össze volt keveredve salakkal meg törmelékdarabokkal. Végigfutott a hátamon a hideg, amikor arra gondoltam, hogyan jutunk el. Vasutas családból származom, fűtő volt az apám, a bátyám meg mozdonyvezető. Sok ezer kilométert tettünk meg tengelyen, de ez az út semmilyen más úthoz nem hasonlított. Menni kellett, azt mondtam magamban, majd csak lesz valahogy. Huszonhat éve vezetek mozdonyt, de életemben összesen nem késtem vonattal annyit, mint akkor. Gépre szállhattam, újra mozdonyon vagyok, gondoltam, és ez volt a lényeg. Pedig valamikor eszembe sem jutott, hogy mozdonyvezető legyek. Véremben volt a vasút, az igaz. Abbahagytam a polgárit, és a fűtőházban lettem lakatos. Csináltam, amit rám bíztak. Meg futballoztam, ez volt a szenvedélyem. Munka után gyorsan be a mosdóba, aztán nyomás, rúgni a bőrt. Sportoltam, hát könnyebb beosztásokat adtak, nem kellett megerőltetnem magam. A mozdonyvezetést választottam aztán mégis. Csak azért, mert otthon sokszor beszéltek róla? Nem hiszem. Jó érzés meghúzni az indítókart, ezt tudom mondani. Jó érzés, ha kihajolok és visszanézek a kocsikra. Jó érzés állni a gépen, a kazán mögött, amit konyhának nevezünk. Jó volt ott állni azon a hajnalon is, amikor megrándult a szerelvény, és nyikorogtak alattunk a sínek. Huszár egyre pakolta a szenet, de a gőznyomás csak nem akart emelkedni. Kihajoltam a gépből, hogy figyelhessem a pályát. A mozdony küszködött a teherrel, szinte lé-

pésben haladtunk. Ha visszanéztem, nem láttam a vonat végét. A rendezőpályaudvar lassan elmaradt, romos házak között mentünk. Az emberek úgy nézték a vonatot, mint valami csodát. Magam is hiszem, hogy egy kicsit csoda volt.

Huszonnégy óra telt el azóta, hogy elindultak, és az 1360-as gyorsteher még csak Kelenföldig jutott. A kocsi mellett kis tüzek égtek, a katonák zöld csajkájukból itták a teát. A gép konyhája hideg volt. Farkas II. László mozdonyvezető és Huszár József fűtő zsákdarabokkal, ponyvákkal takarták be a nyitott fülkét. A sarokba kuporodtak le, hogy egymást melegítve alhassanak valamennyit.

Ezen a hosszú úton még sokszor meg kellett állniuk. A Pestről hozott szén csak Felsőgalláig volt elég. Amikor a fűtő az utolsó lapát szenet behajította a tűztérre, a vezérre nézett: Most mi lesz? Az állomáson akadt valamennyi szén, nem sok, éppen csak ahhoz elegendő, hogy megint nekilóduljanak.

Senki nem képes ma már felidézni ennek a húsz év előtti utazásnak minden részletét. Az ácsorgásokat a nyílt pályán, a várakozásokat az állomások és pályaudvarok bejárati jelzőjénél és a kényszerpihenőket, amikor a földekről kellett fűtőanyagot összegyűjteni.

Torbágyon a csomókba rakott kukoricaszárakat hordták a mozdonyhoz. Akkor is hajnal volt, az őrházban mindenki aludt, a katonák és a vasutasok csendben kivágták a pályaőr akácfáját, hogy a szerelvény legalább a következő állomásig eljuthasson.

A földeket vastag, kemény hó takarta, a pálya mellett kiégett tankok, tönkrement lövegek és kidőlt telefonoszlopok maradtak el. A mozdonyvezető és a fűtő látták a töltés aljába vágott lövészteknőket és a kanyargó futóárkokat. A szántóföldek tele voltak szórva különféle méretű lövedékek sárgaréz hüve-

lyeivel, elhagyott gázálarctokokkal, sisakokkal és üres hevederes ládákkal. Ahogy haladtak Nyugat felé, úgy erősödött az ágyúzás, és néha azt hitték, a levegő remegését is érzik.

A katonák változatlanul énekeltek a vagonokban, és vastag cigarettavégeket hajítottak ki a kerekek közé.

Én azt a háromhuszonnyolc–nullanulla-kilences gépet mindig is szerettem. Megbízható, jó masina volt, nem egy utat megtettem vele. De azt hiszem, soha, senki nem kínozta meg annyira, mint én akkor, azon az úton. Mostanában is látom néha, még húz, üzemben van, a Ceglédi Fűtőházhoz tartozik. De hazudnék, ha azt mondanám, hogy ha látom, akkor mindig eszembe jut az az út. Húsz év ment el azóta. És húsz év alatt sok minden történik. Így látom ezt. Más lett az élet. Az enyém is. Pedig ugyanazt csinálom, mint azelőtt, ugyanott lakom, Erzsébeten, ahol akkor laktam. Ott van házunk a nagy SZTK közelében. Kettesben élünk, nem született gyerekünk. Akartunk pedig, de hát hiába vártuk. Elmehettünk volna orvoshoz, tudom, de nem mentünk. Nem voltunk kíváncsiak arra, melyikünk a hibás. Lehet, hogy rosszul tettük? Mi azt gondoljuk, ez volt a helyes. Így legalább egyikünk sem tehet szemrehányást a másiknak. Élünk így, kettesben. Azt hiszem, jól. A pénz? Én kétezernyolcszázat viszek haza havonta, a feleségem is dolgozik, meós a Habselyem Szövőgyárban. Nemsokára abbahagyja. S nemsokára én is. Ötvenkettő vagyok, három év múlva nyugdíjba megyek. Ennyi van hátra. Itt, nálunk nem az a korhatár, mint máshol. Ötvenöt esztendős korában az ember nyugdíjba mehet, ha huszonöt év tengelyen töltött ideje van. És nekem több is van már. Mennek az évek. Itt, a Ferencvárosi Fűtőházban segélykocsi-készenlétben vagyok. Ez a beosztásom mostanában. Persze, jobb lenne kint a for-

galomban, legalábbis én szívesebben vagyok gépen. Most mégsem kívánom, hogy menni kelljen, mert ez rendszerint azt jelenti, hogy valahol baleset, összeütközés történt. Az elmúlt évben úgyis erősen „rávertünk": sok volt a baleset, nemcsak a vonalakon, de a javító műhelyekben, fűtőházakban is. Szóval inkább álljunk csak itt, befűtött géppel „hiába". Utazom én még majd eleget. Bejártam az egész országot, Európát is egy kicsit, mégis mostanában egyre többet gondolok arra, hogy utazni kellene. Ha nyugdíjba megyek, utazni fogok. Utazni és fényképezni. A fényképezés a mániám, és ezt a kettőt ugyancsak össze lehet kapcsolni. Azon a bizonyos, negyvenötös úton kellett volna egy jó fényképezőgép. A fotópapír mégiscsak jobban megtartja az emlékeket, mint a fejünk. Azt hiszem, magam is elgondolkoznék a képek fölött, és sokszor mondanám azt, hogy hihetetlen. Még akkor is, ha az eszem tudja, hogy megtörtént. Néha szóba kerül az az út, Huszár Józseffel emlegetjük időnként. Belőle szb-titkár lett azóta, itt a fűtőházban. A vasutasszakszervezet elnökségének is tagja. Most minket „fűt", intézi a dolgainkat. Idevaló ember ő. Nem felejtette el, hogy valamikor fűtő volt. Szereti mindenki. Mint ahogy ezt a helyet is szeretjük. A fűtőházat, ahonnan a mozdonyok indulnak és ahová mindig visszajönnek. Jó nekem itt. Nem bántam meg, hogy mozdonyvezető lettem. Lehet, hogy nevetséges, amit mondok, de nekem legtöbbet ér a világból az, ha jó időben, mondjuk egy májusi hajnalon elindulhatok a mozdonnyal, és alig kell a műszerekre nézni, mert hallom, hogy rendesen jár a gép. Nem úgy, mint akkor, februárban . . .

Az állomásokon mindig embergyűrű fogta körül a mozdonyt. Hátizsákos férfiak, kendőkkel körülkötött asszonyok tolongtak a kocsiknál, könyörögtek a ka-

tonáknak, hogy engedjék őket legalább a tetőkre. Felmásztak a gépre, ott szorongtak a hosszkazán mellett, a csövekbe és peremekbe fogódzkodva. Szalonnát, kolbászt, kenyeret, bort kínáltak a veszélyes utazásért. Vágta őket a hideg szél, az olajos kazánfalhoz tapadva, görcsösen kapaszkodtak. Az ügyesebbek szíjjal kötözték hozzá magukat a mozdony oldalához, mások a szeneskocsira másztak, és reszketve figyelték, mikor zavarják le őket.

A vonat megállt. Állt, majd elindult újra.

Négy napig tartott az út. Az 1360-as gyorsteher nagy késéssel futott be egy kis állomás rakodó vágányára, valahol, jóval Győr előtt. Farkas II. László mozdonyvezető és Huszár József fűtő lejelentkeztek a felvigyázónál. A katonák azonnal megkezdték a fegyverek és anyagok lepakolását. Az éles vezényszavak és a rakodás zaja messzire elhallatszott.

A hideg nem akart felengedni, az égen hófelhők voltak, alattuk repülőgépek húztak a front felé. Közelben szóltak az ágyúk. Időnként erős dörrenések jöttek. Ilyenkor verébcsapatok rebbentek fel a sínpárok közül. A rakodónál teherautók zúgtak, az állomás épülete mögött katonák vonultak.

A Pestről jött vonat személyzete egy kis kályha körül melegedett az irodában.

(1965)

MOLNÁR ZOLTÁN

Húsz év múlva

Nehéz ilyesmiről írni. Amiben így összekeveredik a személyes emlék és a történelem. De kitérni se lehet előle.

Azt mondja nekem telefonon Boros Gergely:

– Emlékszel-e, mi volt húsz éve?

Mi volt? Sok minden volt.

– Hallod-e, le kéne menni Gesztre!

– Csak úgy? Meg se ismernének már ott minket.

– Beállítunk. A földosztásra csak emlékeznek.

Erdei Lajos, a tanácselnök, negyvenöt éves parasztember. A földosztáskor még fogságban volt, negyvenhétben jött haza, de az egykori földigénylő bizottság névsorát fejből elmondja.

– Elő lehetne-e őket keríteni?

– Hát aki meg is van, meg itthon is van belőlük. ... Ez egyébként az akkori községháza. De hol vannak már az akkori falak, az akkori bútorok, az a régi, olajos padló . . .?

A falu is ugyanaz.

Persze, most traktorok, gépek, új iskola, minden házban villany. Különben az utak, a sár, az még a régi.

Az emberek? Hát összejöttek egypáran. Először az öreg Balogh, akkori törvénybíró. Aztán Sujtó Mihály, egy kis ügyes ember, ezermester; hetvenöt éves, de még ma is vidáman forog a kezében a szekerce. Biró János, meg a másik Sujtó: Sándor. S végül Bagdi

Gábor maga is megjön, az elnök. Az ő nevét őrzik még ma is a hajdani juttatottak a birtokleveleken.

Bizony, kicsit furcsálkodva nézegetjük egymást. Az ősz haj, meg a semmi haj, meg a termet, meg a mozgás. Tette az idő is a dolgát a húsz esztendő alatt.

De a lélek. A szemek még felcsillannak. S az emlékezet. Kicsit szögletes emlékdarabok. Türelemmel illesztgetjük.

Március tizenhetedikén jelent meg a rendelet, de március tizenötödiki történelmi keltezéssel.

Debrecen–Berettyóújfalu harminchét kilométer.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság gépkocsivezetője azt mondja: húsz perc, ha annyira sietek.

Nem hittem. De ő megmutatta, mit tud egy ilyen öreg, hadviselt dzsíp. A tankok marta úton imittamott érte a kerék a burkolatot. Igen megkapaszkodtam.

Újfaluban elébem tartotta a csuklóját: tizenkilenc perc, negyvenöt másodperc.

Hát ilyen iramban kezdtük.

Mentünk járásról járásra miniszteri biztosokat keresni.

Csak annyit tudtam neki mondani: jobbra, balra. De olyan helyen is jártunk, ahol magam is eltévedtem.

– Nyicsevó.

Nagyon szeretett terepen menni. Komádinál nem volt híd, élvezettel kapaszkodott le és fel a töltésoldalon. Na, milyen kocsi, milyen vezető?

Egy éjjel, két óra tájban vertük Sarkadon Monojlovics Miskára az ablakot.

– Ide figyelj, te leszel itt a földosztó biztos!

– Én? Hiszen én pék vagyok!

– A pék, a kenyér, a liszt, a búza, a föld, a paraszt – nincs ez messze egymástól . . .

Vagy két nap múlva visszamentem hozzá, mert azt kérdezte tőlem az öreg szovjet őrnagy, civilben matematikatanár, az Ellenőrző Bizottság parancsnoka: hogyan szervezzük meg a tavaszi szántást-vetést?

Az ám, hogyan? Van itt több mint százezer hold, amibe az eddigi gazdáik már nem vettettek. A parasztok meg a nincstelenek, cselédek, hova vessenek?

Sokan még igényelni se mertek. Hiszen bent van a német az országban, a Dunántúlon a front, még visszajöhetnek az urak.

Valahol sürgősen el kell kezdeni.

Megtanácskozzuk hát a legalkalmasabbnak látszó járásban. Monojlovics Miska, Váradi Laci, Boros Gergely, Szabó Laci, Szabó Berti – Sarkadon a pártirodán:

– Mondjatok nekem egy olyan helyet, ahol ha kiosztjuk a földet, annak híre megy, s megindul utána mindenütt. Amitől látják majd az emberek, hogy ez igazi, s mernek utána jelentkezni, karót verni!

– Hát Geszt – mondják egyetértéssel –, ott van Geszt, a Tisza grófok Gesztje!

Az egy szerdai nap volt.

Vittem a dzsípen az öreg mérnököt. Gergely már ott várt rám, Geszten.

A községházán együtt a földigénylő bizottság.

– Íme, elvtársak, hoztam mérnököt is.

Ott előttük még egyszer elmagyaráztam a mérnöknek, hogy miről is van szó.

Ő világéletében demokratikusan gondolkozott, egyetért a földreformmal. Ismeri is a geszti határt, mért itt valamikor a húszas években.

Kicsit nehéz volt vele, mert nagy szót hallott, de

végül eljutottunk a végső kérdéshez: mikorra tudja megcsinálni?

Három év, azt mondja, három év alatt elkészül.

Gyűrűben álltunk, körülöttünk a parasztok.

Szépen, tagoltan, hogy befogadja a nagyot halló fülével, elmagyaráztam neki még egyszer: nem arról van most szó, nem kell azt olyan pontosan, majd ráérünk még kiigazítani; az a fontos, hogy dolgozhassanak, birtokban legyenek az igénylők.

Gyanús volt neki, micsoda hűbelebalázsok vagyunk, mire akarjuk őt rávenni. Ő is elmondta a magáét, mekkora munka ez, nem gyerekjáték ez a földmérő munka. De, hogy olyan konokul ott álltunk körülötte, elvállalta, bár küzdött a lelkiismeretével, hogy jövő ilyenkorra – nem hiba nélkül, hajszál pontosan, de – megcsinálja.

Gondoltam erre, hogy ha egy negyedóra agitációra két esztendőt engedett, rászánok még egy negyedórát, hátha megérti végre, mit akarunk tőle.

Csudálkozott, hogy még e merész vállalkozása sem hatott meg minket. Hallgatta, hallgatta ezt az én harmadik magyarázatomat, s egyszerre csak bólogatni kezdett.

Na végre, megértette. De mit értett? Azt, hogy . . . szóval mi sem gondoljuk komolyan az egészet! Fordul a világ, visszajöhet a gróf is, fuccs a földosztásnak. Ha ez csak ilyen provizórikus dolog, akkor megcsinálja ő, ne mondja senki, hogy rossz ember, megcsinálja, mire el kell kezdeni a munkát.

De a következő mondatából kiderült, hogy még most is az őszi munkát értette.

Csak néztünk egymásra. Én a mérnök végképpen értetlen ábrázatát néztem, a többiek, a földigénylők meg engem. Hogy most aztán mi lesz?

– Na, jöjjön! – fogtam meg a karját.

Kivezettem szépen a dzsíphez.

– Davaj – mondtam a barátomnak –, inzsenőr pasli doma, vigye vissza, ahonnan hoztuk!

Mire az öreg valamennyire is felocsúdott volna, a tovaris sofőr már elporzott vele.

Nem telt bele egy óra, igen megbántam, hogy enynyire siettem elküldeni őket.

Elhatároztuk, hogy aki ceruzát, vonalzót megfogható ember, azt mind összeszedjük a faluban, s rajzoltatunk velük egy nagy térképet. Ezen a térképen itt, az irodában elosztjuk a földet; aztán kisorsoljuk, s a földigénylő bizottság tagjai – már akik erre a legalkalmasabbak – majd ölezővel kimérik mindenkinek kint a határban, a táblákon.

– Kerül ugye, néhány ölező?

– Csinálunk – mondta Sujtó Mihály –, majd csak kifaragjuk.

Bagdi elvtárs (a másik: a párttitkár Bagdi; szegény meghalt azóta) vezetésével azonnal elkezdjük az agitációt is, hogy akik még eddig nem igényeltek, azonnal jelentkezzenek a földért. Vátyonpusztán, ahol cselédek laktak, addig még senki nem jelentkezett. Ott gyorsan külön földigénylő bizottságot alakítunk.

Még javában tervezgettünk, mikor a telefonhoz hívtak. Valami bonyolult módon, Nagyszalontán keresztül lehetett a megye székhelyéről telefonálni. Annyit értettem meg, hogy azonnal, de igazán tüstént induljak; nem tudom már, Debrecenbe, vagy csak Berettyóújfaluba?

No, elküldtem a mérnökkel a kocsit; rázathattam magam egész éjjel lóhalálában a forspont szekereken, végig a megyén.

– Ide figyelj, Gergely, te leszel most már itt a mérnök, meg a minden, te fogod a Tiszák földjét va-

sárnapig szétosztani, már, ugye, együtt a földigénylőkkel!

– Jó – mondta Gergely –, ha már így alakult.

Boros Gergely addigi életében tehenészként szolgált a Magyar Föld Rt. sarkadi gazdaságában. Negyvennégy végén az elsők között volt, akik az öreg Pásztorral, a tizenkilences direktóriumi taggal együtt megalakították a pártszervezetet. Mióta meg a rendőrséget megszerveztük, a negyvennégy végi, negyvenöt eleji „madzagospuskás" rendőrség járási kapitánya. De ölezőt már ő is látott.

Ez még szerda délután volt. Egyszer jön két rendőr:

– Boros elvtárs, fogtunk egy fasisztát.

– Hozzátok csak be!

Elibe állítnak egy magos, bricsesznadrágos, kamásnis embert. Na, már ez tényleg fasiszta.

Kifaggatja. Hát Régiusz Alfréd, a gróf intézője; megszökött a frontról, bujkált, s valahogy eddig elevickélt, szeretne eljutni a családjához.

– Ismeri-e a határt?

– Ismerem.

– Tudna-e róla térképet rajzolni?

– Tudnék.

– Hallott-e már arról, hogy itt földosztás lesz?

– Hallottam kérem, egyet is értek vele.

– Na, ha egyetért, akkor most menjen haza a családjához, töltse otthon az éjszakát, és reggelre jöjjön ide, térképet rajzolni!

– Csak úgy elenged? – kérdezte. – Hát ha nem jövök vissza?

– Menjen csak – mondja neki Gergely –, elengedem, vissza fog maga jönni.

Vissza is jött.

Csomagolópapírokat ragasztottak össze, arra rajzolták a térképet.

„Müller erdész volt még ott, az segített, meg az öreg segédjegyző, meg Bagdi Lajkó, egy aranykalászos."

„Itt főzettünk a bizottságnak, éjjel is dolgoztak, reggelig. El kellett ugye bírálni, kinek mennyi jár, aszerint, hogy hány családja van. Gondolni kellett a katonákra, akik még oda voltak, a hadifoglyokra, mindenre."

A község iratait elvitték. Nem volt térkép, nem volt telekkönyv. Szerencsére Régiusz intéző talált egy régi, kis vázlatot az uradalom földjeiről; annak az alapján készítették el a térképet. Egy nap, egy éjjel.

De ez a térkép olyan volt, hogy minden tábla földet fel is osztottak rajta, egyholdas parcellákra, vékony vonalakkal, mint a pókháló. Az egyholdas parcellákat megszámozták, hogy könnyebb legyen kisorsolni.

Régiusz Alfréd, így hívták az intézőt; mondják: erdélyi szász származású, de megszökött a németektől. Fel kell jegyeznem a nevét, mert nem úgy emlékeznek rá a gesztiek, mint a Tiszák intézőjére, hanem mint olyan emberre, aki segített a földet felosztani.

A másik, a párttitkár Bagdi, az öreg nagybajuszos! Nem félt, nem fáradt el. Talán ebbe is pusztult bele, ebbe a fáradhatatlanságba, indulatba, örök lobogásba. Hiszen a kortársai még itt vannak.

Nem nyugodott bele, hogy maradjon jogosult, aki nem igényel. Hajtotta, rágta, buzdította őket. Jöttek, jöttek is.

Kis csoportok indultak a falu végéről, a pusztákról, mint a zarándokok; átláboltak a sáron, betappogtak a bizottsághoz.

Gyertek, emberek, van föld, van elég! Gyűjtöttek eleget, elvettek eleget a ti őseitektől a Tiszák! Immáron újra a tiétek!

Péntek reggel.

„Péntek reggel aztán elkezdtük. Sujtó Sándor kötényéből az öreg húzta a cédulákat. Amit kihúztunk, azt egy külön kupertába tettük vissza. A földet, amit kaptak, rögtön beírtuk három helyre: a térképbe is beleírtuk mindenkinek a nevét a maga parcellájába."

„Olyanok mentek kitűzni, mint Págyi bácsi, aki béresgazda volt Baglyukon, tudta a táblákat. Sujtó Mihály addigra megcsinálta az ölezőket; meg a karókat is kifaragták. Innen indultak mindig a községházáról. Mindenki vitte a maga karóit."

„Ahogy hazajöttünk a földmérésből, Bagdi Gábor, az elnök beszámoltatta az embereket: Na, testvér, hogy ment? Nagy-Balogh János meg azt mondta, nem úgy ment az, hallod, ahogy ti mondtátok, másképpen kellett mérni! Hogy-hogy másképpen?! – berzenkedett Bagdi Gábor. Mert a térképről azt előre megmondták, hogy ebből a táblából tizenkét ölet kell mérni, úgy lesz ki az egy hold. De ha keresztbe, összevissza méricskélnek, mindent összekevernek. Másnap nem is engedte ki Nagy-Baloghot."

Bagdi Gábor, itt van Bagdi Gábor, vállán a húsz esztendővel. Nem kérdezem meg tőle, van-e még a faluban, a téeszben mai megbízatása, tisztsége. Öregen, kopottan is kemény, egybefaragott; kézfogása, tekintete, méltósága az elnöké, akibe cselédek, kisföldű parasztok, földigénylők bizalmukat helyezték, és nem csalódtak benne.

„Én nem mentem ki, idebent maradtunk egypáran, hogy ha valahol hiba van, odasiethessünk. Megmondtuk, ha nem tudnak megegyezni, egy ember azonnal

jöjjön be. Elhatároztuk, ennek úgy kell kiosztódni, hogy hiba ne legyen benne; nem engedtük magunkat erre-arra húzni. Mikor második nap Nagy-Baloghot megállítottam, mondta is Boros elvtárs: Hogyhogy megállította!? Ahhoz nincs joga! Mert tán panaszkodtak neki. Vasárnapra készen kell lenni! Ha nincs jogom, mondom, akkor hagyom itt az egészet! Ott is hagytam volna. De Boros elvtárs nem engedett. Csinálja csak, azt mondta. Nemegyszer kellett kimenni a helyszínre rendet tenni. Ha valamiben nem tudtuk biztosan, hogy intézkedik a törvény, megkérdeztük Boros elvtárstól."

Boros elvtársnak tudnia kellett a törvényt. Azért volt ott.

Szombat. Szép idő volt azon a szombaton.

Vonultak, vonultak az emberek az ölezővel, a karókkal, mint nagy hadsereg előőrsei, különös fegyverzetű kis csapatai, elnyújtott, a terepen szétzilált menetoszlopokként, de melyeket mégis összetart a haditerv, a célra törő elszántság.

Parcellákat jelöltek ki, táblákat szálltak meg, de egy egész országot foglaltak el.

Ahogy mentek a bizottság tagjai, mérték a földet az ölezővel, mint óriási körzővel, mely végiglépegetett a dűlők mentén, a juttatottak meg verték le a jelzőkarót, s maradt le ki-ki a maga földje mellett, úgy elevenedett meg a határ, mert sokan azonnal hozzá is fogtak dolgozni.

Akadt olyan, aki egy szál ásóval nekiállt, hogy megforgatja maga alá az immáron magáénak mondható darab földet.

Volt, aki az egyetlen tehene mellé befogta maga magát járomba.

S ma is emlékszik még mindenki Zsirka Lajosra, aki szintén járomba fogta magát, párjául meg a tizen-

hat éves leányát, s a kisebbik lány, aki tizennégy éves volt, az tartotta az eke szarvát, így szántottak meg egy egész darab földet, négy hold földet, így megszántottak . . .

Izmok ropogása, nagy lélegzetek . . . Férfiizmok, asszonyizmok, gyermekizmok.

Gyűjtőállomás volt itt, a szovjet hadsereg utánpótlási vonalán. Istállók.

„Göndör Sanyi, én, kis Czégény Lajos, Biró Géza, Góz János, mink voltunk a béresek. Töreket szállítottunk. Újszalontára. Megálltunk, kifogtunk, fordultunk egyiknek-egyiknek a földjén néhányat az ökrökkel. Isten fizesse meg, testvér. A paraszt kicipelte előre az ekét a föld végébe, ott várt minket."

– Hogy is hívták az őrnagyot?

– Tararaki.

– Nem, az a másik őrnagy volt, a fekete hajú.

Összekeverjük már a neveket.

– A neveket összekeverjük, de azt nem felejtjük el, hogy ökröket adtak kölcsön. Szántsatok, azt mondták, szántani kell, vetni kell.

A megyeparancsnok később még lovakat is szerzett. Hol van legnagyobb igahiány? Szétosztottuk.

Honnan érezte mindig a bajunkat? – moszkvai újságíró volt: Fjodor Ivanovics Belohvosztov.

„Volt egy traktorunk is, Fancsikáról szerezte visszza a törvénybíró. Hogy bírtuk elindítani? Hát ötletek nélkül nem ment. De hiszen még később a cséplőgépet is csak úgy tudtuk járatni, hogy kenderkötélből csináltunk hozzá hajtószíjat. A traktornak menni kellett, de olajunk nem volt, ma már bevallhatjuk, négy mázsa lisztet vittünk át Romániába Bébé-olajért. Azonnali kenyerünket loptuk a jövő esztendeiért."

Vasárnap reggel. Ez is eljött.

Jutott még nekem is, még én is vertem a karót. Emlékszem egy olyan juttatottra, aki csak azt várta, hogy kijelöljük az egyik sarkát.

– Szóval innen az enyém? – azt mondta; s már akasztotta is bele az ekét, indult két kis tehénkével, s húzta, húzta a barázdát, neki egyenesen a felfelé kapaszkodó napnak.

Nem is emlékszem, ment-e valaki a templomjárók közül is templomba azon a vasárnapon. De hiszen olyan áhítat lebegett a földek felett, ahhoz már nem sokat tehetett volna a pap sem.

Akadt, aki végig leverte a maga karóját, alig látszott ki a földből. – Nem baj, tudjuk mi azt, hol van, a szomszéddal; a fő, hogy kihúzni ne lehessen . . .

Aztán a három ökör. Itt forgatták a kastély előtt. Egyet sütöttek, kettőt főztek.

Illatuk már fennen lebegett, mikor a birtokleveleket osztottuk. Ami tisztességet, ünnepélyességet meg lehetett adni, megadtuk. Alispán, főkapitány, akiket már mi tettünk oda, megjelentek. Újfaluból pártküldöttségek, fiatalok: kékinges, piros nyakkendős rendezőgárdisták.

Egy fel is mászott közülük a kastély tetejére, a nagyobbik Zángó-gyerek, hogy segítsen egy feszítővassal a geszti fiúknak leverni a homlokzatról a grófi címert.

Lerepült a címer, pengett, remegett a földön. Körülálltuk, s talán volt, aki csak ekkor győződött meg róla: belülről ez is csupán amolyan rozsdás bádog.

A rezesbanda rázendített az Internacionáléra. Szegény öreg Bandi még ott fújta köztük a maga rézszerszámát. Nem ment az ilyesmi akkor még a párttitkári tekintély rovására.

A hosszú asztaloknál a parkban a gesztiek, vendé-

gek vegyesen. Már arra koccintottunk a meghívott mezőgyániakkal, hogy holnap náluk is elkezdjük.

„Erről a napról még sokat tudnánk beszélni. Akadt talán még egy-két hely az országban, ahol akkorra elkezdték leverni a karókat. Pusztaszeren ugye, nagy, országos ünnepség is volt. Egy-két faluban birtoklevelet is oszthattak, de olyan falu, ahol több ezer holdat pontosan széjjelmértek, mindenki tudta a maga földjét, s el is kezdte rajta a munkát, meg a birtoklevél is a kezében volt, ilyen falu, emberek, Geszten kívül nemigen akadt az országban ezerkilencszáznegyvenöt április másodikán."

Hallgatja, csak hallgatja az öregeket Erdei Lajos, a tanácselnök meg a párttitkár, Probsz Béla.

Azt mondja egyszer csak Erdei:

– Azt hittem, már mindent tudok erről; de az ördögbe, hogy három nap alatt ment, ebbe csak most gondolok bele. Nem hagy békét ez a gondolat: mi volna, ha most azt mondanánk, három nap alatt hordjuk ki a trágyát? Az kisebb munka. S van hozzá téeszvezetőség, iroda, brigádok, gépek, minden. Holnap, még holnap azt fogom javasolni a pártvezetőségnek: vitassuk csak ezt meg! Ád ez a húsz év előtti munka még a mának is egy kis tapasztalatot . . .

(1965)

LÁZÁR ERVIN

Tűzugró Maris

Tűzugró Marist hatszáz forintért és egy alig használt lószerszámért vette az ura. Ez nem túlságosan nagy összeg, egy-egy szemrevaló lányért néha több ezrest köteles leszurkolni a kérő. Mindez persze nem jelenti azt, hogy Tűzugró Maris nem szemrevaló. Nagyon is az – csakhogy ez már mindkét fél részéről második házasság volt. Ebben az esetben pedig nagyon magas ár a lószerszámmal tetőzött hatszáz forint.

Ülök Tűzugró Mariséknál. Gerendás parasztszoba, apró ablakú. Az ablakok az utcára néznek – s ez furcsa. Bátor, kackiás oldalbarúgása a régi paraszti hagyománynak, mármint, hogy az utcára néző ablakú az a „tisztaszoba", csak ritkán látott vendég, vagy sátoros ünnep tiszteletére nyílik, s a lakatlanság fonnyadt alma és áporodott ágyneműszaga lengedez benne, a család meg szorong a konyha udvar felőli oldalán levő szobában. Mariséknak ez a megoldás nyilván eszükbe sem jutott.

Elképzelem, ahogy királynői tartással bevonul az „új" házba, körülnéz, s elhatározza: az első szoba a nagyobb, a világosabb – oda költözünk. Mert a mindkét szobába való költözésről egyelőre szó sem lehet. A bútorok miatt. Mariséknak két barnapolitúros rövid ágyuk van, egy rissz-rossz szekrényük – most valamennyit elhúzták kicsit a faltól, jó mész-szag van a szobában, nyilván alig fejezte be az asszony a meszе-

lést. Közben egy kecskelábú deszkaasztal, mellette egy támlátlan pad és két szék. Ennyi minden.

Na, és a család – akarom mondani, a családok, mert a szomszéd házban is nemrégiben beköltözött cigányok laknak, szegről-végről rokonok is Marisékkal – s most ők is ácsorognak, egyik-másik már érkezésem előtt itt volt, a többiek meg azóta jöttek. Még egy asszony, meg egy sereg gyerek. A házigazdát ismerem látásból, úgy emlékszem, kint dolgozik az állami gazdaságban. S egyet ismerek a gyerekek közül is: Pityut. Tulajdonképpen őmiatta jöttem. Pityu tudja ezt – büszkén odaül mellém az egyetlen szabad székre (mondom, kettő van, és a másikon én ülök), mosolyog, némi büszkeséggel tekinget hol rám, hol a többiekre: „Látjátok, ezt a vendéget én szereztem, nézzétek meg, még karórája is van." A karóra rendkívüli módon érdekli, megérinti az ujja hegyével, nagyon óvatosan, nem mintha nem látott volna még karórát, sokkal inkább azért, mert fél, hogy valaki rászól. Ez rövidesen meg is történik, Pityunak úgy látszik, teljesen váratlan módon, mert nem én szóltam rá, hanem valaki a családból. Méltatlankodva néz a hang irányába, ki az a megátalkodott, aki a vendég feletti korlátlan hatalmát kétségbe meri vonni (ezt Pityu szerint csak egyedül a vendég tehette volna meg), hiszen ez az órás ember az ő vendége, mögötte ült az iskolában.

És ez igaz – mármint, hogy mögötte ültem az iskolában. Ma délelőtt.

Magam előtt látom az igazgatóhelyettes arcát. Az arcon jókedv és bosszúság keveredik – ez azért van, mert nagyon jó barátok vagyunk, megengedhetem magamnak, hogy múlt évi kinevezése óta „főigazgató úrnak" szólítsam, amire mindig barátságosan jókorát húz a hátamra, és megmondja, hogy hová menjek.

S tudja a „hobbymat" is, az örökké ismétlődő kérdést; „Mikor megy már az első cigánygyerek P-ről középiskolába?"

„Persze, könnyű neked, kéthavonta egyszer-egyszer haza méltóztatsz látogatni, beugrasz az ismerősökhöz, a presszóban konyakot iszol az elnökkel, trécselsz a pappal, aztán idejössz az iskolába, mint a cigányok apostola, és megereszted a drámai kérdést. Másnap vitorlázol vissza Pécsre. Menj el egy órára olyan osztályba, ahol sok a cigánygyerek, rohangálj ki minden reggel a cigánytelepre, szedd össze az iskolakerülőket, gyere ide, itt legyél próféta! De azért középiskolás cigánygyerekünk lesz, nem is sokára."

„Interurbán prófétai" minőségemben ellátogatok az egyik első osztályba. Természetesen igazgatóhelyettesi engedéllyel.

A kis „a" és a nagy „A" birodalma egy vékonyka kis varázslóval!

A varázsló kis mókusra emlékeztet, csupa mozgás, nagy barna szeme, ha kell, villámokat szór, ha kell, nevet, vagy éppen dicsér, szükség szerint, mindezt pompás színjátékszerű egymásutánban. Olyan izgalmas volt ez az óra, mint egy kitűnő dráma előadása. A filigrán varázsló-tanítónő egy pillanatra sem engedte ki a keze közül a harminc gyereket, állandóan ott lebegett a maga előidézte figyelem fénykörében. Itt ismerkedtem meg Pityuval. Előttem ült, az egyik lábát maga alá húzta, a másikat vidáman lógázta az olajos padló fölött. Vele együtt négy vagy öt cigánygyerek volt az osztályban.

Az óra közepe táján vettem észre, hogy egy gyerek nem kapcsolódik bele a tanítás áramába, merev arccal ül, időnként szorongva összehúzza magát. Kócos kis cigánylány volt, csak jóval idősebb, nyilván nem először járta az első osztályt. Ez tűnt fel: miért ülte-

tik egymás mellé a két cigányt, hiszen a többiek fekete bozontja elszórtan villog ki a szőke meg barna fejek közül.

A tanítónőt óra előtt megkértem, ha egy mód van rá, feleltesse a cigányokat. Ez meg is történt, mindannyian ügyesen válaszolgattak, Pityu barátom pedig egyenesen boldogan csattogott meztelen talpain a táblához, hogy végre megmutathassa ennek a bikfic osztálynak, hogyan kell kört rajzolni. Mert a tanító néni néhány meglehetősen balsikerű próbálkozás után azt kérdezte: „Ki tudna egy igazán szép kört rajzolni?" A kezek erdejében követelődzve lobogott Pityu két feltartott ujja. „Na, Pityu, lássuk!" – mondta a tanítónő, s Pityu pillanatokon belül egy rettenetes krumplit kanyarított a táblára, majd pedig a győztes fensőbbséges mosolyával nézett végig társain, hogy íme, így kell ezt. Ezt a mosolyt még a tanítónői korholás sem tudta lehervasztani az arcáról, sőt határtalan ambícióját sem csorbította, mert visszatérte után, arra a kérdésre, hogy ki tudna egy szebbet, ő jelentkezett legélénkebben.

Hátulról mutogattam a tanítónőnek, hogy most már azt a kislányt is hívja ki, azt a hallgatagot. Megrázta a fejét, egy szemvillantással jelezve, hogy majd a szünetben megmagyarázza.

Azután hullámvonalat rajzolnak, Pityu mélységes igyekezettel körmöl, elégedetten jobbra, majd balra döntött fejjel mustrálja a művet, majd hátrafordul, és az orrom alá nyomja a füzetet. A kérdés provokatív: „Szépek?" Két rémületes vastag hernyónak álcázott hullámvonal kúszik a vonalak között. Mindenféle pedagógiai nézetet félretéve bólintok. Pityu közben a harmadik hernyót is odabiggyeszti.

Szünet. A gyerekek szaladgálnak az udvaron, kivéve a mogorva kis cigánylányt. Padtársai állnak a kerítés mellett, a nagyobbik élénken magyaráz neki.

– „Miért nem feleltetted?"
– Nem tud magyarul!

Valami összeszorul bennem. Egy régi iskolára emlékezem. Hosszú, valamikor zöldre mázolt összevissza farigcsált padok között ülünk. Evangélikus felekezeti iskola, mindenki evangélikus, csak én nem. Egy hete vagyok ott – annyi idősen, mint ez a kis cigánylány – s egyszer csak a tanító int. Mindenki énekel. Valami sohasem hallott, elnyújtott dallamú zsoltárt. Fészkelődöm, a fülem issza a dallamot, s így némán nagyon egyedül érzem magam. Aztán egy-egy hosszabb hangnál belekapok – nem megy. Valahogy mégis ide akarok tartozni. Tátogatni kezdek – mintha énekelnék. A tanító egy darabig néz, aztán hirtelen közelebb jön, lehajol, s szám elé tartja a fülét. Vörös leszek a szégyentől – s némán, kitaszítottan ülök az éneklők között.

– Általában nem tudnak magyarul, mikor első osztályba jönnek – mondja a tanítónő. – Egy év alatt aztán megtanulják a nyelvet, kezdenek igazán iskolába járni.

Mintha más kontinensről jönnének. Pedig a cigánytelepet mindössze a Sió választja el a falutól. Húszharminc ócska putri és két „igazi ház". Ez a cigánytelep. A gyerekek hol jönnek iskolába, hol nem.

– De van olyan cigányasszony is, aki megveri a gyerekeit, ha nem jönnek iskolába.

Pityu robban elénk.

– S ők? – mutatok rá.

– A rendesebbjéből valók.

Ekkor döntöttem el, hogy elmegyek Pityuékhoz. A putrik útvesztőjében és loboncos kutyák kíséretében ugyan nem lesz egyszerű dolog – gondolom.

– Merre laktok ti a telepen?

Pityu vigyorog.

– Mink már . . .

– Mi – helyesbít a tanítónő.

– Mi már házban lakunk – mondja Pityu.

Nem értem egészen, a tanítónőre nézek. Bólogat.

– Körülbelül tizenkét család költözött már be a faluba. Egy közülük új házat épített, a többiek régi házakat vettek.

Később a tanácstitkár: „Nehéz dió volt. Eleinte semmi áron nem akartak költözni, pedig pénzük volt. Némelyik építési engedélyt is kért. A putrija helyére akarta építeni a házát a Szigetben. Persze nem adtunk neki engedélyt. Erre odahordta az építőanyagot, és nekiállt alapot ásni. Rendőrrel kellett odamenni. De most már tizenkét család bent van. És sokan jönni akarnak."

Pityu a tanítónő segítségével megmagyarázza, merre laknak. A Libaúsztató után balra, s ott a hatodik ház. Vagy a hetedik. Ezt nem tudják pontosan.

– Megtalálod – mondja a tanítónő. De nem találtam. Tűzugró Marisékhoz tévedtem be, a szomszéd házba. Ezt ugyan az első pillanatban nem tudtam, mert Pityu is ott trónolt Mariséknál, olyan otthonosan, mintha ő lenne a háziúr.

– A legidősebb, a Pisti, az első házasságomból való – mondja a gazda –, az Alsópélen dolgozik, már tizennyolc éves.

– Ez meg a Jancsi – mondja Tűzugró Maris –, ez nyolcéves.

– Egy fenét nyolc – szól közbe a férj –, kilenc!

– Dehogynem nyolc, én csak tudom!

– Száz százalék, hogy kilenc – akarja lezárni a vitát a férj.

A „száz százalék" misztikusan lebeg a levegőben, a gyerekek megbabonázva bámulják a férfit, aki a

világ rejtelmes dolgait ilyen különleges szavakkal tudja kifejezni. Egyedül Maris nem hatódik meg.

– Nyolc, mert hétéves korukban kezdenek iskolába járni, a Jancsi tavaly kezdett, most jár másodszor, hát akkor nyolc.

– Hányadikba jár?

– Elsőbe – mondja az asszony. – Tavaly megbukott.

Ilyen viták közt derül ki, melyik gyerek hány éves, s közben az is, hogy Pityu a szomszédéké.

– Mennyiért vették a házat?

Rövid román nyelvű megbeszélés a három felnőtt között – itt van Pityu anyja is, ő a harmadik. Ezután mondja a Maris:

– Huszonnégyezerért.

– A fene egye meg – teszi hozzá lemondóan a férj.

– Miért, idejött már valaki az adósságért leverni a derekadat?

Nos, a „száz százalék" ezúttal nem hangzik el, mindössze a fejét csóválja csak némi nosztalgiával a férfi.

Lassan összeáll egy szikrázó nyári nap képe. A száz százalékos férj éppen kazalozott az állami gazdaságban, szalmaszagú porban izzadt az emeletnyi magasban, s egyszer csak távol, a falu felé vezető úton meglátott egy piros pontot. Valahogy gyanúsnak tűnt ez a gyorsan közeledő, libegő, növekvő piros pont, többször is arrafelé pislogott derékig a szalmában állva. Nem is tévedett, mikor a piros pötty emberivé nőtt, megismerte: Maris.

Megállt a kazal alatt, és fölkiabált.

– Megvettem a házat.

„Ó, az anyád feketeképű szentségit, te tetves rihonya, te vérszopó ördögfajzat, hogy a Devla döntse rád ezt a rohadt szalmakazlat, te átok, te féleszű! –

Ezt gondolta a szalmakazal tetején a férj. – A rosseb azt a házat és a rosseb az egész falut."

A pútrit ő maga gyúrta vályogból és sárból, vesszőfonatokból, szalmából, polyvából. Ő csinálta a tűzhelyet is, a picike kemencét, amelyben olyan jóízűre főtt a háromlábú lábasban az étel. Átjárta a jó füstszag. Esténként nagy tüzeket gyújtottak, énekeltek, táncoltak, és messze volt a falu, a Sió túlsó oldalán, és mindenki messze volt.

Az a rengeteg pénz!

– Tudja, majdnem leszédültem a kazalról – mondja most.

– Miért? Nem akart beköltözni?

– Persze, hogy nem akart, a fene tudja, milyen ember ez! Na de hiszen nekem beszélhetett. Mert én mindig házban laktam. Dorogon is, meg Alsóban is. Az én apám uradalmi kanász volt . . .

És egyszerre látom, ahogy Maris repül a lángokon át.

Ó, micsoda büszkeséggel ejtette ki ezeket a szavakat: „uradalmi kanász". Meg „ház". Te jó isten! Ismerik a falusi kanászházak rozzant falait? Az apró, salétrommarta, barnakeretes ablakokat? A szoba földjére kilyukasztott konzervdobozból csurgatott dísz-macskafarkokat?

Olyan közeli lett egyszerre a távoli világ!

– Tudja, hogy én már régóta ismerem magát? – kérdeztem Maristól.

– Tudom. Még Alsóból.

Alsóracegres. Két domb közé szorult kis istenhátamögötti puszta. Párás őszszag, a levegőben égő gazkupacok fanyar füstje száll. A cselédházak fehér sávjai és a sárga uradalmi magtár piros teteje. Feketegöcsörtössé vénült cigányasszony – a vállán bot, a bot végén batyu. „Ha én krizántém lennék, mindig egy

síron gubbasztanék. Van-e döglött tyúk?" Csak vigye, Krizantém, bolond Krizantém, csak vigye azt a tyúkot! Vén cigányasszony döglött tyúkokkal a batyujában.

A kanász putrit akart építeni magának, de az uradalom nem engedte. Költözzék csak a kisházba. Kisház nagyon kicsiny, téglás, ablakot utólag kell rá vágni. Eredetileg a disznóknak főztek itt krumplit egy monstrum kondérban. („Mindig házban laktam én".) A cigány kanásznak kilenc gyereke van. Esténként tüzet gyújtanak a ház előtt – s mikor magasra csap a láng, a gyerekek átugrálnak rajta. Elsőnek mindig a nagylány. Rongyos férfikabátban, libegő, hosszú szoknyában, mezítláb. Sikongat, amikor körülnyalják a lángok – és kipirul a jó melegtől. Ő Tűzugró Maris. Maszatos testét körülfolyja a lángok glóriája . . .

Maris főzni akar, mondja, hogy ugye nem zavar, ha nekilát a vacsorakészítésnek, mert ez a száskahad enni akar ám. A téglából rakott tűzhelyen lobog a tűz, a vasajtó résein éppen egy accrai szépségre esik a fény. Valamelyik képeslapunk címoldalán láttam egy képet: „Accrai szépség". Most ott áll a tűzhely előtt.

– Mira, hozd be a lábost!

Az accrai szépség kiperdül az ajtón.

– Ez a kislány kicsoda?

– A Mira? Az enyém – mondja Pityu anyja.

Az accrai szépség hozza a fekete vaslábast, a férfi meglöki a karom.

– Nézze meg!

A lábasra mutat.

– Meg ne szakadjon érte a szíved – nevet Maris, és vizet tölt a lábosba. – Talán őrizgessem halálomig?! Lereszeltem és kész!

– Mit reszelt le?

– A lábos lábát – siránkozik a férj.

Eposzi kép – hiába nevetnek, tényleg az! Egy cigányasszony, kezében reszelővel. A lábas vasa sír, lehullanak a lábak.

– Én most már mindig sporhelten főzök!

És tényleg „sporhelten" főz, jó paprikáskrumpliszag keveredik a mész-szaghoz. Felém fordul, és váratlanul azt mondja:

– Féltek ám tőlünk a falusiak.

– Mikor?

– Amikor beköltöztünk. Aszondták, gyünnek a lopók! Pedig hát köztünk sincs több lopós, mint akárki más közt! Elhiszi?

Jól érzem magam a melegben, s tudom, hogy nem mindegyik cigány ilyen, mint a Tűzugró Maris. De Tűzugró Maris gyerekei már emlékezni sem fognak a lábasra. Meg Pityuék se és még sokan nem.

Tulajdonképpen nem történt semmi különös. Egy ember fölkiabált a kazalra, és lereszelt három vasdarabot. Most meg azt mondja:

– Majd bevezetjük a villanyt is.

A férfi morog – sok pénz az.

Hosszasan búcsúzkodunk. Mindannyian kikísérnek a kapuig, a száz százalékos férj, Maris, Pityu, az anyja, Mira, Jancsi, Évi, a kis Maris . . .

Sötét van, valami mozdul az udvar végén.

– Nem harap ez a dög? – kérdezem ijedten.

Jóízűen nevetnek.

– Nem kutya, disznó.

Ezen a soron nagyon gyér a közvilágítás, messzemesszе pislákolnak egymástól a lámpák. Baktatok hazafelé a kerékvájta kocsiúton, s magamban őrzöm Tűzugró Maris képét, ahogyan könnyedén szökellve átlibben a lángok fölött.

(1964)

ÖRKÉNY ISTVÁN

Úgy látszik, alapjában romantikus lények vagyunk

Agyunk, mint a gondolkozó gépek, azokat az adatokat veszi tudomásul, amelyeket beletáplálnak.

Amikor az újságban egyszerre három ittasan gázoló autóvezetőről olvasunk, nem végezzük el azt a korrekciót, hogy ugyanaznap százezer gépjárművezető se nem ivott, se nem gázolt.

A külvilágból érkező információk jórészt ilyen szélsőségesek. Mi mégis ennek alapján alkotunk véleményt a világról, embertársainkról, magunkról.

Az autóvezetők gázolnak. A kalauzok udvariatlanok. A magyar filmek rosszak. A fiatalok, erkölcsi normák híján, bűnözésre hajlamosak. „Boríték" nélkül ne is reméljünk tisztességes orvosi kezelést. A szülők pofozzák gyerekeiket, emezek viszont, öregségükre, eltaszítják szüleiket.

Csak azt tudjuk magunkról biztosan, hogy kihalófélben a szolidaritás. Egyetlen parancsra hallgatunk: amit az önfenntartás diktál. Kegyetlenek, önzőek, félig-állatok vagyunk. A közöny világjelenség.

De hogy szunnyad-e másvalami e közöny alatt, arról nem tudunk semmi biztosat.

Ez év március tizedikén, egy csütörtöki napon, délelőtt 11 órakor, a győri Szerszámgépgyár üzemi konyhájában egy forró csontlével teli kondérba zuhant egy szép, fiatal leány, Bánki Margit, a konyha dolgozója.

A baleset úgy történt, hogy egy másik edényt húzott végig a padlón, lába megcsúszott, s ő hanyatt

esett a 85 literes kondérba. A csontlé zsíros, tehát magasabb hőtartalmú, mint a forró víz. Bánki Margit körülbelül térdtől fölfelé, és körülbelül mellmagasságtól lefelé, vagyis majdnem egész testében, szaknyelven: 70 százalékban, részben másod-, részben harmadfokú égési sebeket szenvedett. Gyógyulásra, ilyen nagyfokú károsodásnál, alig-alig van remény.

– Ide hoztuk be, és levetkőztettük, és... Kérem, én nem bírok erről beszélni.

– Ne sírjon, asszonyom. Hiszen ez nem ma volt, hanem több mint két hete.

– Azért sírok, mert magamat vádolom.

– Mivel?

– Elkéredzkedett az üzemi fogorvoshoz. Azt mondtam, Margitkám, eridj egy félóra múlva, addigra kész lesz az ebéd.

– Ne gyötörje magát emiatt, asszonyom.

– A hangja, kérem. A hangja, amikor behozták.

– Milyen volt a hangja?

– Nem bírom elmondani, kérem. Öt perc múlva jöttek a mentők.

A beteget a megyei kórházba vitték, ahol rögtön vért vettek tőle. Kiderült, hogy egy ritka vércsoporthoz (AB RH negatív) tartozik; ezer ember közül kettő-három akad ilyen. A hűtőszekrényben volt egy palack, ebből a vérfajtából is, melyet rögtön fölvittek a sebészetre.

E perctől kezdve az eseményeknek kétféle folytatása volt lehetséges.

Az egyik a „normális". Az, ami annak alapján várható, amit mi, emberek, egymásról tudunk, vagy tudni vélünk.

Persze, a gyógyítási folyamaton ez mit se változtatott volna. Ha minden „normálisan" történik, Bánki

Margit akkor is itt feküdne ma Pesten, a Kun utcai kórházban, s ugyanúgy élet és halál közt lebegne, mint most.

Az események azonban nem a várható módon játszódtak le.

– Kaptam egy kisebbfajta letolást, egyébként jogosan. Sajnos, első felindultságomban elhamarkodottan jártam el.

– Mi lett volna a helyes?

– A sebészet másfél liter friss vért kért, hogy a beteget a sokkos állapotból ki lehessen hozni. Nekem ugyan csak egy palack AB RH negatívom volt, de ez kezdetnek elég lett volna. Be kellett volna hívnom néhány önkéntes véradót.

– Hány kartotékja van itt?

– Huszonegyezer.

– Köztük ebből a vércsoportból is?

– Bőven. Olyanok is, akiket telefonon el tudok érni.

– Miért nem hívta fel őket?

– Ezért kaptam a letolást. Én ugyan őket is felhívtam, de előbb áttelefonáltam a Szerszámgépgyár orvosi rendelőjébe. Ők aztán az üzemi hangszórón bemondták, hogy a súlyosan sebesült Bánki Margitnak vér kell... De ez még a kisebbik baj. A sajtót és a rádiót is értesítettem.

– Ez se volt helyes?

– Nem, kérem szépen. Nekünk erre megvan az organizációnk.

– Hát akkor miért csinálta?

– Valami lázban. A legszívesebben kirohantam volna az utcára segítséget kérni.

Nem mindegy, kire sújt le a sors.

Egy huszonnégy éves lány a természet múlékony

remekműve. Már puszta létében van valami, ami mindenkihez szól. Még előtte az élet; múlt időben csak azért beszél, mert az iskolában megtanították, különben csak jövő időben ragoz. Önmagában hordja a bevégzettséget és a kezdést; termő méhében összefut a múlt, onnan sarjad az eljövendő világ. Teste az emberiség közös kincse; ami baj éri, az a baj közös.

A hangszóró épp váltáskor szólalt meg. Néhány perc alatt összeverődött 30–40 ember; a legtöbbje, attól félve, hogy elkésik, azon mosdatlanul. Az üzem beállított egy kis buszt és egy személyautót; az hoztavitte a véradó központba a gépgyáriakat.

– Önnek ki szólt, asszonyom?

– Hallottam a hangszórót.

– Hol hallotta?

– A gyártmányszerkesztésben, ahol dolgozom.

– És úgy értette, hogy a betegnek bőrre van szüksége.

– Nem. Hallottam, hogy vért kérnek, de eszembe jutott, hogy ilyenkor bőrátültetést is szoktak végezni.

– Hol jelentkezett? A kórházban?

– Annyi eszem se volt. Első izgalmamban leszaladtam az üzemi konyhára, és a vezetőnőnek bediktáltam a nevem.

– Lehet, hogy furcsán hangzik a kérdés, de én tudni szeretném, hogy miért jelentkezett.

– Háromgyerekes anya vagyok. Vagy ez nem elég magyarázat?

– Őszintén szólva, asszonyom, nem.

– Mit mondjak még? Attól kezdve, hogy meghallottam a hangszórót, nem volt maradásom. Jöttemmentem, egyre idegesebb lettem, és csak akkor nyugodtam meg, amikor a konyhán fölírták a nevem.

– Eszébe se jutott, hogy a bőrvétel fájdalommal jár?

– Abban a lelkiállapotban nem gondoltam rá.
– Mindez elég régen történt. Azóta bizonyára lecsillapodott.
– Igen.
– Még most is akar bőrt adni a betegnek?
– Igen.

– Én sem értem, pedig ez a szakmám; évek óta járom Győr-Sopron megyét, mint megyei véradó-felelős, bár úgy is mondhatnám, hogy a véradás propagandistája vagyok. Nekem épp ellenkező előjelűek a tapasztalataim. Mi ugyan hatodik helyen állunk az országos ranglistán, de ez tömérdek fölvilágosító munkába és rábeszélésbe került. Én azt szűrtem le, persze goromba átlagban, hogy a megye lakossága 50 százalékban közönyös, 25 százalék a szúrástól fél, 25 százalék fel se tudja fogni, mire kérjük a vért. Még érdekesebb, hogy az öreg emberekkel a legkönnyebb szót érteni, valamint a gyermekes szülőkkel. Viszont a fiatalok (18–24 közt) a legnehezebben hozzáférhetők. Ezért nem értem, hogy csütörtökön, amikor megindult a jelentkezők áradata, a felük, vagy talán több mint a felük, fiatal volt. Másnap például, pénteken, egyszerre jelentkezett tizenkét cukrászlány, mind 18–22 évesek.

– Ismerte valaki Bánki Margitot?
– Ez egy másik részleg. Csak utólag tudtuk meg, hogy a mi konyhánkon dolgozott.
– Hányan voltak itt a cukrászaton, amikor a hírt meghallották?
– Tizenöten lányok.
– És hányan mentek jelentkezni?
– Tizenketten.

Egy beteg ellátásának megvan az automatizmusa. Ez, amikor Bánki Margitot a műtőbe vitték, műkö-

désbe is lépett. Mialatt az első három deci vért kapta, „kimentek" a telefonok a kartotéklapok alapján, s rögtön jelentkezett egy textilgyári főmérnök, egy gépírónő, egy körzeti orvos, egy vagongyári diszpécser és egy marós; mind AB RH negatívok.

E fiatal lány esetében azonban működésbe lépett ezenfelül még valamilyen bennünk rejlő érzelmi tartalék. Valahol messze egy hajó küzd a viharral, s ettől, varázsütésre, mindenki szuperlatívuszokban kezd gondolkozni. A győri újság főcíme így szólt:

AB RH negatív vércsoportba tartozók, SOS!

Mintha egy leszorított rugó feszülne bennünk. Levelek, telefonok, sürgönyök jöttek. Este egy idős gyógyszerész-házaspár, két beteg ember. Másnap egy vasutas Budapestről (XIII., Dráva u. 24.). Azt mondta, nem számít, neki szabadjegye van. És tizenkét lány az 1. sz. cukrászüzemből.

– Most jut eszembe, még egy idegen lány is jött velünk. Épp akkor járt itt valamilyen hivatalos dologban, amikor öltözködtünk.

– Hivták?

– Kérdezte, mi van, és azt mondta, ő is jön, csak telefonál a munkahelyére, hogy késik.

Egy ilyen súlyos égési sérülés lefolyásának három szakasza van.

Az első a sokk-állapot. Ez Bánki Margitnál négy napig tartott. Akkor repülőgép ment érte, és felhozták a Kun utcai kórházba, ahol külön „Égett osztály" működik.

Itt fekszik most, a második fázisban, eszméletlenül.

– Tíz évvel ezelőtt – mondja a főorvos –, ha ebben az állapotban behozzák, már nem élne. Most megpróbáljuk addig életben tartani, míg le nem zaj-

lik a második fázis. Mihelyt a harmadik fázisba lépett, elkezdődik az aktív sebészeti kezelés.

– Ahhoz mi kell majd?

– Bőr.

Bánki Margit testének körülbelül harmadrészén harmadfokú égési sebeket szenvedett. Ennyi az a felület, amely majd bőrátültetésre szorul.

Az „idegen" bőrt a szervezet két-három hét múlva lelöki. Ez csak átmeneti megoldás, afféle „biológiai kötés". Csak a „saját" bőr tapad meg örökre, ámde Bánki Margitnak kevés a sértetlen, saját bőre.

Véletlen, hogy épp az edinburghi kongresszuson mutatták be azt a *Dermaton* nevű amerikai készüléket, mely a bőrt ötszörösére tudja kinyújtani. A Kun utcai kórház főorvosa kint volt a kongresszuson, hazahozott egy prospektust, felhívta a Fok-Gyemet.

Ez a szövetkezet (majdnem gyár) néhány Karinthy Frigyes úti bérház szuterén-helyiségeiben működik. Elektronikus műszereket, EKG-ket gyártanak, 200 Eötvös-ingát exportáltak, nagy pénzekben kalkulálnak, és nagydíjat nyertek a brüsszeli világkiállításon.

– A sztori úgy kezdődött, hogy életet mentünk, ha a készüléket vállaljuk. Vagyis, így értettük telefonon.

– És nem így van?

– Nem egészen. Az az elégett kislány meghalhat, még ha sikerül is megcsinálni a gépet, és nélküle is életben maradhat.

– Kaptak hozzá rajzot?

– Egy prospektust hozott csak a főorvos úr.

– Hogy lehet prospektus után szerkeszteni?

– Nehezen. Az elsőn nem jól működtek a kések, a másodikon az acél anyagában volt hiba. Most csináljuk a harmadikat.

– Akkor ez nem valami hálás föladat.

– Hogy tetszik ezt érteni?

– Nagyon sok a munka, és nagyon kicsi az esély.
– Így is fel lehet fogni, kérem.
– Ez maguknak eszükbe se jutott?
– Még eddig nem.

Akik ismerik, azt mondják, hogy szép, magas lány volt, szorgalmas, életvidám, erős. Anyjának 980 forint a nyugdíja, gimnazista öccsét ő taníttatja Kapuváron.

Én már csak egy arcot láttam belőle.

Azt, amit láttam, nem könnyű leírni. Mi, nemorvosok, csak primitív alternatívákban tudunk gondolkozni. Azt mondjuk, van élet, van halál, s egy átmenet, amit haldoklásnak hívunk, a kettő közt. Úgy látszik, más régiók is léteznek.

Bánki Margit hosszú ideje fekszik eszméletlenül. Éjjel-nappal van mellette valaki, aki rá és a készülékekre vigyáz. Nincs rajta „kötés", csak gézből és drótból készült búrák; egy nylon szitaágyon fekszik, hogy csupa-seb testét mindenünnen érje a levegő.

Azonkívül, hogy lélegzik, „önállóan" voltaképpen csak a szíve dobog. Minden egyebet, részben vagy egészben, készülékek végeznek el helyette. Cső vezet az orrába, csövek futnak be a gézpaplan alá. Hőmérsékletét állandóan 37 fokon „tartják" – ha lehűl, felmelegítik, ha lázas, lehűtik.

Életnek nem élet, csak valamilyen mesterségesen előidézett létezés ez. Mozdulatlanul fekszik. Nem alszik, csak nincs eszméletén. Nincsenek fájdalmai, halálfélelmei sincsenek, hiszen nem működik az agya.

De épp, amikor ágyát körülálltuk, és a főorvos az ujját végighúzta a homlokán, egy pillanatra felnyitotta a szemét. Nem ránk nézett: abból a semmiből, ahol a tudomány teljes permanenciája jóvoltából lebeg, átnézett egy másik semmibe. Aztán már nem reagált, se szóra, se cirógatásra.

– Most nyitotta ki először a szemét.
– Akkor ez a gyógyulás jele?
– Azt nem merném mondani.
– De inkább jót jelent, mint rosszat.
– Talán.

A külvilágból érkező információk jórészt szélsőségesek.

Elismerem, ez is szélsőséges eset. Valaki megégett, ami fölébreszti bennünk a tűzhalál lappangó rettenetét. S lehet, hogy ha nem egy szép fiatal lány, hanem egy szürke öregasszony zuhan a forró csontleves-kondérba, nem lett volna ekkora fellángolás.

De most megmutattuk.

Ha vér kell, itt a vérünk. Ha bőr, tessék lenyúzni rólunk.

Mintha egy rugó volna leszorítva bennünk; nemcsak egy-egy ember, hanem a kisipari szövetkezetek is romantikus gesztusokat tartanak készenlétben.

Agyunk, mint a gondolkozó gépek, csak azokat az adatokat veszi tudomásul, melyeket beletáplálnak.

Kérem, hogy a brutális szülők, az ittas autóvezetők mellett szíveskedjenek tudomásul venni a Bánki Margit balesetét követő eseményeket.

Ezek is rólunk szóló adatok.

(1966)

BRÁDY ZOLTÁN

Búcsú a széntől

– Egy reggel hívattak az irodába, és ott pecsétes írást adtak. A papíron az volt, hogy a bánya be fog zárni, nincs szükség a munkámra. Helyette felajánlottak egy munkahelyet a tarjáni tűzhelygyár gáz-generátoránál. Azt mondták, fogadjam el, meglesz a kétezer is. Az irodában a főmérnök mellett ott volt a párttitkár. Régi bányász. Azt hittem, elsírja magát. Kimentem a folyosóra, és leültem egy padra. Többen várakoztak. Visszatettem a fejemre a bőrsisakot és hallgattam. Egymás után mentek be az irodába a sichtatársak, és szótlanok voltak, mikor kijöttek. Régebben mondogatták, hogy az akna meg fog szűnni, de nem hittük el. Vagy húszan ültünk a folyosón. Senki nem szólt. Aztán Szilas egy nagyot káromkodott. Mindenki meghallotta az irodaházban, mert többen kijöttek. Kijött a párttitkár is. Apám régi társa, régen egy brigádban dolgoztak. A titkár ránk nézett, és csak annyit szólt: „Bajtársak" . . . Többet semmit. Odajött hozzám a titkár és megölelt, régi bányászöleléssel. Annyit mondott nagyon csöndesen: „Ezt meg kellett csinálni! Meg kellett csinálni." Elindultunk kifelé.

– A Nógrádi Szénbányászati Tröszt termelése 1970-ig jelentősen csökken. A Nehézipari Minisztérium által végzett számítások szerint a Trösztnek az 1966. évi 3,17 millió tonna széntermeléssel szemben 1970-ben 2,3 millió tonnát kell termelnie. Így a jelenlegi 11 200-as létszám 6800-ra fog csökkenni. Kö-

rülbelül 3 ezer bányász elhelyezéséről kell majd gondoskodni. Ez nemcsak munkaerőgazdálkodási, hanem politikai adat is. Talán nekünk, vezetőknek a legnehezebb a bányászok elé állni. Mikor több és több szenet kértünk, megkaptuk. Most meg elküldjük őket a bányából.

– *Az aknából a bányafákat kiraboltuk. Ekkor voltunk lent utoljára. Minden kanyar emlékeztetett valamire. Mindig megbeszéltük munka közben a családot, a meccset, vagy valamilyen eseményt. Az a két hét azonban egészen más volt. Csak raboltuk a fát. Nem szóltunk egymáshoz. Mikor le-leszakadt egy-egy vájat, arra gondoltam, hogy a lépés-nyomunk is eltűnik örökre. A Marci egyszer részeg volt, s magára akarta bontani a fát. Nem engedtük többé a föld alá. Külső munkát kapott. Kiszedtük a fát, aztán lebontottuk a bejárati épületet is. Végül berobbantottuk a bejáratot. Nagy dübörgés volt. Nem maradt utána más, csak a feltépett föld, közte szén és meddő darabok. Így halt meg a bányánk. Pethes Pista azt mondta, tölgyfát fog odaültetni, és gondozza is majd. Legalább ennyi nyom maradjon utánunk. Megittunk egy pár üveg pálinkát. Nagyon részegek lehettünk. Az állomáson elbúcsúztunk, megöleltük, megcsókoltuk egymást. Én is hazamentem. Tehetetlen dühömben megvertem a feleségemet, és felpofoztam a fiamat. Utána ruhástul az ágyra dőltem, és az asszony szerint hajnali kettőig hangosan sírtam.*

– 1967. január 1-től megszűnik a Kisterenyei Bányaüzem. Már bezárt a Tekeresvölgy és a Pócsháza I. Jövőre bezárjuk a Csigakút, Pócsháza II. és a Zagyvabánya Salgó, Róna és Inászó aknáit.

– *Aztán egy hétig be sem mentem a gyárba. Jöttek, hogy mi van, miért nem megyek? Mondtam, várjanak, majd megyek. Nagyon finoman bántak velem a munkaügyis irodában. Biztattak, hogy majd ilyen*

jó lesz, olyan jó lesz, majd emelkedik a fizetésem is, a 2200-at is elérhetem. Hol van ez a háromezertől? A munka megjárja. A generátor szénadagolójánál mélózom. Itt is szénnel dolgozom. Itt nem bányászom, itt elégetem. Sokszor, ha nem hajt a generátor, megmegmarkolok egy-egy szenet és találgatom. Ez Kányásból van, ez Visontai! Sokszor eltalálom. Mert nem egyforma ám a szén! Barna mind, de hány barnaság van! Meg a súlya is más. Nagyon jó megfogni a szenet. Érdekes, lenn az aknában mindig fényes. De a felszínen már elveszti a csillogását. Némelyek szerint az a meghalt bányászok lelke. De a nagyapám – ő is bányász volt – azt állítja, hogy a lenti fényesség a szén szelleme. A szellem nem megy a felszínre. Elszáll, és tompa már a szén a vagonokban. Sokszor beszéltem nagyapámmal. Mondta is, hogy kár kibányászni a szenet, kár felhozni, olyan szép az. Hát bolondos, zavaros az öreg már. De mondom, gyakran eszembe jutnak a szavai, mikor meg-megállok egy pillanatra a generátornál.

– Valaki kiszámította, hogy ha bezárnák Magyarország összes szénbányáit, a bányászok továbbra is kapnák a fizetésüket, a szenet meg például Lengyelországból importálnánk – kifizetőbb lenne. A nógrádi szén kitermelése is nagyon költséges. A nógrádi szén az ország legrosszabb minőségű szenei közé tartozik. Alig-alig éri el a háromezer kalóriát. A bányafát importáljuk. A költségszint 137 százalékos. 1970-ig meg kell szüntetnünk a 37 százalékos deficitet és 1975-ben már nyereséggel kell termelni. Ezért szüntetjük meg a gyenge minőségű szenet adó aknákat, és ezért fejlesztjük a nagybátonyi bányákat. Ott sok jó szén van.

– *Én a bányából elloptam a bányászlámpát, a fejtő csákányt, a bőrsisakomat és a munkaruhát. Kint vannak az előszobában. Látja azt a horzsolást a silt fe-*

lett? Körülbelül nyolc évvel ezelőtt történt. Az egyik öreg gépész azzal fogadott, hogy fényességet látott. Ez pedig a bányaszellem előjele. Sírva jött nagyanyám, hogy le ne szálljak. Én csak nevettem, kinevettem az öregasszonyt. Négy öreg nem is jött velünk, beteget jelentett. Így helyettük is kellett dolgoznunk, és különben is nagy hajtás volt, valamilyen felajánlás. A lőmesterre vártunk, mikor mondja Marci, a brigádvezető, hogy menjek csak be az egyik oldalvágatba, és szedjek össze egy csillével. Félig volt a csille, mikor a támfa recsegni kezdett. Megszoktuk, rá se hederítettem. Aztán megint recsegett, és beomlott a mennyezet. Rám zuhant a szén, a fejem maradt csak kint a halomból. Rohantak értem, és a brigádom kézzel-körömmel kiszedett két óra alatt. Csak a ballábam kisujja tört el. Hogy mért pont az, nem tudom. Utána hazavittek, ápoltak. A brigád mindennap meglátogatott: sört hoztak magukkal, és ittunk, kártyáztunk, beszélgettünk.

– Óriási erőfeszítés kell ahhoz, hogy körülbelül 3 ezer embernek 5 év alatt munkalehetőséget biztosítsunk. Már több megoldáson gondolkoztunk. Például Lengyelországban és az NDK-ban kevés a bányász. Azon is meditáltunk, hogy a bányászok nyáron a mezőgazdaságban dolgozzanak, télen jöjjenek vissza a tárnába. Ez sok helyütt így volt és így van. Gondoltunk arra is, hogy időnként csoportosítsuk át őket az építőiparba. A tőkések ilyen esetben nem csináltak problémát: végkielégítést adnak és kész! Ez embertelenség. Ezért gondoltunk arra, hogy a munkalehetőséget ide kell hozni. Olyan munkahelyeket, ahol megközelítően úgy lehet keresni, mint a bányákban.

– *Itt az emberek mások, mint mi voltunk, bányászok. Van a jóreggelt, jónapot, jóestét, szervusz, kezét csókolom. Mennyivel szebb a jószerencsét! Mindenkinek, minden időszakban köszönés. Itt a munkások*

mások. Sokszor szinte a hivatalnokok jutnak róluk eszembe. Hivatalnokok? Itt annyi van, mint a nyű. Rohangálnak kék és fehér köpenyekben, és nem csinálnak semmit. Itt a művezető sem dolgozik. Külön irodája van. A bányában pedig alig láttunk ilyeneket. Ott mindenki dolgozott, aki a föld alá szállt. Nagy ember volt a Marci bácsi, olyan művezető-féle, és milyen jól megfogta a lapátot! Itt valahogy nem is dolgoznak annyit, mint mi dolgoztunk. Persze, nincs is nagy fizetés.

– A bányász-munka nemcsak foglalkozás, hanem szenvedély is. A bányász különös ember. Ha kell, térden csúszva is fejti a szenet. A bányászok jó munkások, hű forradalmárok. Nagyon óvatosan kell bánnunk velük. Így is úgy érezzük magunkat, mintha hűtlenek lennénk a hűségükhöz. Sokan nehezen értik meg a szanálások szükségszerűségét. A műtétet végre kell hajtanunk, ha azt akarjuk, hogy az országnak jobb legyen! Kevesen látják be ezt a szükségszerűséget. Van, aki magába roskad, vitatkozik, van, aki fenyegetőzik. Mi becsülettel bánunk velük. Nem tesszük ki őket az utcára. Nincs is zavargás. De nehéz a szemükbe nézni, nagyon nehéz.

– *Nagyon szégyellem, hogy nem vagyok bányász. 15 évet dolgoztam a szénfalnál. Csillésként kezdtem. Apám, nagyapám is bányász volt. Kisgyermek koromban a ház mögötti hegyoldalban vájtam üregeket. Az vagy hat méter hosszú volt. Azt hittem, hogy találok szenet, de nem találtam. 18 éves koromban szálltam le először a föld alá. Ott, az nagyon jó volt. Ott minden, mindig egyforma. Nem esik, nem fúj. Volt úgy, hogy amikor leszálltunk, esett az eső. Mikor feljöttünk, sütött a nap. Nagyon jó a szén szaga. Mint a kenyéré.*

– Van terv és van remény. Kisterenyén telepítik az új Centrolit-öntödét. Ez mintegy kétezer embert

foglalkoztat majd. 120 ezer tonna lesz a kapacitás, így a vasutat is fejleszteni kell. Ugyancsak Kisterenyén az elhagyott bányaépületekben a Vörös Csillag Traktorgyár alkatrészgyártó üzemet fog létesíteni. Most kezdte meg működését Salgótarjánban az Írószer Gyár. Háromszáz nőt foglalkoztat már. Ők pótolják talán a férjek kereset-csökkenését. Jó lenne, ha idekerülne Zagyvapálfalvára egy másik síküveggyár is. Az is nyolcszáz embert foglalkoztatna. Törjük a fejünket és gondolkozunk. A kihalt aknákban megkezdtük a gombatermesztést. Ez is néhány munkalehetőség és sok forint. Várjuk a minisztériumok segítségét. Nagyon várjuk.

– *Fáj a szívem, hogy már nem vagyok bányász. Nehéz volt leszokni róla. Sokáig féloldalasan jártam, mert megszoktam a lámpa súlyát a bal kezemben. Most is sokszor úgy járok, nem tudok és nem is akarok leszokni róla. Mindenünnen kihúzták azt a szót, hogy bányász vagyok. A személyi igazolványomból, a munkakönyvemből, más szakszervezetbe kellett lépni. Könyörögtem a tanítónőnek, hogy a fiam osztálykönyvéből legalább a tanév végéig ne húzza ki azt, hogy a foglalkozásom vájár. A tanítónő megígérte. A fiam 14 éves, a lányom 12, Pétert tanittatni akarom gimnáziumban, aztán egyetemen. Mondtam, hogy legyen bányamérnök, és képzelje: le akarják beszélni az iskolában! Hogy a szén korszaka lejárt! A jövő energiahordozója a földgáz, a kőolaj és az atom. Hogy ez kiszorítja a szenet. A fiam olajmérnök akar lenni. Ő is azt mondta, hogy a folyékony aranyé a jövő. Arany a csudát! A szén, az a barna arany, a fekete arany, már évezredek óta. Ő meg csak azt hajtogatja, hogy a gőzmozdony is kihal, helyette itt a motor. A mozdonyt szénnel, a motort olajjal táplálják. Igen, Kisterenyén is mind kevesebb a gőzmozdony. Úgy hallom, hogy a tűzhelygyárban is beveze-*

tik a földgázt, akkor nem kell a szén és nem kell a generátor.

– A szén elavult. A kőolaj, a földgáz, a villamos és atomenergia olcsóbb és nagyobb hatásfokkal dolgozik. A szén drága. A földgázvezeték egyik vége Ózdon van, és hozhatunk földgázt Vácról is. Földgáz van bőven. A földgáz el fog jönni Salgótarjánba is, ahol idáig csak a szén volt az energia. A számok végzetesek. A bánya, a szén halálát jelentik. Ha a tűzhelygyár, a síküveggyár, az öblösüveggyár és a bányagépgyár átállnak a földgázfűtésre, évente körülbelül 100 millió forintot takarítanak meg. A gázprogram következtében az elmaradó szénfelhasználás évi 274 ezer tonna. Ha a három legnagyobb salgótarjáni gyár átáll a földgázra, akkor az alábbi létszámcsökkenés várható:

öblösüveggyár	29 fő
síküveggyár	30 fő
acélárugyár	50 fő
Összesen:	109

munkásra nem lesz szükség.

Az önköltség csökken, kevesebb szén, kevesebb bányász, kevesebb munkás. Tovább megyek. Ha a Salgótarjáni Erőmű is átállna a földgázfűtésre, még kevesebb szénre, még kevesebb bányászra lenne szükség. Ez szigorú, kegyetlen gazdasági törvény. Ezt be kell tartani! Másként hogyan tudunk előre menni?

– *Én mindig úgy képzeltem, hogy a bányász a munkásság veleje. Ha megyek Tarjánban, mennyi emlék! Éhségtüntetés, csendőrsortűz, sztrájk. 46-ban megnyertük a széncsatát. Mi adtunk életet az országnak 56-ban és 57-ben. 57 elején más bányáknál 15 százalékos volt a termelés, mikor mi már teljes kapacitással működtünk. Kézzel, csákánnyal, térdelve,*

hajolva szedtük ki a nógrádi szenet, amire most azt mondják, hogy gyenge szén. Akkor jó volt! Most nem? Vagy elvégeztük küldetésünket?

– A bányászokat nem elbocsátani, hanem átképezni kell! A bányászat szakma, utána már nagyon nehéz egy másikat tanulni. De kell! Tudomásul kell venni, hogy egyre kevesebb szénre van szükség. A bányászoknak újjá kell születniük, meg kell találják új munkahelyüket a mezőgazdaságban és az iparban. Tudom, nagyon nehéz ez. 1956–57-ben az egekig emeltük őket és a fizetésüket is. És most, 5 év leforgása alatt 5500 bányászt el kell bocsátanunk. El kell búcsúzniuk a széntől. Olyan ez, mint a faátültetés. Kiszedik a fát az anyaföldből, ahol kicsírázott, és átviszik idegen talajba. A fa kínlódik, megsínyli a cserét. Néhány gallya elszárad, de tavasszal újra kizöldül.

– *Nehezen tudok beletörődni a sorsomba. Én még mindenkinek úgy köszönök, hogy jó szerencsét! Mondják is, hogy ez bányászköszönés. Én meg azt mondom, hogy bányász vagyok. Mondják, hogy át kell álljak teljesen más vágányra. Én nem tudok. Sokan kinevetnek, maradinak neveznek. Én már ilyen vagyok. A feleségem is aggódik, hogy mi lesz velem. A múltkor is a padlásra akarta dobni a csákányomat, a bőrsisakomat, a lapátot és a munkaruhámat. Nem engedtem. Most ősszel, a bányásznapon felvettem a munkaruhát, fejemre tettem a bőrsisakot, és elmentem a nagy bányászünnepségre. Ott söröztem, ittam, énekeltem velük hajnalig. Senki sem mondta azt nekem, hogy nem vagyok bányász.*

(1966)

RUFFY PÉTER

Kik jönnek utánunk?

I

– Első osztály, figyelem – Margit néni, az osztályvezető, összecsapja a tenyerét. – Egy újságíró jött hozzánk. Kérdezni fog.

1964 őszén én tartottam az első órát egy belvárosi iskola – Váci utca 43. – első osztályában.

Margit néni kérdéseimet átveszi, s a padok közt sétálva, a gyerekeknek fölteszi.

– Ki tudná megmondani, melyik ország fővárosa Budapest?

Bánatos csend.

– Melyik ország fővárosa Budapest?

Egy fiú, a levegőt kapkodva, vágja ki:

– Magyarországé.

Fölszakad a csend, hatalmas zsivaj támad. Mindenki örül az édes eseménynek, hogy Magyarország fővárosa Budapest.

– Figyelem. Ki volt már köztetek szomorú?

Senki sem felel.

– Senki sem volt még szomorú?

– Akkor voltam szomorú – kislány felel –, mikor a Balatonon esett az eső, felborult egy vitorlás, abban valaki ült, s az ember nem örül annak, ha más bajba kerül.

– Én akkor voltam szomorú – ez is kislány –, mikor engem a nagymamára bíztak, és anyuka meg apuka elment utazni Londonba.

– A következő kérdés: ki a gonosz ember, gyerekek?

– Aki lop – harminckilenc lány és fiú ül szembenvelem.

– Aki a pénzt lopja.

– Aki mindent lop.

Egy fiú feszeng. No, ki a gonosz ember? Kiszólítják, feláll, körülnéz gyanakodva, fél, hogy válaszát más is hallja.

– A kém – suttogja el. Hirtelen leül.

– Figyelem, gyerekek. Tegnap volt huszonöt éve annak, hogy kitört a második világháború. Mit tudtok a háborúról?

Égi csend.

Három gyerek jelentkezik.

– Mikor a németek aláaknázták a Lánchidat . . .

– Mikor az Erzsébet-híd . . . hallottam . . . leszakadt . . .

– A háború . . .

Megakad.

– No . . .

– . . . sok ember meghal benne.

Sok.

– Ha tűz támadna otthon, mit mentenétek meg?

A mentés, menekítés fogalma még ismeretlen.

Megmagyarázzuk.

– Én a mackómat menteném meg.

– A locsolókannát.

– A pénzt meg a ruhákat.

– Én, ha égne a ház, kimenteném a virágokat.

– Ha valakit megvernének az utcán, megállnátok, vagy az egésszel nem törődve, továbbmennétek?

– Én megmenteném – ezt kislány mondja, tündérfényű arccal.

– Én rendőrt hívnék.

– Én nem hagynám.

– Én mennék apámért. Apám erős.
Az utolsó sorban valaki feláll. Közömbös.
– Én hazamennék.

2

A vizsgálódást az Angyalföldön folytattam, a Dózsa György út 136. alatti általános iskola harmadik emeletén.

– Kinek hány testvére van? – Irén néni, a II/a osztály vezetője teszi föl a kérdéseimet. A vegyes osztály harmincöt tanulója közül hét gyerek áll fel.

– Nekem három.

– Nekem kettő.

A további számok: 3–3–3–3–5.

– S a többiek?

A többiek nem felelnek. A többi gyerek egyke.

– Gyerekek, válaszoljatok: fáztatok-e már?

A kérdés népszerű.

– Én már fáztam.

– Én sokat fáztam.

– Én mindig fázom télen.

– Minek örülnek? – kérdem suttogva Irén nénitől.

– Eszükbe jutott a tél.

– De a szobában ki fázott, gyerekek?

A zsibongás elhalkul, mint a hullám türemlése, ha partot ér.

– Én – őzarcú fiú felel.

– Mikor?

– Mikor füstölt a kályha, és anyukám kinyitotta az ablakot.

– Figyelem. Meg tudnátok mondani, kik voltak a nyilasok?

Egy kislány, akinek telt almaarca van, s minden

kérdésre felelni akar, húsos kis testét szorítgatja ki a padból:

– Akik . . . nyilaztak . . . a háborúban . . . a ló hátáról . . .

Gyuszi, úgy látszik, jobban tudja, keményen böködi fel az ujjait.

– No, Gyuszi. Kik voltak a nyilasok?

– Robin Hood és Tell Vilmos – feleli erősen.

– Hány cipőd van és hány ruhád?

Szélfútta víztükör. Az osztály hajladozni kezd. Suttogva, egymáshoz fordulva, jobbra-balra ringatóznak.

– Nekem nagyon sok.

– Nekem négy pár cipő. Ruha sok.

– Nekem két pár cipő, kettőt már kinőttem.

Ezernyi fajta népbetegség, /szapora csecsemőhalál/ árvaság, korai öregség . . .

– De ünneplő ruha, édesem?

– Ünneplő is igen sok – a felelet kemény.

– Az utolsó kérdés: ki milyen tortát szeret?

S mégis magyarnak, számkivetve, /lelkem sikoltva megriad . . .

– Én a gyertyás tortát szeretem.

– A csokoládétortát.

Fényes lárma.

– Ki eszik tortát gyakran?

– Minden vasárnap.

– Édesanyám mindig vesz tortalapot.

– Nekünk a nagymama csinál.

– Én nem a tortát, én a macskanyelvet szeretem.

3

A harmadik osztályt Ágasegyházán, a tanyavilágban kerestem fel. A gyerekek alacsonyak, vékonyak, kissé fakók. A tanyavilág tízezer holdas; sík magány

az életük. Mikor beléptem, ezt skandálta a harminchat lány és fiú:

– A pa-ra-di-cso-mot a leg-e-gész-sé-ge-sebb nyersen fo-gyasz-ta-ni.

– Meg tudnátok mondani, ki az igazságtalan ember?

A kérdéseimet Mátyás Ferencné osztályvezető teszi föl.

– Lukács Józsi bácsi. Nem hitte el, hogy Juli néni beteg, és mikor Juli néni meghalt, akkor megtudta.

– Mit csinál az ember, aki addig él, míg meg nem hal?

– Dolgozik.

– És iszik.

– Ismertek-e gazdag embert, gyerekek?

– Az Aszódi Károlyék.

– Miért gazdagok?

– Mert autót vettek.

– Én is ismerek gazdag embert. Imre bácsiék. Van autójuk.

– Pólika néniék. Szép bútoruk van és sok pénzük.

– Apunak is van pénze, van betétkönyve.

– Ismertek-e szegény embert?

Egyetlen választ sem jegyeztem föl.

– Kitől félsz?

– A farkaskutyától.

– Palotás bácsi kutyájától.

– Keresztapám tehenétől.

– A részeg embertől.

– Én akkor félek, ha apám berúg.

– Ki látott már részeg embert?

– Tegnap apukám motorra ült, részegen, édesanyám hiába kérte.

– Apám hazajött, és megverte anyámat.

– Nekem a keresztapám mindig részeg.

– Láttam egy részeget, ráköpött a kenyérre.

– A mi szomszédunk berúgott, kiverte a felesége fogait.

– Ki látott már verekedést otthon?

– Mi otthagytuk apukát, mert otthon mindig verekedett.

– Lehó bácsi is veri a feleségét, mikor részeg.

– Apuka anyukát orrhegyen rúgta a tamási tanyán.

– Ha felnőttök, hol szeretnétek lakni?

– Én Pesten, Antal bátyáméknál.

Komlón, Szegeden, Dunavarsányban, Öcsiéknél, Kecskeméten, mert ott laknak Szabóék. Harminchat gyerek közül a tanyán maradna kilenc.

Mikor a következő órán benézek, már nem az én kérdéseimet adják föl.

– Hogyan egészséges az alma?

– Nyer-sen és meg-mos-va.

– Ismételjük.

4

A budai Lorántffy Zsuzsanna úti ének- és zeneirányú általános iskola vendégkönyvében lapozgatok:

„Ha mi is, a világ másik feléről, itt tanulhatnánk . . .” (Mrs. Mary Helen Richards, California, USA)

„Kívánom, hogy az Önök módszerei az egész világon elterjedjenek” (Dr. Albert van der Linden, a Királyi Zenekonzervatórium professzora, Brüsszel)

„Hosszú idő után itt érzem először, hogy a zenének még mindig van jövője” (Kozma Tibor, Indiana Egyetem, USA)

„A világ legjobb zeneiskolája” (Yehudi Menuhin)

„Itt Európa legműveltebb zenei közönsége fog felnőni” (Eino Tamberg zeneszerző, Tallinn)

– Miért szerettek énekelni? – felteszem az első kérdést a negyedik osztályban.

– Mert szép.

– Mert az ének felvidít.

– Mert az ember nem unatkozik, ha énekel.

– Mert az ember, ha énekel, nem lesz szomorú.

– Az éneklő ember szórakoztatja saját magát.

A gyerekek közt vidám egyensúly; mintha mindig bongana közöttük a zene, az élet nagy harangszava.

– Melyik a legkedvesebb éneketek?

– Este van már, nyolc óra.

– Kiment a ház az ablakon.

– Bartóktól a Gyermekeknek.

– Most szép lenni katonának.

– A kis kece.

– Miről nevezetes Bartók?

– Arról, hogy a mi úttörőcsapatunk róla van elnevezve.

– Mikor élt?

– Született 1881-ben, meghalt, sajnos 1945-ben.

– Ő írta a Mikrokozmoszt.

– Kicsoda Kodály?

– Hatalmas nagy magyar zeneszerző.

– Milyen lenne a világ zene nélkül?

– Juj! – egy kislány szólítás nélkül közbekiált.

– Rossz lenne.

– Egyhangú. Üres.

– Akkor senki sem énekelne.

– De szomorú lenne.

– Énekeljünk, gyerekek . . . – Dr. Szerdahelyi Kálmánné osztályvezető int, s feláll. A nyitott ablakon át bezeng az ősz, az osztály énekelni kezd, minden telt lesz és vidám. Arra gondoltam, az ének tulajdonképpen kacagás.

– Melyik a legkedvesebb tantárgyad? – kérdezzük, amint elhal a dal.

– Az olvasás.
– A számtan.
– Nekem is a számtan.
– A rajz.
– A rajz és a számtan.

Az osztály – s az egész zenei iskola – tanulmányi eredményei a nem zenei tárgyakból is magasabbak, mint más általános iskolák százalékai.

– Milyen lesz Magyarország harminc év múlva?
– Atommal fogunk fűteni.
– Minden utcában lesz egy tízemeletes ház.
– Falu már nem lesz.
– Mindenki dolgozni fog.
– Az országutak olyan szélesek lesznek, hogy ott a repülőgépek és a helikopterek is leszállhatnak.
– Már nem lesznek lopós emberek.
– Az emberek több fizetést fognak kapni, és minden olcsóbb lesz.

Óra után az igazgatónői szobában nekem tettek fel kérdéseket a tanárnők, közöttük egy finom, ősz hajú hölgy:

– Ön, kedves szerkesztő úr, úgy harmincöt-harminchat évvel ezelőtt igen szerelmes volt egy Gabi nevű váradi kislányba?
– Igaz.
– Órák hosszat biciklizett a Szaniszló utcában, hogy láthassa a lányt?
– Így volt.
– S a kislány édesanyja egyszer egy kancsó vízzel akarta leönteni?
– Emlékszem.
– Az a régi lány én voltam.

Már csak ezért is tartok attól, hogy harminc év múlva aligha fogom az országutak helikoptereit látni.

– Kik voltak a csendőrök?

Negyvenhét tanuló közül negyvenöt nem tudja.

A negyvenhatodik:

– A rendőröket hívták így régen.

A negyvenhetedik:

– Akik szétverték a tüntetéseket.

– Ki volt Horthy Miklós?

Hiábavaló kérdés.

A nagy csend után:

– Huszár.

– Vezér.

– Mégis huszár kellett legyen a'.

– Huszár volt a'. Hiszen lovon ült.

Az első két kérdést befejeztük. Kérdéseimet Erdős Emil, a decsi általános iskola igazgatója teszi fel az ötödik osztályban. A negyvenhét lány és fiú közül tizennyolc gyerek a tanyai diákotthonban lakik. A decsi tanyavilág tizenkét kilométer hosszú, a határ tizenhatezer hold. Innen hozzák be a gyerekeket a tanyai diákotthonba. Itt laknak hétfőtől szombat délutánig, kilenc hónapon át. Fizetnek átlag havi száz forintot, minden pusztai gyerek az államnak további évi tízezer forintjába kerül. Megteremtettük, elsőnek a világon, a pusztai diákotthonok rendszerét, ahogyan megcsináltuk a budai Lorántffy Zsuzsanna úton „a világ legjobb zeneiskoláját".

– Meg tudnátok mondani, mi volt a személyi kultusz?

1953-ban születtek. Senki sem tudott válaszolni.

– Elhiszitek-e a mesét?

Nem hiszi el egy sem.

– Mi igaz Piroska és a farkas történetéből?

– Semmi.

– Ha a mese nem igaz, feleljetek arra, szeretitek-e?

– A mesét mindenki szereti.

– Ki nem szereti?

– Hinni nem hisszük, de szeretjük.

– Ki a legirigylésreméltóbb ember Decsen?

Nincs válasz.

– Ki Decsen a leggazdagabb ember, s ki a legszegényebb?

Nincs felelet.

– Kinek a gyereke szeretnél lenni?

Az átfogalmazott kérdést sem értik.

– Ha tehetnéd, kit választanál édesapádnak?

Mindenki a saját édesapja gyereke kíván maradni.

Milyen tulajdonságokkal ruházzák fel a magyar népet?

– Milyen ember a magyar?

– Okos.

– Rendes.

– Egyszerű.

– Szépen dolgozik.

– Törekszik.

– Jó és szófogadó.

Már-már elaltat a jelzők kedves szépsége, mikor a népes helyi kíséretből valaki – énhelyettem – felteszi a helyi kérdést:

– Lopnak-e Decsen?

– Húúú.

– Mit lopnak?

– Amit csak tudnak!

– Álljon fel az – mondom abban a Sárközben, amelyet valaha egykéje tett hírhedtté –, akinek egy testvére sincs.

Feláll négy gyerek.

– Álljon fel az, akinek egy testvére van.

Feláll tizenhat. Két testvére van tizenkettőnek. Három – négynek.

Már a hét testvérnél tartunk; még mindig feláll egy gyerek.

6

– Kinek váltak el a szülei? – kérdezem a dunaújvárosi Vasvári Pál általános iskola hatodik bé osztályában. A padokban negyvenkét lány és fiú ül.

Tizennyolc kéz emelkedik a magasba. Az osztálynak majdnem a fele elvált szülők gyermeke. Itt van a legtöbb válás Magyarországon.

– Feleljetek erre a kérdésre: mi szeretnél lenni, nagyon okos vagy nagyon erős ember?

– Okos.

– Okos.

– Nagyon okos.

– Nagyon erős nem akar lenni senki?

Senki.

– Ha szüleid elveszítenék a házbérre szánt összeget, mit tennél?

– Elmennék borsót szedni a téeszbe.

– Papírt gyűjtenék, és vinném a MÉH-hez.

– Odaadnám a zsebpénzemet.

– Téglát raknék ki a vagonokból.

– Ki vállalkoznék arra, hogy egy égő házból kimentsen egy embert?

Az egész hatodik bé feláll.

– Vizet vinnék.

– A kezembe fognám.

– Ölbe venném.

– Kirohannék vele.

– Melyik fáj a legjobban (a kérdés megfogalmazásában Szakadátné, az osztályfőnök segít): 1. ha

szidnak, 2. ha vernek, 3. vagy ha elvonnak valamitől, amit szeretsz?

Hátratett kézzel ülnek, és rendkívüli figyelemmel néznek.

– Ha vernek . . . álljatok fel.

Felemelkedik három gyerek.

– Ha elvonnak valamitől . . .

Felemelkedik tizennyolc.

– Ha szidnak . . .

Huszonegy.

A rossz szó, úgy látszik, fájdalmasabb.

– Ki tudná elmondani a motor működését?

Lázas izgalom. Fújják az autómárkákat, és szabatosan elmondják, hogyan működik a motor.

– Álljanak fel azok, akiknél otthon nincs televízió.

Negyvenkettő közül feláll hét.

– Álljanak fel azok, akik felnőttkorukban a Vasműben szeretnének dolgozni.

Negyvenkettő közül feláll hét.

– A többiek?

Nagy csend lesz.

7

– Mikor tört ki a második világháború?

A hetedik á az első emeleten van. Harmincöt lány és fiú felel.

– 1856-ban – közli az első.

– A második világháború – ismétli Dér Sándorné osztályvezető.

– 1943-ban kezdődött – feleli a második.

Ezt a várbeli palotát 1743-ban Erdődy György gróf építette. 1944-ben itt székelt az SS-főparancsnokság. 1944 őszén ebben a budai palotában lett öngyilkos Tost Gyula, Horthy alezredese.

– 1945-ben – hallom a harmadik választ.

– 1955-ben kezdődött – ezt egy lány mondja.

– 1939-ben Lengyelország lerohanásával kezdődött, és 1945-ben Japán kapitulációjával ért véget – az első sorból egy nagyon világos szemű fiú felel.

– Hányan alusztok egy szobában? – tesszük fel a következő kérdést.

– Négyen.

– Ketten.

– Hárman.

– Hárman.

– Négyen.

– Öten – mondja egy kislány.

S egy fiú:

– Mi heten.

– Jelentkezzenek azok, akik éjszaka külön szobában alszanak.

Harminc gyerek közül öt nyújtja fel a kezét.

– Mondjatok egy híres magyar futballistát!

– Szentmihályi, Albert, Puskás, Czibor, Lóránt, Tichy, Grosics . . .

– Görőcs, Fenyvesi, Mészöly, Hidegkúti, Kocsis . . .

– S a híres régi ötösfogat!

– Most mondjatok egy híres magyar – írót!

Elhallgatnak.

Végül öten jelentkeznek, s Illés Bélát, Kolozsvári Grandpierre Emilt, Széchenyi Zsigmondot, Fekete Istvánt és Vas Istvánt nevezik meg.

– Ki építette a Halászbástyát?

– Schulek Frigyes.

– Ki volt az a költő, aki a Táncsics utcában lakott?

– Tóth Árpád – gyorsak a feleletek. Mindig más felel.

– Ki volt az a magyar író, aki a Várban született?

– Eötvös József.

– A szomszédos házban pedig Kossuth és Táncsics raboskodott valamikor.

– Melyik a kedvenc tantárgyad?

– A történelem.

– A biológia és a történelem.

– A fizika és a történelem.

– Az a legszebb, a történelem.

Annyira szép azért nem volt.

– Nekem is a történelem.

– Mit szerettek jobban: egyedül lenni vagy másokkal együtt, társaságban?

– Egyedül szeretek lenni (kislány), ha rossz kedvem van, és társaságban, ha jó.

– Miért?

– Mert a rossz kedvemet röstellem.

– Én társaságban szeretek lenni (fiú), ha rossz kedvem van, és egyedül, ha jó.

– Miért mész rossz kedvvel társaságba?

– Mert társaságban elmúlik.

– Miért kedveled a magányt, ha jó kedved van?

– Akkor megvagyok magam is.

– Az utolsó kérdés: mi a szocializmus?

– Egyenjogúság.

– Segítik az elmaradt népeket.

– A népek barátsága.

– Mindenkinek joga és lehetősége van tanulni és érvényesülni.

A válaszok még nem pörkölődtek meg a tapasztalásban.

– Mindenki annyi fizetést kap, amennyit dolgozik.

– Mi az emberélet célja? – kérdezem.

A lányok, more patrio, kenyérrel és sóval vártak a székesfehérvári Petőfi Sándor általános iskola VIII/b osztályában.

Az első:

– Az élet célja a munka. Ahogyan József Attila írta: „Dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes."

A második:

– Én Arannyal tartok: „Ember lenni mindig, minden körülményben."

Negyven lány ül Kiszely Dóra osztályában.

A harmadik:

– Én Petőfivel tartok, aki azt írta *Egy könyvárus emlékkönyvébe*: „Az életcél boldogság, de elébb / Fáradni kell, hogy ezt a célt elérd."

A hetedik felelet ez volt:

„A becsülettől soha el ne térj." Petőfi írta.

Magas lány felel:

– Az ember boldogsága a mások boldogsága.

– Mi által teszünk boldoggá másokat?

– Egy öreg néni múltkor megbetegedett. Kitakarítottuk a lakását.

– Egy másik néninek meghalt a férje. Az osztály Szputnyik őrse szegény néni helyett leszüretelt.

– Felnőtt korodban kihez szeretnél hasonlítani?

– Én édesanyámhoz, aki gyereket nevel, és közben dolgozik is.

– Én Mészáros nagymamához, aki tíz gyereket nevelt fel.

– Én anyámhoz, aki kilenc gyereket nevelt fel, és dolgozik is.

– Én is anyuhoz, aki rengeteget dolgozik, és rengeteg nehéz dolgot okosan megold.

– Én apuhoz, akinek sok gondja van és nagyon sok tapasztalata.

– Én nagyapámra szeretnék hasonlítani, mert nagyon haladó.

– Miben „nagyon haladó"?

– Ötvenkilenc éves korában végezte el a nyolcadik általánost. (A válaszoló kislány Pöltenberg Ernő aradi vértanú leszármazottja.)

– Én apámhoz, aki betegen is dolgozik.

– Apám este tízig tanít, reggel hétkor kel, anyuka tanítás mellett háztartást is vezet. Hozzájuk szeretnék hasonlítani.

– Anyuhoz szeretnék hasonlítani. Olyan igazságos.

– Apámhoz, aki hajnali négykor megy el, és este fél tizenegykor jön haza.

– Mikor akartok férjhez menni? Hány gyereket szeretnétek?

Mindenki egyetemre készül.

– Én csak egyetem után megyek férjhez, és két gyereket akarok. Lányokat.

– Én az iskolák után megyek férjhez, korán férjhez menni nem jó, mert sok a válás. Két gyereket akarok.

– Huszonhárom éves koromban szeretnék férjhez menni. Két gyereket szeretnék. (Csend.) Ikreket.

– Csak egyetem után, huszonhárom éves koromban.

– Én az egyetem után szeretnék férjhez menni, a férjem velem egyidős legyen, és hozzám hasonló hivatású, hogy vitatkozni tudjunk.

– Sok a válás, a fiatalkori házasságok miatt. Én egyetem után megyek férjhez, és két gyereket akarok, hogy a nagyobbik mindig tudjon tanácsot adni a kisebbiknek.

– Egy lányt és egy fiút akarok.

– Egyetlen gyereket nem akarok. Rossz egyedül élni.

– Huszonhárom éves koromban szeretnék férjhez menni, és két gyereket akarok.

Az utolsó padban valaki feláll:

– Ha mindenki csak két gyereket akar, nem fog szaporodni a magyar nép. Akkor szép lassan elmegyünk.

– Ha választhattatok volna, melyik korban szerettetek volna élni?

– Én ebben a korban, mikor már nem nézik a rangot, csak a szorgalmat és az észt.

– Én is a mai korban, mert az én nagymamám most, hetvenhét éves korában mehetett életében először üdülni.

– Én is most, mikor művelhetem magam, és utazhatunk.

– Én úgy 1862 körül szerettem volna élni.

– Miért?

– Mert Magyarország akkor igen elmaradott állapotban volt, és nagyon jó lett volna szegény hazámon segíteni.

– Én (Pöltenberg Ernő leszármazottja) a negyvennyolcas szabadságharc idején szerettem volna élni.

– Miért?

– A nagy költőket, akiket tanultunk, talán személyesen is ismerhettem volna.

– Én az ókorban.

– Miért?

– Mindig római szerettem volna lenni. Ők olyan bátrak, hősiesek és műveltek voltak.

– Én a jövő században szeretnék élni, mikor már minden automatizálva lesz, az ember helikopteren fog közlekedni, és szabályozni lehet az időjárást.

Kinézek a szürkeségbe. Eső suhog.

– Ha a mai órán nem én, hanem ti kérdeztetek volna, milyen kérdéseket adtatok volna fel?

– Szeretnél-e kisebb vagy nagyobb lenni?

– Szeretnél-e külföldön élni? És hol?

– Mit szeretnél a mai életen változtatni?

– Szereted-e a családi körülményeidet?

– Kihez vagy őszinte? A barátnőidhez vagy az édesanyádhoz?

– És ha Kiszely Dórához, az osztályfőnökhöz tehetnétek fel kérdéseket, mit kérdeznétek?

– Szeretne-e mai gyerek lenni?

– Egyformán szereti-e a gyerekeit?

– Ha mai gyerek lenne, milyen pályát választana? Minek menne?

Dóra néni:

– Megint tanítónak, mint édesanyám, apám, nagyapám.

(1967)

GYURKÓ LÁSZLÓ

Pillantás a közeljövőbe

IDŐPONT A KÖZELJÖVŐ

Színhely: egy budapesti híradástechnikai gyár. Tárgy: egy huszonegy fős brigád, melynek tagjai valamennyien fiatalok, s vegyesen nők és férfiak. (Ilyen brigád csak egy volt az ötezres létszámú gyárban, azért esett rá a választás.) Időpont: a közeljövő.

De miért a közeljövő?

Mert a huszonegy brigádtag helyzete kétségtelenül jobb a fiatal munkások országos átlagánál. Műveltebbek: tizenhatan érettségiztek közülük. Többet keresnek: átlagbérük: 1500 forint, a legalacsonyabb 1300, a legmagasabb 1800. Tízen szakképzett elektrotechnikusok, tizenegyen betanított munkások, akik lényegében ugyanazt a munkát végzik, ugyanazért a pénzért, mint a szakmunkások. S nem lényegtelen az osztályhelyzet elmosódása sem: kilencen munkás, ketten paraszt, heten alkalmazott, hárman értelmiségi családból származnak. Mindebből nyilvánvaló, hogy életük, életfelfogásuk nem annyira a mára, mint a holnapra jellemző: a róluk kirajzolódó kép alighanem olyan állapotot mutat, mely egy-két évtized múlva lesz általános.

ÁLTALÁNOS ADATOK

Mindenekelőtt még néhány általános adat. A brigád tagjainak átlagos életkora huszonegy év; a legfiatalabb tizennyolc, a legidősebb huszonhat éves. Tizenöt a férfi, hat a nő. Tizennégy pesti, hét vidéki. Négy házas, egy elvált, a többi nőtlen s az ósdi hivatalos meghatározás szerint „hajadon".

RUHA, RÁDIÓ, VÍKENDHÁZ

Hogy élnek? Nemcsak a maguk keresete több az átlagnál, hanem családjuk anyagi helyzete is jobb: a családonként egy főre eső átlagkereset 1300 forint. Tizenegy otthon lakik, öt albérletben (másod- vagy többedmagával egy szobában); az öt családos közül csak kettőnek van önálló lakása. Ruhájuk, cipőjük általában három van, nagykabátjuk kettő. Rádió 20, mosógép 13, magnó 10, televízió és porszívó 8–8, lemezjátszó 7, telefon 5, padlókefélő 4, hűtőszekrény és motorkerékpár 2–2 családban van. (Autója egynek sincs.) Tizenegynek van félretett pénze: hárman-hárman motorkerékpárra, utazásra, egyetemi tanulmányaikra gyűjtenek, a többiek bútorra, magnetofonra, víkendházra, rádióra, lakásra, televízióra. A legnagyobb félretett összeg 7000 forint, a legkisebb 500, átlagban 2500.

És a vágyaik? Ha korlátlanul lenne pénzük, szinte kivétel nélkül lakást vagy családi házat vennének (19). A kívánságlistán szerepel még: autó (12), bútor (11), ruha (10), utazás (7), háztartási gép (5), magnetofon (4), víkendház (3) stb.

Mit mutat ez a kép? Hogy primér gondjaik – kivéve a lakást – nincsenek. A közepes jólétet és kényelmet jelentő háztartási gépek, motorkerékpár, televízió beszerzése néhány éves távlatban nem ütközik legyőzhetetlen akadályokba. A „polgári jólét" felső fokát képező ház, autó, nyaraló azonban több évtizedre előretekintve képzelhető el számukra. Alighanem ezért is nem foglalkoztatja képzeletüket, mint realitás. Tizenegyen vállalnák, hogy arányosan több fizetésért napi tíz órát dolgoznak, de egyikük sem ezeknek a távoli vágyképeknek a megvalósításáért, hanem a valóban megvalósítható kívánságok gyorsabb realizálásáért. Elsősorban nem villát, autót akarnak, hanem hogy a hűtőszekrényre, televízióra kevesebb ideig kelljen gyűjteniük.

JÓZAN VÁGYAK

Ez a józanság jellemzi vágyaikat is. Párosulva némi szegénységgel s talán fantáziátlansággal. Különleges kívánsága – amit pénzzel meg lehetne valósítani – egyetlenegynek sincs. S bármennyire örvendetes, hogy az utazás terveikben és álmaikban egyaránt szerepel, annál kevésbé örvendetes, hogy ezenkívül nem kifejezetten anyagi vágyai csak háromnak vannak: ketten vásárolnának könyvet, egy pedig jól felszerelt műhelyt rendezne be otthon, hogy kedvére kísérletezhessen.

MIVEL TELIK AZ IDŐ?

Ez annál is inkább meglepőbb, mert leggyakoribb időtöltése, állítása szerint, nyolcnak az olvasás, négynek pedig a rádióamatőrködés. Ezeken kívül szerepel még: tanulás (6), mozi (5), házimunka (4), udvarlás (3), tánc, séta, kézimunka, színház (2–2) stb. És a feleletek arra a kérdésre, hogy mit csinálnának másnap, ha nem kellene dolgozniuk: alvás, mozi (11–11), házimunka (7), tanulás (3), sport, udvarlás, rádióamatőrködés (2–2) stb.

„MAI FIATALOK"

Más kép rajzolódik itt ki, mint amit a közvélemény a „mai fiatalokról" számon tart. Nem a túlzott élvezethajhászástól, a tvisztőrülettől, huligánkodástól kell félteni őket, inkább épp az ellenkezőjétől. Mintha nagyon is felnőttes lenne az életük. Egyik részüknek a család, a másiknak a felnőttekétől semmiben sem különböző szórakozások, a harmadiknak a tanulás veszi igénybe szabad ideje nagy részét, s csak az elenyésző kisebbség tölti idejét tánccal, udvarlással, sporttal – az ifjúság hagyományos és örök „előjogaival". A vágyképek szürkesége, úgy látszik, az életmód szürkeségében gyökerezik.

TANULNI, TANULNI, TANULNI

Különösen a tanulási láz érdemel figyelmet. Pedig nem egy különleges, csupa csodatanulóból verbuválódott közösségről van szó. Utolsó vizsgájukon csupán hárman értek el kitűnő eredményt, a zöm jó vagy közepes rendű tanuló volt (8–8). Mégis kilencen ta-

nulnak tovább (6 egyetemi előkészítő, három szakmunkásképző). S még szembetűnőbb az arány, ha figyelembe vesszük, hogy rajtuk kívül további hat akar még tanulni (3 technikum, 3 szakmunkásképző). Az elsőrendű cél nyilvánvalóan a tanult szakma, hisz mind a tizenegy betanított munkás tanulni akar, míg a tíz szakmunkás közül csak négyen szeretnének továbbtanulni. (Jelenleg nyolc betanított s csak egy szakmunkás tanul.) Ugyanezt bizonyítja, hogy a gimnáziumot végzettek között sokkal nagyobb azoknak a száma, akik folytatni akarják a tanulást. (A tizenhat érettségizettből kilenc tanul, s még négy akar tanulni, míg az öt általános iskolát végzettből egy sem tanul, s csak kettő szeretne tanulni.)

DE MIÉRT?

A gimnáziumi érettségit láthatólag nem sokra becsülik; a minimum, amit elérni igyekeznek, a szakmunkásvizsga. S ennek legfőbb oka nyilván nem a pénz, hisz a brigád szakmunkásai csupán nyolcvan forinttal keresnek többet a betanított munkásoknál. Azt pedig épp az egyik egyetemre készülő állapította meg, hogy eleinte diplomával a kezében sem kap majd több fizetést, mint most. Márpedig láttuk, hogy a távolabbi jövő, a tíz-tizenöt éves perspektíva, amikorra az egyetemi vagy technikumi végzettség meghozza majd gyümölcsét, nem befolyásolja döntően életfelfogásukat, terveiket. A fehér köpeny vonzása és társadalmi rangja sem jöhet számításba, hisz arra a kérdésre, hogy véleményük szerint a gyárban a szellemi vagy a fizikai dolgozókat becsülik meg jobban, csupán négyen felelték, hogy a szellemieket.

Csak egy lépéssel kerülünk közelebb a probléma megoldásához, ha azt vizsgáljuk, milyen választ adtak

arra a kérdésre, hogy miért akarnak tanulni. A feleletek elég elvontak, ami azt jelzi, hogy ők sem tisztázták magukban kellőképp elképzeléseiket: érdekli a szakma (6), ki akar emelkedni (3), többre képes, több pénzt akar (2–2) stb. De ha megnézzük, mi az életcéljuk, kiderül, hogy hatnak a tanulás (ami megint csak azt mutatja, hogy a távolabbi, átfogóbb cél helyébe egy közelebbit, kézzelfoghatóbbat helyettesítenek be), négynek pedig a munka. S arra a kérdésre, hogy milyen cselekedetükre lennének a legbüszkébbek: föltalálás-újítás-alkotás (5), munka (2), szakmunkásvizsga (1).

KÖZÉPPONT: A MUNKA

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy életük középpontjába a munka került. Mintha magánéletük szürkeségéért ezzel akarnák kárpótolni magukat. Ez a tanulási láz egyik magyarázata; érthető kielégületlenségük erre keres levezetést. A másik pedig, hogy azzal a munkával, amit végeznek, nincsenek megelégedve, nem tudja betölteni az életüket. Örömöt csak kilencüknek okoz a munka; további kilencnek már csak azzal a megkötéssel, ha nem mindig ugyanazt kell csinálnia, ha jó munkát kap, ha nem unalmas a munkája stb. Ugyanerre vall, hogy a brigádból heten nyitnának maszek műhelyt, s közülük hatan azért, hogy érdekesebb, sokoldalúbb munkát végezhessenek, hogy tudásukat jobban érvényesíthessék. (S csak a hetedik több pénz reményében.) Jelenlegi munkájukkal szemben a legfőbb kifogás a sablonosság, a sok állásidő, a rossz munkaszervezés, az anyaghiány, vagyis mindaz, ami az érdekes és folyamatos munkát gátolja.

A nem kielégítő munkafeltételek okozta hiányérzetet erősíti, hogy nem kötődnek kellőképp a munkahelyükhöz. Arra a kérdésre, hogy beleszólhatnak-e a gyár, a műhely dolgaiba, egyaránt kilencen válaszolnak csak igennel, s ezt az arányt is alaposan lerontja, hogy nemigen tudják megmondani, hogyan, mivel szólhatnak bele. S jellemző, hogy a tizenkét brigádtag közül, akinek testi-lelki jó barátja van, egyetlenegy sem a gyárban ismerkedett meg barátjával.

SZAKSZERVEZET, KISZ ÉS A TÖBBIEK

És a társadalmi szervezetek? Párttag nincs a brigádban, a szakszervezetnek valamennyien tagjai, a KISZ-nek tizenhárman, MHS-nek heten, Vöröskeresztnek, sportegyesületnek egy-egy. A szakszervezetre vonatkozó kérdésekre adott válaszok egyöntetűek: azért léptek be, mert be kell lépni, mert mindenki belép. A bizalmin kívül semmit sem csinálnak a szakszervezetben, s nem is tudják, mi a szakszervezet célja, szerepe. Nem sokkal jobb a KISZ mérlege sem. Hogy miért léptek be, arra csupán hárman tudnak felelni (kettő közülük funkcionárius): elveik megegyeznek a KISZ elveivel. Hogy mit csinálnak a KISZ-ben, arra csak a KISZ-tagok fele tud válaszolni: funkcionárius, klubdélutánra jár, sakkozik (2–2), kirándul (1). Ez pedig nagyon kevés ahhoz, hogy a KISZ a munkahelyi közösség egyik alapja lehessen. A legtöbb értelme kétségtelenül az MHS-nek van, melynek valamennyi tagja konkrét céllal lépett be a szervezetbe, s ott kedvére való tevékenységet folytat: rádióklub (4), sport (2), honvédelmi ismeretek (1).

Hogy nem kötődnek kellőképp a munkahelyhez, abban tehát inkább a szervezetek, mint ők a hibásak. Erre vallanak szervezeten kívüli kapcsolataik is. Azoknak aránya, akiknek „igaz" barátjuk, illetve barátnőjük van (12), alaposan megnövekszik, ha arra a kérdésre keressük a választ, van-e valaki, akivel mindent őszintén megbeszélnek: tizenhatan felelnek igennel (barát 12, házastárs 2, menyasszony, anya 1–1). Semmiképp sem mondhatjuk hát, hogy magukba húzódó, zárkózott emberekkel van dolgunk, akik nem tudnak beleilleszkedni a közösségbe, vagy nem is igénylik azt; sokkal inkább az extrovertált, mint az introvertált típus jegyei jellemzőek rájuk.

A SZÜLŐI HÁZ

Feltűnő azonban, hogy szinte még kevesebb a termékeny kapcsolatuk a másik „hivatalos" közösséggel, a szülői házzal. Nem a sablonos generációs ellentétről van szó, nem apák és fiúk harcáról, két ellentétes felfogású nemzedék összecsapásáról, inkább valamiféle semleges, tartalmatlan egymás mellett élésről. Az elidegenedés oka nem lehet a rendezetlen élet, hisz megítélésük szerint tíz esetben jól élnek szüleik, nyolc esetben átlagosan, s csak hárman mondják szüleik házasságát rossznak. Lényegbevágó konfliktus sem zavarhatja kapcsolataikat, mert tizennyolcan állítják, hogy soha komolyabb nézeteltérésük nem volt a szüleikkel. Tizenöten vallják, hogy szüleik nem szólnak bele az életükbe, öten, hogy csak tanácsot adnak, de semmit sem tiltanak, és csupán egy, hogy próbálnak ugyan egyet-mást eltiltani, de hasztalan. Még

egyöntetűbb a válasz arra a kérdésre, hogy megházasodnának-e szüleik tilalma ellenére: kivétel nélkül igennel felelnek.

„VÁLTOZTASD MEG AZ ÉLETED"

Hol és mitől romlott el ennyire a kapcsolat szülők és gyerekek között, azt ennek a vizsgálatnak alapján nem lehet megállapítani. Mindenesetre ez a közömbös kapcsolat, mely élményt, tartalmat, kielégülést aligha nyújthat, újabb adalék életük megértéséhez. Szürke hétköznapok, nem kielégítő munkaviszonyok, segítségre képtelen szervezeti élet, közönyös családi kapcsolatok: ezek a legfőbb okok, melyek a fiatalokat életük megváltoztatására késztetik. Egyik ok sem annyira nyomasztó és elviselhetetlen, hogy robbanást idézne elő – s az ellentmondásokat bizonyára tompítja a viszonylagos jólét is, melyben élnek –, de mindegyik akadályozza, hogy elégedettek legyenek helyzetükkel.

A LEHETŐSÉGEK ÉS A KORSZELLEM

A lehetőségek, a társadalom szükséglete s a korszellem ritka szerencsés találkozása folytán az életük megváltoztatására irányuló vágy a tanulási lázban testesül meg. Valamennyi megoldás közül ez a legszerencsésebb, de korántsem mondható mindent megoldó csodaszernek. Elsősorban azért, mert a tanulás szinte kizárólag a szakmai képzést, a szakmai előrehaladás lehetőségét jelenti nekik, s bár ez kétségtelenül kihat egyéb kapcsolataikra is, egész életük átformálását nem oldhatja meg.

NINCS DÖNTŐ KÉNYSZER

S itt kell feleletet keresni az egyik legalapvetőbb kérdésre. Életük eddig feltárt négy tényezője közül három többé-kevésbé adott; munka- és munkahelyi viszonyaik, szervezeti életük, családi kapcsolataik kialakulását döntően nem befolyásolhatják. Legszorosabban vett magánéletük, szabad idejük felhasználása azonban elsősorban tőlük függ, hisz sem a család, sem a társadalom kényszere nem döntő, még abban a formában sem, hogy legyőzhetetlen anyagi korlátokat emel lehetőségeik többsége elé. A hatás legfeljebb áttételes; világképük, életfelfogásuk kialakításában befolyásolják őket, s ez óhatatlanul kihat életük alakulására is.

MI AZ ÉLET CÉLJA?

Mi az életük célja? A már említett tanulás (6) és munka (4) mellett a boldog családi élet vágya az egyeduralkodó (11). A munkához való kapcsolatukat elemeztük már, de hogyan képzelik el a családi boldogságot?

KI LEGYEN A PÁROD?

A párválasztás tekintetében meglepően felvilágosult, előítéletektől mentes a felfogásuk. Tizenketten egyszerűen nem hajlandók feleletet adni, hogy milyen foglalkozású emberrel kötnének legszívesebben házasságot: a foglalkozás semmit sem számít, kizárólag a szeretet, a megértés a fontos. A többi kilenc önmagához hasonló képzettségű párt választana. Nyoma sincs sem a hamis fölfelé törekvésnek, sem bizo-

nyos foglalkozások lenézésének. Hasonlóképp nyilatkoznak arról is, hogy hajlandók lennének-e házasságot kötni olyannal, aki nem szűz: a válasz tizennyolc esetben igenlő. Az egyetlen értékmérő ebben a kérdésben is a kölcsönös szeretet.

ÉS A HÁZASSÁG UTÁN?

Némileg módosul ez a kép a házastárs megítélésével kapcsolatban. Nyolc brigádtag szerint helyesebb, ha a feleség dolgozik, három szerint akkor maradjon otthon, ha több gyerek van, míg tíznek az a véleménye, hogy jobb, ha az asszony nem dolgozik. Ehhez hasonló a felfogásuk abban a kérdésben is, hogy kire hárul nagyobb teher a családban, a férjre vagy a feleségre. A válaszok [feleségre (11), férjre (5)] ugyanazt a férfiközéppontú családképet mutatják, ami az előző kérdésben megnyilvánult.

Sokkal előítélet-mentesebb a véleményük arról, hogy ha az egyik házastárs megcsalja a másikat, föltétlenül szükséges-e, hogy elváljanak. Csak hárman felelnek igennel, a többiek szerint ez elsősorban más tényezőktől függ, s ha a harmónia, a megértés nem szűnt meg, a hűtlenség nem szükségszerűen válóok. Ugyanez a józan és dialektikus szemlélet nyilvánul meg abban a kérdésben is, hogy minek szeretnék nevelni a gyermeküket. A rangkórságnak itt sincs nyoma; tizenhét szerint ez kizárólag attól függ, hogy a gyereknek mihez lesz kedve, három nem tudja, s csak egy köti az ebet a karóhoz, hogy gyermekéből mindenáron „tanult embert" nevel.

A házasságról, családi életről vallott nézeteikben tehát keveredik még a maradiság a felvilágosult életfelfogással, de a mérleg nyelve föltétlenül az utóbbi felé billen. Ami azért meglepő, mert a külvilág (család, iskola, közvélemény) aligha ezeket a normákat tudatosította bennük. A kondicionálás bizonyára nem volt elég erős – s ez esetben szerencsésnek mondhatók a laza családi kötelékek –, és így rákényszerültek, hogy maguk döntsenek a fölmerülő kérdésekben. Fejlett és jó gyakorlati érzéküket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a döntés a legtöbbször helyesnek bizonyult.

ISTEN?

Azt ugyanis, sajnos, nem tételezhetjük fel, hogy életfelfogásuknak kialakult világnézeti alapja van. Nagyrészt materialistának vallják magukat; tizenhatnak közömbös a vallás, s csak öten helyeslik, de azok sem a tételes vallásosságot. Valami meghatározhatatlan istenhit él bennük, ami vagy a sablonos beidegződésen alapszik, vagy azt jelzi, hogy nem elégítik ki őket a „hétköznapok", eszméket, szellemiséget keresnek, s így jutnak el egy nagyon bizonytalan, nem körülhatárolható idealizmushoz.

ISKOLÁS DEFINÍCIÓK

Egyébként tizenheten meg tudják mondani, mi a leglényegesebb különbség a kapitalizmus és a szocializmus között, s tizenöten többé-kevésbé pontosan megfogalmazzák, miben különbözik az idealizmus a materializmustól. A válaszokból azonban kiderül,

hogy önálló gondolataik aligha vannak ezekről a kérdésekről: a feleletek szinte kivétel nélkül iskolás definíciók.

BÉKE, HÁBORÚ

De mi történik, amikor a definíciókat szembesíteni kell az élettel? Döntő többségük (17) szerint a világ legnagyobb problémája jelenleg a háború és béke kérdése. Tizenketten bíznak benne, hogy az ő életükben nem lesz világháború, kettő szerint egyelőre nem lesz, heten nem tudják. Tizenhárman feltétel nélkül pacifisták: semmilyen esetben sem helyeselnék a háborút. Nyolc szerint bizonyos esetben helyes a háború megindítása: ha megtámadják Magyarországot (8), ha megtámadják valamelyik szocialista országot (6), ha fel akarnák szabadítani valamelyik elnyomott országot (3). Arra a kérdésre, hogy helyes lenne-e a háború kirobbantása, ha csak így tudnánk megszerezni valamilyen létfontosságú nyersanyagot, valamennyien nemmel felelnek.

FEHÉREK, FEKETÉK

Ugyanígy megfigyelhető, hogy a megtanult ideológiai elvek a gyakorlatban sokat veszítenek értékükből, a nacionalizmus, a faji kérdés esetében is. A kérdés így hangzott: kötne-e házasságot négerrel, oroszszal, cigánnyal, amerikaival, némettel, kínaival. A feleletekből kiderül, hogy a fehérbőrűekkel szemben semmiféle előítélet nincs bennük, csaknem mindnyájan (19–19) elfogadnák őket házastársul. A kínaiakról megoszlik a vélemény (11 igen, 10 nem), négerrel viszont tizennégy nem kötne házasságot. Mindez inkább a szokatlantól, a különöstől való idegenkedést

és visszarettenést tükrözi, nem pedig a faji elfogultságot. Ilyen kapcsolat realizálására azonban aligha kerül sor az életükben, úgyhogy a kérdés így még elvont. Tizennégyen nem hajlandók viszont cigánnyal házasságot kötni, ami ha összehasonlítjuk a párválasztásra más szempontból adott válaszokkal, melyek szerint a szerelem az egyetlen követelmény, a kép nem éppen megnyugtató.

VILÁGNÉZETI SABLONOK

Mindebből arra lehet következtetni, hogy az iskolában, szervezetekben rájuk rakódott marxista világnézetnek inkább sablonjait tanulták meg, szelleme nem hatja át őket, nem befolyásolja döntően életüket. Az általános tételeket elfogadják, anélkül hogy gondolkodnának róluk, vagy ellenérzést váltana ki belőlük, de világképük nem ezek szerint alakul, életfelfogásukból hiányzik a világnézet irányító ereje.

AKARSZ PÁRTTAG LENNI?

Nem változtat ezen az sem, hogy meglepően sokan (10) szeretnének párttagok lenni. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy tizenegy brigádtag véleménye szerint a párttagok különleges előnyöket élveznek, s ez kétségtelenül befolyásolja szándékukat. Előny alatt azonban korántsem csak jogtalan előnyt értenek, hanem olyan lehetőségeket, melyekről úgy érzik, hogy nekik nem adottak. A párttagság fogalmába behelyettesítik mindazt, ami az életükből hiányzik: a megfelelő munkát, megfelelő közösséget, megfelelő beleszólást a dolgok irányításába, megfelelő szellemi életet; a párttagságtól voltaképp fel nem használt ener-

giák hasznosítását remélik. Ezt semmiképp sem lehet elítélni, de meg kell állapítani, hogy elsősorban nem világnézeti, eszmei okokból akarnak párttagok lenni, hanem gyakorlati céljaik, elképzeléseik realizálását remélik a párttagságtól. Így magyarázható, hogy egyáltalán nem érzik például összeegyeztethetetlennek, hogy maszek műhelyt is szeretnének nyitni, s párttagok is szeretnének lenni. Mindkettőben lényegében ugyanaz a vágy testesül meg: értelmesebben, hasznosabban – s ennek megfelelően természetesen jobban akarnak élni.

MŰVELŐDÉSIGÉNY?

Hasonló tünetek figyelhetők meg a kultúrához való kapcsolatukban is. Láttuk, hogy a tanulás a szakmai képzést jelenti nekik, s nem művelődésigényből fakad, hanem ugyancsak eszköz gyakorlati céljaik megvalósítására. A kultúra így érdeklődésük perifériájára szorul, ami választ ad magánéletük szürkeségére is.

PAVLOV, PICASSO, PLATÓN

A tárgyi tudással nincs különösebb baj. A kilenc megnevezett tudós, író, művész közül legalább ötöt tizenhat ismer, s annál kevesebbet csak öt. (Pavlov 17, Thomas Mann, Picasso, Bach, Darwin 16–16, Dosztojevszkij, Platón, Hemingway 14–14, Einstein 11.) Legfeljebb az feltűnő, hogy Einsteint ismerik a legkevesebben, holott szakmájuk szorosan összefügg a fizikával; ez is azt jelzi, hogy még szakmai tudásuk és érdeklődésük is inkább csak gyakorlati. Igaz, hogy az ő nevét az iskolában, ahonnan műveltségük jelentős része származik, csak elvétve hallhatták.

MOZI, ÚJSÁG, RÁDIÓ

De miből táplálkozik kultúrájuk, mióta kiléptek az iskola kapuján? A különböző „műfajok" kedveltsége így oszlik meg: mozi (9), színház (7), televízió (6), irodalom (3), rádió (2), sajtó (0). Rendszeresen a következő lapokat olvassák: *Nők Lapja* (7), *Ország-Világ* (5), *Népszabadság* (4), *Film-Színház-Muzsika, Népszava* (3–3) stb. Napilapot nem olvas tizenegy. Az újságból legjobban érdekli őket: sport (10), apróságok, tárca (6–6), rendőri hírek (5), humor (4) stb. A rádióban leggyakrabban hallgatják: zene (20), színházi közvetítés (6,) rádiójáték, hírek, ismeretterjesztő (3–3) stb.

JÓKAI, JÓKAI, JÓKAI

A rangsorolás így is mutatja, hogy érdeklődésük elég felszínes, s inkább a „könnyebb témák" vonzzák őket. De még pontosabb lesz a kép, ha azt vizsgáljuk, mit szeretnek a legjobban. Irodalomban Jókai az egyeduralkodó (8), mellette csak Gárdonyi kap két szavazatot, a többiek – Mikszáth, Móricz, Ady, Tóth Árpád, Miller, Rimbaud, Fekete István stb. – csupán egyet. Zenéből hat műfajt rangsoroltak. Az első három helyre került, tánczene (21,) operett (16), magyar nóta (13), opera (7), hangversenyzene (5), népdal (1).

Az adatok ez esetben magukért beszélnek, kommentár nem is kell hozzájuk. Mindenesetre, ha a világnézetről azt állapítottuk meg, hogy inkább tananyag, mint életformáló erő, a kultúrára meg inkább vonatkozik, hogy inkább szórakozás, időtöltés, mint szellemi táplálék.

A kép így nagyjából teljes. Az elszigetelődés a szülőktől részben azt eredményezi, hogy az idejétmúlt erkölcsi, ízlésbeli, szemléleti, világnézeti normák „átörökítésének" egyik legfontosabb közvetítő rendszere nem működik. Ugyanakkor azonban világképük kialakításának egyik alapvető tényezője is hiányzik: a szülői nevelés és példamutatás sem követésre, sem lázadásra nem serkenti őket. Ezt az űrt láthatólag sem az iskolai oktatás, sem a szervezeti nevelés nem tudta betölteni, a régi normák érvényüket veszítették, de újakat nem kaptak helyettük. Az így keletkezett vákuumot sem kultúrával, sem világnézettel nem sikerült még megtölteni.

DIALEKTIKUS MAGATARTÁS, SABLONOS GONDOLKODÁS

Ezek után érthető, ha figyelmük a gyakorlat, a cselekvés felé fordult, melyben sokkal több segítséget kapnak, s melynek világát sokkal könnyebben áttekinthetik. Az ellentét dialektikus magatartásuk, életfelfogásuk és sablonos fogalmi gondolkodásuk között ebben gyökerezik. Kétségtelen, hogy a fogalmi gondolkodásra való nevelés a legnehezebb, de épp ezért fölösleges eltúlozni azt a veszélyt, hogy az elvek helyét a sablonok foglalják el. A vizsgált közösség átlagánál a sablonos fogalmi gondolkodás nem mínuszt, hanem pluszt jelent, s nem visszafejlődés, hanem átmenet a sablonmentes gondolkodás felé. Ez a folyamat végtelenül lassú, s erőszakos beavatkozással nem lehet meggyorsítani. A helyes normáknak, szemléletnek az eddiginél sokkal hatásosabb tudatosítása azonban elengedhetetlenül szükséges, hisz kellő kondicio-

nálás nélkül elképzelhetetlen a világnézeti tudatosság kifejlesztése. A világnézeti nevelés általában arra irányul, hogy elveket fogadtasson el, s e helyes elvek ismeretének segítségével befolyásolja a fiatalok életfelfogását. Elhanyagolják azonban a dolgok másik oldalát, hogy a mindennapos élet számukra sokkal kézzelfoghatóbb tényeiből vezessék le az elveket. A tények ugyanis nemcsak elvont igazságérzetükkel bizonyítanak, hanem sokkal fejlettebb valóságérzékükre is hatnak. Ez elsősorban a társadalmi szervezetek feladata lenne, csakhogy láttuk, hogy nem tudnak megbirkózni ezzel a feladattal; hogy eredményesen vehessenek részt a fiatalok világképének kialakításában, gyökeresen meg kell javítaniuk munkájukat.

OPERETT, RENDŐRI TUDÓSÍTÁSOK, NŐK LAPJA

A kulturális nevelés hibássága sokkal szembetűnőbb, hisz erre összehasonlíthatatlanul több időt és energiát fordítunk. Elképzelhetetlen, hogy az iskolai oktatás tizenkét éve alatt nem lehet többet elérni, mint ezt a mozi-tánczene-operett-magyar nóta Jókai-*Nők Lapja* – *Ország-Világ* – sporthírek – rendőri tudósítások kultuszt. A hosszú felsorolás legtöbb tagja önmagában nem lenne rossz, de így együtt rossz képet mutat. S itt még az a mentség sincs, ami a világnézeti nevelésnél elfogadható; a kultúra befogadása nem igényel elvont gondolkodást, József Attilát az is élvezheti, aki Marxszal nem boldogul. Sőt, a kultúra lépcsőfoka a sablonmentes világnézet felé, mégpedig olyan lépcső, melyet nem lehet átugrani.

ÉLETRE NEVELÉS

Egész oktatásunk fő iránya az életre nevelés, de mintha megfeledkeznénk arról, hogy ez nemcsak a gyakorlati ismeretekre vonatkozik. Amíg a hangsúly az ismeretadásról nem tevődik át a kultúra befogadásának és felhasználásának elősegítésére, oktatási rendszerünk nem felel meg fő feladatának. Hisz a „művelt ember" követelménye nem öncélú *a priori* norma, hanem elengedhetetlen feltétele az emberek boldogságának, s egyik leghatékonyabb ellenszere az élet elszürkülésének.

A HÁROM CSOPORT

Pontos így a kép? Aligha. Mint minden közösség, ez a brigád sem egynemű. Ellenkezőleg, három, egymástól meglehetősen élesen elkülönülő csoportra oszlik. A csoportok elnevezésével nem érdemes bajlódni: az első (7) jobb az átlagnál, a második (9) az átlagos, a harmadik (5) gyengébb az átlagnál. Az igazsághoz sokkal közelebb jutunk, ha megvizsgáljuk, miben és miért tér el az első és a harmadik csoport az átlagtól; pontos képet a brigádról csak így kaphatunk.

KÖZÉPPONT: AZ OTTHON

Az első szembetűnő különbség, hogy mivel töltik szabad idejüket. A harmadik csoport magánéletének középpontja a család; láthatólag alig mozdulnak ki otthonról. Idejüket elsősorban házi munkával (4), olvasással (3), kézimunkával (2) töltik. Az első csoport élete ezzel szemben sokkal színesebb, értelmesebb, s

ugyanakkor fiatalosabb is: tanulás (4), rádióamatőrködés (3), randevú (2–2), mozi, fényképezés, színjátszás (1–1).

TANULÁS ÉS PÉNZ

Már ez is mutatja, hogy a tanulási láz a harmadik csoportban jóval kisebb az átlagosnál. Jelenleg csupán egy tanul (szakmunkásképző), s még egy szeretne tanulni (ugyancsak szakmunkásképző). Az első csoport élete alapvetően a tanulásra épül: hatan tanulnak: (valamennyi egyetemi előkészítő), s a hetedik is tovább akar tanulni (technikum). A válasz arra a kérdésre, hogy miért akarnak tanulni: érdekli a szakma (3), ki akar emelkedni (2), többre képes, szeretne többet tudni (1–1). A harmadik csoport mindkét tanulni vágyó tagját a több kereset vonzza.

Életcéljuk pontos mása életüknek. Az első csoportban: a munka – tanulás (4), család (2), megismerni az életet (1). A harmadikban valamennyiük legfőbb vágya a boldog családi élet.

CSALÁD ÉS KÖZÖSSÉG

A családközéppontú élet természetes következménye, hogy a harmadik csoport tagjai elkülönülnek a tágabb közösségtől. Egy KISZ-tag van közöttük, egy pedig a Vöröskereszt tagja. (A szakszervezetet, melynek mindenki tagja, nem számítjuk.) Az első csoportból viszont mindegyik tagja valamilyen szervezetnek: KISZ 6, MHS 4. A magánéletbe való visszahúzódás azonban aligha annak a következménye, hogy tökéletesen harmonikus családi, baráti kapcsolataik maradéktalanul kielégítik őket. Ellenkezőleg, éppen az el-

ső csoport tagjaira jellemzők a tartalmas emberi kapcsolatok: hatnak van jó barátja, s mindegyiknek van valakije, akivel mindent őszintén megbeszél. A harmadik csoportból csak egynek van barátja, s rajta kívül még kettőnek bizalmasa, akivel őszinte (házastárs). Hasonló a kapcsolatuk a szülőkhöz is. A harmadik csoport tagjainak életébe egyáltalán nem szólnak bele a szülők, viszont mindhárom brigádtag, akinek komoly nézeteltérése volt a szüleivel, ebbe a csoportba tartozik. Az első csoportból négynek tanácsot adnak szülei; jelentős konfliktusa egyiküknek sem volt velük. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a jó közösségi és magánélet egyáltalán nem zárja ki egymást. Aki harmóniában van közvetlen környezetével, sokkal könnyebben beleilleszkedik a közösségbe is, és megfordítva.

ÚJ ÍRÁS, RIMBAUD

Műveltségbeli ízlésben, tudásban ugyancsak jelentős eltérés van a két csoport között. A felsorolt tudós, író, művész közül az első csoportból hatan ismernek nyolcat vagy kilencet, míg a harmadikból négynél kevesebbet. Tartalmasabb hetilapot, folyóiratot *(Universum, Élet és Irodalom, Nagyvilág, Új Írás, Élet és Tudomány, Kortárs* stb.) az egész brigádból kizárólag az első csoport tagjai olvasnak, míg a második csoportba tartozók szinte kizárólag csak a képeslapokat forgatják. *(Nők Lapja, Ország-Világ, Rádióújság.)* Jelentősen különbözik zenei ízlésük is. Első csoport: tánczene (7), opera (5), hangversenyzene (4), magyar nóta (3), operett (2), népdal (0). A harmadik csoport kizárólag a tánczene-operett-magyar nóta triót kedveli. Az első csoport legkedvesebb írója:

Rimbaud, Miller, Jókai, Rolland, Tolsztoj, Móra, Mikszáth, Gárdonyi, Fekete István (1–1). A másodiké: Jókai (3), Gárdonyi, Dickens (1–1).

A PÁRTTAGSÁG ELŐNYEI

Végezetül még egy lényeges különbségre kell felhívni a figyelmet. A harmadik csoportból csak hárman, illetve ketten tudják meghatározni a kapitalizmus és szocializmus, illetve idealizmus és materializmus közti különbséget, ennek ellenére az átlagnál jóval többen (3) akarnak párttagok lenni. S mivel mindháromnak az a véleménye, hogy a párttagság előnyökkel jár (a párttagokból lesznek a vezetők, a párttagok jobb beosztást kapnak, a párttagokat másként kezelik), kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy tudatosan vagy öntudatlanul ezek az előnyök vonzzák őket. Az első csoport tagjai közül viszont – noha az ideológiai fogalmakkal mind tisztában vannak – ugyancsak az átlagnál jóval többnek (3) van valamiféle kapcsolata a vallással. Láttuk, hogy ez a kapcsolat általában nem tételes vallásosságot jelent, s ez az adat még inkább megerősíti a feltevést, hogy bizonytalan idealizmusuk oka a vágy, hogy teljesebb életet éljenek. Az ideológiai sablonok, a vulgáris világnézeti nevelés épp a legértékesebbeket nem elégíti ki, s nem csoda, ha útkeresés közben, megfelelő irányítás híjával, gyakran eltévednek.

MI AZ OKA?

Színesebb, tartalmasabb élet, tanulás- és munkaközéppontú élet, jó közösségi kapcsolatok, gondolkodásra való hajlam, egyéni (bár sokszor bizonytalan)

ítélőképesség, jobb irodalmi és művészeti ízlés az egyik oldalon – a másikon: egyhangú élet, család- és pénzközéppontú élet, gyenge emberi kapcsolatok, gyér műveltség és világnézeti tudás, sablonos gondolkodás, gyenge irodalmi és művészeti ízlés. Az eltérés olyan szembetűnő, hogy lehetetlen nem keresni az okát.

NEM A PÉNZ

Az anyagi ellátottság különbsége nem lehet az ok. Mindkét csoport keresete megegyezik a brigádátlaggal, s alig van eltérés a családonként egy főre eső keresetben is (első csoport 1300 forint, harmadik 1200 forint). Lakásviszonyok is egyformák.

NEM A SZÁRMAZÁS

Az első csoportból öten pestiek, ketten vidékiek, a harmadikból ketten pestiek, hárman vidékiek. Ez némi eltérés, de semmiképp sem döntő különbség. Ugyanez vonatkozik a származásra is. Az első csoportból hárman értelmiségi, ketten-ketten alkalmazotti és munkáscsaládból származnak. A harmadikban három munkás, egy alkalmazott, egy pedig parasztszülők gyermeke. (Kiegyenlítettebb a kép, ha az egész brigád származási adatait nézzük. Munkás: 2 első csoport, 4 második, 3 harmadik. Paraszt: 1 második, 1 harmadik. Alkalmazott: 2 első, 4 második, 1 harmadik. Viszont mindhárom értelmiségi családból származó brigádtag az első csoportba tartozik.) Nem mutatható ki jelentős különbség a konkrét válaszokból sem; a polgári szemléletre való feleletek alapja elsősorban nem a származásban keresendő.

A két csoport közti nagy eltérésnek minden kétséget kizáróan három alapvető oka van: az iskolai végzettség, a nemek különbsége és a családi állapot. Az első csoportba tartozók valamennyien érettségiztek, a harmadikból csupán egy. Ugyanezt a képet mutatja a brigád összessége is: az érettségizettek közül heten az első, nyolcan a második csoportba tartoznak, s csak egy a harmadikba. Az általános iskolát végzettek közül a harmadik csoportba négy, a másodikba egy, az elsőbe egy sem tartozik. A tudásban, műveltségben, irodalmi és művészeti ízlésben, a gondolkodás fejlettségében és egyéniségében mutatkozó különbség oka feltétlenül ebben keresendő. A brigádkép arra vall, hogy aki elvégzi a gimnáziumot, az nem feltétlenül emelkedik ki, viszont aki nem végzi el, szinte törvényszerűen az átlag alatt marad.

A NŐK ÉS A HÁZASSÁG

Ez azonban olyan probléma, mely a kötelező középiskolai oktatás bevezetésével megszűnik majd. Sokkal nehezebb megoldást találni a különbség másik két okára. Az első csoport tagjai valamennyien férfiak, a harmadik csoportban négy nő s csak egy férfi van. A brigád férfitagjai közül tehát hét tartozik az első, hét a második, s csak egy a harmadik csoportba. A nők közül a harmadikba négy, a másodikba kettő, az elsőbe egy sem. Ugyanezt a képet mutatja a brigádtagok családi állapota is. Az első csoportban mindegyik nőtlen, a másodikban négy házas vagy elvált s csak egy nőtlen. A nőtlenek, illetve hajadonok közül heten tartoznak az első csoportba,

nyolcan a másodikba, s csak egy a harmadikba. A házasok közül négy a harmadikba, egy a másodikba, az elsőbe egy sem.

„AZ ELSŐ OSZTÁLYELNYOMÁS"

Aligha túlzás, hogy ez a két tényező okozza a magánélet elszürkülését, a hangsúlyozottan pénz- és családközéppontú életszemlélet kialakulását, a tanulási, fejlődési vágy hiányát, a közösségi kapcsolatok háttérbe szorulását. S a kép pontosan tükrözi azt a hátrányt, ami a nőket még ma is sújtja. Mintha az osztálykülönbségek elmosódásával ismét jobban előtérbe kerülne a férfiak és nők ősi ellentéte, melyet Engels az első osztályelnyomásnak nevezett. A sok ezer éves elnyomás következtében a nők szinte születésük pillanatától kezdve eleve hátránnyal indulnak, amit még nagymértékben növel, hogy különböző okok miatt elsősorban ők nem jutnak tovább az általános iskolánál, tehát tudásuk, műveltségük, ízlésük, szemléletük elmaradottabb lesz a férfiakénál.

A KISPOLGÁRI CSALÁD

A viszonylag korán kötött házasság újabb gátja fejlődésüknek; életük a kispolgári család keretein belül – márpedig ebben a közegben láthatólag még ez az uralkodó, gondoljunk csak a brigádtagok véleményére a családi kapcsolatokról – a házimunkára, gyereknevelésre, pénzszerzésre korlátozódik. A továbbtanulási lehetőség gyakorlatilag bezárul előttük, céljaik elszürkülnek, életideáljuk a langyos kényelem és biztonság lesz. Ugyanakkor a családi terhek jelentős része rájuk hárul, amit a közfelfogás nyomására töb-

bé-kevésbé türelmesen viselnek. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a férfiak fejlődése, a család gazdasági egyensúlya nem kis mértékben a nők háttérbe szorításának vagy önkéntes áldozatvállalásának eredménye.

EGYENJOGÚSÁG ÉS EGYENRANGÚSÁG

A nők „kizsákmányolása" elméletileg már nem szükségszerű, a gyakorlatban még ható okokat azonban haladéktalanul föl kell számolni. Mindaz, amit a társadalom eddig a nőkért tett, úgy látszik, még mindig nem elegendő. Nemcsak az életüket az eddiginél is hathatósabban megkönnyítő támogatásra (bölcsőde, óvoda, napközi, négyórás munka, háztartási gépek) van szükség, hanem radikálisabb segítségre már a tanulásban is. A hangsúlyozott támogatás révén a munkás- és parasztgyerekek hátránya e téren lassan szűnőben van; indokoltnak látszik, hogy ugyanilyen segítségben részesüljenek a lányok is. Az emberek felfogását a házasságról nem lehet parancsszóval megreformálni, de kétségtelen, hogy ha a nők a férfiakkal egyenlő tudással, műveltséggel, igényekkel kötnek házasságot, sokkal erősebb lesz az ellenállásuk a családban uralkodó elnyomó hagyományokkal szemben is. A döntő lépést, a nők egyenjogúsítását, már megtettük; a következő cél, hogy valóban egyenrangúvá emeljük őket. S ennek elérése a polgári életszemlélet felszámolásának egyik fontos részfeladata.

Láttuk, mennyire megváltozik a brigád összképe, ha három csoportra bontjuk. S ez a kép is differenciálódik, ha megrajzolunk egy-egy jellegzetes arcképet a három csoportból.

Harmadik csoport: huszonhét éves, általános iskolát végzett szakmunkásnő. Elvált, egy tízéves kislánya van. Vidéki. Apja géplakatos volt. Átlagkeresete 1500 forint. A családban az egy főre eső átlagjövedelem 900 forint (anyjával és testvéreivel él együtt). Kétszobás lakásban élnek öten. Mindkét testvérének van motorkerékpárja, ezenkívül van televíziójuk, rádiójuk. Neki tíz ruhája, tíz pár cipője, két nagykabátja van. Gyűjteni nem gyűjt. („Miből?") Ha korlátlanul lenne pénze, házat és bútort venne. Szabad idejében házimunkát végez, ha másnap nem kellene dolgoznia, kirázná a szőnyegeket és nagytakarítana. Közepes rendű tanuló volt, most nem tanul, nem is akar már. Élete célja, hogy kislányát jól felnevelje. Munkája örömöt okoz, mert „kell a pénz". Maszek műhelyt nem nyitna, mert jobb szeret emberek között lenni. Véleménye szerint sem a gyár, sem a műhely dolgaiba nem szólhat bele. A Vöröskereszt bizalmija; feladata a bélyegek eladása és új tagok toborzása, de „az egész nem érdekes". Barátnője nincs, őszinte senkivel nem lehet. Mindegy, hogy munkatársai idősebbek vagy fiatalok, de jobb, ha férfiak, mert a nők „irigyek, pletykásak". Szülei nagyon jól éltek, az anyja azelőtt mindent tiltott neki, azt sem akarta, hogy férjhez menjen, ő harminckét éves korában özvegy maradt, és nem ment férjhez, hát a lánya se menjen. Példaképe nincs, büszke arra lenne, ha a lánya diplomát szerezne. Nem érzi szabadnak magát, „akinek gyereke van, nem lehet szabad. Az a helyes, hogy ne a maga szórakozása legyen a fontos". Ha férfi lenne, nem venne el olyan lányt, aki nem szűz. A foglalkozás nem számít, a párválasztásnál csak az a fontos, hogy a férfi okosabb legyen, különben rossz a házasság. Az övé is ezen domlott el. A feleség addig dol-

gozzon, amíg nincs gyerek, hogy több legyen a pénz. Amelyik házastárs megcsalja a másikat, az „menjen a francba". A kapitalizmus és a szocializmus között az a legnagyobb különbség, hogy régen nehezebb volt az élet, ma sokkal többet keresnek az emberek. Az idealizmus és materializmus fogalmát nem ismeri. Templomban nem volt öt éve, de hiszi, hogy van Isten. A világ legnagyobb problémája, hogy háború lesz vagy béke. Hogy lesz-e háború, „az Isten tudja. Azt mondják, lesz. Én nem foglalkozom ilyesmivel". A világháborút semmilyen esetben sem helyeselné. A világ és az ország dolgaiba véleménye szerint nincs beleszólása. Mindenféle nemzetiségű emberrel el tudna képzelni házasságot. Párttag nem akar lenni, nem érdekli a politika. Nem tapasztalta, hogy a párttagok előnyben részesülnek. A felsorolt kilenc tudós, író, művész közül csak Thomas Mannt és Dosztojevszkijt ismeri. Legjobban a televíziót és a rádiót szereti, „másra nincs időm". A rádióban leggyakrabban tánczenét hallgat. A *Rádióújság*-on kívül más lapot nem olvas. Zenében csak a magyar nótát, operettet, tánczenét szereti. Legkedvesebb írója Jókai.

LEZÁRULT AZ ÉLET

A portré legszembetűnőbb vonásai: maradiság, szürkeség, zárt világ. Az elrontott élet közömbösséget szült, nem érdekli semmi, nem törekszik semmire. Szemlélete az átvett polgári frázisok halmaza, minden egyéniség híján. A világgal minden termékeny kapcsolata megszűnt, kiutat sehol sem talál, de már nem is keres. Beletörődött, hogy az élete már mindörökre ilyen lesz, s minden vágyát, reményét a gyermekére vetíti ki: ez az utolsó kapocs közte s a világ között.

Második csoport: huszonegy éves, érettségizett szakmunkás. Budapesten született. Apja asztalos volt. Átlagkeresete 1500 forint. A családban egy főre 1300 forint jut. Szoba-konyhás lakásban laknak az édesanyjával. A felsorolt cikkek közül rádiójuk és magnetofonjuk van. Neki három ruhája, három cipője, egy nagykabátja van. Ha korlátlanul lenne pénze, lakást, háztartási gépeket, ruhát venne, s tanulna, mert a napi munka után nincs kedve tanulni. Szabad idejében moziba jár, udvarol, kártyázik, újságot olvas. Ha másnap nem kellene dolgoznia, sokat aludna, moziba menne, a barátaival csavarogna. Közepes tanuló volt, most nem tanul, de „talán egyszer majd" elvégzi a technikumot. Életcélja „jól, megfelelően élni". Nem tud elképzelni olyan cselekedetet, amire büszke lenne, mert „semmi nagy dolgot nem lehet csinálni". A munkája örömet okoz, maszek műhelyt nem nyitna, még nem ért annyira a szakmához. KISZ-tag, azért lépett be, mert elvei megegyeznek a KISZ elveivel, de a szervezetben semmit sem tud csinálni. Az üzem és a műhely dolgaiba véleménye szerint nagyon kevés beleszólása van. Barátja van, már tíz éve „haverok", mindent megbeszélnek egymással. Mindegy, hogy főnökei és munkatársai fiatalok vagy idősebbek, nem a kortól függ, csak rendes emberek legyenek, de munkatársnak azért valamivel jobb a fiatal, azzal jobban megértik egymást. Szülei jól éltek egymással, komoly nézeteltérése sohasem volt velük, nem tiltottak semmit neki. Példaképe Kossuth, Gagarin, Lenin, Bozsik, mert „mindegyik nagy volt a maga területén". Feleségül venne olyan lányt, aki nem szűz. („Miért ne?") Az a helyes, ha a feleség nem dolgozik, „tartson rendet otthon". Ha a nő dolgozik, arra hárul a nagyobb teher, ha nem, a férfira. Ha az egyik házastárs meg-

csalja a másikat, nem feltétlenül szükséges elválni, de jobb, ha a nő nem csalja meg a férfit. A férfinak szabad. („Egoista vagyok.") A kapitalizmus és a szocializmus a „társadalmi felépítésben" különbözik egymástól: a szocializmusban demokrácia van, a kapitalizmusban elnyomás, kizsákmányolás. A materializmus alapja az anyag, az idealizmusé a lélek. A világ legnagyobb problémája, hogy háború lesz vagy béke. Az ő életében nem lesz világháború, „az emberek meggondoltabbak, nem akarnak meghalni". A háborút akkor helyeselné, ha megtámadnák Magyarországot vagy valamelyik szocialista országot. A világ dolgaiba nincs beleszólása, az országéba kevés, a választások révén. Csak „fehér" emberrel kötne házasságot, cigánnyal, négerrel, kínaival nem. Szeretne párttag lenni, elvből kommunista. A párttagok élveznek némi előnyt, „ez természetes is". A felsorolt híres embereket mind ismeri. Legjobban a mozit, rádiót, újságot szereti, irodalmat, színházat, televíziót kevésbé. A *Népszavá*-t, *Népsport*-ot, *Nők Lapjá*-t olvassa rendszeresen, elsősorban a sporttudósításokat és politikai híreket. A rádióban leggyakrabban tánczenét és híreket hallgat. Csak a tánczenét, operettet, magyar nótát kedveli, népdalt, operát, szimfonikus zenét nem. Legkedvesebb írója Jókai.

FELSZÍNESSÉG

Az eltérés az előző portrétól szembetűnő: mintha más világban élnének. Annak ellenére, hogy a maradiság jelei – érdekes vegyületben a haladó politikai hitvallással – itt is megmutatkoznak. A legfeltűnőbb vonás mégsem ez, hanem a felszínesség, felületesség. A külvilágból sok jót felszívott (tudás, társadalmi érdeklődés, szemlélet), de mindezt még nem tudta fel-

dolgozni. Sokszor csak a sablonokat veszi át, gondolkodása nem elég mélyreható, egyénisége nem fejlődött ki eléggé. Élete problémamentes, s kiegyensúlyozottságát az is elősegíti, hogy különösebb célokat nem tűz ki magának, tehát amit kíván, el tudja érni.

„KORUNK HŐSE"

Első csoport: tizenkilenc éves, érettségizett betanított munkás. Budapesti. Apja főmérnök. Átlagkeresete 1300 forint. A családban egy főre 1500 forint jut. Két szoba összkomfortos lakásban négyen laknak. Van rádiójuk, lemezjátszójuk, magnetofonjuk, telefonjuk, mosógépük. Neki három ruhája, két pár cipője, két nagykabátja van. Ha korlátlanul lenne pénze, tudná mire költeni: apjának és magának autó, a családnak ház, berendezés, pénz, főleg, hogy az anyjának ne kelljen házimunkát végeznie. Magának könyvtár, külön magnetofon. Szabad idejében tanul (egyetemi előkészítő, francia nyelv), színjátszópróbára jár, olvasásra „sajnos" kevés ideje jut. Ha másnap nem kellene dolgoznia, moziba menne, aztán uszodába, utána sétálni a kislánnyal. A gimnáziumban kitűnő tanuló volt („mindig megjátszottam magam"), jogi egyetemre készül. Ehhez van kedve, ez érdekli, amellett „ebben a korban még fejlődni kell", munka mellett nem ér rá tanulni, művelődni, élni. Életcélja „megismerni az életet, de ehhez kevés egy élet". A munkája most közömbös, de ha elvégzi az egyetemet, feltétlenül örömet okoz majd. KISZ-tag, de „sajnos, nincs ott semmi élet". Barátja van, együtt jártak iskolába, mindent megbeszélnek egymással. Jobb szereti, ha munkatársai és főnökei idősebbek, nagyobb a tapasztalatuk, hatással vannak rá. Szülei szerinte közepesen élnek, nem elég a pénzük. Nem tiltanak neki

semmit, de általában megbeszéli velük a dolgait. Komoly nézeteltérés sosem volt köztük, de „föltétlenül" megházasodna tilalmuk ellenére is. A gyerekét lényegében úgy nevelné, ahogy őt nevelték, csak többet foglalkozna vele, ő alig látja az apját. Példaképe Kossuth, a legbüszkébb arra lenne, ha mindenkivel jót tehetne, de „ilyen nincs". Így hát az lenne a jó, ha „körülöttem elégedettek lennének, akiket szeretek, s ehhez én is hozzájárulhatnék". Bár „teljes szabadság nincs és nem is lehet", lényegében szabadnak érzi magát: „Most már mindenki érvényesítheti önmagát." „Gondolkodás nélkül" elvenne olyan lányt, aki nem szűz. Az a helyes, ha a feleség dolgozik. („Rosszat szül, ha a nő csak ül otthon.") A családban a nőre hárul a nagyobb teher. „A férfi csak pénzt keres, de a nő mindig rosszabb helyzetben van." A házastársak csak akkor váljanak el, ha már nem szeretik egymást, a hűtlenség nem válóok. A kapitalizmus szerinte a vagyoni különbség szerint osztályozza az embereket, a szocializmusban ma már az egyenlőség érvényesül, mindenki elérheti, amihez tehetsége van. A materializmus az anyag elsődlegességét hirdeti, az idealizmus „egy természetfölötti lényből vezeti le a világot". A tételes vallásosságot tagadja, de „valami hitet kell adni az embereknek. Ha nem akarják, hogy templomba járjanak, adjanak hitet, főleg a fiatalabbaknak, akiknek nincs". Ő néha, ha „menekül valami elől", bemegy a templomba, a csend megnyugtatja. A világ legnagyobb problémája, szerinte, hogy „hová tegyék azt a rengeteg embert, aki lesz". Nem tudja, lesz-e háború; „ettől félünk mindnyájan". Akkor helyeselné a világháborút, ha megtámadnák Magyarországot vagy valamelyik szocialista országot, vagy ha fel akarnánk szabadítani egy elnyomott országot. A világ és az ország dolgaiba véleménye szerint nincs beleszólása. Mindenféle „nációval" kötne házasságot, csu-

pán a cigányról jegyzi meg, hogy „ha rendes". Most nem akar párttag lenni, talán később, ha már „kialakultabb ember" lesz. A párttagok szerinte élveznek előnyöket, „kevés az igazi párttag, nagyon sokan csak az előnyökért léptek be". A felsorolt tudósok, írók, művészek mindegyikét pontosan ismeri (Einstein: relativitáselmélet, Pavlov: reflextan, Darwin: származástan). Legszívesebben olvas és színházba jár, de csak a drámát szereti, a vígjátékot nem, „különösen, ha magyar szerző írta". Általában olvassa a *Nagyvilág*-ot, *Új Írás*-t, napilapot, ebből elsősorban a sportrovatot, vezércikket. A rádióban leggyakrabban külföldi énekeseket és tánczenét hallgat. A dzsesszt szereti legjobban, aztán az operát, magyar nótát. Hangversenyzenét, népdalt, operettet kevésbé. Legkedvesebb írója Romain Rolland, Jókai, Tolsztoj.

MINDEN ÚT NYITVA

Széles körű érdeklődés, egyéniség, felvilágosult szemlélet: íme, az arckép legszembetűnőbb jegyei. A műveltség nem szorítja háttérbe a fiatalságot, a csapongás a komoly célokat. Elég rugalmas, hogy a több tapasztalat hatására átformálja (sokszor kialakulatlan, sokszor helytelen) elveit. Legnagyobb pozitívuma korlátlan fejlődőképessége; ha a harmadik csoportból kiválasztott „mintára" az a legjellemzőbb, hogy élete már lezárult, őt épp az jellemzi, hogy minden út nyitva áll előtte. Tizenkilenc éves, tehát bizonyára sokat változik még, de aligha túlzás, hogy minden adottsága és lehetősége megvan, hogy „korunk hősének" egyik prototípusa legyen.

Azzal kezdtük, hogy ez a kép nem annyira a jelent, inkább a közeljövőt ábrázolja. Jó lenne hinni, hogy az egy-két évtized alatt, amíg a közeljövőből valóban jelen lesz, sikerül annyit javítani a gazdasági, társadalmi helyzeten, a művelődésen, oktatáson, nevelésen, korszellemen, hogy addigra az első csoportra jellemző jegyek már az átlagra vonatkoznak majd. Ez azonban nyilvánvalóan túlzott követelmény. Éppolyan túlzott, mint amilyen a mérce, melyhez az erényeket és hibákat mértük.

ELKÉPZELT MAXIMUM

Két utat választhattunk: vagy a közelmúlthoz viszonyítunk, vagy egy elképzelt maximumot állítunk követelményként. Az első lehetetlennek bizonyult, mivel semmilyen hitelt érdemlő felmérés nem áll rendelkezésünkre, amihez az adatokat viszonyíthattuk volna. Ennek ellenére lehetetlen nem fölfigyelni arra a mérhetetlen változásra, ami ebben a rétegben az elmúlt tíz-tizenöt év alatt végbement, akár a műveltségre, akár az anyagi helyzetre, akár az életfelfogásra gondolunk – ez pontos adatok nélkül is lemérhető. Viszonyítani azonban nem lehet egy hozzávetőleges képhez, maradt tehát az a lehetőség, hogy elképzeljünk egy – bizonyára vitatható – „ideális fiatal munkást", s ennek tulajdonságait állítsuk mércének. Minden hiba és hiányosság tehát a maximális követelményekhez való viszonyításként értelmezendő. Ezt nem győzzük hangsúlyozni, mert ennek figyelembevétele nélkül az egész kép eltorzul. Ha az eredmény nem lenne más, mint egy számadat, az is sokat mondana, hogy a brigád egyharmada megfelel ezeknek a maxi-

mális igényeknek. Ugyanakkor azok a követelmények, amelyeket a társadalomnak szabni igyekeztünk, a jelen adottságaiból fakadnak, mert meggyőződésünk, hogy az általuk elképzelt „ideális fiatal munkás" megteremtéséhez szükséges feltételek lényegében adottak.

A HIPOTÉZISEK FELADATA

Az egész vizsgálatot természetesen egy alapvető ellenvetés érheti: huszonegy ember életéből, életfelfogásából, világképéből semmiféle általános következtetést nem lehet levonni. Csakhogy ez a huszonegy ember épp a véletlenszerű kiválasztás miatt nem huszonegy embert, hanem sokkal jelentékenyebb réteget képvisel. Hogy ez a réteg mekkora, nem lehet célunk eldönteni, de meggyőződésünk, hogy a vizsgálatok folyamán felmerült problémák közül nem egy általános érvényű. Ez a tanulmány voltaképp nem más, mint sok éves megfigyelés alapján kialakult hipotéziseink megerősítése, illetve helyesbítése; tételeinek tudományos bizonyítására vagy cáfolatára átfogóbb és alaposabb vizsgálat tárgya volna. Adatainkkal, következtetéseinkkel, analízisünkkel ehhez szeretnénk némi segítséget nyújtani.

(1967)

MOCSÁR GÁBOR

Olajban?

Mostanában, ha ezt hallom vagy olvasom valahol: „olaj" – felütöm a fejem, odafigyelek: „mi van az olajjal?" Ebben a nyugtalan odafigyelésben már van valami nem normális. A minap is az utcán ballagva, megpörgettem a *Jelenkor* június havi számának lapjait, s a szemem rátévedt erre az alcímre: *Az olaj-korszak.* Mohón beleolvastam, mi a lap véleménye az olaj-korszakról? Azt mondja: „A fiatal festő hamar meglelte egyéni kifejezőerejét, festői nyelvét. Többnyire olajjal dolgozott..." Szinte csalódtam, én ugyanis a kőolajra gondolok mindig. Mintha csak ez az egyféle olaj lenne a világon...

Hetek óta tart már ez nálam. Azzal kezdődött, hogy elgondoltam: mennyit írtam már arról, ami a föld fölött van – arról is kellene már írni, ami a föld alatt van, a lábunk alatt. Mi van alattunk? Régen tudjuk, hogy meleg víz is van, földgáz is akad, itt-ott. Mostanában kezd köztudottá válni, hogy olaj is van. A tápéi Tiszavirág Tsz meleg vízhez akart jutni, kutat furatott – olaj tört fel belőle. Kiderült: olajmező van alattuk. Egyre természetesebb módon beépülnek alapvető szókincsünkbe, a hétköznapi nyelvbe is az olyan kifejezések, amelyek azelőtt ezen a tájon csakis kalandos olvasmányokban szerepeltek: olajmező, olajmedence, tankhajó, olajvezeték.

A kutatások eredményeként csak az utóbbi pár esztendőben kezdjük felfogni teljes jelentőségében,

mennyi meleg víz és mennyi földgáz van az Alföld alatt: mennyi energia és mennyi lehetőség!

Egyszer már közelről láthattam ennek a mélybeli energiának iszonyú hatású jeladását.

Pár évvel ezelőtt a Tiszántúlon, a nagyhegyesi határban egy kutatófúrásból kitört a földgáz. Olyan roppant nyomással jelentkezett, hogy nem lehetett megfékezni. Olyankor csak annyi kell, hogy a feltörő földgáz magával sodorjon egy kavicsszemet, a kavics nekipattan az acéltoronynak, szikra keletkezik, és robban a gáz. Iszonyú látvány volt az égnek törő lángoszlop. Fél Tiszántúlt bevilágította. Debrecenben kiültek az emberek az erkélyekre, a házak tetejére, s megbabonázva nézték a pokoli látványosságot. Én, amennyire lehetett, a közelébe merészkedtem. A lángok pár óra alatt, a szemünk láttára elemésztették a fúrótornyot, a kráter nőtt, szélesedett, bömbölő mély buffanásokkal tonnányi fekete földtömeget lökött a magasba a föld alatti erő, amely végre kitörhetett. Atombomba gombafelhőjére emlékeztető, fekete-vörös gomolygások, meg 100–150–200 méterre fellövellő kékessárgás lángoszlopok kavarogtak napokon át, s ez a pokoli erőjáték elnyelte a torony közelében álló paraszttanyát. Előbb az istálló, aztán a gémeskút, majd a lakóház tűnt el nyomtalanul a kráter torkában. Hajdúszoboszlón a félősebbek már futásra, elköltözésre gondoltak, attól féltek, besüpped alattuk a föld. Aztán a kitörés magától eldugult, szabályos krátertó keletkezett a helyén. A föld alatt feszülő energiák éppen csak jelt adtak magukról.

Azóta kiderült: földgázkincsünk feltárása lehetővé teszi egy széles, átfogó „földgázprogram" megvalósítását, ami együtt jár az energiaforrások szerkezetének

nagyarányú megváltoztatásával – de erről elég sokat írnak az újságok. Pár hónappal ezelőtt, a Duna–Tisza közén, sívó homokban bandukolva, krumpliföldek közt ezüstösen csillogó tartályok, csőhálózat, előttem ismeretlen rendeltetésű szerkezetek – ámuldozva álltam meg előttük. Aki odavezetett, rámutatott a szerkezet egy pontjára: „Ha azt a kerekes micsodát jobbra elforgatod, Szegeden megszűnik a gázszolgáltatás." Rátettem a kezem a kerekes micsodára: mekkora hatalom van most a kezemben! „Rettegj, Szeged!" De aztán megkegyelmeztem a városnak. Szolnok mellett is mutattak ilyen szerkezetet – azt lucernatábla vette körül. Az Alföldet már ma is keresztül-kasul szelik a távolsági gázvezetékek, a borsodi iparvidék, a vegyipari üzemek, a főváros felé iramodnak a csövek. S itt, az Alföldön, ebben a tekintetben igen-igen hátramaradt kisebb városok urbanizációs színvonala emelkedik meg azáltal, hogy bejön utcáikba, lakásaikba a vezetékes gáz, sőt falvakban, majorokban is, csak egy csapfordítás, és . . . no, de ne szaladjunk el ilyen messzire, ez még valamivel odébb van!

Nehéz megszokni a gondolatot, hogy itt, Szeged környékén a szemünk láttára új és nem is akármilyen méretű iparág telepedett a tanyák közé, s megjelenésével felforgatja egy táj életét, ritmusát, megbontja és szétrobbantja szinte a régi formákat, eltöröl régi ellentmondásokat, s újakat présel a köztudatba, magatartásba, gondolkodásunkba – s mi minden következik még!

Az országúton Szegedről Vásárhely felé haladva, a látvány maga is megragad. Kitekintesz a gépkocsi ablakán, és gyorsan hadarod: egy-kettő-három-négy-öt-hat . . . – nem győzöd számolni a fúrótornyokat. De csak egy részük látható innen – a többi beljebb

van, nem látható. Itt, az algyői medencében a fúrási üzem csupán ebben a félesztendőben negyvennégy befejezett, termelésre kész olaj- és gázkutat ad át a termelővállalatnak, harmincat már át is adott e sorok írásakor. Mondom: január 1-től augusztus 1-ig negyvennégy befejezett, termelő kút. Tízezer méterrel haladják túl féléves fúrási tervüket. S ahogy ők a kutakat befejezik – jönnek a termelők.

Csővezetékek nyargalnak át a búzatáblákon, tartályok, ezüstszínű tankállomások fölött remeg a forró levegő, a Tiszáról újra kiderült, igaz, amit a földrajzkönyvek állítanak róla: hajózható folyó. Tankhajók simulnak a partjához, ömlik beléjük az olaj, a hajók leúsznak Titelig, onnan fel a Dunán. Pionír lendületű vállalkozás ez, célratörő, kemény emberek vállalkozása.

– Nem néznek ezek, uram, se istent, se embert! Legázolják azt a szép búzát, olajjal szennyezték be a szövetkezet öntözőcsatornáit.

– Hát egy kicsi olaj belement – mondja egy olajos mérnök –, de mi az a kicsiség?

– Menj csak ki Tápéra – mondja egy odavaló ismerős –, az öklüket rázzák a tsz-tagok, ha az olajosokról beszélsz velük. Tönkretették az útjaikat, olajat engedtek a halastavakba, mennek a kertbe, szedik le a gyümölcsöt a fákról... nem is jó róla beszélni.

A múltkor, rekkenő forróságú délutánon sűrű, nyomasztó fekete füstfelleg látszott Tápé felől. Bőgve, szirénázva rohantak kifelé a tűzoltók: kigyulladt a halastó. Azt mondják a beavatott nyelvek, hogy egy tápéi ember gyújtotta fel a mit sem érő, olajjal kevert sarat, hogy kiégesse belőle az olajat. A tüzet könnyűszerrel eloltották, magától is elaludt volna, mert nem ég ám olyan könnyen az olaj, mint a tápéi ember gondolta.

– Sajnálom én is azt a jó fekete földet, ami itt-ott tönkremegy – mondja az olajmérnök, akinek a szülei párholdas parasztok Mezőkövesd környékén. – De mit tehetnénk? Váratlanul tört fel az olaj, valahova el kellett vezetni. A kútért másfél milliót kapott a tsz, fúrhat helyette másikat, az útjaik helyett aszfaltos utat építünk nekik, a halastavat kitisztítani már nem lehet – ahelyett is majd lesz másik. Azt szoktam kérdezni a parasztoktól: mennyi hasznot hoz egy hold föld egy évben? Hoz hatvanezret? Hát annyit, felelik, nemigen hoz. No, nekünk egyetlen kutunk naponta hoz hatvanezret – és nem foglal el egy holdat. Akkor álmélkodnak.

Ezt is hallom:

– Az algyői kocsmában naponta áll a balhé az olajosok meg a helybeliek között. Hol ezek rakják ki amazokat, hol azok emezeket.

– Mit kell ezen csodálkozni? – hallom a választ. – Inkább megérteni kell. A mi embereink távol a családtól, szinte nomád életet élnek. Pénzük is van – fiatalok, bővérűek, kapkodnak a szoknya után. De arról is beszélni kellene, hogy Dorozsmán, Algyőn, meg ahova csak eljutnak az olajosok, úgy felverték az albérleti díjakat, hogy öt-, hat-, hétszáz forintot elkérnek egy falusi szobáért. A mi embereink az ország minden részéből ide rajzanak, jönnek egykori szénbányászok Nógrádból, régi olajosok Zalából – még munkásszállást, üzemi ebédet sem tudunk nekik adni . . . úgy főzik a lebbencset, sütik a szalonnát a kutak mellett, mint régen a vándorkubikosok.

– Itt éltem le az életemet, itt öregedtem meg a tanyán, most el kell mennem innen, pont az én tanyámon át építenek utat – azon járnak majd az olajért, nekem el kell innen mennem . . .

Nem is a szavak értelme, hanem a keserű hangszín, meg az a legyintés a végén . . . – ez is van.

Csöndes vasárnap délelőtt kikönyökölök szegedi lakásom ablakán. A forgalom egyáltalán nem vasárnapias. A szegedi meg a budapesti AKÖV teherautói, billenős rakodói robognak a hársfákkal szegett árnyas úton a pályaudvartól befelé, meg vissza. Megszámoltam, tizenöt perc alatt nyolc – kővel, kohósalakkal rakott – kocsi dübörög befelé, hét meg üresen vissza. És ez így megy napról napra, hetek óta. A határban, a tanyák közt új kőutak épülnek a kutakhoz, s vadul ropog a váratlanul felkavargó forgalomtól az amúgy nyugalmas útvonal, át a városon.

– Ezeknek aztán van pénzük mindenre. Meghúzzák a vonalat, ide utat építünk – már hordják is a követ...

Este, azon a tájon járva, elszorul a lélegzeted, amikor azt látod: magasra felcsapó lángok világítják a tájat. Gázfáklyák lobognak a buján zöldellő földek között, tizenöt-húsz méterre csap a lángjuk, ha a közelébe érsz, azt hiszed, megsiketülsz, hangosan, harsogva zúg, sistereg a láng. Csúnya neve van: az olajkutak „hulladék gázát" égetik itt el. De a látvány szép.

Az egyik lobogó gázfáklya régi tanya közelében sistereg már napok óta. Mesélik, hogy a tanyában lakó idős asszony az állandó zúgástól megsiketült. Van neki egy anyakocája – az is megsiketült. Nem hallja a szót. A gazdaasszony odamegy, megbökdösi egy bottal, úgy figyelmezteti: ki van öntve a moslék, lehet enni. Az anyakoca megfialt, a kismalacok is megsiketültek pár hét alatt. Nem akarom elhinni. Majd megkeresem őket is.

– Elhihető – mondja egy olajos szakember. – De azt, ugye, nem panaszolták, hogy már felépítettük az új házat a faluban, megvesszük az útban levő tanyá-

kat, mehetnek végre a lakók a faluba. Ott majd ennek a néninek is visszajön a hallása . . .

– Mondom, hogy van ezeknek pénzük mindenre. Kitalálják: háromezer személyes barakkvárost kell építeni a munkásoknak – és megépítik. Kitalálják: kell nekik egy huszonhat emeletes lakóház, meg irodaház – és megépítik.

Valóban megépítik. Már ki is jelölték a huszonhat emeletes toronyház helyét. Mondom az egyik olajos vezető embernek: szerintem nem jó helyre építik azt a pompás toronyházat – Szeged város közepébe. Inkább a Tisza partjára kellett volna, hogy tükröződjön a vízben az a sok fényes ablak – hogy „feldobná" a városképet. S mutatom neki, hova képzeltem. Összehúzta a szemöldökét, jól megnézte az ajánlott helyet, és azt mondta: igazam van. Majd építenek oda is egyet.

Így valahogy. Pionír vállalkozás ez itt, az Alföldön. Nagy energiákat szabadít fel, nagy energiákkal. Nem hinném, hogy lenne még egy iparág, amelynek műszaki vezető gárdája ennyire fiatal lenne – s kint a kutaknál is, kemény emberek kemény küzdelme a földdel, kőzettel, ismeretlen föld alatti erőkkel, vízzel, sárga esővel, hóval, kővel. Megérdemelnék, hogy többet tudjon róluk az ország közvéleménye.

(1967)

BAJOR NAGY ERNŐ

Befelé nézők

Véletlen és hideg. Ez a kettő kezdette el velem az anyaggyűjtést a most következő riporthoz, negyed századdal ezelőtt, a főváros akkori határától arasznyira levő helységben. A hóviharban percnyi menedéket kerestem, míg úticélomhoz érek. Egyszer csak zenét és énekszót hallottam. Abba az irányba törekedtem, ahonnan a hang szüremlett felém. Most is érzem, hogyan olvadt el a kilincsre verődő hó tenyerem alatt, míg benyitottam az ajtón. Odabenn meleg volt, harmónium vagy gitár muzsikált, legalább nyolcvan ember énekelt.

... Néhány percre elsötétült előttem minden. Amikor föleszméltem, imazsámolyon térdeltem, mellettem egy férfi volt, és nyájasan buzdított, hogy hagyjam el vétkeimet. A szobában – később tudtam meg, hogy üzlethelyiséget rendeztek be ezekhez a szertartásokhoz – mindenki hangosan imádkozott. Maguk rögtönözte imádságokat mondtak, mindenki mást, mindenki más hőfokú szenvedéllyel. Volt, aki rimánkodva hajtogatta: „Jézus, Jézus, Jézus ..." Izgatott szopránokon sikoltott a szó: „Halleluja ... halleluja ..." Keserű férfihangok dörögték: „Ígérted, uram, eljössz ..."

A jelenlevők többsége látnivalóan parasztember volt.

Imádságuk, amely közben szünet nélkül betöltötte a termet, sóvárgóból követelővé, mormolásból kiáltozóvá lett. Néhányan számomra érthetetlen szava-

kat kezdtek hadarni; a levegő megtelt keserű izgalommal.

A fiatal, városlakónak tűnő férfi, aki láthatóan a közösség vezetője volt, búcsúzáskor hosszan a szemembe nézett, s tagoltan, érthetően megmondta a nevét. Mintha arra figyelmeztetett volna: jegyezzem meg, szükségem lehet rá az életben. Megjegyeztem. Távoztomban még megkérdeztem valakit az ajtónál:

– Tessék mondani, kik közt jártam?

Férfi vagy nő válaszolt, ma már nem tudom. Csak a mondatra emlékszem:

– Pünkösdisták közt, kedves ...

Huszonöt évvel később, az előzményekre alig emlékezvén lefelé botorkáltam az Erzsébetváros egyik bérházának alagsorába, ahol tábla hirdette, mikor tartanak imaórákat az Evangéliumi Keresztyének.

Az egyik szobában térden állva imádkozó hat vagy hét öregre bukkantam. Ugyanúgy fönnhangon, egyszerre és mindenki mást imádkozott, mint amikor negyedszázada láttam az első hasonló gyülekezetet. A mormogásszerű szövegből szinte pillanatonkint föl-fölröppent egy-egy vágyakozással átszínezett mondatfoszlány: „Add a te kezed ... áldott legyen ... a te szent véred ... Izrael szent istene ... a bűneimért." Úttisztító egyenruhában térdeplő férfi mondta elcsukló hangon: „Jaj, a te büntetésed ..." Idős néni sírva hajtogatta: „Ó, a te szépséges neved ..."

Átmentem a szomszédos helyiségbe. Ott 16–18 éves leánykák ácsorogtak a nemrég megrakott tűzhely mellett. Egyiken divatos, színes harisnya, a vele beszélgető fiún modern szabású öltöny. Fiatalok közötti ártatlan, derűs diskurálásban voltak. Alig egy perc múlva már a lányok is térdeltek, s a leg-

szelídebb arcú, önmarcangoló rimánkodással fohászkodtak: „A bűnnek mocsarából ments ki engem . . .” Mély őrmesterhang dörögte a hátam mögött: „Kínokkínjára rászolgáltunk.”

Egy harmadik szobába mentem, hogy ne zavarjam az ájtatoskodókat. Ott sovány asszony őszi virágokat rakott vázába, két fiatalember pedig semleges dolgokról tárgyalt. Egyikük – nyúlánk, kellemes modorú, tizenkilenc esztendős – elmondta, hogy híradástechnikát tanult. Az tűnt ki szavaiból, hogy főiskolába jár. Áradozva beszélt választott hivatásának jövőjéről.

(Csak függöny választott el bennünket a kórusban imádkozóktól. Néha sírósan-rajongón fölharsant: „Halleluja!”)

Ó, száz ága-boga van a híradástechnikának. A legény arról lelkendezett, milyen leleményesen számították ki tudósok a holdbeli hegyek magasságát.

(Valaki odakinn fölsírt: „Örökkévaló . . . Eljössz az ég felhőiben . . .”)

– A képváltójel, vagyis a tévékészülékekben alkalmazott villamos impulzus – kezdtem ügyetlenül, csakhogy bizonyítsam, mi, negyvenesek is értünk az ilyesmihez.

(„Áldott szeretet” – hallottam egy jajveszékelő hangot. „Dicsőség . . . dicsőség . . . dicsőség . . .” – hadarta valaki odakinn kiáltozva. Közben a háznak ott végighúzódó szennyvízlevezető csöve szüntelen zúgott.)

Megaherz, kilowattciklus, frekvencia, szórtam a műszaki szavakat, mint téren gyerekek a homokot. S hogy föloldjam a helyzet idegesítő különösségét, azt mondtam a híradástechnika ifjú rajongójának:

– És nem érdekes, hogy ezt a helyiséget is átmeg átszáguldják a rádióhullámok?

Abban a pillantásröppenésnyi időben „hullámsávot váltott" a fiú:

– Akár az isteni szeretet.

Érkezésemkor megvallottam, hogy nem vagyok hivő, s nem is szándékozom azzá lenni. Így a fiatal hitterjesztő tapintatosan társaságunk harmadik tagjának példájára hivatkozott:

– Lám, Lajos testvérünk is ivott, káromkodott, sőt lopás miatt a bíróság előtt is volt, de az Úr kegyelme...

A testvér, aki már a bíróság előtt is volt „nagytömegű csokoládé ellopása miatt", derűs arcú, lapátkezű siheder. Készséggel bizonygatta, hogy ő bizony a bűnnek élt, de van onnan kiút. Bűnvallomást tett „tusakodás után", és most már a szentlélek keresztségben megerősödve ellenáll a rossznak. És nem lesz ráncos az arca, mint a bűnösöké. Itt a másik fiú – nyilván árkos arcomra tévedt a tekintete, és el akarta kerülni, hogy megbántódjam – helyreigazította Lajost, nem úgy kell érteni a ráncok és a bűnök kapcsolatát.

(Irgalmas isten!... Teljesen átadjam magam... Ó, kérünk téged... Fogd a kezem!..." – sírás söpört végig a függönnyel takart szomszéd helyiségben. Egy férfi jött be a szobába. A két fiatalembert arccsókkal üdvözölte – engem is.)

Röviden elbúcsúztam, és már indultam, amikor megérkezett, akiért megkerestem a gyülekezetet. A majd emberöltővel ezelőtt látott prédikátor a József Attila-lakótelepről jött, ott kapott a fia lakást, neki segített a berendezkedésben. Az utcán nem ismertem volna föl. Megőszült, kicsit meghízott. Crombi télikabátjában inkább tűnt ktsz-főkönyvelőnek, semmint hitszónoknak.

Találkozásunkra – érthetően – nem emlékezett. De az állomás közelében fönntartott imateremre

igen. Egyébként már harmincöt éve prédikátor. Kilencszázötvenig szobafestő és mázoló kisiparos tevékenységet is folytatott.

– Beadtam az ipart – mondta. – Attól fogva szellemi munkát végzek.

Hallgattunk egy kicsit.

– Ír majd rólunk? – nézett rám.

Bólintottam.

Ő elmondta, hogy olykor írnak róluk, általában kigúnyolják őket.

Kinn a közös ima fölcsukló szavai üdvöt követelő csatakiáltássá erősödnek.

– Nem baj, ha rosszat ír rólunk – nézett rám. – Mi nem ismerjük a haragot... Huszonöt éve... hát látja, még ugyanaz vagyok...

HIT ÉS ARANY

Nemrégiben meglehetős feltűnést keltett a hír, hogy Borsod megye egyik helységében valaki önként bejelentette hosszú ideje elrejtett nagy értékű arany- és ezüstkincseit. Olyan nemesfémtömeg volt, ami sokszorosan meghaladta az egy személy birtokában tartható ilyen értékeket.

Akkoriban én is hallottam az esetről. Mégsem utaztam volna az Avas alján levő helységbe, ha nem értesülök arról, hogy a kincsbeszolgáltató ember egyházat akar alapítani. Így együtt, a két értesülés már rábírt a négyszáz kilométeres utazásra.

A posta közelében levő otthonában találtam rá. Éppen pesti vendégétől búcsúzkodott, de amint hallotta, mi járatban vagyok, tüstént készséggel rendelkezésemre állt.

Félrevont a szekrényekkel ügyesen több részre parcellázott szoba egy zugába, megvárta, míg elővettem

jegyzetfüzetemet, elégedetten nézte, hogy gyorsírással jegyzem szavait, majd nyilatkozatba kezdett.

– Már gyermekkoromban, szüleim házánál azt kellett tapasztalnom, hogy az emberek életét vagyonszerzési láz hatja át.

(Édesapja a helység egyik leggazdagabb kereskedője volt. Ő maga érettségi után apja mesterségét folytatta. Jelenleg 52 éves, kereskedelmi alkalmazott, őszülő, sovány, röpdöső tekintetű.)

– Édesapám szorgalmas, takarékos ember volt – folytatta. – Engem is szorgalomra és takarékosságra nevelt. Bár szüleim boltjában dolgoztam, lelkemben mégis idegenkedtem a vagyontól. A harácsolás mindig idegen volt számomra, az összefogás mindig lelkesített. Tizenkilenc éves koromban kinn jártam Németországban, s az ottani kommunista sajtóból értesültem arról, milyen nagy sikereket ért el a szovjet nép új társadalma építésében. Vágy ébredt szívemben, hogy ott kezdjek új életet.

A vágy azonban nem terjedt túl egy 1934-ben lebonyolított hétnapos moszkvai társasutazáson, melyen a bécsi Intourist révén vett részt. Hazatérve tovább tevékenykedett a boltban, „a vagyonszerzés eszközében".

– Otthon láttam, milyen mulandó a vagyon – folytatta lassan, tagoltan, s közben szórakozottan forgatta levett szemüvegét. – Láttam apám elértéktelenedett hadikölcsön-kötvényeit, értékpapírjait, betétkönyveit. A lelkem mélyén időtálló értékekre vágytam.

A lelki vágyaktól-függetlenül a felszabadulást követő időben több száz aranyérmét (Napóleon-aranyakat, arany dukátokat stb.), továbbá nagy mennyiségű ezüstkincset rejtett el. És tovább kereskedett, míg módja volt rá. Aztán történt valami.

– Egyik vesémet el kellett távolítani – emléke-

zett a megpróbáltatásos napokra. – A másik vesémben pedig vesekő keletkezett. Ott álltam a sok arannyal, az életem pedig veszélyben volt. Nyugtalan lettem, félni kezdtem a kárhozattól. Lelkiemberek barátságát kerestem, hogy megtudjam tőlük, miként lehetne bűnbocsánatot nyerni, hogy ne jussak a kárhozat helyére. Ezerkilencszáznegyvennyolc november tizedikén végre is megváltozott egész beállítottságom. Akkor éreztem isten szeretetét.

Úgynevezett „hivő" reformátussá lett. De nem túl hosszú időre.

– Korlátaik voltak – emlékezett arra a gyülekezetre. – Kiszabták maguknak, hogy mindig engedelmeskednek istennek, és azon a ponton megálltak. Ötvenben tovább mentem, és egy pünkösdi gyülekezetnek lettem a tagja.

Annak sem örökre. Azt mondta róluk:

– Tőlük sem kaptam meg azokat az erőket, hogy el tudtam volna szakadni az ezüst- és aranykincsektől, hogy lelkiismeretem megnyugodjon.

Az áhított erőket sajátos módon nem valami gyülekezet adta meg emberünknek, hanem az amnesztiarendelet, amely bűnbocsánatot biztosított a cselekményüket jóvátevő aranyrejtegetőknek. És ő sem térítés nélkül cselekedte a jót, 200 ezer forintot kapott a beszolgáltatott értékekért. Viszont megigazulásának e lépését már egy új gyülekezetnek, a Kései esőknek tulajdonítja. Beadvánnyal fordult a hatóságokhoz, hogy ismerjék el ezt a vallást.

És vajon kik a leendő vallás hívei?

Akad közöttük tsz-tag, bányász, nyugdíjas asszony, sőt tizenötéves iskolásfiú is.

– Hány vallásról hallott eddig? – néztem a zaklatott arcú férfira.

– Volt egy könyvecském, abban vagy háromszázat ismertettek – hajtotta le a fejét.

– És egyik sem felelt meg önnek?

Rám emelte álmatlanságtól fáradt szemét.

– Nem.

És megvárta, hogy betű szerint jegyezzem búcsú- és zárószavait, melyeket az átszellemültség forró nyomatékával mondott:

– Megtaláltam a tökéletest. Most már nem változtatok.

NAZARÉNUSOK KÖZÖTT

Érsekcsanádon csak a megbecsülés szavait hallottam a nazarénusokkal kapcsolatban. A 2300 lakosú községben minden harmadik ember ehhez a felekezethez tartozik.

A tsz-ben úgy vélekedtek, nélkülük nemigen jutottak volna el az ötvenforintos munkaegységig. Természetesnek tekintik, hogy az elnök helyettese egyik köztiszteletben álló nazarénus parasztember. A felekezetéhez tartozók közül még többen töltenek be vezető munkakört a szövetkezetben, szintén mindenki megelégedésére. Találkoztam Érsekcsanádon olyanokkal, akik arra célozván, hogy a magyar Hencsei Lajosnak jelentős része volt az 1800-as években Európa-szerte elterjedt nazarénus felekezet alapításában, azt mondták: ez az egyetlen magyar vallás, illik is a magyar paraszt gondolkodásához.

(Erősíti sokakban ezt a gondolatot a tény, hogy noha bő két emberöltő óta élnek Érsekcsanádon nazarénusok, megbecsült emberekké voltaképpen a felszabadulás óta váltak. Azóta van nagyobb szerepük a község közéletében; a Horthy-rendszer leventeotthonná alakította a nazarénusok imaházát – a demokrácia visszaadta vallási célra a gyülekezetnek; sok nazarénus család gyermeke került az elmúlt

húsz év során felsőbb iskolába, s azt elvégezve becsülni való munkakörbe.)

S ha már a családoknál tartunk: a nazarénusoknál ismeretlen az egykézés. Náluk nem számít rendkívülinek a hat-nyolc gyermekes család. Többen is mosolyogva emlegették valamelyik nagy lapunknak azt a riportját, amely példaképül állított ország-világ elé egy sokgyermekes pesti családot.

– Ismerjük őket, nazarénusok – mondták.

Fölkerestem a helyi gyülekezet egyik vénjét. Szorgalmas életű, rokonszenves, hetven körüli tsz-tag. Tizennégy gyermek apja. Népes családja adott az országnak cipészt és tisztviselőt, traktorost és gépészmérnököt, ruhagyári munkást és gépszerelőt. A tizennégy gyermek közül egy meghalt az évek során.

– Miben? – kérdeztem.

– Mint katona elesett a háborúban.

Ennél váratlanabbat nem mondhatott volna. Köztudomású, hogy a nazarénusok nem fognak fegyvert. Ezt meg is jegyeztem nyomban.

– Igen, de ő nem volt a mi hitünkön – magyarázta csöndes szóval az apa.

A nazarénus egyháznak az a parancsa, amely szigorúan tiltja tagjainak a fegyverfogást, tragikus megpróbáltatást ró e gyülekezetekre a világ minden táján. Jóformán nincs a földnek olyan országa, ahol ne iktatták volna törvénybe a férfiak hadkötelezettségét, s ne sújtanák börtönnel azokat, akik e kötelezettségüknek nem tesznek eleget. Érsekcsanádon is jó néhány – egyébként jóravaló, tisztességes – fiatal, amikor katonasorba került, a vallás kényszere folytán évekre elveszítette szabadságát.

A bigott nazarénusok nem engedik, hogy gyermekeik részt vegyenek a színjátszók, a táncosok foglalkozásain. Megkérik a pedagógusokat, hogy az ő fiuk-

nak, lányuknak nézzék el, ha hiányoznak a kötelező filmvetítésekről.

Hogy mindezek ellenére a nazarénus kisdiákok többsége példás előmenetelű, az elsősorban az otthon magukba szívott kötelességtudással és fegyelemmel magyarázható.

Lottószelvényt vásároltam a trafikban. A tízesből visszakapott pénzt az utcán szórakozottan a zsebem mellé csúsztattam, szét is gurult a földön. Nagy táskájú iskoláslányka segített udvariasan a kósza kedvű forintok összeszedésében.

– Ha ilyen aranyos voltál, veszek neked is egy szelvényt – néztem rá, amikor fülön csíptük már mind a hat-hetvenet.

A gyermek előbb elmosolyodott, hadarva mesélte, hogy egy ötödikes kisfiúnak négy találata volt, és a szülei házat vettek a lottónyereségből. Aztán – szavában könnyű zavarral – elutasította a fölajánlott szelvényt.

– Mi nem játszunk – mondta.

Persze, nazarénusok.

– Mi okozna neked nagyon nagy örömet? – néztem tiszta szemébe olyan komolyan, ahogyan csak a gyermekekkel beszélhet az ember.

Pillái lezárultak, úgy mondta:

– Ha olyan lakodalmam lehetne, mint egy lánynak volt az utcánkban.

Pár faggató szó, és megtudtam: az irigyelt lány esküvőjén táncoltak, muzsikáltak. A nazarénus esküvőn pedig csak megterítik szépen az asztalt, vacsoráznak és beszélgetnek.

– De mit beszélek – pirult a szóba –, a bácsi idegen, mi pedig befelé nézünk.

Nem értettem, mi összefüggés van a két dolog között. De nem is kérdeztem. Néztem csak, ahogy elment a kislány: kezében nagy táska, szívében nagy-

hatalommá nőtt komolyság volt. Ment az érsekcsanádi utcán apró, tilalmas vágyaival.

Hamarosan rájöttem: nemcsak ilyen szelíd követői vannak a Názáreti Ácsnak.

EGY HARCIAS SZEKTA

Mit mond az Új Magyar Lexikon Jehova tanúiról?

„Jehova tanúi az 1870-es években Amerikában keletkezett millenista szekta híveinek Magyarországon ismert elnevezése... Tagadnak minden világi hatalmat és törvényt, nem hajlandók fegyvert fogni, és megtagadják a katonai szolgálatot. Kultúraellenesek: híveiknek tilos világi könyvek olvasása, színház, mozi stb. látogatása. Államellenes, alkotmányba ütköző tanaik miatt Magyarországon működésük nem engedélyezett."

... Az utolsó mondatból azonban nem következik, hogy ne volnának nálunk is prédikátorai, gyülekezetei ennek a vallásnak. És nem dicsekedhetem azzal, hogy valami világra szóló szimatra vagy leleményre lett volna szükségem ahhoz, hogy találkozzam egy jehovista prédikátorral.

Kora este volt. Acsán, ebben a Cserhát lábánál épült községben mégis alig járt már valaki az utcán. A ház, melyen kopogtattam, a falu legszélén épült.

Szemüveges, ősz férfi fogadta köszönésemet, zsámolyon ülve kukoricát morzsolt. Egy hároméves forma lányka sírva fakadt, azt hitte, a doktor bácsi jött. Idős paraszt néni ült az asztal mellett, egyszerű és csöndes. Aztán előjött valamelyik szomszéd helyiségből a síró kislány édesanyja is – látnivaló volt, hogy ő a házigazda felesége.

Nem titkoltam, hogy miért keresem a férfit: sze-

retném közelebbről megismerni a jehovisták nézeteit.

Kerek, jól fogalmazott mondatok sora adta meg a választ kérdéseimre.

– Vallásnak nevezhető a mi hitünk – nézett rám türelmes jámborsággal a kiadványaiban kínhalált jövendölő mozgalom első általam ismert képviselője. – Talán úgy pontos a megjelölés: a kereszténység helyreállított formája huszadik századi környezetben. Azt reméljük, hogy ebben az évszázadban következik be a biblia által meghirdetett Isten királysága.

(Hallgattam a sokszor átgondolt, sokszor megfogalmazott mondatokat: „... alkalmilag bizonyságot tesz az ember, s dönt, hogy bekapcsolódik-e ... Több tanú jelenlétében megmerítik ... A legszélsőségesebb becsületet követeljük meg önmagunktól ...")

Ki ez az ember, aki mindezt kifejtette előttem, s közben morzsolta a kukoricát, amit felesége kapálással keresett?

Valaha jezsuita szerzetes volt, latin–magyar szakos tanár. Még a fölszabadulás előtt szembefordult a katolicizmussal, kilépett a rendből. A postán helyezkedett el. Hadifogolyként ismerkedett meg Jehova tanúival, s közébük állt. Jelenleg egy műszerüzemben dolgozik. A műszaki könyvtárat bízták rá annak idején. Véletlenül kiderült, hogy beosztásában ugyanúgy terjesztette a jehovista irodalmat, mint a szakkönyveket. Leváltották, mert azon a helyen műszaki könyvtárosra van szükség. Jelenleg raktárkezelő. Négy évet ült, mert nem volt hajlandó átvenni a katonakönyvet.

(„Nem vesszük rossz néven az állam esetleges büntetését" – mondta. A búcsúzáskor félszegen meg-

jegyezte: „Később a szervezet megállapította, hogy helyesebb lett volna elfogadnom a könyvet...")

Hívei: néhány idős falusi asszony. („Nem vagyok kinevezett szolga" – mondta, arra célozván, hogy voltaképpen csak azért ő a prédikátor e községben, mert a biblia szerint csupán férfiak közül kerülhet ki vallási vezető.) Azt cáfolandó, hogy ők kultúraellenesek volnának, elmondotta: az olyan műveket, mint a Háború és béke, a Romeo és Julia, vagy a Különös házasság, ő is szívesen elolvassa, vagy megnézi. De nem késlekedett hozzátenni:

– Persze, a biblia... abban garmadával találom az olyan történeteket, melyeknek leírásához Thomas Mann-nak ezerhétszáz oldalra volt szüksége.

... Hát ilyen egyszerű és szelíd volna a jehovizmus?

A harmadik községben éppen az előtt a cipész előtt gyűrődött össze a cipőtalpam bélése, akiről azt hallottam, hogy jehovista.

– Postamunkám van – mutatott a panglija mellett heverő cipőhalomra –, nem vállalok javítást.

– Hát éppen maga nem segít? – néztem a zöld pulóveres, stuccolt bajszú mesterre. – Azt hallottam, hogy maga hivő.

Rögtön lett ideje.

Korábban elmondták már nekem erről az emberről, hogy színeváltozása előtt iszákos, verekedő falurossza volt, aki a feleségét is eldöngette rendszeresen. A hírek szerint, amióta jehovás, kezes báránnyá vált.

Abból viszont, amit cipőm reparálása közben kifejtett, nagyon nehezen gondolhattam erre. Különösen az úgynevezett történelmi egyházakkal szembeni dühe lepett meg.

– A vallás a sátán műve – egyenesedett ki a háromlábú suszterszéken. – És gondolja csak meg, mi-

féle bálványimádást csinálnak a keresztre feszített Jézussal! Egy halott jár előttük, akinek a lába át van szögezve. Fogják a kezét, pedig az a kéz szét van roncsolva. Néznének a szemébe, de azok a szemek egy halott lecsukott szemei.

Fölnevetett.

– És láték egy fenevadat feljőni a tengerből – olvasta a Jelenések Könyvéből –, melynek valának hét fejei és tíz szarvai . . .

Elhallgatott várakozásteljesen, majd nagy hangon föltette a kérdést:

– Ki ez a fenevad?

Nem tudtam.

– Az ENSZ! – kiáltotta. – De hamarosan megnézheti magát az ENSZ, mert Krisztus megmondta: nem békét hoztam, hanem tüzet.

Egy asszony lépett be, és titkolhatatlan ijedelemmel intett neki, hogy hallgasson.

– Nem politizálok – nyugtatta meg az ember, és ismét felém fordult:

– Három dolognak kell eltűnnie a földről, a politikának, a vallásnak és a kereskedelemnek. S ehhez háborúnak kell jönnie, hogy soha többé ne legyen háború. Bekövetkezik Armageddon, a teljes pusztulás.

Szavából már a téboly süvöltött.

. . . Föltehetően nem is annyira hitelvek, inkább a titkos szervezkedés hozza magával, hogy ilyen végletekre lelünk, ha szemügyre vesszük a jehovisták gyülekezeteit.

Mert – ne hallgassuk el! – a jehovisták tevékenysége nem nyílt és egyszerű, mint ahogy azt az olvasó az én acsai látogatásom olvastán képzelhetné. Olyan vallási mozgalomról van szó, amely már a Horthy-rendszerben megtanulta a földalatti szervez-

kedés módszereit. E módszerekkel élnek napjainkban is.

Összejöveteleiket kisebb egységek részére szervezik. Ezek helyét, idejét – ha tevékenységükről a faluban esetleg tudnak is – a legnagyobb titokban tartják. A résztvevők egyenként érkeznek, úgy is távoznak. Figyelő áll összejöveteleik színhelye közelében, hogy amint a fölfedeztetés veszélye fenyegetné a gyülekezetet, tüstént vészjelet adhasson.

Előszeretettel rendeznek találkozókat az erdők mélyén. Ilyen alkalmakkor is földerítők cirkálnak a színhely környékén, hogy jelzésükre szétrebbenjen a jehovista csoport.

S hogy az illegalitás, a biblia helyi, önkényes, de a gyülekezetre kötelező értelmezése mikre vezethet, azt néhány mindennapi példa is érzékelteti:

Parádon egy hívő gyomorfekéllyel, sérvvel és még ki tudja, hányféle, egyszerre föllépett betegséggel sürgős orvosi beavatkozásra szorult. Társai vissza akarták tartani a műtéttől – alig lehetett rávenni, hogy hagyja megmenteni az életét. Bodonyban – mint mondják – egy 15 éves kislány belehalt az önsanyargató böjtölésbe. Szilvásváradon, amikor a Vöröskereszt önkéntes véradásra hívta fel a lakosságot, a hívők a bibliára hivatkozva többeket igyekeztek lebeszélni arról, hogy részt vegyenek ebben az emberbaráti mozgalomban.

Mégis elhamarkodottan ítél, aki úgy vélekedik, hogy a jehovisták általában gyűlölködő, kötelességmulasztó, közösségellenes gondolkodású emberek. Többségük becsületes, tisztelnivalóan dolgos, példás családi életű, hasznos állampolgár.

... Pest megye egyik községében módom nyílt arra, hogy sorra vegyem a maroknyi jehovista gyülekezet tagjait. Mit is mond róluk egyenként a falu?

1. A vezető. Harminc év körüli, kiegyensúlyozott

családi életű ember. Egyik helyi vállalat fizikai dolgozója. Becsületes, jó munkás. Iskolai végzettségénél műveltebbnek hat. Megnyerő modorával népszerűvé lett a faluban.

2. Negyvenes „öreglány". Annak idején házasságon kívül született egy gyermeke. Az nagy megpróbáltatást rótt rá, többé-kevésbé számkivetetté tette őt a falu buzgó katolikus lakossága köréből. A vendéglátóiparban dolgozik – igen szorgalmasan.

3. Bevándorolt asszony. Egyik helyi munkásemberhez jött feleségül. A férj nem hívő. Emiatt sok vita van köztük. Annyi ájtatosságot rendezett a vezető, hogy az asszony azok miatt elhanyagolta gyermekét és háztartását. Már az is előfordult, hogy a szomszéd községből imaóráról későn hazatérő asszonyt a férj kizárta a lakásból.

4. Négytagú család. Erdei munkán dolgoznak. Anyagi szempontból elesettek, műveltségben elmaradottak. Hazánkon kívül négyen összesen négy országról tudnak, „Oroszországról, Amerikáról, Németországról és Ausztriáról."

5. Alkalmi munkás. Legényember, 23 éves. A közelmúltban operálták. A tanács írásban értesítette, hogy a műtéttel és kórházi ápolással kapcsolatos 5200 forintos költséget magára vállalta, mert a legény vagyontalan, és betegsége idején nem volt SZTK-tag. Amikor az erről szóló határozatot megkapta – széttépte. Attól tartott, hogy az kötelezettséget ró reá.

6. Nővére az előbbinek. Harmincéves. Alig lehet valamiféle munkára használni, olyan gyönge értelmű. Még annak fölfogására is képtelen, hogy a szabvány méretű almásládákat miért kell egyformán telerakni. Az ő lakása az egyetlen a faluban, ahol mindmáig nincs villany.

7. Tsz-fogatos. Ötvenesztendős, nyílt jellemű,

ritka szorgalmú ember. Ami ebben a környezetben szinte elképzelhetetlen – meleg humora van. Gyermekkorában egy gimnáziumot végzett, s aztán családi okokból abba kellett hagynia a tanulást. Valaha rengeteget olvasott. Az ötvenes években „a fejére ütöttek". Akkor kiszakadt a falu társadalmából.

8. Érettségizett fiú. Huszonkét éves. Idegbetegsége miatt nem vált be a sorozáson. Hármas tanuló volt. Egyetemi fölvételét meg sem kísérelte. Szakmát tanulni nem akar. „Valami történik velem – nézett rám szigorúan. – Ez megpecsételt igazság."

Úgy állt szőkén, soványan, szomorúan, mint egy haszontalan legényszobor, amelyiknek talán még helyet sem kerestek soha.

Mi terelte össze és mi tartja együtt ezeket az embereket? Hogy lehet az, hogy gyalogjáró tanyasi prédikátorok időnként könnyedén elhódítják az érsekek bárányait? Meg lehet-e magyarázni, hogy sokak számára a félhomályos, döngölt padozatú faluszéli imaház vonzóbb, mint a tudás, a művelődés tágas, neonfényes otthonai?

Ha meg akarjuk érteni, hogy miért is vannak köztük „befelé nézők", akkor az ilyen kérdések elől sem térhetünk ki.

FORRADALMÁRBÓL HIVŐ

Tiszavasvári, e Szabolcs-Szatmár megyéhez tartozó község 15 esztendeje alakult Büdszentmihály és Tiszabüd összevonásából. Ebben a községben részint egy, a népi kollégisták által 1947-ben végzett kutatómunka, részint saját tapasztalataim alapján áttekinthettem a helyi kisegyházak történetét.

Legrégebben, vagy hetven éve, a baptisták alakították meg gyülekezetüket. Egy följegyzés szerint

1927-ben számuk elérte a 45-öt. Az idők során imaházuk is lett. Később kezdtek szervezkedni a szombatisták és a nazarénusok. A harmincas évek elején, a világválság során meredeken zuhanni kezdett a község szegényparasztságának életszínvonala. Míg 1930-ban 2 pengő 80 fillér volt a napszám, egy évvel később már 2 pengő 20, majd 1932-ben 1 pengő 60, aztán meg 1 pengő 50 lett.

Az ínség, a teli uradalmi magtárak és az éhező szegényparasztok riasztó ellentmondása, az agrárszocializmus eszméje felé fordította a nélkülözők figyelmét. Gyorsan erősödni kezdett a helyi szociáldemokrata szervezkedés. Erre a hatalom azzal válaszolt, hogy csendőrökkel többször is összeverette a szocialista vezetőket.

Ebben a helyzetben, 1930-ban a Jehova tanúi egyik tiszaeszlári prédikátora „megtérített" a községben három szegényparasztot, N. G.-t, az ő testvérét, továbbá a Szorgalmatosnak nevezett külterületen lakó A. B.-t. Két év múlva már önálló gyülekezetük volt Jehova tanúinak.

Az idők folyamán a szociáldemokrata mozgalom mindinkább sorvadt a községben, a jehovisták száma pedig szaporodott. Az államhatalom a szegényparaszti elégedetlenség eme új szervezetében is ellenségére ismert, és hevesen üldözni kezdte híveit. A. G.-t például rendőri felügyelet alá helyezték. Később összesen négy évig internálótáborban sínylődött, feleségét katonai bíróság elé hurcolták. De a csendőrök a környéken is brutalitással feleltek a szervezkedésre: 1942-ben Tiszalök piacán a legnagyobb nyilvánosság előtt vertek öt jehovistát; volt, akit villanyárammal kínoztak; halottaikat nem engedték az egyházi temetőbe temetni; előfordult, hogy a gyászmenetet is szétverték a csendőrök stb. És a volt szociáldemokraták közül jó néhányan jehovistákká let-

tek, így maga az elnök, K. J. is, aki pedig annak idején a rárontó csendőrökkel szemben védelmezni igyekezett a szociáldemokrata szervezet helyiségét.

A fölszabadulás megbolydította a tiszavasvári gyülekezeteket. Jó néhányan hátat fordítottak a befelé néző közösségeknek, és részt vállaltak az új rend megteremtéséből. A szorgalmatosi település kommunista párttitkára például egy volt jehovista lett. De sokakat már egy ilyen megrázó erejű változás sem bírt letéríteni az üldöztetés körülményei között választott útról. Jellemzi azt, hogy mire képes a vallási elvakultság, az első szorgalmatosi jehovistának, A. B.-nek az esete. Ő már a fölszabadulás után – azt bizonyítandó, hogy halála után három nappal Jehova úgyis föltámasztja – keresztre akarta feszíttetni magát. A község közigazgatási vezetőjének fülébe jutott a készülődés, és magához hívatta a föltámadni vágyó ember családtagjait. Kijelentette: rendben van, tegyék, amit akarnak, de figyelmezteti őket, amennyiben harmadnapra a föltámadás mégsem következnék be, a fölfeszített prédikátor mellé feszítteti A. B. családtagjait és a megfeszítésben részt vevő jehovistákat is . . .

Így aztán a szorgalmatosi fölfeszítés és föltámadás elmaradt.

Napjainkra a valaha virágzó baptista gyülekezet elmorzsolódott. Még imaházukat is eladták. A nazarénusoknak nyoma sincs. A szombatisták viszont, akikről a fölszabadulást követő időben az hírlett, hogy abbahagyták tevékenységüket, ma is hallatnak magukról. Kis csoportjuk – ó, milyen változása az időknek! – egy volt csendőr lakásán imádkozgat, énekelget. Buzgó tagjuk a község társadalmi életének egyik nem is oly régen lelkes szereplője, aki református presbiter és helyi törvénybíró volt, s az első szabad május elsején a fölvonulás élén haladva

tüzesen kiáltozta: „Aki nem velünk – az ellenünk . . .”

Jehova tanúi közül mindmáig állhatatosan kitart N. G. és családja. Az öreg, amikor fölkerestem, úgy beszélt a fölszabadulás előtti időkről: „a csendőrvilágban”. Megpróbáltatásai nem értek véget 1945-ben. Még egyszer bíróság elé került 1956 nyarán. Amint megbocsátó mosollyal mondja: „a kormány megdöntésére való összeesküvésben való részvétel vádjával”. Fölmentették.

Ötvenhat decemberében ott volt a tsz kevés számú újjáalapítója között. Évente 5–600 munkaegységet szerzett kemény munkával. Hatvanhét éves, már járadékos, de az idén is elért 240 munkaegységet.

– Nekem azelőtt semmim sem volt, csak az üldöztetésem – mondja őszintén. – Most meg rendes megélhetéshez jutottam. Kisebbik fiam ugyanerre a telekre szép házat épített ötvenkilencben. A másik tsz-raktáros. Őt is megbecsülik a munkájáért.

A hajdani népes gyülekezet alaposan megfogyatkozott. Ezt azzal magyarázta az öreg, hogy „ki erre, ki arra elment a megélhetés után”.

Mások viszont a község életének nagy átalakulásával indokolják ugyanezt. Az Alkaloida vegyészeti gyár, a gépállomás, az építő vállalat, a tsz sokaknak ad elfoglaltságot. Maholnap idegenből kell munkásokat toborozniuk. A határukban húzódó Keleti Főcsatorna vizet hozott a szomjas földekre. Kultúrházuk van szélesvásznú mozival. A 12 ezer lakos 10 hónap alatt 40 ezer kötetet kölcsönzött a könyvtárból. Aki csak végigsétál a községen, annak is föltűnik az emeletes ifjúsági ház és a korszerű új iskolaépület.

. . . Szóval csak az építkezéseken múlna, hogy a

vallási szektákba húzódnak-e az emberek, vagy sem?

Öt olyan községben, ahol semmiképpen sem lebecsülhető számban élnek a kisegyházak hívei, megkérdeztem öt közéleti embert:

– Megítélése szerint miért húzódnak sokan még napjainkban is ilyen gyülekezetekbe?

A válaszok:

ISKOLAIGAZGATÓ (egy zalai faluban, jó kedélyű, ötvenes ember, a sógora szombatista):

– Idegrendszer dolga ez, kérem. Vannak, akik nem alkalmasak arra, hogy megtalálják helyüket a társadalomban. És mindehhez jön a vallásos hatás.

REFORMÁTUS PAP (egy Duna menti gyülekezetben, indulatok nélkül beszél a községben tevékenykedő „hívők"-ről):

– A rossz egyházi példával magyarázom a jelenséget. Elődeim között olyan is volt, aki iszákoskodott, olyan is, aki fontosabbnak tartotta a gazdálkodást, mint azt, hogy a hívekkel törődjön. Ez lett a következménye.

KÖZSÉGI PÁRTTITKÁR (borsodi faluban él, valaha ministráns volt, arra törekszik, hogy tudományos választ találjon az élet kérdéseire):

– Mit mondott Marx? Azt mondta, az ember csinálja a vallást, nem a vallás az embert. Engels meg azt fejtette ki, hogy olyan emberek csinálják a vallást, akik maguk is igénylik azt, s tudják, hogy az emberek mit remélnek a vallástól. Hogy napjainkban is beszélhetünk erről, az azért van, mert még mindig beszélhetünk emberi elesettségről is, emberi tudatlanságról is.

KATOLIKUS PLÉBÁNOS (a nógrádi dombok közötti kis faluban, zsálya és tömjénillatú paplakban, ahonnan a sáros vásártérre látni és a buszmegállóra, ahol gumicsizmás asszonyok várakoznak):

– Kérem, innen sokan voltak kinn Amerikában. Ott kinn elhagyottnak érezték magukat. Sokukat fölkarolta valamelyik szekta. Amikor hazatértek, ezeket a tanokat is magukkal hozták.

KÖZSÉGI TANÁCSELNÖK (fiatal, fürge értelmű férfi, aki nem titkolja, hogy eddig alig foglalkoztak ezzel a kérdéssel):

– Ha sorra veszem őket a mi községünkben, hát majdnem mind olyanok, akik vagy régen, vagy a közelmúltban kiszorultak a falu közéletéből. Sérelem érte őket, vagy csak úgy vélik, hogy igazságtalanság történt velük.

Valamennyi véleményben megbúvik az általában is érvényes igazság egy része. A fölszabadulás előtt a falun tapasztalt égbekiáltó szociális ellentmondások sokakban azt a meggyőződést alakították ki, hogy a szekták terjedése csaknem kizárólag a nagybirtokrendszerrel, a feudális kötöttségekkel magyarázható. A másik oldalt képviselő katolikus közíró, Nyisztor Zoltán csaknem negyven évvel ezelőtt a következő meghökkentő „magyarázatot" vetette papírra *Szekták Magyarországon* című könyvében.

„. . . a protestantizmust tesszük felelőssé a szekták keletkezéséért. Mert ha egyszer csak a Szentírás a hit forrása, s minden ember szabadon értelmezheti a Szentírás szavait, mi sem természetesebb, minthogy a Szentírásnak száz és ezer magyarázata is akad az emberi elme különbözősége miatt . . ."

Bár elegánsan elsiklik a társadalmi felelősség mellett, még ez a fölfogás is rejt valamit a kérdéssel kapcsolatos igazságból.

Noha az előzmények nyilván érzékeltették az olvasóval, hogy miben látom a kisegyházak keletkezésének és működésének okait, futtában egymás mellett is fölsorolom azokat:

... Az alapvető okok – a múltba visszanyúló, de az esetek egy részében mai – gazdasági, társadalmi okok. De letagadhatatlan szerepük van a történelmi – főleg a protestáns – egyházak válságának; a társadalmi átalakulással járó egyéni megpróbáltatásoknak; a hatékony természettudományos nevelés hiányának; sőt, annak a ritkán emlegetett ténynek is, hogy míg a Horthy-rendszerben a nagy egyházak és az államhatalom jókedvű egyetértésben üldözték a kisegyházak híveit – s bennük jobbára egyúttal az ágrólszakadt szegény embert is –, a fölszabadulás óta ezek a gyülekezetek általában szabadon tevékenykedhetnek.

Helytelen volna elhallgatni, hogy az említett apró közösségek a lélektani ráhatás sok eszközét ismerik és alkalmazzák. Szertartásaik – azon belül főként a gyülekezet előtti egyéni ima vagy bűnvallomás – sokak számára jelentenek vonzó szereplési lehetőséget.

E kisegyházak rendszeresen, türelmesen és sokat foglalkoznak híveikkel. Ordas községben például csak egyetlenegy tagja van az őskeresztény gyülekezetnek, de a hetedik határban lakó prédikátor azt is rendszeresen fölkeresi. Sorsuk nehéz pillanataiban is szilárdan mellettük állnak. Tagjaik az egymás iránti feltétlen szeretet légkörében élnek. Többnyire nagyon komolyan veszik a tiszta családi életet, a munkában való becsületes helytállást, az egymással való érintkezés tiszteletteljes, mégis bensőséges formáit.

Mindez gyakran sikeresen takarja el a tényt, hogy milyen embert visz ezekre az összejövetelekre a puszta megszokás, az akarat gyengesége, a rossz idegállapot. S miként válnak sokan e gyülekezetekben eltorzult érzelmi életű, hisztériás lényekké. Azok az imaórák, amelyeken az „istennel való közvetlen kapcsolat" ürügyén önkívületbe hajszolják önmagukat a hívők, még az egyébként mélyen vallásos, de egészséges idegrendszerű szemlélőkben is azt a benyomást keltik: ezek az emberek elrugaszkodtak az értelemtől.

Az is nyilvánvaló, hogy az iskolai nevelés és a szigorúbb kisegyházak gyermeknevelési elvei nehezen egyeztethetők össze. Nem maradhat káros következmények nélkül az, hogy az iskola minden tanításával arra serkenti a diákot, hogy az ismerje meg és élvezze az élet nemes örömöt kínáló lehetőségeit – némelyik kisegyház pedig még a mozit is az ember üdve ellen valónak bélyegzi.

Bizony, ellentmondás torlódik ellentmondásra, ha mérlegre teszem e néhány heti szemlélődésem tapasztalatait. Bonyolítja a helyzetet, hogy a kisegyházak odaadó hívei között nemcsak kevéssé iskolázott gyepsori emberek, sérült szívű kisvárosi asszonyok, vagy egyházukkal összekülönbözött papok vannak. Találunk körükben országszerte ismert, a társadalom teljes elismerését élvező műszakiakat, magas beosztású közalkalmazottakat, sőt, európai hírű orvostudóst is.

És egy pillanatra se feledjük: joguk van ahhoz, hogy vallási meggyőződésük szerint éljenek, és azt nyíltan vallják.

De ugyanígy a társadalomnak is joga van ahhoz, hogy megmondja fönntartásait, ha „hitéletnek" nevezik egyes csoportok azt, ami ellentmond a józan észnek; ha mániákus emberek testileg-lelkileg

egészségtelen életmódra igyekeznek rávenni környezetüket; ha bizonyos irányzatok képviselői azt hirdetik: az állampolgári kötelességteljesítés és a hitbuzgalom nem egyeztethetők össze.

Persze, még az utóbbi esetekben is csak tapintatos és türelmes lehet az a szó, ami a társadalom nevében hangzik el. Aki azt hiszi, hogy indulatszavakkal, fölhívásokkal vagy éppen hatósági beavatkozással bármire is lehet jutni ebben az ügyben, az nem okosabb annál az embernél, aki lámpás helyett légycsapóval akarta elkergetni az árnyékot.

Találkoztam a Bodrog vidékén valakivel, aki egy fél emberöltővel ezelőtt még jehovista volt, s most az egyik községi tanács vb-elnöke. Szép családi életet élő, mindig tanuló férfi, aki már olyan messze van attól, amiben valaha élt, hogy nem is zaklattam a múltra vonatkozó kérdésekkel. De aztán mégiscsak a hívőkre került a szó. Akkor olyasvalamit mondott nekem, amit máig sem feledhettem el:

– Nem szabad csodabogaraknak néznünk őket. Csak embereknek. Akik nem sugallattól váltak ilyenné, hanem a hétköznapokon történt velük valami. Olyan társaink ők, akik mindenestől szeretnének tartozni valahová és valakihez.

... Az ő szavaira gondoltam a Cserhát falvaiban, a Nyírség tájain, a Dunántúl pusztai gyülekezeteiben. Vajon – a költővel szólva – mikor emeli fel szívüket a rációért rajongó társadalmunk.

(1968)

MÁRKUS ISTVÁN

Gyerünk a Csilibe!

A Csili – ki ne tudná? – a vasasszakszervezet patinás kultúrotthona Pesterzsébeten. A bált plakátok hirdették városszerte.

Szeretek odamenni, ahol még nem voltam. Vonzanak például a Spitzbergák. A Dél-tenger szigetei nem kevésbé. Készséggel eltöltenék néhány hetet egy finn tanyán; aztán pár napot Venezuelában, egy haciendán.

Ha el lehetne jutni bárhová autóbuszbérletem felmutatása révén.

Nos hát, gyerünk ki a Csilibe.

ROCK-AND-ROLL

Kilenckor pódiumra lép a zenekar. Másodvonalbeli, jónevű együttes. Öt elektrifikált fiatalember. Kilenc óra után négy perccel – csitt-csatt, zümm-auu-csauu-bumm – megszólal a zene. Feltűnik az első pár. A második, a tizedik, a huszadik. Az előcsarnokban sort áll az ifjúság a jegypénztár előtt. 16 forint a beugró.

Háromnegyed tízkor legalább 150 pár ropja. Igen, ropja. Épp a rock-and-rollt, amely itt mit sem veszített népszerűségéből. Tüzes tánc, akár a csűrdöngölő; csakhogy ez, a csűrdöngölőtől eltérően, mindkét nemtől tüzet követel. És kitartást és fantáziát. Végül – ha, mint jelenleg is, 20–25 percig rokirolizik

a zenekar (mintegy próbára tévén önmaga s a táncosok teljesítőképességét) – az erők bevetését, az utolsókig. Mindent bele!

Van, aki leáll. Van, aki végig bírja. Már csak 20–30 pár forog, dobbant, kalimpál, toporzékol – ők aztán tombolnak, kétszáz helyett. Egy pattanásos homlokú szőke ifjú, szemben vele egy deszkasovány gyereklány, lehunyt szemmel, a bírjuk-mert-akarjuk extázisában. A zenekar tempót vált. Még vadabbul, még annál is vadabbul! Ütemre reszketnek a falak. Nem szakad le a mennyezet? Folyik az izzadság a szőke fiú pirosra gyúlt képéről; a lány sápadt, pörög, még sápadtabb, mind sebesebben rántja el s vissza magát, már nem játékosak a rándulásai. Nem esik össze? Nem ő a halálra táncoltatott leány?

Egy utolsó, iszonyú akkord – vége a rokinak. Nem esett össze a lány. Nem szakadt le a mennyezet. Szünet. Lehet menni a büfébe.

Negyedóra múltán folytatódik a tánc. Már 300 párral. Fültépő és bódító ritmus. Észveszejtő forgatag. Lassúbb számok, középgyorsak, gyorsabbak, igen-igen gyorsak. Újra szünet, újra tánc. Újra szünet, újra tánc. Éjfélig, éjfél után kettőig, éjfél után négyig.

Irigylem őket? Nemigen. Egy kicsit talán mégis. Ezekért a nekem-már-megtanulhatatlan groteszk mozdulatokért. A vad játékosságért, ami a táncokban furán-szépen emberi. Aki ezt tudja, tud valamit, amit én nem. Önkifejezés és összetartozás – nemcsak a fiúé a lánnyal, hanem mindnyájuké, akik már ebben a k u l t ú r á b a n nevelődtek. Mindnyájuké, tudva-tudatlan, országhatárokon át is. Nem, erre mi már nem vagyunk képesek. Legfeljebb, hogy megértsük – hűvösen –, amit ők, a fiatalok magukénak vallanak, átélnek.

Kik ezek a fiúk, lányok, ezek a vadabb és szelí-

debb táncosok, e furán mozgók, közönyösek és átszellemültek, pityókosak és józanok?

Munkások. Köztük, elvegyülve, pár tucat diák, felismerhetetlenül. Körül a külváros alszik és készül vasárnapjára. Ugyanígy táncol másik sok ezer fiú, lány a főváros más belső és külső pontjain. Ugyanígy – alig másképp – vidéken is.

Nemrég Jászárokszálláson bámultam meg az érettségizők bálját. Ott maradék-parasztok, eljáró munkások, téeszben munkálkodó asszonyok faluja aludta álmát a kivilágított kultúrház körül. A fiatalok: két-háromszáz diákfiú és diáklány, köztük, elkeveredve, munkásfiúk és fiatal „parasztok". Ugyanígy mozogtak, öltöztek, beszéltek, mint ezek, a pesterzsébetiek.

„Csak fiataloknak" – sugározza hétről hétre (nem is tudom, hányszor) tánczeneműsorát a rádió. Csak fiataloknak, de azoknak aztán mindenütt. „Szerbusz" – mondja az orvostanhallgató a vonaton a szövőlánynak, akit most lát először. – „Csavard odébb, nem valami príma ez a szám." Megvan a téma, a közös nyelv. Azt mondják – Nyugaton is hasonlóképpen él, táncol, társul keresztül-kasul a fiatalság. Mi ez ott? Osztályhatárokon is átnyúló összifjúsági egymást értés és szolidaritás? Vagy: a tegeződés, a beat-közönség, a szavakat sem tűrő tánc, a mozdulatok azonosulása csupán a felszín, ideiglenes, alkalomszerű érintkezési forma, mögötte megmarad az életmód, tudat, gondolkodás elkülönültsége? És nálunk? Mit g o n d o l az orvostanhallgató a szövőlányról – és viszont –, miután elfecsegtek a vonaton Alfáék és Omegáék érdemeiről, vagy a táncparketten, a balatoni kerthelyiség betonján összeverték a tenyerüket s a térdüket. Nem tudom.

Nem tudom. Csak sejtem, hogy többről és másról van szó, mint felületi érintkezésről.

Éjféltájban a rendezőgárda tagja kivezet egy fekete lányt. Az előcsarnokban várják a rendőrök. Hát ez mi?

Ószülő halántékom megteszi a magáét: a rendezőgárda főnöke – percnyi habozás után – hajlandó válaszolni. „Cigányleány – mondja. – Rendőri felügyelet alatt áll. Tehát nem szabad nyilvános helyen megjelennie. A rendőrség ismeri. Mi lesz vele? Hazaküldik. Esetleg, ha felfüggesztett büntetése van, most majd kitöltetik vele. Megszegte a szabályokat."

Az incidens nem kelt különösebb feltűnést. Egy lány eltűnt. A többiek táncolnak tovább.

Három fiú vonul el mellettünk.

„Annyi mán itt a cigány, mint a nyű" – jegyzi meg az egyik, bihari tájszólásban.

Csakugyan. A táncoló ifjúság közt feltűnik egy-egy cigányos fej. Lehetnek negyvenen a hatszáz közt. Egymással is táncolnak. De inkább nem egymással.

A külváros cigány ifjúságából egy marokra való. Ugyanúgy öltöznek, mint a többiek. Munkások ők is.

Az a lány például, akivel beszélek, bölcsődében mosogat. Abban a reményben, hogy előbb vagy utóbb kitanulja a gyermekgondozást. Bátyja nagybőgősnek készül – ismert öreg bőgős a mestere. A másik testvére lakatos. A mamának standja van a piacon. A lakatosfiú hordja el a portékát a Nagyvásártelepről. Saját Combival.

A gyermekgondozónőnek készülő cigánylány gyengén tud olvasni. A lapokban a képeket szokta nézegetni. Az újságíróról azt hiszi: ő csinálja a fotókat. Fivére, a jövendő bőgős összetéveszti Afrikát Amerikával, mint véletlenül kiderül. Nem akarom faggat-

ni őket. A többieket sem, cigányokat, nem cigányokat, Biharból, Zalából, Szabolcsból tegnap felkerült suttyókat, akik szakmát tanulnak vagy nem tanulnak.

Faggatás, kérdőív, interjúsorozat nélkül is tudom: ennek a fiatalságnak, aki itt táncolja végig az éjszakát, legalább fele társadalmunk mély rétegeiből jön. Faluszélről, tanyáról, Pacsirta-telepről, üzlethelyiséglakásból, királyerdei viskóból, ággyal telezsúfolt mosókonyhából, cigányputriból. Egyenesen onnan, vagy kis kaptató után, nemrég kikapaszkodott apákanyák gyermekeként. Hogy itt vannak és így vannak itt – ilyen tiszta, vasalt ruhákban, fényes cipőkben, nyakkendősen és frizurásan –, hogy így mozognak, viselkednek, táncolnak és társulnak: emelkedés. Pincéből az emeleti lét felé; peremvilágból a benti régiók felé. Mélyről nyomott milliók – és e milliók alatti, általuk is taposott százezrek – gyerekei ők. Hogy itt vannak: jelzi, mi történik alant. Igen, alant. Mert ahonnan jöttek és jönnek, az a világ, azok a családi otthonok – hol a tévékészülék duplaággyal, vagy épp szalmapriccsel néz szembe –, az még mindig mélyvilág. De az küldi és ereszti ide őket, abból törnek ki.

Az a rock-and-rollos sovány kislány is. S a pattanásos képő fiú, újra. A kis cigánylány, aki 17 évesnek hazudja magát, hogy itt lehessen. S a többiek, akik gint kevernek a sörbe, odakint a büfében; akik itt a groteszk táncot lejtik, vadul, finoman, egymásra is figyelve; akik itt tanulják a gyakorlottabb táncosoktól, itt lesik el – mit? A kultúrát. Ide is emelkedni jöttek, nemcsak szédülni és forogni. Hányan mennek úgy haza innen, a Csili Anna-báljáról, hogy nemcsak a tánc örömét viszik haza a családi albérletbe, a viskóba, a munkásszállásra, de azt a tudatot is, hogy megállták a helyüket a fiatalok világá-

ban! Megint egy lépést tettek, hogy szüleiknél valamivel szabadabb ember legyen belőlük.

Azért kezdtem a cigány fiatalokkal, mert ők jönnek a legsötétebb mélyből a Csili fényességébe. Így szakadnak fel újabb-újabb réteglemezek a százados nyomás alatt megtömörült alanti tömbből.

ÁRVÁK

De éppen, mert más életre készülnek, mert máris másképp élnek, mint a szüleik, mert mást akarnak, és majdnem mindenről másképp gondolkodnak – mit kaphatnak szüleiktől? Miféle eligazítást? Milyen normatívákat, erkölcsiekben és egyebekben?

Mind erősebben érzem, tudom – nemcsak a Csili bálján, nem egyedül az ott felfogott összkép hatása alatt –, hogy ez a közénk növekvő, helyünkbe növekvő nemzedék: árva. Nincs apja, nincs anyja, ha van is. Mert nem érvényes, s ezért – okkal-joggal – „nem érdekes" a szülői szó, parancs, tilalom, tanács, intelem, dicséret, büntetés. Nem érvényes; más törvényű világ utóhangja az. Sokak számára – hasonlóképp okkal-alappal – az iskola szava sem érvényes. Ha az volt is pár esztendeig, kinőttek ők már a tanítóik keze alól, eltávolodtak a pedagógia hatásköréből. Térben is igen sokan. Mit ér a nyírkátai, penészleki, zalaszentiváni gyereknek az apja-anyja útra bocsátó intelme és volt tanárai jó tanácsai?

Mi szab hát törvényt nekik? Az üzem – az például igen. Valamelyest. Még a magánélet dolgaiban is. Amit a műhelybeliek mondanak, annak többnyire van némi súlya. Még a párválasztást illetően is. És hogy milyen inghez milyen nyakkendő illik. És: hogy mire törekedjék az ember családi és egyéb vonatkozásban; ki a becsületes ember, ki a szemétláda. Ezt

a műhelyekben hitelt érdemlően tudják, és megfelelő formában közlik. Nap mint nap. Ez hat. Ha ez nem lenne – százszor annyi bajunk lenne a fiatalokkal.

De az üzem öregjei és meglett emberei sem igazíthatják el a fiatalt mindenben. Más nemzedék. És attól még árva marad az árva, ha tíz-húsz nevelőapa forog és morog körülötte.

Ez a nemzedék, a mai és tegnapi tinédzsereké jórészt maga-magát neveli. Kis csoportokban, bandákban, baráti körökben; ezek a körök és bandák összeérnek, hatnak egymásra. Folyik a tapasztalatok cseréje és a magatartási normák szüntelen rombolóépítő formálódása. Nyelvük van, ítéletrendszerük, ambícióviláguk, gondolkodásmódjuk. Elütő a miénktől és minden előbbi nemzedékétől. Természetszerűleg az.

Néha úgy látom: alig befolyásolhatjuk ezt a folyamatot. Vagy csak úgy, hogy a medrét kiássuk, és kétoldalt töltéssel védekezünk a túláradás ellen. Egyébként a körülmények szabta spontaneitás uralkodik rajta. Beltörvények – a társas lélektan feltáratlan törvényei – irányítják e folyamatot, melynek során a helyünkbe lépő nemzedék magatartása, világképe, igényvilága stb. kialakul.

Árvának lenni – nem jó. Jóllehet, az árva szabadabb a családban élő, este tízre hazarendelt gyereknél. Egy nemzedék kollektív árvasága – részben kényszerű, részben önkéntes árvasága –: mit hoz ez? Mit ígér? Mivel fenyeget?

Mentesek ők egy csomó előítélettől; nem kellenek nekik a mi megszokott igazságaink, hazugságaink, ábrándjaink, merevségeink. Ez jó. De amit maguk raknak az elvetett (vagy meg sem ismert) örökség helyébe – az meg micsoda? Riadalomra is, megnyugvásra is találhat okot bárki. Közelebb kéne menni hozzájuk. Nekünk sem ártana, nekik sem.

Azokhoz is – elsősorban azokhoz a fiatalokhoz –, akik már elhagyták az iskolapadot. Nem pedagógusként, nem agitátorként, nem mesterként, nem bíróként, nem rendőrként. Emberként. Oly ostobák a generációs válaszfalak, főképp, ha magunk tartjuk fenn őket, megszokásból, hamis fölénnyel – vagy félelemből.

Hajnali négykor vége a bálnak, eloszlik az ifjú tömeg. Szerte, ki-ki otthonába. Milyen szülőkhöz? Milyen haragok elé?

Szépen virrad. Kezdődik a vasárnap.

(1968)

KATONA ÉVA

Boldogulás

E. KÁROLYNÉ ELBESZÉLÉSE

Aki máma nem boldogul, magára vessen. Csak fogni kell a pénzt, különben elgurul. Úgy kell gazdálkodni, hogy jusson is, maradjon is. Igen, maradjon is, mert aki nem gyarapodik, nem szerez, az hiába élt. Hogyan áll az ilyen a gyerekei elé? Mit mond nekik, ha azok megkérdezik: dolgoztatok, jó szüleim, harminc évig, negyvenig, megöregedtetek, megrokkantatok, hol az eredménye, mit tudtok felmutatni?

Hát nekünk nem is tehet majd szemrehányást senki.

Sötét, nedves pincelakásban húzódtunk meg, mikor férjhez mentem. Ott született a nagylányom, az, aki most hatodik osztályos, meg a fiam, Karcsi. Édesanyám akkor is velünk lakott, tulajdonképpen kész csoda, hogy a gyerekek meglettek. Az a lakás nemcsak szűk volt, de örökké lesni kellett a kicsiket, nehogy a földön játsszanak. Ha valamelyik lehuppant, már szaladtunk, tettük a párnát az ülepe alá, annyira féltünk a fölfázástól.

Beadtuk a kérvényt, hogy adjanak egészséges fedelet a fejünk fölé, mert tönkremennek a gyerekek. De a lakáshivatali tisztviselő kereken megmondta: „Lakásra jó darabig ne számítsanak. Másoknak még olyan sincs, mint a maguké. Ha nem hiszik, nézzék meg a kérvényeket."

A fene se kíváncsi a más bajára. Tudtuk mi azt nagyon jól, hogyan laknak némelyek. Az ebédlőben, az öltözőben, a gyárba menet, a gyárból jövet egyéb-

ről se hall az ember, mint erről. Az egyik helyen két család lakik egyetlen szoba-konyhában, a másik albérletben kínlódik, van, ahol férj-feleség külön lakik, a gyerekek a rokonoknál hányódnak, vagy éppen a tébé-szanatóriumban. Panaszkodnak a lányok, nem tudnak férjhez menni, elhervadnak, mert nincs lakás. Kifakad egyszer egy ismerősöm: érzi, útjában van a fiának, az talán várja is, hogy mielőbb meghaljon. Nősülne a gyerek, de nincs hová. Olyanról is tudok, akit a férje azért csalt meg – így értse szó szerint –, mert nem volt lehetősége, hogy a hites felesége mellé feküdjön. Nem nehéz kitalálni, hová vezet, ha négyen-öten hálnak egy szobában, és a házastársak szüntelen azt lesik, hogy mikor alszik el mindenki, aztán riadtan, kapkodva, lélegzetvisszafojtva vannak együtt. Sok asszony ezért is olyan ideges.

No, de nem erről akarok én beszélni. Hanem arról, hogy be kellett látni, állami lakásra nem számíthatunk. Ha arra várunk, várhatunk ítéletnapig.

RÖGESZME

Mondtam már, sokan voltunk ilyen reménytelen helyzetben. Valakinek eszébe jutott: meg kéne próbálni összetársulni, és építkezni.

Házat építeni? Ugyan miből?

De az ötlet nem hagyott nyugtot. Ami kezdetben képtelenségnek tűnt, napok alatt rögeszménkké vált.

Majd egy évig tartott, míg sikerült a tanácstól olcsó telket kapni, itt a város legszélén. Közben elkészültek a tervek, s mivel a gyárvezetőség garanciát vállalt a munkánkért, kínos-keservesen megkaptuk az építési engedélyt. Tíz darab ikerházra, köztük a miénkre.

Az építkezésbe az is beleháborodik, akinek van pénze vállalkozóra, munkásra, szakemberre. Nekünk egymagunknak kellett csinálni mindent. Alapozni, pincét ásni, betonozni, olyan konok talajon, amelyik soha nem látott szerszámot. Hajtottuk magunkat, együtt a férjemmel. Napi nyolc óra munka a gyárban, utána másik nyolc-tíz a házon. Télen, nyáron. Vasárnap, ünnepkor egész nap. Néha jöttek rokonok, barátok segíteni.

Mennyit kellett talpalni az anyag után! Felhajtani olcsó téglát bontásból; vasszerkezeteket, csövet, zsanért a haszonvastelepről, ott kilóra mérik. Kedvezményes fuvart a vállalat adott. Tőlük kaptuk a letöredezett, kiselejtezett radiátorokat is – azt is nagyon olcsón –, meg tízezer forint kölcsönt, tíz havi levonásra.

Mindenki csodálkozott, hogyan bírjuk? De hát olyan erős vágyunk volt kijönni a pincéből, hogy az segített. Meg az édesanyám, aki ezalatt vigyázott a gyerekekre. Hiába, hogy együtt laktunk, alig láttuk egymást.

Azóta sok idő eltelt, elkészült a ház, a munkából egyenesen hazajövünk, de a család most sincs eleget együtt. A férjem három műszakban dolgozik, ezért az esték ritkán zavartalanok. Én időben érek haza, de mindig vár valami dolog. Mire a gyerekekkel lehetnék, kimerülök, nincs hozzájuk elég türelmem. Sokszor kérdezik: Mikor megyünk együtt üdülni? Nem felejtik el azt a boldog nyarat, amikor családi beutalót kaptunk.

Huszonkét év alatt egyszer... A gyárban biztatnak: majd jövőre talán, aztán újra: majd jövőre! De kevés a hely, mások is szeretnének menni a gyerekeikkel.

Több megértés kellene a nagy családok iránt. Hogy azok a gyerekek ne csak mindig a fáradt szüleiket

lássák, lássák őket vidáman, pihenten, gondtalanul is. És a szülőknek is több örömük legyen a gyerekekből, nyáron, amikor nem kell kikérdezni, leckét ellenőrizni, összeszidni őket a rossz felelés miatt. Egy ilyen közös nyaralás nagyon összeforrasztja ám a családot, és akkor a gyerekek is szófogadóbbak.

Megértem, hogy ezt nem könnyű megoldani, de ha sikerülne, mondjuk, három-négyévenként családi beutalóhoz jutni, az nagyon-nagyon jó lenne.

KÓRHÁZ

No, de minduntalan elkalandozom. Ott tartottam, hogy az első kapavágástól számított három év múlva beköltöztünk a házba. A legkisebb gyerek, a Laci már itt született. Akkor jószerint még csak a tető alatt állt az épület, de a sok ablakon besütött a nap, és külön-külön helyiségben aludtak a gyerekek, az anyám és mi.

Azóta megvettük a kis lengyel kazánt, a férjem beszerelte a központi fűtést. Megtanulta azt is, mert kellett. Van boylerünk, fehér villanytűzhelyünk, helyén a parketta, a redőnyök. Telepítettünk gyümölcsfákat is a ház mögé. Vásároltunk egy teljes szobabútort, mosógépet, tévét, fridzsidert, porszívót – még zongorát is. Hogy legyen a lánynak, mert zenei általánosba jár. Adósságunk nincs, igaz, de hiányzik a fürdőszobából a csempe, a másik szoba berendezése, új konyhaszekrény, függöny, szőnyeg, úristen, még sorolni is sok. De hiszen meglesz előbb-utóbb minden, csak hagyjanak dolgozni, és egészség legyen.

Mert volt már úgy, hogy éppen ez, a munka és az egészség vész el.

A férjem éjszakás volt, mikor egy hajnalban jöttek értem, hogy menjek gyorsan, mert baleset tör-

tént. Elkapta a férjem karját a gép. Közel a gyárhoz az ortopéd kórház, oda vitték. Az ügyeletes orvos megpróbálta valahogy összeilleszteni az összeroncsolt inakat meg ereket, de nem sok jóval bíztatott. Azt mondta, készüljek el, hogy a műtét nem sikerül, és a férjem karját könyékig amputálni kell.

Hetekig tartott, míg kiderült: minden a helyére került és összeforrt. Azt mondták: orvosi csoda.

Megmenekültünk. De még elgondolni is szörnyű, mi lett volna, ha a férjem megrokkan, és az én keresetemből kell befejezni a házat, etetni a hattagú családot. Így sem volt csekélység kiheverni a keresetkiesést, dolgozni a férjem helyett is, és kosztolni őt a kórházban.

Én csak jót mondhatok az orvosokról és az ápolónőkről, mégis nincs nagyobb csapás, mint amikor az ember kórházra szorul.

Igaz, ingyen van minden, táppénzt is adnak, de mennyivel több a kiadás, mint rendesen! Ugye egyik-másik orvos elvárja, hogy fizessenek neki – igaz, van amelyik el se fogadja, de az ritka, akár a fehér holló! – akkor az ápolónőknek is illik adni. De ez még semmi ahhoz képest, hogy milyen gyenge a kórházi koszt. Azon nem gyógyulni, de még tengődni se lehet. Őszintén szólva, ezt végtelen disznóságnak tartom, mert a meglevőből is lehetne jobban gazdálkodni. A legtöbb beteg néhány napig nem eszik, az tiszta megtakarítás. Több kellene jusson azoknak, akik már jobban vannak. Mégis olyan hitvány lötytyöket adnak, és olyan keveset, hogy aki nem gyomorbeteg, azt otthonról muszáj ellátni. Bizony, nem ártana, ha egyik-másik illetékes vezető álruhában befeküdne egy közkórházba vagy klinikára, és kicsit körülnézne, hogy milyen koszton tartják a táppénzest meg a nyugdíjast.

Az adósságokból a legkisebbik gyerek, a Laci húzott ki.

Nekem akkora a szerencsém, hogy ha szülök, rengeteg a tejem. Senki se gondolná, mert vékony vagyok, és megmaradt a lánykori alakom.

Amíg nem tudtam, hogy az anyatej akkora érték: kiöntöttem a maradékot. De aztán szóltak, hogy ilyet pedig ne tegyek, mert az anyatejre nagy szükség van, sokat fizetnek érte.

Majd kezet csókoltak, mikor jelentkeztem az állomáson. Nevettem is, hogy én egy mekkora feketéző vagyok. Veszek a boltban egy liter tejet három forintért, és eladom negyvenötért.

Az első gyerektől nem maradt olyan sok. A másodiktól ötvenhat október 23-án délután vittem az utolsó porciót, 250 grammot. Másnapra az izgalomtól teljesen elapadt a tejem.

A Laci jó körülmények között született, meg is hálálta.

Kétéves volt, már régen ette a kiflit, a húst, a főzeléket, de én még hordtam a tejet a begyűjtőbe. Műszak előtt, műszak után, összesen 558 litert. Ebből fizettem ki a temérdek adósságot. Mondta is a körzeti orvosunk: A maguk háza nem fog összedőlni. Anyatejjel keverték a maltert.

Régen volt. Laci már iskolás. De azért nem tudok úgy ránézni, hogy eszembe ne jusson: mit köszönhetek neki.

Azt kérdi, hogyan telik két textilmunkás keresetéből annyi mindenre?

Megmondtam már, hogy a beosztáson múlik minden.

Abból élünk, amit a gyárban keresünk. A férjem művezető, 2254 forintot keres. Én havi 1400-at, ehhez jön nekem még 15 százalék prémium. A családi pótlék 510 forint.

Én például évek óta egyszerre hozatom meg a havi élelmet. Rendelek 10 kiló cukrot, 10 kiló lisztet, 3 kiló rizst, 2 kiló sót, 2 kiló darát, fél kiló morzsát, az egyik hónapban 25 deka kakaót, a másikban 10 deka teát. Rendelek még 10 deka szegedi paprikát, 2 csomag margarint, 5 nagy doboz Radion mosóport, 4 Caola szappant, 10 kisüveg sört és egy 14,50-es habfürdőt. A habfürdő például megtakarítás, mert utána nem kell kádat mosni. Vagy itt van a cukor, 10 kilót veszek, de ebből minden hónapban annyi marad, hogy nyárra összegyűlik a befőzéshez való. A sör nem volna muszáj, mégis veszek. Legyen, ha megkívánjuk.

No, de számoljunk csak. A fűszer-számla körülbelül 500 forint. 350-et teszünk félre disznóra, hogy a zsír, a szalonna, a kolbász meg a felvágott meglegyen. Mert az a legdrágább, ha valaki 5–10 dekánként vásárol. Először is, a mérésnél mindig megrövidítik. Aztán, kiadja a pénzt csomagolópapírra. Végül, akaratlanul többet eszik, mint kellene. Ha öt deka szalonnát veszek, hiába, hogy csak hármat ennék, megeszem az egészet, mert hiszen, mit is tehetnék a maradék két dekával? De ha oldalszalonna lóg a kamrában, pont annyit vágok le belőle, amennyi szükséges. Nem megy semmi pocsékba.

A villany-, a tévé-, a rádiószámla havonta 260

forint; kettőnk autóbuszvonal-bérlete 100. A kávé meg az újság ugyancsak 100. Kettőnk ebédje az üzemben 180 forint. Juli az iskolában külön angolra jár, az 20 forint. A nagyobbik fiunkkal sok baj volt, az intézetben nevelkedik, őérte 520 forintot fizetünk.

Hol tartunk? Ez eddig 2030 forint. Ehhez jön a kenyér, a tej, a zöldség, hetenként egy darab vaj és egy egész doboz kockasajt. Ahogy a többi asszony, én is megveszem a baromfit húsvétkor, de nem vágom le. Így aztán tojást nem kell venni. Annyit eszünk, amennyit tojnak. Most, hogy a vaj olcsóbb lett, kettőt fogok venni. És nagyon helyeslem a kormány politikáját, hogy gondolnak a gyerekekre, és leengedték a kakaó árát is. Mert igaz, jól lehet lakatni őket levessel, tésztával, zsíros meg lekváros kenyérrel, de igazán a kakaó táplál.

VASÁRNAP

Szórakozásra nem kell költeni, mert van tévé.

Hanem a tévével is elégedetlen vagyok. Túl sokszor adnak háborús filmeket. Ezt nem helyeslem. A gyerekek úgysem értik, a felnőttek meg átélték, úgyis tudják, mi az.

Én kislány voltam a háború alatt, alig tízéves, mikor elkezdődött. Kelenvölgyben laktunk az édesanyámmal, onnan jártunk be gyalog a Lágymányosra újságot hordani. Rám naponta hatvan-hetven emelet jutott. Más rémüldözött, mikor megszólalt a sziréna, én örültem a légi riadónak. Akkor ugyanis mindenki lent volt a pincében, és ott helyben ki lehetett osztani az újságot.

Hát ilyen balga a gyerek.

De ahogy rosszabbodott a helyzet, közeledett a front, mind többet féltünk. Elég legyen az, hogy ha

én háborús filmet látok, nyomban fölmegy a lázam. Harminchét-négyre, harminchét-hatra. Így aztán inkább nem nézem.

Mióta nincs annyi dolog a házzal, sokszor megyünk vasárnap kirándulni. Az is ingyen van. Becsomagoljuk, amit otthon is megennénk, aztán indulás toronyiránt a hegynek, Hűvösvölgy felé.

Jó lenne, persze, másfelé is járni, de ki győzi pénzzel? Mi, ha valahova megyünk, hatan megyünk. Tessék, számítsák ki, mennyi az útiköltség? Azért mégis elvittük a gyerekeket egyszer a Várba, egyszer a Szigetre, egyszer az Állatkertbe.

A Szigetre délben indultunk. Míg világos volt, végig jártuk minden zegét-zugát, este pedig lepihentünk a szökőkút mellé. A gyerekeknek az tetszett legjobban. A sokféle szín. Alig lehetett őket elvonszolni.

Az Állatkertben egy egész napot töltöttünk. Mondtuk a gyerekeknek, jól nézzenek meg mindent, mert ki tudja, mikor jöhetünk ismét? Látta volna csak, milyen boldogok voltak. Az anyám is szinte megfiatalodott.

Hanem gondoltam egyszer egyet: vettem a családnak egy diavetítőt. Mostanra van már vagy negyven filmünk. A Kincskereső kisködmön, a Légy jó mindhalálig, a János vitéz meg egy sereg mese. Leginkább azonban a városokat szeretjük nézni. Megvan az Eger, az Esztergom, a Nagykőrös, a Moszkva, az Ausztria, a csehszlovák városok, tájak. Így nemcsak Magyarországot, a külföldi városokat is megismerjük.

Hűvösvölgybe mégis szívesen megyek. Valamikor lánykoromban én is építettem az Úttörő Vasutat.

Húsz éve lesz májusban, hogy szóltak a gyárban: menjünk Csillebércre, brigádba. Jelentkeztem én is; akkoriban mindenben benne voltam. Teherautóval vittek minket a hegyre. Addigra már nagyon sokan összegyűltek fiúk, lányok, mindenfelől.

Mondja ott egy vezető, hogy estére már itt fogunk aludni.

Itt-e? Ugyan hol? Nem láttam mást, csak a vonat-építkezést, meg körbe mindenütt az erdőt.

Kiosztották a szerszámot, munkához láttunk. A fiúk az erdőt irtották, a lányok árkot ástak, meg ami kellett.

Mire körülnéztünk, álltak a sátrak. Estére csakugyan meglett a szállás.

Attól kezdve hajnali négytől napnyugtáig dolgoztunk. Hej, de sok hólyag nőtt a tenyeremen... Mikor ébresztőt fújtak, és mind a százhúszan, ahányan voltunk, megrohamoztuk az egyetlen vízcsapot, ami mellett mosdani lehetett, megfogadtam: ma pedig hazamegyek. Estére engem itt már nem látnak.

Aztán mégis maradtam. És jól tettem, hogy nem hátráltam meg, mert a lányom most úttörővasutas. Ott teljesít szolgálatot, ahol valamikor az anyja.

Szép idők voltak azok. A negyvenes évek végén, ötvenben, ötvenegyben. Mindig toboroztak valahová, mi meg, ifjúmunkások, mentünk. Szombat-vasárnap Sztálinvárosba vagont kirakni, téglát, cementet, kútgyűrűt hordani. Divatba jött a népitánc-csoport, nosza megalakítottuk. Én, persze, benne. Negyvennyolc húsvétján két és félnapos kulturális seregszemlét tartottak Sarkadon. Mi, lágymányosi ifik adtuk a programot. Ott voltam én is, akkoriban úgy hit-

tem, kiesik a világ feneke, ha én kimaradok valamiből.

Vasárnap délután sportversenyt rendeztek. Az utolsó percben derült ki, hogy nincs pesti futó. Mondja nekem a titkár: Ne hagyj szégyenben, indulj! Futni kell? Jó, azon ne múljon. Indultam, első lettem. Még az újság is írt rólam. De tagja voltam én az énekkarnak, a sportkörnek, mentem mindig, ahová hívtak. Jó volt.

MEO

Akkoriban sokszor küldtek tanfolyamra. Szinte naponta jött valamilyen felhívás: Ifjúmunkások! jelentkezzetek erre, arra! Voltunk egy páran, akik szerettünk tanulni, hát minket küldtek mindig.

Van is egy fiókra való oklevelem meg bizonyítványom.

Végeztem pénzügyi és üzemgazdasági tanfolyamot, tanultam gyors-, gépírást, anyaggazdálkodási ismereteket, meo-iskolát, és a jó ég tudja, mi mindent. A végén mégis mindig a fizikai munka mellett kötöttem ki. Talán, hogy túl nagy volt a szám? Fene tudja! Csak egyet sajnálok. Toboroztak egyszer vasútmérnöknek, és ahhoz nagy kedvem lett volna. Mégsem mehettem, mert az egyetemi tanulmányok ideje alatt nem kerestem volna semmit. Ezt nem engedhettem meg magamnak, már anyám miatt sem. Maradtam, aki voltam.

Tizennégy éve meós vagyok. Ez azt jelenti, hogy egy ezerkétszáz dolgozót foglalkoztató üzem egész termelése az én kezemen megy át a raktárba. Minden műszakban 7–8000 darab egykilós csévét kell a kezembe venni, és megvizsgálni: egyezik-e a finomsági szám, megfelelő-e a szín, a gombolyítás minő-

sége, a nedvességtartalom. A meo mellett még én vagyok az üzemi könyvterjesztő.

Mégis, a Ludasban, a rádió és tévé kabaréműsoraiban egyébről sem hallani, mint hogy nálunk a dolgozók lazsálnak. Meg hogy csak a másod- meg a harmadállásban strapálják magukat.

Ezeknek az íróknak és szerkesztőknek melegen ajánlanám, hogy látogassanak el hozzánk. Vagy akármelyik üzembe, a műhelyekbe. A mi gyárunkban az elmúlt tíz év alatt megduplázódott a termelés, de a meót azelőtt is ketten végezték, most is. És én is ugyanannyit keresek, mint az elődöm, aki már nyugdíjban van.

Nem panaszkodom, mert gép mellett kereshetnék többet. Kétezret, kétezerkétszázat, simán. De hát a gyerekek mellett nem tudom már vállalni a három műszakot. Nekem megéri, hogy éjszaka kipihenhetem magam.

IRODALOM ÉS ÉLET

Mielőtt elalszom, kicsit olvasok. Ha nagyon fáradt vagyok, ifjúsági könyveket, most például a Tüskevárt. Máskor a Világirodalom Remekeit. Azokat mind meg is vettem. Szeretek eltűnődni az emberek sokféle sorsán.

Nekem így jó, ahogy van. Nem cserélnék senkivel.

Nem is tudom, mi lenne velem, ha nem volna szocializmus. Gyermekkoromban, mikor az újságot hordtam, minden másképp volt, én mégsem tudtam mondani: „Nagyságos asszony". Vagy: „Kegyelmes úr". Nem jött ki a számon a „Kezét csókolom". Ha megsértettek, nyomban ütöttem. Ezzel a termé-

szettel én a régi világban mindig börtönben ültem volna.

Most van munkám, családom, otthonom; csöndes, józan, szerető férjem.

Nálunk soha nincs veszekedés. Talán azért, mert mindannyian árván nevelkedtünk. Édesanyám öt-éves korától apátlan-anyátlan hányódott, iskolába se járt. A férjem is kisgyerek volt, mikor a szüleit el-vesztette. Én apa nélkül nőttem fel.

Most jó. Szépen boldogulunk.

(1968)

Tartalom

ILLÉS BÉLA: Pillanatképek a felszabadulásról (1965) 13

ILLYÉS GYULA: Honfoglalók között (1945) 54

SARKADI IMRE: Elbürokratizált forradalom (1947) 93

DÉRY TIBOR: Pócspetri (1948) 106

BOLDIZSÁR IVÁN: Biciklizni jó (1953) 125

KARINTHY FERENC: Ezer év (1953) 132

GERGELY MIHÁLY: Diósgyőri napló (1958. november) 153

SZABÓ PÁL: Nagygyanté (1960) 170

FEKETE GYULA: Lányszöktetés (1960–64) 183

SÜKÖSD MIHÁLY: Húszévesek (1962) 190

VÁCI MIHÁLY: Ökörkút (1963) 206

CSÁK GYULA: Bontják a kemencéket Mezőtúron (1963) 221

GALGÓCZI ERZSÉBET: Öt lépcső „felfelé" (1963) 242

BOR AMBRUS: Új házak között (1964) 247

PINTÉR TAMÁS: Az 1360-as vonat (1965) 266

MOLNÁR ZOLTÁN: Húsz év múlva Geszten (1965) 273

LÁZÁR ERVIN: Tűzugró Maris (1964) 285

ÖRKÉNY ISTVÁN: Úgy látszik, alapjában romantikus lények vagyunk (1966) 295
BRÁDY ZOLTÁN: Búcsú a széntől (1966) 304
RUFFY PÉTER: Kik jönnek utánunk? (1967) 312
GYURKÓ LÁSZLÓ: Pillantás a közeljövőbe (1967) 330
MOCSÁR GÁBOR: Olajláz? (1967) 365
BAJOR NAGY ERNŐ: Befelé nézők (1968) 372
MÁRKUS ISTVÁN: Gyerünk a Csilibe! (1968) 397
KATONA ÉVA: Boldogulás (1968) 405

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette Remete Ibolya. A borító, a kötésterv és a tipográfia Kass János munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő Jordán Gusztávné. A szedést 1969. IX. 30-án kezdték meg. Megjelent 1970. II. 10-én, 6000 példányban. Terjedelme 21 (A/5) ív. PL–29–K–7072. 69.0321/1 – Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v. Bolgár Imre

ÉLETÜNK TÜKÖRBEN

ILLÉS BÉLA
ILLYÉS GYULA
SARKADI IMRE
DÉRY TIBOR
BOLDIZSÁR IVÁN
KARINTHY FERENC
GERGELY MIHÁLY
SZABÓ PÁL
FEKETE GYULA
SÜKÖSD MIHÁLY
VÁCI MIHÁLY
CSÁK GYULA
BOR AMBRUS

GALGÓCZI ERZSÉBET
PINTÉR TAMÁS
MOLNÁR ZOLTÁN
LÁZÁR ERVIN
ÖRKÉNY ISTVÁN
BRÁDY ZOLTÁN
RUFFY PÉTER
GYURKÓ LÁSZLÓ
MOCSÁR GÁBOR
BAJOR NAGY ERNŐ
MÁRKUS ISTVÁN
KATONA ÉVA

24,– Ft

ÉLETÜNK TÜKÖRBEN

25 év 25 író 25 riportjának tükrében; tükörkép, amely múltunkba visszapillantva felvillant történelemmé vált eseményeket, s amelyen nemcsak a felszabadulástól a mai eredményeinkig és gondjainkig húzodó ív rajzolódik ki, hanem a jövőbe tartó fejlődés, a folytatás tendenciája is – ezt szeretné az olvasó elé tárni ez a riportkötet.

Nemes György, a kötet összeállítója számvetést készített, s eszerint a negyedszázad alatt körülbelül 250 000 riport született hazánkban, vagyis – írja – minden 10 000 riportból kellett egyet kiválasztania.

Nem könnyű feladat tehát ilyen tengerből választani. Nemes Györgynek azonban sikerült úgy megoldania ezt a feladatot, hogy tükrébe sok minden – majdnem minden lényeges – beleférjen, arról pedig, hogy a gyűjtemény olvasmánynak is érdekes, izgalmas legyen, gondoskodtak a szerzők: Illés Béla, Illyés Gyula, Sarkadi Imre, Déry Tibor, Boldizsár Iván, Karinthy Ferenc, Gergely Mihály, Szabó Pál, Fekete Gyula, Sükösd Mihály, Váci Mihály, Csák Gyula, Galgóczi Erzsébet, Bor Ambrus, Pintér Tamás, Molnár Zoltán, Lázár Ervin, Örkény István, Brády Zoltán, Ruffy Péter, Gyurkó László, Mocsár Gábor, Bajor Nagy Ernő, Márkus István, Katona Éva.